

HOME AWAY FROM HOME

**Participatív design,
mint a helyvesztés
feldolgozásához használható
lehetséges módszertan**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Hosszu Erzsébet

Témavezetők:

Kapitány Ágnes DSc professzor emerita
Kapitány Gábor DSc egyetemi magántanár
Marián Balázs DLA

KDP vállalati szakértő:

Z. Karvalics László DSc

Doktori Iskola

Építőművészet DLA

Moholy-Nagy Művészeti Egyetem

2024

Témavezetők:

Kapitány Ágnes DSc professzor emerita,
Kapitány Gábor DSc egyetemi magántanár,
Marián Balázs DLA, Z. Karvalics László DSc

Grafika, illusztrációk: Jekli Ágnes

Fotók: Open Doors Hungary 2012-2024.

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium
KDP-2021 kódszámú Kooperatív Doktori
Program Doktori Hallgatói Ösztöndíj
Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési
és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai
támogatásával készült.

2024

MOHOLY-NAGY
DOKTORI

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

„No story sits by itself. Sometimes stories meet at corners
and sometimes they cover one another completely, like stones
beneath a river.”

Köszönöm / Thank you / دننم وسات دل / مرکشتم / مرکش / هی رکش / لئل آرکش / **Merci /**
Eskernik asko / Благодаря ти / **Děkuji /** הודו / **Dziękuję Ci /** Grazie / **благодарю**
вас / Gracias / **Ďakujem /** Mulțumesc / **спасиби ...**

... Jekli Áginak, aki igaz barátom, bajtársam, kollégám, alapító társam, fogadott testvérem, szárnyaszegett mászótársam és vakmerő útitársam... aki belerángatott az Open Doorsba, rábeszélte a Doktori Iskolára és ki tudja, mire fog még a jövőben.

... Pozsár Péternek, amiért elsőévesként megszólított, és lehetőséget adott rá, hogy kiléphessek a MOME falain kívülre, és Gulyás Bőbének, amiért segített megérteni, hogy építészként más utat is járhatok.

... az Open Doors és az Útilapu Hálózat felfoghatatlanul sokszínű közösségének, a megszámlálhatatlan mosolygó arcnak, akik mérhetetlen gazdaggá tettek legszegényebb napjaimon is.

... témavezetőimnek, Kapitány Ágnesnek, Kapitány Gábornak, Marián Balázsnak és Z. Karvalics Lászlónak, amiért szupercsapatként támogatták lépéseimet, fáradhatatlanul követték csapongó gondolataimat és képesek voltak kétségeim kellős közepén is megerősíteni.

Külön köszönettel tartozom anonim interjúalanyaimnak, amiért őszintén megosztották velem életük legkilátástalanabb fejezetének részleteit.

... továbbá Kovács Tamásnak, Eichner Hannának, Meggyesfalvi Boginak, Mendlik Bálintnak, Bognár Encinek, Orbán Orsinak, Socuvkova Betkának, Dendel Nikinek, Simor Anettnek és a Károly István Gyermekközpont egykori dolgozóinak és lakóinak, Becze Szabolcsnak és az Alföldi utcai Hajléktalanszálló dolgozóinak és klienseinek, Düll Andreának, Illésné Áncsán Arankának és a Tűzcsiholó Egyesület közösségének, Pataki Teréznek és a Mira interkulturális közösségének, Galambos Katinak és az iASK kutatói kollektívájának, Csomay Zsófiának, Neville Zolinak, Kovács Boginak és a MOME Építészeti Intézetnek, Gáspár Julinak, Veres Bálintnak, Szentpéteri Mártonnak, Harmati Hedvignek és a MOME Doktori Iskolának, Szerencsés Ritának, Fehér Borinak és a Social Design Hub csapatának.

De mindenekelőtt hálával tartozom testvéremnek, Kálmánnak, aki számtalan áldozatot hozott azért, hogy követhessem álmaim és akinek a legnehezebb időkben sem hagyott alább a belém vetett hite.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	4
Tézisek / Theses	6
Absztrakt / Abstract	8

1. A KUTATÁS KERETEI ÉS KONTEXTUSA 10

1.1 A doktori kutatás előzménye	11
1.2 Kiindulási témakörök	13
1.2.1 Az otthon	13
1.2.2 A kultúra	16
1.2.3 Az építészet	19
1.2.4 Az otthon-kultúra-építészet közös metszete: a helykötődés	23
1.3 A kutatás módszertana	24
1.3.1 Célcsoportok	24
1.3.2 Interjúk	25
1.3.3 Terepmunka	26

2. A DESIGN MINT TERÁPIA: A DISZCIPLÍNÁK ÖSSZEKAPCSOLÁSA 28

2.1 A migráció lélektana	30
2.1.1 A kulturális identitás átalakulása	30
2.1.2 Egyéb lélektani kihívások	32
2.2 A traumáról	34
2.2.1 A trauma természete	34
2.2.2 A traumát követő felépülés	35
2.3 A migráció speciális traumája: a helyvesztesség	38
2.3.1 Helykötődés és helyidentitás	38
2.3.2 Helyvesztesség	39
2.4 A felépülés útja	41
2.4.1 Reziliencia és megküzdési stratégiák	41
2.4.2 Terápiás módszerek	42
2.4.3 Designterápia - a helykötődés strukturált fejlesztésének lehetséges eszköze	45

3. KÖTÖDÉS 50

3.1 A kötődés lehetőségei a publikus térben	51
3.1.1 Tájékozódás: első lépések egy új környezetben	53
3.1.2 Megküzdési stratégiák: felfedezés, élmények, emlékek	57
3.1.3 Kapcsolódó tereptapasztalatok	62
3.1.4 Konklúziók a fizikai és társas kötődés elmélyítéséről	65
3.2 A kötődés lehetőségei a tárgyakon keresztül	68
3.2.1 A tárgy sokszínű szerepe a migráció és a felépülés kontextusában	69
3.2.2 A kényszer migráció tárgyai	72
3.2.3 Cselekvés a közösségért	77

4. TEREPMUNKA 80

4.1 Minden egy sör feletti panaszkodással kezdődött: Fóti közösségi terek	81
4.2 Kellett egy biztonságos bázis: Budapesti közösségi terek	88
4.3 A designgondolkodás multikulti tesztje: „From ME to WE - designing community” nemzetközi ifjúsági csere	95
4.4 Helyteremtés mozgás közben: CultiRider, azaz közösségi tér négy keréken	101
4.5 A helykötődés lehetőségeinek vizsgálata egy budapesti hajléktalanszállóban - „Identitás & Hely” KFI kurzus	109
4.6 A tájékozódás támogatásának prototipizálása egy budapesti hajléktalanszállóban - „Labirintus: Kutatás - tervezés - megvalósítás” KFI kurzus	116
4.7 A mestermunka által összefoglalt módszer tesztelése: participatív tervezési folyamat állami gondozott gyerekekkel	125
4.8 Palesztin vizuális beszámoló: Kötödni a helyhez, bármi áron	132

5. ZÁRÓ GONDOLATOK ÉS KITEKINTÉS 148

6. MESTERMUNKA MŰLEÍRÁS 152

BIBLIOGRÁFIA 160

1. SZ. MELLÉKLET: „NÉVTELEN” 172

EGYÉB MELLÉKLETEK 201

1. Interjú kérdéssor, Fót	201
2. Résztvevő megfigyelés, Kőszeg	202
3. Csoportos interjú kérdéssor állami gondozott gyermekeknek	204
4. Szakértői interjúk kérdéssora, Kőszeg	205
5. Kérdőív állami gondozott gyermekek számára, Kőszeg	206

ÖNÉLETRAJZ 209

EREDETISÉGI NYILATKOZAT 214

1. A kultúrához hasonlóan az otthonnak is vannak mobilitásra képes, áthelyezhető (anyagi és anyagtalan) elemei, amelyek erőforrásként tudnak szolgálni az otthon elvesztéséből való felépülési folyamatban.
2. Az otthon nem áthelyezhető elemei a helyteremtéssel, közösség-építéssel és aktív megküzdéssel építhetők újra: mind a tárgyak, mind az épített környezet esetében az otthonukat elvesztett áldozatok gyorsabban tudnak alkalmazkodni és biztonságot találni az egyént és társakat is mozgósító cselekvéssel.
3. A művészetterápia és a foglalkozásterápia analógiájával és érvényességi körével párhuzamosan a tervezési folyamatba való bekapcsolódás is sikeresen támogatja a traumatikus események következtében felmerülő kihívások enyhítését több szempontból is:
 - a. A trauma megfosztja az áldozatot a kontroll érzésétől, míg a tervezési folyamat arra ösztönzi a résztvevőket, hogy önállóan kezdeményezzenek, valósítsanak meg terveket és hozzanak egyedül döntéseket.
 - b. A trauma emlékbetörései a múltban tartják az áldozatot, míg a tervezési folyamatban végzett munka arra készíti a résztvevőket, hogy összpontosítsanak a jelenre.
 - c. A trauma tehetetlenséget teremt, míg a tervezési folyamat cselekvésre sarkall.
 - d. A traumatikus események megkérdőjelezzik a legalapvetőbb emberi kapcsolatokat, míg a tervezési folyamat együttműködési készségeket fejleszt a csapatmunka által.
4. Ezek okán érdemes a participatív tervezési folyamatokban terápiás lehetőséget látni és interdiszciplináris szakmai párbeszéd mentén tovább kutatni és fejleszteni a designterápia módszertanának lehetőségét.
5. A városi környezeteknek kontextusában szükséges párhuzamosan (1) táplálni a régmúlt pozitív emlékeit, (2) újakat gyűjteni friss, társas élmények által, valamint (3) megtalálni a városban az egyedüllet helyszíneit is. Mindehhez leghatékonyabban (4) a környezet aktív felfedezésével és (5) a hellyel történő (ideális esetben társas) cselekvéssel juthatunk el.

1. Like culture, our home also has mobile, transportable elements (material and immaterial) that can serve as a resource in the recovery process from the loss of home.
2. The non-transportable elements of the home can be rebuilt through placemaking, community building and active coping: both in the case of objects and the built environment. Victims who have lost their homes can adapt and find safety more quickly through action that mobilises both individuals and peers.
3. In parallel with the analogy and scope of art therapy and occupational therapy, engaging in the design process can also successfully support the process of coping with the challenges of traumatic events in a number of ways:
 - a. The trauma deprives the victim of a sense of control, while the planning process encourages participants to initiate, implement plans and make decisions on their own.
 - b. The memory flashbacks of trauma keep the victim in the past, while the workflow of the design process encourages participants to focus on the present.
 - c. Trauma creates helplessness, while the design process leads to action.
 - d. Traumatic events challenge basic human relationships, while design process develops cooperative skills through teamwork.
4. For these reasons, it is worth considering participatory design processes as a therapeutic opportunity and to further research and develop the potential of „design therapy” methodology through interdisciplinary professional dialogue.
5. In the context of urban environments, it is necessary to simultaneously (1) nurture positive memories of the past, (2) gather new ones through fresh, social experiences, and (3) find places of solitude in the city. This is most effectively achieved by (4) actively exploring the environment and (5) taking action (ideally socially) with the environment.

Absztrakt

Doktori kutatásom személyes törekvésre épült: egy olyan magyar társadalom víziójára, ahol az idegen nem rémisztő, hanem inspiráló; ahol a társadalom tagjai közösségekbe tömörülve segítik egymást; ahol ezek a közösségek proaktívan képesek szembenézni kihívásaikkal, környezetüket pedig saját arcukra formálva megteremtik biztonságot nyújtó bázisaikat. Bő tízévnyi, terepen szerzett tapasztalataimat vetem össze szakirodalmi és mélyinterjúk kutatással annak érdekében, hogy megértsem: Miképpen tudja támogatni az építészet és a design a helyvesztés okozta traumák feldolgozását, illetve az újbóli helykötődés kialakulását? És hogyan ültethető át ez a tudás a gyakorlati alkalmazásba? Az értekezés fokozatosan fogja feltárni és megértetni életünk kiemelt jelentőségű fizikai helyszíneinek szerepét, elvesztésük traumatikus következményeit és a felépülés összetett feladatrendszerét.

Míg a foglalkozásterápia és a művészetterápia pozitív hatásairól már számos tanulmány született (Creek 2010, Desiron et al. 2011, Haeyen et al. 2020), a design és a terápiás munka keresztszomszékében rejlő lehetőségek tárgyalása még csak a diskurzus elején tart (Illarregi et al. 2022, Meinel 2014). Dolgozatom közös nevezőt keres (1) a környezetpszichológia, (2) a migrációkutatás, (3) a traumakutatás és (4) a design diszciplínáinak, bevezetve ezzel egy új, még nem létező és még be nem mért módszertan, a „Designterápia” fogalmát, mely a környezetpszichológia és a partícipatív design kombinált eszközét kínálja a helyvesztés által okozott megpróbáltatások feldolgozásához. Nem célom azonban - és nem is tudom - pontosan meghatározni az otthon fogalmát, sem megválaszolni azt a felkavaró kérdést, miszerint az elvesztett otthon vajon újratemthető-e. Csakúgy, ahogy az értekezésre épülő mestermunka sem ígéri az otthonérzet garantált receptjét vagy azt, hogy képes megszüntetni a traumás tünetek gyökerét.

Az értekezésre épülő mestermunka a designterápia megalapozó módszertanát vezeti be, felvázolva annak rendező elveit, lehetséges struktúráját és bemutatva problémáspecifikus mintafeladatokat. Nem gondolom, hogy ez a módszertan elég erős tud lenni ahhoz, hogy önmagában újratemtsen az elvesztett „otthont”, ellenben eléggé strukturált ahhoz, hogy támogassa a helyhez kötődés különböző aspektusainak fejlesztését és ezáltal elindítson minket egy biztonságos „bázis” felépítéséhez vezető úton. Egy helyesen keretezett módszertan alapjainak letétele volt a célom, amely a tervezői gondolkodás sokszínű problémamegoldó attitűdjét felhasználva aktív megküzdési stratégiát ajánl a trauma áldozataival dolgozó szakembereknek.

Abstract

My doctoral research was based on a personal ambition: a vision of a Hungarian society where the unknown is not frightening but inspiring; where members of society gather into communities to help each other; where these communities are able to proactively face their challenges and shape their environment as their own, creating a safe base. I combine my experience of over ten years in the field with literature and in-depth interview research to understand: In what ways can architecture and design support the processing of trauma caused by loss of place and the redevelopment of place attachment? And how can this knowledge be translated into practical application? The thesis will gradually explore and understand the role of the most important physical places of our lives, the traumatic consequences of their loss and the complex tasks of recovery.

While there have already been several studies on the positive effects of occupational therapy and art therapy (Creek 2010, Desiron et al. 2011, Haeyen et al. 2020), the discussion on the potential of the intersection of design and therapeutic work is still in the early stages of the discourse (Illarregi et al. 2022, Meinel 2014). My thesis seeks common ground for the disciplines of (1) environmental psychology, (2) migration studies, (3) trauma studies and (4) design, introducing a new, as yet undeveloped and unevaluated methodology, 'design therapy', which offers a combined tool of environmental psychology and participatory design to address the challenges caused by loss of place. However, it is not my aim - nor is it possible - to define the concept of home precisely, nor to answer the disturbing question of whether a lost home can ever be recreated. Just as the masterpiece on which this thesis is based does not promise a guaranteed recipe for a sense of home or the ability to eliminate the root causes of traumatic symptoms.

The thesis-based masterpiece introduces the foundational methodology of design therapy, outlining its organising principles, possible structure and presenting problem-specific sample tasks. I do not believe that this methodology can be strong enough to recreate the lost 'home' on its own, but it is structured enough to support the development of different aspects of place attachment and thus set us on the path to building our secure 'base'. My aim was to lay the foundations for a properly framed methodology that uses the diverse problem-solving attitude of design thinking, offering an active coping strategy for professionals working with trauma victims.

1.

A KUTATÁS KERETEI ÉS KONTEXTUSA

1.1 A doktori kutatás előzménye

2011-ben első éves építészhallgatóként abba a szerencsés helyzetbe kerültem két másik társammal együtt, hogy Pozsár Péter építész meghívott bennünket az akkor alakult Reflekt Stúdió szociális építészeti projektjébe. A Stúdiót Gulyás Erzsébet építész, szociológussal alapította Péter és első projektjük, a „Beret 10+1” azzal a céllal indult el, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Beret településen a tíz legrosszabb állapotban lévő lakóház felújításához szakmai segítséget nyújtsanak, illetve, hogy a falu központjában egy nyári konyhát építsenek a helyi lakosok bevonásával (Pozsár 2022). Ennek a rövid nyári projektnek köszönhetően megtapasztalhattam az építés közös-ségteremtő erejét és a terepmunkából fakadó tapasztalatszerzés jelentőségét. Meggyőződésem, hogy ez az élmény indított el egy olyan érzékenységre nyitott, kreatív pályán, ami miatt ma megíródhatott doktori értekezésem.

2012 végén Jekli Ágnes jóbarátom arra biztatott, hogy csatlakozzak az akkor indult Open Doors nemzetközi kutatási projektbe, melyben A Service Civil International magyar, olasz, görög, ciprusi és katalán tagszervezeteinek kutatói és civil aktivistái amellet köteleződtek el, hogy felmérjék ezen országok (menekülteket érintő) integrációs stratégiáit és az országba érkező menekültek és menedékkérők beilleszkedési lehetőségeit. Minden ország kutatásához tartozott egy-egy terepen megvalósított, migráns közösséget bevonó akció: ebbe az akcióba hívott be Ági. Tekintettel arra, hogy ő tervezőgrafikus, én pedig építészhallgató voltam, így biztosak voltunk benne, hogy valamilyen kreatív, alkotói tevékenységet fogunk megvalósítani és abban is, hogy nem mi akarjuk eldönteni a közösség helyett, hogy mit valósítsunk meg pontosan. Sikerült kapcsolatba lépünk a főtí Károly István Gyermekközpont Kísérő Nélküli Kiskorúak Gyermekotthonának vezetőjével és a szükséges engedélyek megszerzését követően megkezdjük az ott élő menekült és menedékkérő fiatalokkal a három hónaposra tervezett közös munkát, mely heti rendszerességű találkozót, illetve a harmadik hónap végén egy 3 napos projektmunkát foglalt magába. A heti (általában hétfő reggeli) találkozások fókuszja sokrétű volt: előfordult, hogy egyszerűen csak együtt készítettünk és fogyasztottunk reggelit, voltak olyan esetek is, amikor fáradhatatlanul játszottunk és beszélgettünk. A találkozók során egyre jobban kirajzolódott, hogy a 3 napos projektmunkának a közösségi térre kell fókuszálnia, melynek rendeltetése alapján el kellett volna látnia többek között a főzés, étkezés, tanulás és pihenés funkcióit - mégis többnyire a gondatlanság és a kihasználatlanság volt leolvasható mind a fizikai környezetről, mind a fiatalok elbeszéléseiből. A három hónaposra tervezett tevékenység első találkozása után már felvetült bennünk az a kérdés, hogy „Vajon hogyan fogunk tudni elválni ezektől az emberektől három hónap múlva?” Ez a kérdés 11 éve fogalmazódott meg bennünk, de az Open Doors projekt azóta programmá, munkacsoporttá, Budapest és Magyarország határait is elhagyó, igazi közösséggé nőtte ki magát. A 11 év alatt számtalan nemzetközi projekt valósult meg az Európai Bizottság, a European Youth Foundation, az Európai Szolidaritási Testület, az Adobe Youth Foundation, a Kortárs Építészeti Központ, a Gyökerek és Szárnyak Alapítvány, a 8. kerületi Községi Részvételi Inroda és a Norvég Civil Alap támogatásával.

Mind Ági, mind pedig én ennek a témának szenteltük mesterdiplomáinkat, majd doktori kutatásunkat, és ami még fontosabb, hogy mindez idő alatt egy olyan sokszínű, proaktív és a befogadó társadalomért elkötelezett közösség kovácsolódott össze a szemünk láttára, ahol a kreativitás és a design eszközeivel élve teret adhatunk a kultúrák közötti párbeszédnek.

Nem titok, hogy az évek alatt számtalan barátságot kötöttem és munkám személyes üggyé vált. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy egy ilyen személyes kötődés és kialakult bizalmi kapcsolatok során hogyan maradhatok elfogulatlan és etikus kutató. Szerencsémre ez a felvetés a legtöbb terepen dolgozó kutatót előbb utóbb eléri: ahogy Eriksen mondja, az antropológus első közössége mindig egy olyan origó marad, ahova vissza akar majd térni, ami szívében különös helyet foglal el. A terepen és a közösséggel végzett szoros munka kétségtelenül konfliktusok és kudarcok forrása tud lenni, mégis egy olyan mélységet képes adni a kutatói munkának, amit nem tud pótolni semennyi könyvtárban töltött óra sem. Az általam megismert emberek nélkül nem válhattam volna azzá, akivé váltam és nem születhetett volna meg az, amit most az olvasó a kezében tart: a szoros ismeretség adhatott elköteleződést és árnyalt mélységet a kutatásomnak.

Doktori kutatásom fő célcsoportja így az Európán kívüli konfliktusos területekről származó, Magyarorszáig menekülő fiatalok lettek. A kiválasztásnak fő oka természetesen a személyes kapcsolódásom és a több évnyi általuk szerzett tapasztalatom volt, amit kiegészített az a meggyőződés, miszerint az ő helyvesztésük olyan szélsőséges és komplex, hogy a rajtuk keresztül megismert megküzdési stratégiák által az újrakezdés legesszenciálisabb feltételeinek összefüggéseit érthetem meg. Az Open Doors közösség tagjai élő példák arra, hogy lehetséges új életet kezdeni és újra gyökereket ereszteni: az ő történetüket megismerve és strukturálva egy olyan módszertan kidolgozásához adnak erős alapot, amely reményeim szerint még számtalan otthont vesztett embernek nyújthat támogatást. Az Open Doors teljes történetét terjedelmi korlátok miatt nem tudom bemutatni, viszont az évek során szerzett tapasztalataim az értekezés teljes anyagát átszövik rövid kiegészítések formájában, továbbá egyes jelentősebb mérföldköveket és projekteket részletesen a „4. Terepmunka” fejezetben mutatok be.

A kutatási téma és a célcsoport alapján három fő kiindulási témakört állapítottam meg, amelyeknek a kapcsolódásait a disszertáció legelején fontosnak tartom tisztázni, bemutatva ezzel a témakörökhöz kapcsolódó szakirodalmat és saját viszonyulásomat is. Ezek a következők:

1.2 Kiindulási témakörök

1.2.1 Az otthon

„Az otthon sokkal több, mint menedék; olyan világ, amelyben az ember olyan anyagi környezetet teremt magának, ami megtestesíti mindazt, amit jelentősnek talál. Ebben az értelemben az otthon a benne lakó szelfjének legerősebb jelévé válik” (Osíkszentmihályi, Halton 2011, 183). „A ház akkor válik otthonná, ha a család „belakja” – ekkor a ház közeli, privát és intim lesz. Az otthon ekkor biztonságos és ismerős bázis, ahonnan az emberek elindulnak felfedezni a külvilágot, és ahova visszatérnek pihenni, felüdülni és önazonosságot találni” (Düll 2009, 171). Nem sok olyan szavunk van, amelynek annyira mély és érzelmileg összetett jelentése van, mint az „otthonnak”. Talán éppen ezért számtalan megközelítés próbálta már értelmezni ezt a fogalmat azzal a céllal, hogy érthetővé tegye, hogyan válhat egy fizikai környezet otthonná.

A különböző megközelítések különböző eredményekre jutottak az otthon meghatározásának folyamatában. Ratnam (2017) az otthon, az emlékezet és az identitás metszéspontjaira fókuszált a „több, mint reprezentációs” megközelítéssel (Ratnam 2018, 2). Bemutatta az anyagok, érzékek és érzelmek fontosságát az otthoni terek (újra)létrehozásában, különösen kiemelve az emlékezet és az identitás érzékszervi elemeit (ízlelés, szaglás, hallás, látás, tapintás). Taylor (2013) nemcsak az érzékszervi (térbeli, anyagi) elemekre összpontosított, hanem az idő és az emberi kapcsolatok dimenzióit is tárgyalta. Fadlalla (2011) ezek mellett az otthon jelentését a képzelet dimenziói alapján is vizsgálta, míg Simich (2010) olyan részleteket tárgyal az otthon vonatkozásában, mint az érzelmi támogatás, a társadalmi szerepek, a konfliktusok megoldása, valamint a méltóság és a fejlődés. Saile (1985) a rituálék sokszínűségének és jelentőségének felismerését ismerteti.

Megérthetjük tehát az otthon jelentésének közös mintáit: az otthonnak nemcsak térbeli és anyagi, hanem érzelmi és szociális dimenziói is vannak. Az időt, valamint a személyes és kollektív identitást is figyelembe kell vennünk, amikor legintimebb terünkről beszélünk. „Az otthon menedék a szelfet meghatározó személyeknek és tárgyaknak; így az emberek többsége számára nélkülözhetetlen szimbolikus környezetté válik” (Osíkszentmihályi, Halton 2011, 211).

Az otthon témakörét két fontos szemponttal kell kiegészíteni az értekezés kontextusában: az egyik az otthon kultúránként eltérő értelmezése, a másik pedig az otthon tulajdonlásának hiánya. Fel kell ismernünk annak jelentőségét is, hogy a korábban meghatározott otthondefiníciók mindegyikére befolyással van az egyén végtelenül összetett és mélyen beágyazódott kultúrája - pontosabban: az otthon fogalmának összetevői a kultúra kontextusában születnek és differenciálódnak egymástól. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az otthon szempontjából a legtöbb ember azt éli meg ideálisnak, ha saját házában élhetne (Düll 2009), melynek oka elsősorban a saját tulajdon öröme, a biztonságérzet, a privát szféra kiteljesedése, a függetlenség és az önkifejezés lehetősége (Düll 2009). Az értekezésben vizsgált csoportok azonban

nem rendelkeznek saját tulajdonú ingatlannal, legtöbbjük szociális bentlakásos intézményben él, néhányuk pedig bérleményben, lakóközösségben, így lakóhelyük csak korlátozottan tud a szelf szimbólumává válni.

Az elveszett otthon

A korábban felvázolt, az otthonhoz kötődő mély érzelmi érintettség a legtöbb esetben akkor realizálódik, amikor ez az érzelmileg kitüntetett hely elvesz (Giuliani 1991). Fried szerint „egy fontos hely kényszer szülte elhagyása az ember folytonosságérzésében jelent szakadást, ezzel mintegy elválasztva egymástól az identitás két szoros komponensét: a téri és a csoport-identitást” (Fried 1963, idézi Dúll 2009, 122). Ha az elsődleges territórium ténylegesen (leég) vagy pszichológiailag (negatív töltetet kap) megsemmisül, esetleg sérül, „ez a fontos társak elvesztésével azonos gyászt hív életre” (Tuan 1974, idézi Dúll 2009, 131). Fontos tehát tisztázni, hogy az értekezés az „otthon elvesztése” alatt mind fizikai, mind mentális veszteséget is számontart és elismer: ilyen helyzetben vannak a hazájukat hátrahagyó menekültek, hajléktalanok, állami gondozottak, börtönviselt emberek és egyéb, szociális intézményben élő csoportok mellett olyan egyének és közösségek is, akiket otthona nem tud megvédeni, így például a családon belüli erőszak áldozatai vagy konfliktusos területen élő csoportok közössége is. A tényleges mellett a mentális hajléktalanság azt a lélektani állapotot jelöli, amikor a személy azt éli meg, hogy otthona valamilyen szempontból nem elégséges számára, nem tudja megélni a helykötődés egyes feltételeit: ha például a hely túlszűfolt, és hiányzik az intimitás, a védelem, ha nem díszíthető vagy perszonalizálható - tehát az identitás kialakítása és kommunikálása nem lehetséges (Niit 1993, idézi Dúll 2009, 237).

Az otthon elvesztése traumatizáló esemény (Guarino-Bassuk 2010, Martin 2015). A trauma mechanizmusát és a felépüléshez vezető utat a következő fejezet tárgyalja. Az otthon elvesztésével a személy kilép az ismerős, intim, védelmet nyújtó és autonómiaérzést biztosító környezetből, sérül a személyes szféra és a territoriális viselkedés, valamint a kontroll lehetősége is elvesz. A materiális veszteségek következtében az áldozat nem érez magához tartozónak sem tárgyakat, sem helyeket, így nagy mértékben veszít identitásából is. A migráció kontextusában a távoli otthon képének gyakori idealizálása (Wiles 2008, Tummala-Nanna 2009, Marschall 2018) tovább nehezíti az új környezethez való alkalmazkodást (Boccagni 2017, Taylor 2013). Ez a válság akadályozza az alkalmazkodási folyamatot, az áldozat érzelmileg a múltban ragadt, nem képes új értelmes kötődéseket kialakítani a helyekhez, és így új emberi kapcsolatokat sem képes kialakítani: kialakulhat „a gyász rögzült állapota” (Dúll 2009, 255).

Érthetővé válik tehát, hogy amikor elveszítjük az otthonunkat, egyben elveszítjük az életünk feletti uralmat is. A környezet feletti kontroll elvesztése tanult tehetetlenséghez vezethet, ami lehetetlenné teszi az otthonteremtéshez szükséges cselekvések és rituálék kialakítását. Dúll szerint ennek az ördögi körnek a hatása enyhíthető lenne, ha az otthonukat elvesztett emberek „az életük fontos szféráiban valamilyen módon újra átélhetnék a kontroll érzését” (Dúll 2009, 234), mindemellett valószínűleg e kontroll gyakorlásán túl az is gyümölcsöző megközelítés lenne, ha legalább

a helyvesztéseget átélt emberek esetében az otthon folyamatszerű és nyitott (Boccagni 2017), többdimenziós (Taylor 2013) értelmezése kerülne előtérbe. Az otthon elvesztését, azaz a helyvesztéseget követően az áldozat kettős feladattal szembesül: „egyszerre kell megküzdenie a hely elvesztéséből fakadó gyással és az új lakóhely kialakításával” (Dúll 2009, 238). Az új hely kialakításának jelentősége is kettős, hiszen egyszerre halványul az egyén érzelmi kötődése az elhagyott helyhez és alakít ki kapcsolatokat az újjal. Így egyik oldalról könnyebb az elszakadás, másik oldalról pedig könnyebb a kötődés (Dúll 2009). „A szülőföld elhagyása időtartamának növekedésével növekszik a veszteség tudatosítása és integrációja” (Dúll 2009, 245). A helyvesztesség feldolgozásában kulcsszerepe van a befogadó társadalom nyitottságának és az új szociális kapcsolatok mielőbbi kiépítésének. Az ember fejleszti és gondozza azokat a helyeket, ahova családi, közösségi, etnikai vagy kulturális kötelékek kötik, hiszen ezek a kötelékek a valahová tartozás érzését stabilizálják. A helyteremtés sikerében döntő szerepet játszanak a hely által biztosított új társas kapcsolatok kialakulása, illetve a hellyel, hely körül, helyben végzett tevékenységek. Ez tekinthető egyfelől megküzdési folyamatnak, illetve kulturális tanulásnak (Dúll 2009).

Sem állandó, sem elvesztett - a flexibilis otthon

Míg számos környezetpszichológiai tanulmány megállapítja, hogy a helyhez kötődés számtalan előnnyel jár, mint például a biztonság, a hovatartozás, a kontroll és a tulajdonlás érzése, valamint a társas kapcsolatok megélése (Dúll 2009), addig mások arra a következtetésre jutnak, hogy a mobilitás a fejlődéssel és a személyes növekedéssel jár együtt (Gustafson 2013). Amint azt már láthatjuk, sem az otthon, sem pedig a korábban említett kulturalitás nem kizárólag fizikai dimenziókra épül, hanem szokásokra, társadalmi kapcsolatokra, értékekre és felfogásra is kiterjed, ami tovább vezet minket ahhoz a felismeréshez, hogy a kultúrához hasonlóan, az otthon megélésének is számtalan perspektívája lehet - éppen az adott kultúra kontextusában. Ha pedig az otthon-érzésnek kulturális kontextusa van, az azt is jelentheti, hogy az otthoni környezet megváltozásának nem kell minden esetben traumatikus eseménynek lennie: az eszkimóknak, az észak-amerikai erdei indiánoknak, a belső-ázsiai sztyeppék nomádjainak nincs állandó otthonuk (Csíkszentmihályi és Halton 2011). Ebből arra következtethetünk, hogy a pótolhatatlan otthon fogalma nem egyetemes emberi fogalomként, hanem kulturálisan befolyásolt definícióként jött létre, „amely bizonyos helyeken, bizonyos időkben jött létre, máshol pedig elhanyagolták ezeket” (Csíkszentmihályi és Halton 2011, 181). Tehát az otthon fogalma kultúrafüggő, annyiban, hogy a különböző kultúrák mást érthetnek rajta, miközben az „otthon” és a „nem otthon” valamilyen téri és érzelmi megkülönböztetése általános emberi sajátosság.

Ugyan a többszörös lakóhelyváltás mindenkit megterhel, és számos konfliktus forrása tud lenni, mégsem eredményez kizárólag negatív hatást, hiszen ez egyben elősegíti a „rugalmas kötődés” kialakítását, mely a modern élet tempójához hatékony alkalmazkodást jelenthet (Dúll 2009, 239). Egyre több kutatás utal a mobilitáson alapuló életmód előnyeire és arra, hogy még a rendkívül mobilis emberek is erős kötődést alakíthatnak ki a helyhez (Gustafson 2013, Roberts 2018). Roberts (2018) kutatásai alapján megállapítja, hogy a modern nomádok több helyszínen is képesek gyökeret

ereszteni az egyszerű átutazással szemben: erős kapcsolatokba ágyazott, többhelyszínes otthonnal rendelkeznek. Megállapításai összhangban vannak Mostafalvi (2017) beszámolóival, miszerint a mozgásban lévő emberek többféle megalapozott gyakorlaton keresztül fejleszthetik ki a hovatartozást, például a kertészkedés, a főzés és az ismerős tájak megtalálása révén (Roberts 2018). A mobilitással járó előnyök többnyire akkor jelentkeznek, ha pozitív élmények társulnak az önkéntes lakóhelyváltáshoz, ami viszont egyik célcsoportomra sem jellemző, így joggal merül fel a kérdés, hogy vajon a flexibilis otthon a kényszermigráció vagy más traumatikus otthonvesztési folyamatot átélt csoport esetében is elérhető cél-e. Taylor (2013) Londonban élő ciprusi menekültek esetében például arra a megállapításra jutott, miszerint „az otthon egy építmény”, mely folyamatosan épül és újraépül, ahogy az azt befolyásoló szereplők, körülmények és kontextusok változnak (Taylor 2013, 153). Ha az otthont tehát kapcsolatokra, érzelmekre és értékrendre alapozzuk, akkor a kutúrához hasonlóan térben és időben is hordozhatóvá válik abban az esetben, ha megfelelő erőforrásokkal rendelkezünk. Míg egy ház helyhez kötött, addig ebben az értelemben az otthon bizonyos fokú függetlenséggel és mobilitással rendelkezhet: az otthon ebben az értelemben folyamat, nem pedig termék (Cancellieri 2015 idézi Boccagni 2017). Szembesülve az otthon fogalmának kulturális beágyazottságával és kultúrafüggő voltával, láthatjuk azt is, hogy magának a kultúrának a fogalma, s a fogalom tartalma is messzemenően kultúrafüggő. A kultúraváltás helyzetébe került emberek alkalmazkodását tehát ez is nagymértékben nehezíti, nem beszélve arról, hogy a „kultúra” esetében rendkívül összetett, sokszorosan rétegzett fogalomról van szó.

1.2.2 A kultúra

A kultúra sokszoros rétegződését mi sem bizonyítja jobban, hogy életünk gyakorlatilag végeláthatatlan területeit fedi le és befolyásolja. A teljesség igénye nélkül említenünk kell itt a kultúra leginkább szembetűnő vonatkozásait, így például a tárgyi környezetet, az időháztartást, az uralkodó világképet, a vallást, az ünnepeket vagy a kommunikációt. Azonban számos, ennél sokkal mélyebben húzódó részletre is kihat a kultúra, így például a segítségnyújtásra, az emberi kapcsolatokra, a konfliktusok megélésére, az illő viselkedésre, a fő ambíciókra, a privát szféra határára, a térhasználatra, a távolságtartásra, a tárgyi környezethez való kötődésre, a hatalom fogalmára és a társadalom belső tagozódásához való viszonyulásra (Kapitány 1996). Ezek után érthető tehát, hogy kultúránk befolyásolja legelemibb szokásainkat és képes meghatározni lehangsúlyosabb értékeinket és viselkedésünket (Kapitány és Kapitány 1996). Ennél tovább menve pedig „az ember kultúrája határozza meg, hogyan észleli a világot” (Hall 1975, 251), amiből Hall szerint az következik, hogy két eltérő kultúrájú ember ugyanazt az eseményt teljesen máshogy éli meg, máshogy érzékeli és ezért máshogyan is értékeli azt. Ennek következtében a kultúra tartalmát nehéz meghatározni, hiszen a kultúra megélése több rétegben zajlik egy időben, és az ezt megta-
pasztaló emberek különbözőképp élik meg a különböző szinteket (Hall 1975).

A szocializáció és kultúra kéz a kézben jár, hisz „az ember kizárólag a kultúra közegén keresztül képes értelmesen cselekedni és kapcsolatot teremteni másokkal” (Hall 1975, 251), tehát két eltérő kultúrában nevelkedett

ember az információk más csoportját és máshogyan szűri le. A szocializáció során az egyén a társadalom teljes jogú tagjává válik, vagyis megszerzi a szükséges tudást (beleértve a kulturális normarendszer elsajátítását) és képességeket ahhoz, hogy a társadalom részeként tevékenykedhessen. A szocializálódásnak köszönhetően fogunk kényelmesen mozogni saját közösségünkben –anélkül, hogy legtöbbben tudatosítanánk magunkban, hogy ismereteink korántsem alkotnak homogén egészet. Alfred Schütz az Idegen c. munkájában mutat rá, miszerint a mindennapi életben cselekvő és gondolkodó ember ismeretanyaga összefüggéstelen, csak részben tiszta és ellentmondásoktól egyáltalán nem mentes. Összefüggéstelen, mert az egyén érdeklődései (és így megszerzett tudása) önmagukban nem alkotnak koherens rendszert. Ismereteink csak részben tiszták, hiszen rengeteg dolgot használunk anélkül, hogy tudnánk az eredetét, továbbá természetesnek tartjuk, hogy embertársaink megértik gondolatainkat (anélkül, hogy elgondolkoznánk azon, ez hogyan lehetséges) és nem keressük az igazságot, nem törekszünk a bizonyosságra. Tudásunk végül nem következetes, hisz érvényesnek tekintünk egymással összeegyeztethetetlen állításokat. Szerepeket cserélünk, ezzel párhuzamosan pedig normákat is: szülőként, állampolgárként, alkalmazottként és az egyházak tagjaként a legkülönbözőbb és legkevésbé egybecsengő véleményünk lehet az erkölcsi, politikai vagy gazdasági kérdésekben (Schütz 1944). A közös kultúrát osztó csoport tagjai ebben az összefüggéstelen és ellentmondásos rendszerben a szocializálódás révén képesek megérteni egymást, az ellentmondásokat tudatalanul is átugorva kommunikálni és így egységként funkcionálni. Ha nem így volna, gyakorlatilag lehetetlen lenne a csoport tagjainak megérteni egymást: „az ember mondanivalójának mindig csak egy részét foglalja szavakba, a többit a hallgató egészíti ki. Amit nem mondunk ki, annak nagy része magától értetődő” (Hall 1975, 148). Az előbbiekből azonban nyilvánvalóvá válik, hogy kultúránként változik az, hogy mi magától értetődő.

A kulturális találkozás

Saját kulturális vonásainkat a másokkal való kapcsolódás során tudjuk felfedezni (Eriksen 2006), ám a kultúrák találkozása sokféleképpen történhet meg (Kapitány és Kapitány 1996). Tekintettel arra, hogy értekezésem Közel-Keletről és Afrika országaiból Magyarországra menekült fiatalokat vizsgál, így a kulturális találkozásoknak azt a formáját érdemes ebben az esetben szem előtt tartani, amikor egy idegen kultúrát képviselő egyén (vagy egyének kisméretű csoportja) találkozik egy domináns helyi kultúrával. A korábban már ismertetett, elsajátított tudásrendszer az adott csoport tagjainak elegendő koherenciát, áttekinthetőséget és következetességet kölcsönöz ahhoz, hogy a tagok megértsék egymást. Ezzel szemben egy kívülálló számára egy közösen szocializálódott csoport kulturális mintázata és tudásrendszere nem egy menedékhely, hanem egy valóságos kalandpálya: nem magától értetődő, hanem sorozatos kérdéseket vet fel, nem a problémás helyzetek feloldásának eszköze, hanem maga a problémás helyzet (Schütz 1944). Mivel az idegen nem rendelkezik a csoporttal közös történelmi hagyományokkal, így nem is osztja a csoport biztosnak hitt alapvetéseit és nem érti a kulturális mintázatot, ellenben ő az, aki mindent megkérdőjelez, és az értelmezéshez más típusú ismeretekre van szüksége. Az idegen számára az új

kulturális közegben történő eligazodás nehezebbé válik egyfelől az egyén tévesen alkotott prekoncepciói miatt, továbbá azért is, mert az otthoni, addig megkérdőjelezhetetlen értelmezései és addig működő tájékozódási sémái az új társadalmi környezetben nem alkalmazhatóak.

Mindeközben a befogadó kultúrában is nyomon követhető az idegen befolyása. Míg a befogadó kultúra helyzeti előnyben van otthoni terepen, mégis az idegen számos hasznos információt hozhat, ugyanakkor nem ismert veszélyeket is. A befogadó kultúra óvatos, érdeklődő lépéseket tesz az idegen felé, közli ismereteit, jelzi saját normáit egészen addig, míg ezt a normaközlést szükségesnek érzi: teszi ezt pont abban a kezdeti szakaszban, amikor az idegen az új kulturális szövetben zavarodottan próbál helytállni. Ezek az egymásnak ellentmondó reakciók tudják leginkább nehezíteni az idegen és az „öslakosok” között az elfogadást: az idegen képtelen alkalmazkodni, normákat szeg, míg a befogadók látszólagos kirekesztő gesztusai tovább fokozzák a félreértéseket.

Kulturális különbségek megéléséhez azonban nem szükséges országhatárokat átlépnünk, továbbá egy messzi idegen országban ugyanúgy képesek lehetünk hasonló kulturális értékeket találni, mint tulajdon szomszédságunkban. Egyfelől ma már nehezen lehet élesen elhatárolni a „mi” (a modernnek) és az „ők” (az archaikus társadalmak) csoportját, hiszen a modernizáció csökkent a térbeli távolságokat és részben elmosza a kultúrák közti határvonalakat. Másfelől pedig, ahogy Eriksen leírja: „egy német etnográfusnak nem egy szempontból több közös pontja van egy közép-keletbeli, városi kenyaival, mint a városában élő neonáci szkinhedekkel” (Eriksen 2006). Két eltérő kontinensről, de hasonlóan közösségibb kultúrából származó egyéneknek hasonlóbb lehet a véleménye egymástól függetlenül is és gyakoribb lehet közöttük a konszenzus (Kapitány és Kapitány 1996). Éppen ezek miatt az elmosódó határvonalak miatt még nehezebb észlelni a mélyen gyökerező különbségeket és így a súrlódási pontokat is. S bár a kulturális különbségeket leginkább szembetűnő módon a tárgyi és épített környezet különbségeiben érhetjük tetten, az eltéréseket viszont ott éljük meg legmélyebben, ahol szocializációnknak érzelmileg legérzékenyebb elemeibe ütközünk, ezzel ugyanis megsérül privát szféránk, tájékozódási és kommunikációs képességünk (Kapitány és Kapitány 1996).

A kultúraközi találkozások számos súrlódással és így konfliktussal is járhatnak. Fontos azonban felfedezni azt is, hogy az interakció alapját mindig egy közös pont tudja képezni: egy közös nevező, közös értékek, azonosan rétegződő kulturális vonások (Eriksen 2006). A különböző kultúrák közös nevezőjének megtalálása elengedhetetlen a békés egymás mellett élés eléréséhez: Ahmed és Rashid bin Shabib számolnak be többek között Los Angelesben élő irániak, Londonban élő irakiak és Párizsban élő jemeniek történetéről, tanúskodva arról, hogy vallás és politikamentes, összetartó közösségek tudnak születni a kulturális kapcsolódások mentén helyiek és bevándorlók csoportjai között. Legyen szó nyelvről, ízeiről, tájakról vagy emlékekről, a kulturális kapcsolódás képes közös nevezőt teremteni akár konfliktusos csoportok között is (Shabib és Shabib 2019). Ebből pedig az következik, hogy az interkulturális tudatosság következtében áthidalhatóak és elfogadhatóak a különbözőségek.

Az értekezés kapcsolódási pontokat keres ember és fizikai környezete között, ezen belül is a publikus és félpublikus terekben, illetve a tárgyakban. Tekintettel arra, hogy az otthon témakörét tárgyalom, így joggal merül fel a kérdés, hogy a dolgozat miért nem szentel figyelmet a privát terek (házak, lakások, hálószobák) témakörének. A döntést két ok magyarázza.

Az értekezés egyrészt olyan célcsoportokra fókuszál, akiknek nincs lehetőségük változtatni lakhatási körülményeiken, így a kötődési pontokat olyan területeken keresem, ahol a résztvevőknek mégis esélyük van a helyteremtés és az alkotás gyakorlására, illetve a kontroll megélésére: a publikus (városi) környezetben, illetve a tárgykultúrában. Másrészt sosem vezettem olyan participatív workshopokat, amelyek a résztvevők privát tereiben zajlottak volna: azok minden esetben a publikus, félpublikus (illetve esetenként félprivát) terekben zajlottak, így a tapasztalataimat ennek kontextusában tudom feldolgozni.

1.2.3 Az építészet

Az építészet kultúraspecifikus (Rapoport 1980), s ahogy a kultúra sem korlátozódik csupán a fizikai környezetre, úgy az építészet sem. Nem mai gondolat, hogy az építészet túlmutat az anyagon és a mérnöki konstrukciókon, illetve, hogy az emberi, kulturális és környezetpszichológiai aspektusok figyelembevétele nélkül az építészeti terv könnyen eltérülhet eredeti céljától (Hall 1975, Alexander et. al 1977, Rapoport 1980, Hill 2003, Düll 2009, Batár 2005). A környezetünk anyagba nem önthető dimenziója például a fény és a sötétség, a hangok és a csend, a szagok, a hőmérséklet, a légmozgás és a mindezekhez fűződő asszociációink és emlékezetünk (Batár 2005). Az anyagtalan jelentőségét az is alátámasztja, hogy míg „Húsz éve a környezeti egészség tanulmányozása szinte kizárólag a kémiai mérgező anyagok és a rák, illetve egyéb betegségek kapcsolatára összpontosított. A környezeti egészség fogalma ma sokkal szélesebb, és a kutatók vizsgálják a fizikai és a társas környezet humán egészségre gyakorolt hatását” (Srinivasen, O’Fallon, és Dearnry 2003 idézi Düll 2017). Stokols (1992, idézi Düll 2017) nyomán az egészségmegőrző környezetek dimenzióinak csak egyike például a fizikai (mely a fizikai komfortra, a sérülések és mérgezések megelőzésére és az ergonómiára fókuszál), míg a mentális jóllétet (környezet kontrollálhatósága, optimális környezeti kihívás, kevés zavarás, szimbolikus elemek stb.) és a társas kohéziót támogató (részvételi tervezés, szervezeti rugalmasság stb.) környezet ugyancsak egy-egy dimenziót jegyeznek. Az építészet anyagtalan aspektusainak figyelembevétele új távlatokat nyit a kreativitásban (Hill 2006), így például a gyógyító környezetek érdekében tudatosan tervezett kórházi világítástechnikában (Anipin 2011). Az innováció érdekében már az építész képzésben is megjelenik külön tematikaként (Hadjichristou és Hadjichristou 2013).

Nem szabad azonban túlzásba esni az anyag jelentőségének háttérbe szorításával: nincs építészet anyag nélkül, ahogy sem otthon, sem kultúra sincs fizikai aspektusok nélkül. Az ember és környezete kölcsönösen hatnak egymásra és formálják egymást (Rapoport 1980, Düll 2009): a reláció kölcsönös, hisz ahogy városaink eltérő embereket formálnak a nyomornegyedekben, a börtönökben és a külvárosokban (Hall 1966), úgy az ember is kultúrájától függően alakítja az épített környezetet, mélyen

gyökerező alapjaival ellenállva akár az ökológiai környezet megváltozásának is. Két különböző kultúrát képviselő csoport eltérően formálja épített környezetét még hasonló klímaviszonyok között is, ezzel széles spektrumon felsorakoztatva különböző építészeti válaszokat ugyanazon környezeti klímák adottságainak kihívásaira (Rapoport 1980, Düll 2009).

Az épített környezet és a kultúra összefüggései

Az épített környezet és a kulturális sokszínűség összehangolásának szükségességére már Edward T. Hall (1975), majd később Amos Rapoport (1980) is részleteiben hívta fel a figyelmet. Mindketten kiemelik a kötött, részben kötött és kötetlen terek felismerésének és tudatosításának szükségességét. A kötött szerkezetű terek a városok szerkezete, épületek és falak: tehát olyan struktúrák, amik jellemzően nem változtathatóak. A részben kötött terek alatt olyan elemeket értenek, amelyek ugyan konkrét határokkal rendelkeznek, mégis bizonyos fokú rugalmassággal vagy alkalmazkodóképességgel bírnak a határaikon belül, módosíthatóak tehát annak érdekében, hogy egy adott tevékenységet vagy társadalmi interakciót kiszolgáljanak: ide tartoznak például a bútorok és flexibilis struktúrák. A kötetlen szerkezetű tér alatt a konkrét fizikai határral nem rendelkező, folyamatosan helyet és funkciót változtató térelemeket értik: ezek vagyunk mi magunk, emberek is. Hall és Rapoport is felhívja a figyelmet arra, hogy mindhárom kategória erősen kultúrafüggő.

A kötött szerkezetű tér esetében megállapítható, hogy míg a derékszögű utcákhoz szokott észak-amerikai eltéved egy európai óváros kanyargó városszövetében, addig az utcanévek alapján tájékozódó európai turista értetlenül áll Japán név nélküli útjai előtt (Hall 1975). A környezet információkat közöl, de ezeket nem feltétlenül értjük meg vagy vesszük észre: így például amíg az Egyesült Államokban a városközpontban élni gyakran alacsony státuszt jelöl, addig Olaszországban a mai napig a magas státusszal rendelkezők kiváltsága ez. Kulturálisan változnak tehát a preferált letelepedési minták, illetve a konkrét lakhelyválasztás is. Ezen túlneve pedig a kultúra befolyásolja azt is, hogy ezen döntéseknél ökológiai, gazdasági vagy rituális szempontokhoz igazodik az egyén vagy adott esetben a csoport: bizonyos kultúrákban a táj spirituális jelentőséggel bír, míg a hajlék kialakítása funkcionális döntések eredménye; más kultúrák esetében pedig a terület megválasztása szimplán gazdasági megfontolásokon alapszik, míg a családi fészek kialakítása egy érzelmileg telített folyamat (Rapoport 1980).

A részben kötött tér esetében Hall megkülönböztet olyan berendezéseket, melyek az embereket távol tartják egymástól (szociofugális) így például egy orvosi váró, illetve olyanokat, amelyek összehozzák az embereket (szociopetális) mint például egy eldugott hangulatos kávézó terasza. Rejtett dimenziók című könyvében részletesen leírja egy női kórterem berendezését használók interakcióinak megfigyelésén alapuló tanulmányát. Hall leszögezi, hogy a részben kötött szerkezetű tér esetében sem lehet általánosítást levonni, hisz kutatásai adott viszonyban állók vizsgálatára korlátozódik, erősen kontrollált kulturális körülmények között. Kijelenti azt is, hogy míg az egyik kultúrában a tér távolítja az embereket, addig a másik kultúrában éppen, hogy összehozza őket. És végül azt is leszögezi a részben kötött

szerkezetű terekről, hogy nem minden szociopetális tér feltétlenül jó és nem minden szociofugális tér feltétlenül rossz (Hall 1966). Rapoport felveti továbbá a nyersanyag források kulturális beágyazottságát: különböző csoportokban a különböző anyagok eltérő jelentéssel bírnak (Rapoport 1980). Továbbá összességében arra is tekintettel kell lennünk, hogy ami az egyik kultúrában kötött téri elemnek minősül, azt egy másik részben kötöttnak tekinti és viszont (Hall 1975).

A kötetlen szerkezetű tér, azaz az ember tere szempontjából még nehezebb helyzetben van a tervező. Hall ugyanis már 1966-ban kijelentette, hogy elavult gondolat azt hinni, hogy az ember térigénye csupán fizikai kontúrjára terjed ki: ahogy azt korábban a kulturális aspektusoknál tárgyaltuk, a kultúra befolyásolja az ember térigényét, magánszférájának szükségleteit, továbbá territorialitásának és zsúfoltságérzetének megélését. Ebből következik tehát, hogy a kötetlen tér nem csupán az ember kontúrját és még csak nem is csupán az egyén térigényét jelenti, hanem a másokkal való kapcsolatteremtésben szerepet játszó távolságokat: a kötetlen tér minden kultúrának alapvető összetevője, ezen minőségek ismeretének hiánya komoly konfliktusokat okozhat a felhasználók életében. Szükséges tehát elfogadni, hogy az embert egy tágu-ló-szűkülő, információkkal és kulturális koncepciókkal teli „burok” vesz körül (Hall 1987, 177). Így magyarázatot találhatunk a különböző személyiségtípusú emberek sokszor érthetetlen viselkedésére és ráébredhetünk, hogy ami az egyik kultúrában bizalmas távolságnak számít, addig az nyilvánosnak a másikban. A kulturális tudatosság egy új építészeti minőséget teremthet, amely elismeri, hogy az embert igenis megkeserítheti az a szűk tér, ahol a felhasználó akarata ellenére olyan kapcsolatokat és érzelmi megnyilvánulásokat él meg, melyek negatív változást hozhatnak életébe.

A térszerkezeteken túl, Rapoport kulcsfontosságúnak ítélte meg a kommunikáció és a cselekvés részletes analizálását, illetve a közöttük lévő kapcsolat megértését. A környezet üzen a használójának (Düll 2009), ezek az üzenetek képesek irányítani az emberi viselkedést és segíteni az emberek közötti kommunikációt, ezért fordulhat elő az, hogy Düll szavaival élve „két ember egy adott helyen egyformábban viselkedik, mint egy ember két helyen” (Gump 1990, idézi Düll 2009, 168). A környezet üzeneteit azonban az ember a kultúrán keresztül értelmezi: ha a környezet üzeneteit nem értjük meg (vagy esetleg félreértjük őket), akkor az üzenő környezet nem éri el hatását, azaz megghiúsulhat a kívánt emberi viselkedés. Hall szerint a tér érzékelése azért dinamikus, mert az két dinamikus elemhez kötődik: a kultúrához és a cselekvéshez (Hall 1975). Rapoport a cselekvések megértésére négy elemzendő szempontot tart számon: (1) megismerni a konkrét tevékenységet, (2) annak konkrét módját és helyét, (3) feltérképezni a kiegészítő tevékenységeket, amikkel egy tevékenység-rendszer épül fel, (4) illetve megérteni a tevékenység szimbolikus aspektusait és jelentését. Rapoport szerint az adott felhasználók egyéni és kollektív cselekvésének részletes megismerése és megértése nélkül nem várható el, hogy a csoport az elvárásoknak megfelelően használja a teret.

Bár az otthonvesztés kontextusában már korábban tárgyaltuk, itt érdemes egy új szempontból (a kultúra szempontjából) is részletezni a nem megfelelő környezet és az emberi viselkedés összefüggéseit. A nem megfelelő környezet és az ebből születő stressz különböző reakciókat válthat ki, így okozhat például elköltözést, a fizikai környezet átalakítását vagy esetleg

nongálását, a viselkedés, sőt akár az értékrend megváltozását és így akár szélsőséges esetekben a nem támogató környezet akár a csoport felbomlását is okozhatja (Rapoport 1980). Az adott kultúrát részleteiben nem ismerő beavatkozás tehát nem csupán nem képes fejleszteni az adott felhasználói csoportot, de még kárt is tud okozni. Így például az észak afrikai falvak házaiba bevezetett csapvíz egy támogató beavatkozás céljával lett kivitelezve, mégis minőségi romlást hozott az ott élő nők életébe: a fejlesztés elvette a nőktől a folyóra járás feladatát, mely az egyetlen indok volt, amivel a nők elhagyhatták otthonukat és szociális életet élhettek (Rapoport 1980). A viselkedések gátlásával megfosztjuk a felhasználót saját kompetenciájának gyakorlásától és a kontrollérezettől. Különösen érzékenyen érinti ez az olyan csoportokat, akik hirtelen (vagy akár kényszerített) környezeti változáson mennek keresztül, akik kulturálisan marginalizáltak és akik környezeti stressznek vannak kitéve. A nem támogató környezet képes családi kötelékeket felbontani, gátat szabni a közösség épülésének és egymás segítségének, megzavarja a szociális kapcsolatokat, képes megakadályozni a vallási és gazdasági tevékenységeket, csak úgy, mint a konfliktuskezelő mechanizmusokat, mindezzel pedig a kognitív sémák nagymértékű átstrukturálását is okozhatja. A korlátolt kompetencia veszélyezteti a csoport központi értékrendjét, az ebből eredő stressz pedig tovább korlátozza a csoport megküzdési és alkalmazkodási képességét. A stresszt kiváltó okok azonban kulturálisan eltérhetnek: előfordulhat, hogy amíg számunkra jelentősegteljesnek tűnő okok alig vannak hatással a csoportra, addig a számunkra jelentéktelennek tűnők végzetesek lehetnek a csoport életében.

Megfontolandó tervezői szempontok

Az előbbiekből világosan érthetővé válik tehát, hogy a jó és a rossz környezet megítélése relatív: a kultúra nem csupán az otthoni rituálékat és társas kapcsolatokat befolyásolja, hanem meghatározza az egyén és a csoport zsúfoltság érzetét, területiális léptékét, sőt a tér érzékelését is. Kihívást jelent az is, hogy csak úgy, mint az embert meghatározó kultúra, a távolság- és térérzékelés sem statikus, s az ezzel kapcsolatos benyomásaink sem tudatosak a legtöbb esetben. A kultúrát támogató környezet a tradicionális és ismerős cselekvéseknek ad teret, ezzel biztonságos és ismerős környezetet teremt, felgyorsítja az alkalmazkodást, megóvja kognitív sémánkat a kényszerített átalakulástól és csökkenti a környezeti stressz kialakulásának kockázatát. A támogató környezet megteremtéséhez meg kell ismernünk a csoport természetét, karakterét és szabályait, a lakhellyel kapcsolatos jelentéseket és státuszszimbólumokat, a csoport cselekvési-rendszerét és területi viselkedését, a társas szerveződést és azok környezethez kapcsolódó viszonyát, a kommunikációs és a magánszféra szükségleteit (Rapoport 1980).

Mivel a mai kor építésze és várostervezője már más országok városai-ba is tervez és építtet, így elengedhetetlen feladatnak tűnik, hogy a helyi kultúra alapján feltérképezze és megértse a felhasználók előbb felsorolt jellemzőit annak érdekében, hogy megfelelő minőségű épített környezet születhessen. És ha azt hisszük, hogy országhatárokat kell átlépünk ahhoz, hogy kulturális mássággal találkozzunk, érdemes végigülni például Budapesten a 9-es busz útvonalát Óbudától Kőbányáig, vagy az 5-ös buszét

Pasaréttől Rákospalotáig, megfigyelni a szociofizikai környezet folyamatos változását: nem érdemes tehát abba a nyugalomba ringatni magunkat, hogy a kulturális tudatosság csak a nemzetközi tervezők feladata lenne. A támogató környezet csakis akkor tud megszületni, ha az egyben kultúr-specifikus is (Rapoport 1980): tehát figyelembe veszi a felhasználók csoportjának közös értékrendjét és viselkedésmintázatát, továbbá reflektál a csoport fixált és változó kulturális rétegeire, ezzel pedig a kiszámítható és hatékony tér felajánlja a felhasználónak a kapcsolódás lehetőségét.

1.2.4 Az otthon-kultúra-építészet közös metszete: a helykötődés

Egyértelműen kirajzolódott mostanra, hogy az otthon, a kultúra és az építészet dimenziói egy furcsa, körülírhatatlan, sokrétű és dinamikus rendszerben tudnak összekapcsolódni. Ezen rendszert az értekezés az én kutatási és tervezői gyakorlatom alapján tudja megközelíteni - ám nem állítom, hogy ez a megközelítés az egyetlen helyes lehetőség. Az értekezéssel célom egy olyan interdiszciplináris megértést keresni, mely rávilágít a helyvesztesség súlyos következményeire, összeköti a veszteségek és megpróbáltatásokból fakadó kihívásokat a részvételiség adta lehetőségekkel és ezekre építve egy újfajta felépülési lehetőséget kínál. A lehetőséget én a helykötődés fejlődésének támogatásában és a participatív design módszerek tudatos alkalmazásában látom.

A helykötődés a személy és a hely közötti érzelmi kapcsolat. A kötődés ugyan érzelmi alapú, de „összekapcsolódik a kognícióval és a viselkedéssel” (Dúll 2009, 133). Különböző dimenziókban és erősségben tud jelen lenni, hiszen érzelmi kapcsolat alakulhat ki egy szoba sarkához, egy házhoz, egy környékhez, egy városhoz, de akár elképzelt vagy mitikus helyekhez is (Mazumdar, Mazumdar 1993, idézi Dúll 2009). Dúll összegzésével nyilvánvalóvá válik, hogy a hely ismerete és a viselkedés együttesen hozza létre a helykötődést, ám a kötődés kialakulásában szintén fontos szerepet játszik a közösség, a birtoklás, a biztonságérzet és az önmeghatározás, valamint „a cselekvési kontroll, a kreativitás és a hozzáértés megnyilvánulása” is (Dúll 2009, 133). A helyhez kötődés folyamata életünk során folyamatosan fejlődik és egyre összetettebbé válik, ennek köszönhetően egyre rugalmasabban tudunk alkalmazkodni a változó szociofizikai környezethez (Dúll 2009, 239), és ezáltal a helyhez kötődésnek jelentős szerepe lehet az otthon elvesztésének feldolgozásában is.

1.3.1 Célcsoportok

A kutatás fókuszában kényszermigrációt¹ átélt fiatalok álltak - így ők voltak mind a mélyinterjúk alanyai, mind pedig a részvételi design programok és workshopok elsődleges résztvevői is: míg a mélyinterjúk esetében szigorúbb feltételrendszer alapján választottam ki a résztvevőket, addig a workshopok tágabb profilú csoportok számára is nyitottak voltak.

1 Kényszermigráns [Forced migrant]: Olyan, otthonát elhagyó személy, aki valamilyen kényszerítő elem (akár természeti, akár ember okozta, az életet, emberi méltóságot és a megélhetést veszélyeztető erő, valamint a természeti vagy környezeti katasztrófa, vegyi vagy nukleáris katasztrófa, éhínség vagy az életet negatívan befolyásoló fejlesztési projektek) hatására követi el a migrációt. (European Commission).

A 25 fővel készült interjúsorozatba öt kritérium alapján választottam ki interjúalanyaimat annak érdekében, hogy megközelítőleg egységes csoportot vizsgálhassak. (1) Minden interjúalany kényszerből hagyta el szülőföldjét: azaz migrációjukat olyan kényszerítő tényezők vezérelték melyek maradásuk esetén veszélyeztették volna életüket vagy emberi méltóságukat. (2) Az interjúalanyok korukat tekintve mindannyian 18 és 40 év között voltak: 18 év alatti személyek etikai okokból nem voltak bevonva, 40 év felettiek pedig a korosztályra jellemző beszűkülő integrációs lehetőségek okán (nehezebb nyelvtanulás, szűkebb közösségre való igény stb). (3) mindegyik interjúalany Európán kívül született, Közel-Keletről vagy Afrikából származott: tehát mindannyian egy szélsőséges léptékű kulturális különbséggel találkoztak Magyarországra érve. (4) Mindegyik interjúalany már legalább két évet élt Európában, ebből pedig legalább 1 évet Budapesten (vagy annak vonzáskörzetében): tehát minden megkérdezettnek volt már saját megélt tapasztalata Európáról és a mindennapok révén ismerte Budapestet. (5) Minden interjúalany rendelkezett már valamilyen minőségű tartózkodási engedéllyel és/vagy elismert menekült státusszal: melynek értelmében védelmük (legalább) jogilag garantált és hivatalosan elismert volt, azaz jogi akadályba nem ütközött magyarországi maradásuk és berendezkedésük.

A doktori kutatás második felére a célcsoport fókusza részben kitért: a folyamatban lévő terepmunka mellé új részvételi design projektek is lezajlottak más helyvesztéséget átélt csoportokkal is: mélyszegénységben élő magyar fiatalokkal, magyar állami gondozottakkal és budapesti felnőtt hajléktalanokkal. Míg a kényszermigrációt átélt csoportok a „A design, mint terápia: a diszciplínák összekapcsolása” című fejezetben, addig a későbbi célcsoportok a „Terepmunka” című fejezetben kerülnek részletes bemutatásra.

Kutatásom másik jelentős célcsoportja a helyvesztéséget elszenvedők mellett a velük dolgozó szakemberek: szociális munkások, pszichológusok, gyermekvédelmi szakemberek, intézet és programvezetők, gyógypedagógusok, akiket elsősorban interjúk és szakmai beszélgetések formájában értem el az évek során.

1.3.2 Interjúk

A kutatás négy évében különböző tematikák mentén születtek interjúk különböző csoportokkal: 25 fő kényszermigrációt átélt személlyel, továbbá 10 fő velük dolgozó szakemberrel készült (egyenként másfél órás) mélyinterjú. Előbbieknek válogatott kivonatát a „Névtelen” című melléklet foglalja össze. Születtek továbbá rövidebb, fókuszált interjúk az egyes projektek megvalósítása során mind a résztvevőkkel, mind a partnerintézetek és szervezetek képviselőivel (Károlyi István Gyermekváros, Fót; Tűzcsiholó Egyesület, Tiszadob; Alföldi Átmeneti Szállás, Budapest; Borostyánkő Gyermekotthon, Kőszeg): ezen interjúk legfontosabb konklúzióit a „Terepmunka” című fejezetben bemutatott projektleírások tartalmazzák.

A mélyinterjúkkal célt volt megismerni a kényszermigráción átesett interjúalanyok megküzdési stratégiáit, melyeket az új fizikai, kulturális és társadalmi környezet adta kihívásokkal szemben állítottak és megértetni azt, hogy hogyan építettek (amennyiben sikerült nekik) új fizikai és mentális otthonot, közösségeket és kötődési pontokat Magyarországon. A mélyinterjúk központi kérdése a következő volt: milyen stratégiák teszik lehetővé, hogy a kényszermigrációt elszenvedett személyek elkezdjenek új kötődéseket kialakítani Magyarországon? A mélyinterjúk kérdései négy fő témát öleltek fel a helykötődés különböző léptékei szerint: a kötődést (1) a nagyobb kiterjedésű földrajzi környezethez (Budapest és a magyar vidék), (2) a publikus terekhez (városi környezetek, közösségi terek), (3) a privát terekhez (a lakó- és hálóterekhez) és (4) a személyes tárgyakhoz.

A mélyinterjúk során interaktív modellt követtem (Creswell és Creswell 2018) annak érdekében, hogy egyfelől minimalizálni tudjam a nyelvi korlátokból fakadó félreértéseket, másfelől pedig, hogy elkerüljem az egyoldalú kényszerű feszélyező természetét. Az egyenként átlagosan egy-másfél órás mélyinterjúk kötetlen stílusának abból a szempontból is jelentősége volt, hogy az interjúalanyok kivétel nélkül hatóságai interjúk sorának voltak kitéve a tartózkodási engedélyek és menekültstátuszok megítélése érdekében, így feltételezhetően negatív emlékeket idézhetett volna fel bennük a formális interjúzás menete. A nyelvi akadályok okozta kihívások leküzdéséhez vizuális játékokat és feladatokat (képek, térképek, rajzok) is alkalmaztam. Az interaktív modellnek köszönhetően kialakult párbeszéd és az alkalmazott vizuális játékok révén valóban kötetlen és mély beszélgetés alakulhatott ki. Az interjúkból mindig nyelvi korrekciók nélkül, szigorúan szóról szóra idézek: ennek oka egyrészt az, hogy szemléltessem az interjúalanyok nyelvi kihívásait, amelyekkel szembe kell nézniük a mindennapi életben, másfelől pedig tiszteltetben szeretném tartani interjúalanyaim szavait, akik nyelvi korlátaiktól függetlenül igyekeztek kifejezni érzéseiket és elmesélni történeteiket.

A célcsoporttal dolgozó szakemberekkel (szociális munkások, pszichológusok, gyermekvédelmi szakemberek, intézet és programvezetők, gyógypedagógusok) formálisabb mélyinterjúk készültek. Az ő esetükben is a kényszermigrációt átéltek megküzdési stratégiáira és kötődési lehetőségeire fókuszáltak a kérdések, kiegészülve az ellátó rendszer adta kontextus megismerésével.

A mélyinterjúkon túl születtek rövidebb, fókuszált (egyéni és csoportos) interjúk, szakmai konzultációk és kérdőív kitöltések az egyes projektek megvalósítása során mind a résztvevőkkel, mind a partnerintézetek és szervezetek képviselőivel, szociális szakemberekkel. Ezek a rövid interjúk és kérdőívek témájukban már eltértek a mélyinterjúk fókuszától: ezek már az adott projekt folyamatát és eredményeit vizsgálták.

A kutatásban használt kérdéslistákat és az ezek felépítésében közreműködő szakembereket a Mellékletek tartalmazzák.

1.3.3 Terepmunka

A terepmunka jelentős részét az általam (és projektenként eltérő mértékben más szakértőkkel megosztva) tervezett, előkészített és facilitált participatív design projektek és workshopok teszik ki. A különböző célcsoportokkal zajló közös munka mellett lehetőségem volt több nemzetközi tanulmányúton részt venni: Svájcban egy önkormányzati közösségi műhely munkáját (2023), Belgiumban a Vöröskereszt menekültközpontjának működését (2022) és Palesztinában pedig különböző civil és békeszervezetek, illetve egy betlehemi menekülttábora mindennapjait (2022) ismerhettem meg. A facilitált projektek és a nemzetközi tanulmányutak egy-egy kiemelt esetét és annak reflexióit a „Terepmunka” c. fejezet mutatja be és elemzi.

A 2013 óta folyamatos terepen végzett tevékenységek részben rövid (fél-egy napos) kreatív workshopokat, illetve hosszú (egyhetestől hat hónap időtartamig terjedő) design tematikájú táborokat, nemzetközi ifjúsági csereprogramokat és projekteket takarnak. Ezen kreatív és participatív tevékenységek a már korábban részletezett célcsoportok aktív bevonásával zajlanak a mai napig: elsősorban fiatal menekültekkel és menedékkérőkkel (Károlyi István Gyermekközpont Kísérő Nélküli Kiskorúak Gyermekotthona, Fót; Menekülttábor, Debrecen és Vámosszabadi), majd a kutatás előrehaladtával hátrányos helyzetű magyar fiatalokkal (Budapest; Ágasegyháza; Tiszadob), állami gondozott magyar fiatalokkal (Borostyánkő Gyermekotthon, Kőszeg) és Budapesten élő hajléktalanokkal (BMSZKI Alföldi Átmeneti Szállás, Budapest). Ezen kreatív workshopok és projektek során a célcsoport tagjai minden alkalommal a részévé váltak a tervezési folyamatnak: azonosítottak egy közös igényt vagy problémát, megfogalmaztak egy ahhoz kapcsolódó tervezési kihívást (design challenge), majd egyénileg vagy csoportosan megoldásokat dolgoztak ki a kihívásokra reflektálva, legvégül pedig részben vagy egészben megvalósították ezeket a megoldásokat. A rövid (pár órás) programok között olyan workshopok szerepelnek, mint a textil szitanyomás, könyvkötés, bútor készítés és bútorfelújítás, továbbá falfestés. A hosszabb (több hónapos) projektek során több beltéri és kültéri közösségi teret terveztünk és újítottunk fel, továbbá média (fotó, videó) képzést és placemaking design táborokat valósítottunk meg. Függetlenül attól, hogy egy rövid workshopról vagy egy hosszú projektről van szó, a cél mindig az, hogy a fiatalokat bevonjuk a tervezési és megvalósítási folyamatba (a részvételi tervezés módszertanát alkalmazva), hogy saját döntéseket hozhassanak, új kompetenciákat szerezzenek, és fejlesszék kreatív problémamegoldó készségüket.

A terepen végzett munka követését a már korábban kifejtett interjúk, beszélgetések és kérdőívek mellett fotók és videofelvételek készítésével, illetve a résztvevői megfigyelés eszközével dokumentáltam. A résztvevői megfigyelés során a kutató hosszabb időt tölt a kutatásának alanyaival, azzal a céllal, hogy részleteiben megismerhesse mindennapi szokásaikat, értékrendjüket és a csoporton belüli dinamikát - ehhez azonban kellően sok időt kell a közösséggel tölteni ahhoz, hogy a kutató jelenlétét elfogadják. A terepen végzett munkám során egyes projektek tábor formájában valósultak meg, azaz a célcsoporttal közös területen szálltam meg: például a fóti Károly István Gyermekközpontban tartott nemzetközi táborunk esetén a vezetőség biztosított nekünk (Open Doors önkénteseknek és facilitátoroknak) egy saját hálóépületet és konyhát a Gyermekközpont területén, továbbá a kéthetes belgiumi jelenlétem során a Vöröskereszt Menekülttáborának könyvtárában aludtam és az ott élőkkel közös étkezőben ettem. Az „összeköltözésen” túl a közös főzések, ünneplések és egyéb nem formális találkozások is támogatták a bizalmi légkör kialakulását. A bemutatott kutatói módszerekén túl, főleg a kezdeti évekre jellemző azonban, hogy nem tudtam mindent dokumentálni. Egyfelől az Open Doors kezdetekor nem ismer-tük kellően az etnográfia módszertanát, másfelől pedig akkor még nem voltak kutatói ambícióim: kezdeti élményeim és gondolataim töredékeit itt-ott sketchbookok és fecnik őrizték ezidáig, sok akkori résztvevőt pedig már a doktori éveim alatt kértem meg, hogy visszaemlékezve próbálják meg elmesélni, mit jelentettek számukra a kreatív tevékenységek.

A közösséggel végzett terepmunka egyfelől pótolhatatlan mélységet adott a kutatáshoz, másfelől pedig több ízben kihívást is állított számomra a folyamat során, melyekhez az etnográfia módszertana tudott útmutatást adni (Eriksen 2006). A nehézségeket elsősorban az intenzív közös munka jelentette, amik során elkerülhetetlen volt a résztvevőkkel kialakult szoros emberi kapcsolat, magával hozva az esetenkénti személyes segítségkéréseket, az érzelmi megnyílásokat, a nyelvi korlátokból és kulturális különbségekből adódó félreértéseket, a célcsoportok specifikus és meg-rázó életútjainak megismerésével járó érzelmi túlterheltséget, továbbá a búcsúzásokkal járó csalódottságokat. Ezek következtében szembesül-nöm kellett számtalan helyzetben a szakmai kompetenciáim elhagyásának elkerülhetetlenségével, szemtanúja voltam konfliktusoknak és agresszió-nak, ahol (a bizalomvesztést kockáztatva) intervencióra volt szükség, szá-mot kellett vetnem a téma iránti objektív ítélőképességem korlátaival és sorozatos önreflexiók és témavezetői konzultációk segítségével túl kellett azokon lépnem. Kizártnak tartom, hogy az általam facilitált programok ne generáltak volna soha semmilyen konfliktust, belső feszültséget vagy kelle-metlenséget a bevont csoportok köreiben, mégis számtalanszor és szá-m-talan formában fejezték ki a résztvevők még évekkel később is hálájukat és osztották meg emlékeiket, miszerint a közösen töltött intenzív projektek életükben kiemelt szerepet kaptak.

Az értekezés az itt körvonalazott személyes és tudományos út találkozá-sát kívánja bemutatni.

2.

A DESIGN, MINT TERÁPIA: A DISZCIPLÍNÁK ÖSSZE- KAPCSOLÁSA

A kényszermigráció traumatizáló esemény (Silove et al. 1997). A traumatikus reakció akkor lép életbe, amikor az önvédelmi rendszer túlterhelődik és leáll: az egyén nem tud sem harcolni, sem menekülni (Herman 2015). A kényszermigráció traumatizáló eseményei egyrészt a kényszerítő tényezők (háború, üldöztetés, katasztrófa), a többszörös veszteség megélése (emberek, otthon, vagyon, egzisztencia), valamint az új környezetbe érkezéskor a kultúra menthetetlen átalakulása (Hautzinger et al. 2014). A fejezet bemutatja a veszteségekből és a traumából való felépülési folyamat és a kreatív, tervezés folyamat közötti lehetséges kapcsolódási pontokat, hogy bebizonyítsa: a tervezésnek ugyanúgy lehet szerepe a felépülési folyamatokban, mint a művészet- vagy a foglalkozásterápiában. A fejezet célja, hogy kapcsolatot találjon (1) a migrációkutatás, (2) a traumakutatás, (3) a környezetpszichológia és (4) a design diszciplínái között, annak érdekében, hogy felvethessem egy új, még nem létező és még be nem mért módszertan, a „designterápia” lehetséges relevanciáját, és ezáltal egy új megközelítést dolgozzak ki a helyvesztés okozta trauma következményeinek enyhítésére, a (legalább részbeni) újjáépülés egy lehetséges proaktív formájára. Míg a foglalkozásterápia (Reed és Sanderson 1999, Kashner et al. 2002, Resnick és Rosenheck 2008, Creek 2010, Desiron et al. 2011) és a művészetterápia (Reynolds et al. 2000, Slayton et al. 2010, Haeyen et al. 2020) pozitív hatásairól már számos tanulmány született, a design és a kreatív alkotás, valamint a terápiás munka keresztszektéjében rejlő lehetőségek tárgyalása még csak a diskurzus elején tart (Meinel 2014, Brewster et al. 2020, Hirsch 2020, Illanregi et al. 2022, Koomson et al. 2022, Goldschmidt 2023).

Abban minden érintett szakterület egyetért, hogy a migráció egy többszörösen összetett jelenség, melyre hatással vannak mind politikai, gazdasági és szociális faktorok is. Ahhoz, hogy a kényszermigrációt átélt célcsoporttal folyó közös munkánkban megtaláljuk tervezőként a szerepünket, tisztában kell lennünk mind a migráció lélektanával, mind a trauma átfogó jelenségének természetével és az abból való felépülési folyamatával.

2.1 A migráció lélektana

„A migrációt minden esetben egy nem várt, úgynevezett akcidentális krízisnek tekintjük, melynek feldolgozása az egyén fontos feladata” (Hautzinger et al. 2014, 69). Hautzinger munkatársaival egy átfogó tanulmányban ismerteti a migráció jelenségének különböző nézőpontjait, melyek rávilágítanak, hogy az egyes személyek egymástól eltérő okokból vállalják a migráció kihívásait: a migránsok csoportja tehát nem alkot egy homogén közeget. Jelentős eltérések vannak például az egyes migrációk esetében a megelőző ösztönző (a munkalehetőségek, magasabb bérek, a gazdasági fejlettség, a biztonság, a jobb egészségügyi ellátások, a jobb oktatás, továbbá esetleges rokonai vagy etnikai kapcsolatok és családegyesítés) vagy kényszerítő (a háború, az üldözés, a szegénység, az éhezés, a környezeti katasztrófák, a munkanélküliség, az oktatási lehetőségek hiánya, az egészségügyi ellátórendszer fejletlensége vagy a társadalmi instabilitás) állapotok között. Különbözőképp lehet megélni a tényleges migráció folyamatát is, hiszen számít annak hossza, módja és megpróbáltatásai. Számítanak továbbá a migrációt követő megérkezés adottságai is, a beilleszkedési lehetőségek, a fogadó társadalom nyitottsága, illetve az új nyelv és kultúra ismerete és elsajátítása. A migráció okozta kihívások tovább súlyosbodnak abban az esetben, ha a migráció előre nem eltervezett, vagy ha többségben vannak a kényszerítő tényezők az ösztönző faktorokkal szemben. A számtalan lehetséges különbséggel szemben viszont azonos minden migráción átesett személyben kivétel nélkül az, hogy a helyváltoztatás következtében az egyén hátrahagyja az otthonát és megszokott fizikai és szociális környezetét, melynek következtében többszörös veszteséget szenved el (Hárdi és Kroó 2023). A migráció ennek értelmében tehát egy veszteségekkel járó, megterhelő folyamat, mely kisebb vagy nagyobb mértékben, de minden esetben hatással van az egyén személyiségfejlődésére (Hautzinger et al. 2014).

2.1.1 A kulturális identitás átalakulása

Tekintve, hogy a migráció során az egyén elveszíti (a helyben maradó) kulturális közeget, így egyértelművé válik, hogy a migráció a napi kölcsönhatás eredményeképp kulturális változásokat generál mind a vándorló, mind a fogadóország szemszögéből (Horvát-Militityi 2011). A kulturális veszteség és az új kultúrára való felkészületlenség két különböző reakciót válthat ki, ezek a kulturális sokk és az akkulturációs stressz. A kulturális sokk egy társadalmak közötti jelenség, melyet azok élnek meg, akik rövidebb időre kerülnek bele egy idegen kultúrába. Az új kultúrával való találkozás élménye sokkoló hatású, kellemetlen élmény, melyet az ismerős jelek és szimbólumok elvesztésével járó félelem kísér. Felelős ezért egyfelől az új kultúrára való felkészületlenség, másfelől pedig az egyén saját kultúrájának leértékelése. Az akkulturáció kétirányú folyamat, civilizációs változást eredményez. Mivel ez egy hosszabb egymás mellett élés következménye, így mind az érkező, mind a fogadó kultúrára is hatással van, mégis jellemzően az érkező kultúra fog hasonlítani a befogadóhoz. A társadalmon belüli kulturális érintkezésben nem minden csoporttag vesz részt egyenlő mértékben, az ismeretlen kultúra befogadását vagy elutasítását egyaránt a folyamat

részének tekintjük. Az akkulturációval járó stressz folyamata hasonlóképpen épül fel mint a kulturális sokk. A különbség az eltöltött időben és az ebből következő saját, illetve többségi kultúra változásában, illetve a többségi társadalommal való kapcsolat kialakulásában mérhető. Többféle akkulturációs stratégiát különböztetünk meg attól függően, hogy megszületik-e a csoportközi kapcsolat, megmaradhat-e a származási kultúra, illetve, hogy a stratégia etnokulturális csoportok között zajlik (integráció, asszimiláció, szeparáció, marginalizáció) vagy a tágabb társadalomban (multikulturalizmus, olvasztótégely, szegregáció, kirekesztés) (Horvát-Militityi 2011).

Ahogy azt a megelőző fejezet tárgyalja, az egyén pszichéjére különös megterhelést jelent az új, idegen kulturális környezet, erősen indokolt tehát a kulturális identitás átalakulás szakaszainak ismerete. Hautzinger (2014) a szakaszolás különböző képviselőinek álláspontjait gyűjtötte össze a munkatársaival. A szakaszolást mutatja be többek között Kalervo Oberg (1960) Kulturális sokk c. könyve (a kultúraváltás négy fázisa: eufória szakasza, üresség szakasza, újraszabályozás szakasza és adaptáció szakasza) mellett többek között Sipos Szandra (konform stádium, disszonáns stádium, ellenállás és elfogadás, befelé fordulás, integratív tudatosság stádium), Machleidt (előkészületek, migrációs aktus, túlkompenzálás vagy mézes hetek, kritikus alkalmazkodás, gyász fázis, alkalmazkodás), illetve Düll Andrea (el nem fogadás szakasza, tudatosítás szakasza, a veszteség okozta élmények integrációjának szakasza) (Hautzinger et al. 2014).

Ezekben a különböző megközelítésekben számos hasonlóságot lehet felfedezni, hiszen a szakaszok pontos számától és a szakaszok elnevezésétől függetlenül abban mindegyik forrás hasonlóképp gondolkodik, hogy a migráció lélektani folyamata nem írható le lineáris fejlődéssel, hanem sokkal inkább egy hullámvölgygel, melyben helyet kap mind a (vélt vagy valós) biztonságérzet, elégedettség, ugyanakkor a csalódottság és a kétségbeesés is. A különböző megközelítések közös nevezőjeként tehát kijelenthető, hogy a migráció elején az egyének többnyire a befogadó csoportban domináló kultúrát preferálják. Ekkor azonosulhatnak a domináns kultúrával, elkezdhetnek igazodni az új szokásokhoz, normákhoz, ugyanakkor sajátjukat háttérbe szorítva azt leértékelhetik. Általában ezt a szakaszt követi egy bizonyos mértékű csalódás, amit kiválthatnak az új kultúra egyes befogadhatatlan vagy éppen érthetetlen elemei. Ekkor az egyén megkérdőjelezi az új kultúra által képviselt normákat, elbizonytalanodik saját döntésének helyességében, majd bekerül egy identitásválságba. Ez az önismereti fázis tele van konfliktusokkal és krízissel, az új kultúra elutasításával és a veszteségek számbavételével, amit egy gyászfolyamat követ. Csak ezt a szakaszt követően tudja az egyén feldolgozni veszteségeit, integrálni a vele történeteket és értékelni mind a régi, mind az új kultúrát. Ebben az akár generációkon is átívelő alkalmazkodási szakaszban tudja az egyén igazán biztonságban érezni magát, így elkezdődhet végre az igazi kapcsolódás az új kultúrához és azok képviselőihez: a befogadó közösséghez (Hautzinger et al. 2014). Az alábbi idézet jól szemlélteti egy kényszeremigráción átesett személy kulturális zavarának élményét, aki nem csak két, hanem három különböző országhoz is kötődik:

I was born in Iran as a refugee. And year by year I learned about Afghan culture, about everyday life. When I came here and see other refugees and Afghans or Hazara from the same city as from my grandfather is, I seen: Oh my God, they are so different! Really-really, even Hazara people are different. For example the mentality. It's not something good or bad, it's just different. I was trying to find myself, it was hard, this part, to understand where I am, is it good or not good. Not comparing culture, cause they are also from my culture, but they are different. I was shocked. In Iran, there is Afghan community and they are different from Irans. but here 1000 people with 1000 different personality. Lot of stress, problems, pressure, bad memories, try to join communities, learn but they also try to keep culture. They want to change but also they don't want to leave whatever behind. So they got like 2 character. Half trying to behave like European people because now they are part of this community, and also they have something behind and they don't want to solve it or forget it or update it. So they are in two character. (A. M.)

Az imént összegzett hasonlóságok ellenére sem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a folyamatok alakulása egyéni eltéréseket mutathat, hiszen a migránsok kiinduló helyzetei és az átélt élmények sem azonosak. Ebből a megközelítésből talán jelen vizsgálódás szempontjából a legrelevánsabb Machleidt modellje, hiszen ő hívja fel leginkább a figyelmet már a migráció konkrét aktusát megelőző, „előkészületi” szakaszra, mely magában foglalja a felkészülési folyamatot, és az ösztönző és kényszerítő tényezőket is.

2.1.2 Egyéb lélektani kihívások

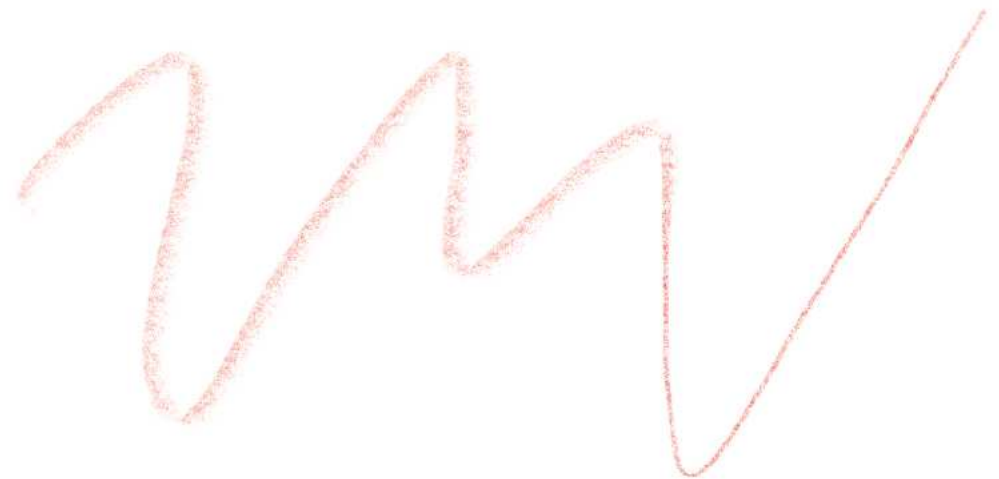
A kulturális identitás átalakulása azonban nem meríti ki a migrációval járó pszichológiai következmények sorát. Az otthontól való elszakadás halmozott veszteséggel jár (multiple loss), mely a család, a közösség, a nyelv, a kultúra, az értékek és hiedelmek területét egyaránt érintik (Horvát-Militityi 2011). Veszít továbbá az egyén tárgyakat, ízeket, klímát, foglalkozási státuszt, illetve környezetet és helyeket. Az új társadalomba való érkezés során a személy elveszti a társas érintkezés számára ismerős jeleit, szimbólumait is, hiszen a problémamegoldó képességünket segítő gesztusokat, kódokat a szocializáció során szerezzük meg. Az új szociális közegben fellépő kommunikációs zavar potenciális feszültséget, felfokozott éberséget és idegenségélményt szül. A veszteség- és idegenségélményből fakadva kialakulhat az identitás-zavar, s ahogy azt a bevezető fejezetben már bemutattam, az új kulturális környezetbe érkezett egyén számára folyamatos kihívást jelent a diszfunkcionálissá vált identitás- és kommunikációs elemek módosítása.

A migrációt - ahogy már korábban kiemeltem – minden esetben nem várt, úgynevezett akcidentális krízisnek tekintjük. A krízis következtében a személyt gyakran gátolja szorongás, indokolatlannak tűnő érzelmi reakciói és attitűdváltozásai megnehezítik a befogadó társadalomhoz történő kapcsolódást, a személynek megváltozik a jövőbe vetett hite és így teljes életvitele. A krízis következtében a migráción átesett személy interperszonális kapcsolatai átalakulnak, illetve az új kulturális közegben nem alakulnak ki, így a szociális védőháló meggyengül vagy extrémebb esetben meg is semmisül, a befogadó ország idegen nyelve pedig megnehezíti a kommunikációt. Mindezek következtében a migráción áteső személy kizökken egyensúlyi állapotából, nem tudja gondolatait megfogalmazni, beszűkült

figyelme gátolja a konstruktív problémamegoldást: tanult tehetetlenség, elszigetelődés és depresszív tünetek is kialakulhatnak (Hautzinger et al. 2014). A sikeres szociális interakciók során kialakult társas háló kulcsfontosságú az alkalmazkodási folyamatokban. Ezeket a folyamatokat mélyítheti el a társadalmi helyzet és feltételrendszer (más néven a befogadó ország idegenekkel szembeni attitűdje) (Horvát-Militityi 2011).

A migráció egy olyan kiélezett és feszültségkeltő helyzet, melyre az egyén különbözőképpen reagálhat pszichológiai szempontból (Hautzinger et al. 2014). Jellemző például többek között a szorongás, a harag, agresszió, a tanult tehetetlenség és a kognitív funkciók károsodása. Ha túl sok trauma éri a személyt, ezek a tünetek állandósulhatnak, így tovább fokozva a teljesítőképesség bénulását, az elszigetelődést és a reménytelenséget, mely élet-tani változásokat is eredményezhet (Herman 2015). A háborúból érkező kényszermigránsokra még inkább jellemző, hogy átélnek a súlyos nélkülözést, a fegyveres harcokban való részvételt, a kínzást és az emberkereskedelmet (Hautzinger et al. 2014). A kínzás következtében az áldozat személyisége károsodik, torzul és egy generációkon átívelő érzelmi sérülékenység fejlődik ki. A nem előre megtervezett kényszermigráció fokozottabban megviseli az egyént az állandó készenlét, a bizonytalanság és a biztonságérzet hiánya következtében (Hárdi és Kroó 2023). Az illegalitás, a menekülés és az embercsempészeknek való kiszolgáltatottság további traumatizáló hatással bír. A kényszermigráció esetében tehát szinte elkerülhetetlen a többszörös traumatizáció, így az áldozatoknál nagy arányban jelentkeznek a poszttraumás stressz szindróma (PTSD) jelei (Silove et al. 1997).

A migráció (és azon belül is a még súlyosabb kényszermigráció) lélektani következményeit megértve világossá vált számomra, hogy (még ha csak felületesen is, de) meg kell ismerkednem a trauma és az ahhoz kapcsolódó megküzdési folyamatok mechanizmusával annak érdekében, hogy valódi kapcsolódási pontokat kereshessek a célcsoport kihívásai és a design módszertanaiban rejlő lehetőségek között. Ki kell azonban emelnem, hogy az interdiszciplináris munka iránti elköteleződés és a sokféle szakmai kompetencia tisztelete okán a megszerzett ismereteket természetesen nem tartom elegendőnek ahhoz, hogy kutató-tervezői szerepemből kilépve (vagy mást erre bátorítva) átvegyem egy pszichológus feladatait. (A szakterületek együttműködésének jelentőségét az értekezéshez tartozó Mestermunka foglalja össze.)

2.2.1 A trauma természete

A trauma átfogó mechanizmusának megismeréséhez és a felépülési folyamat során felmerülő feladatok átfogó megértéséhez Judith Herman Trauma és gyógyulás című átfogó könyve adta az alapokat. A fenyegetettség kezelésére összetett reakciórendszer áll fel, mely a testet és lelket egyaránt érinti: az adrenalin szint növekedésével beáll egy készenléti állapot. Ennek a készenléti állapotnak az eredményeként a teljes figyelem a központi, fenyegető helyzetre irányul, így változások történnek a megszokott észlelési módokban (nem érzünk éhséget, fáradtságot, fájdalmat, kevésbé érzékeljük környezetünket). A fenyegetettség érzése erős félelmet vagy dühöt vált ki. Ezek a fizikai és lelki „változások mozgósítják a fenyegetett személyt, hogy képes legyen a kitartó cselekvésre: akár a küzdelemre, akár a menekülésre” (Herman 2015, 51).

Traumás reakció akkor alakul ki, amikor minden erőfeszítésünk ellenére ez a cselekvés hatástalannak bizonyul (Herman 2015). Sem a küzdelem, sem a menekülés nem segít, így az amúgy megfelelően funkcionáló önvédelmi rendszer túlterhelődik, és működése felborul - az áldozatnak tehát a cselekvés hatástalanságának következtében el kell szenvednie az eseményt. A traumatikus események hosszútávon képesek mély változásokat okozni a fiziológias arousal, az érzelmek, a gondolkodás és az emlékezés területén, akár olyan hatást is elérve, melynek következtében le is válhatnak egymásról ezek a rendes körülmények között integráltan működő funkciók: például dühös, de nem emlékszik, miért. (1) Mindenre emlékszik, de nem érez semmit. (2) Folyamatos készenléti állapotban van, de nem tudja, miért. (3) A traumás tünetek hajlamosak leválni forrásukról és önálló életre kelni. Ebben a töredezettségben a trauma megbontja az önvédelem amúgy integráltan működő összetett rendszerét (Herman 2015). A traumát átélt emberek úgy érznek és cselekednek, mintha leváltak volna a jelenről: észlelésük pontatlanná válik, a jelenüket intenzív félelem, tehetetlenség és kontrollvesztés uralja (Herman 2015). A trauma végül hatással lehet az agy bizonyos részeire is, különösen a hippokampuszra, amely fontos szerepet játszik a térbeli tájékozódásban és a memóriában (Miller 2016). A trauma tehát negatívan befolyásolhatja a tájékozódási képességeket is.

A trauma különböző zavarokat tud okozni attól függően, hogy a tünetek meddig állnak fenn. Mindezek közül a legsúlyosabb, három hónapnál tovább (de akár évekig is elhúzódó) krónikus stressz szindróma, vagy más néven poszttraumás stressz szindróma (PTSD) (Hautzinger et al. 2014). A PTSD tünetei három fő csoportra oszthatóak: hiperarousal, emlékbetörés és beszűkülés (Herman 2015). A hiperarousal az állandó veszélyvárás állapotát jelenti, amit az önvédelmi rendszer tart fenn a veszélyre reagálva, azonban a PTSD tüneteként ez az állapot a veszély elmúltával is megmarad. Az áldozat ennek következtében könnyen megriad, ingerlékenyen reagál apróbb provokációra, alvási problémákkal és magas vérnyomással küzdhet. Az emlékbetörés következtében az áldozat a veszély elmúltával is újraéli a traumatikus eseményeket, az emlékek fölött nem tud úrrá lenni,

így azok folyamatosan visszarántják a múltba, míg ő nem tud mindennapi életéhez visszatérni - mintha a trauma pillanatában megállt volna az idő. Az emlékeket apró, jelentéktelennek tűnő jelek is előhívhatják, így az áldozat még biztonságos környezetben is veszélyben érzi magát. Az emlékeknek nincs kontextusuk, nem lineárisak, és szavakkal nem kifejezhetőek: „kitörölhetetlen képek” (Herman 2015, 38). A PTSD harmadik tünete, a beszűkülés során az áldozat védelmi rendszere a kiszolgáltatottság következtében kikapcsol: a teljes megadással egy olyan, testen kívüli állapotba kerül, mintha az események nem vele történnének, hanem azokat kívülről figyelné. A három tünet szabálytalanul, egymást felváltva uralja az áldozat mindennapjait, melynek következtében állandósul a kiegyensúlyozatlanság, a bejósolhatatlanság és a tehetetlenségérzet (Herman 2015).

A traumatikus események alapjaiban kérdőjelezik meg biztosnak vélt kapcsolatainkat, megtörik legszorosabb emberi és közösségi kötődéseinket. Az emberi kapcsolatok sérülésének jelensége elsődleges hatása a traumának, hiszen a traumatikus események hatására sérül az áldozat pszichés struktúrája, az emberi kötődés- és jelentérendszer - az énstruktúra mindazon elemei, melyek a másokhoz kapcsolódáson keresztül fejlődnek ki és maradnak fenn. A traumatikus esemény továbbá megsemmisíti az áldozatnak a világ biztonságába, természeti vagy isteni rendbe vetett hitét, amennyiben segítségkérésük válasz nélkül marad, úgy megrendül bennük az életet fenntartó emberi és isteni gondoskodásba vetett alapvető bizalom. Az áldozatok traumát megelőző identitása visszafordíthatatlanul megsemmisülhet (Herman 2015).

The experience of this journey has changed me a lot. When I arrived here, with the lot of stress, losing everything. I also lost my trust, hope, whatever, about life, about love, everything. I lost totally everything. (A. M.)

2.2.2 A traumát követő felépülés

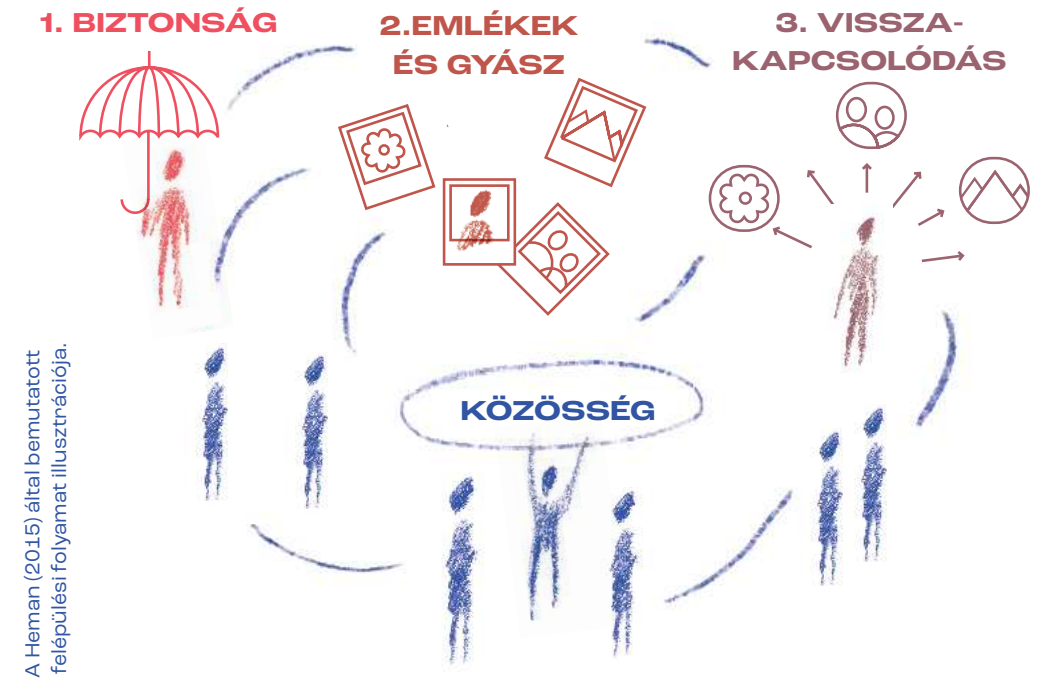
A felépülési folyamatban a traumatizált személy kontrolljának visszaállítására ma már sokak által megfogalmazott elsődleges cél (Abram Kardiner, Martin Symonds, Evan Strak, Anne Flitcraft, idézi Herman 2015). A felépülési folyamat szakaszokra osztása rendszeresen visszatér a szakirodalomban: a folyamatot többek között Janet (1889), Scurfield (1985), Brown és Fromm (1986) és Putnam (1989) is három szakaszra különítette el (Herman 2015, 156). Judith Herman elméletére támaszkodva a felépülési folyamat három szakasza közül az első a biztonság megteremtése, a második a trauma emlékeinek rendezése és a veszteségek elgyászolása, a harmadik pedig a mindennapi életbe történő visszakapcsolódás. A szakaszolás csupán rendszert próbál adni egy komplex és valójában soha le nem záruló folyamathoz, melynek nincsen azonban egy lineáris vonala: már korábban lezártnak tűnő problémák visszatérhetnek és ez további frusztrációt okozhat (Herman 2015).

A felépülés első szakaszának feladata a túlélő biztonságának megteremtése, mely feladat teljesítése napoktól kezdve akár évekig is eltarthat. Az áldozatok nem érzik biztonságban magukat sem saját testükben, sem más emberek viszonylatában, és minél súlyosabb és hosszabb volt a traumatizáló esemény, annál bonyolultabb a biztonság megteremtése.

Ezt a feladatot mind testi, mind kognitív és viselkedéses, interperszonális és társas vonatkozású stratégiákkal lehet megközelíteni, szem előtt tartva, hogy a biztonság megteremtése a test feletti kontrollal kezdődik, majd fokozatosan halad kifelé, a környezet felé. Az első szakasz fő feladata akkor zárul le, mikor az áldozat ráébred, hogy számíthat magára és másokra, hogy tud magáról gondoskodni, hogy tudja kontrollálni legzavaróbb tüneteit, hogy nem érzi magát teljesen sérülékenynek és tudja, milyen fokú bizalmat érdemes fektetni az emberekbe. Ezután általában szünet következik a terápiában, de a trauma valamilyen életeseményben vissza fog térni - ekkor következik a második szakasz (Herman 2015).

A felépülés második szakaszában a túlélő felidézi és elmeséli traumája történetét, így az emlék át tud alakulni, és a trauma integrálódhat a személy életébe. Ebben a szakaszban át kell tekinteni a traumát megelőző életet, és rekonstruálni kell a traumatikus eseményt is. A folyamatot gyakran támogatják nonverbális önkifejező eszközök (rajz, festés), segítve ezzel megközelíteni a kitörölhetetlen képeket, kimondani a kimondhatatlant. „Az esemény elmondása során a trauma története tanúságtétellé válik” (Herman 2015, 181). A trauma minden esetben veszteségekkel jár, hiszen az áldozat minden esetben elveszíti belső struktúráit, továbbá testi sérülés esetén a testi integritás érzését, fontos emberek elvesztése esetén pedig az áldozatnak szembesülni kell az általuk hátrahagyott ürrrel. A túlélő csak minden vesztesége elgyászolásával képes továbblépni a felépülési folyamatban, azonban mivel „ezen veszteségek nagy része láthatatlan és feldolgozhatatlan, így a gyász bevett rítusai kevés vigaszt nyújtanak” (Herman 2015, 188). A gyászmunka hosszú folyamat, de nem tart örökké: a sorozatos ismétlődő elmesélés után az áldozat elér arra a pontra, amikor a trauma története már nem zaklatja fel, a trauma tapasztalattá formálódik és olyan emlékké válik, mint a többi: a többihez hasonlóan a trauma története is halványulni kezd. A második szakasz feladatának végéhez ért, mikor a túlélő már sajátjának könyveli el a traumatikus eseményt és újult reményekkel és erővel tekint az életére és a jövőjére: ekkor az idő újra elindul, hisz a trauma már a múlthoz tartozik (Herman 2015).

A felépülés harmadik és egyben utolsó szakaszában a túlélőnek meg kell teremteni saját jövőjét, új ént kell kialakítania, új kapcsolatokat kell létrehoznia és új hitre kell találnia: ezen feladatok elvégzésével a túlélő visszaszerzi világát. A túlélő ekkor kilép a totális kontroll légköréből és megtapasztalja a szabadságot és az azzal járó bizonytalanságot is: ezáltal tud belső világa újra megerősödni és visszakapcsolódni az emberi közösségekbe, ekkor a túlélő már képes kimondani titkait, megkérdőjelezni a kívülállók közönyét, és konfrontálódni a bántalmazókkal. Ebben a szakaszban a túlélő megbékél önmagával, eldöntheti, kivé akar válni és ehhez aktív szerepet vállal, elképzelését konkrét tettekbe kell fordítani: „lehet próbálgatni, tévedni, meg kell tanulni tolerálni a hibáinkat és örülni váratlan sikereinknek” (Herman 2015, 203). A felépülés harmadik szakaszában a túlélő már képes másoknak bizalmat adni és el is venni azt, fenn tudja tartani saját határait és tisztelni másokét, készen áll elmélyíteni kapcsolatait és új, őszinte barátságokat találni. Egyes túlélők a magánszférájukon túllépve missziót fedeznek fel újjászületett erejükben, tragédiájuk jelentését társadalmi cselekvésre váltják. Habár a trauma teljes egészében sosem tud feloldódni, mégis sikerként könyvelhetjük el a folyamatot, amennyiben „a túlélő újra élvezetet talál az életben és teljes emberként vesz részt kapcsolataiban” (Herman 2015, 205).

A közösségben létezés alapvető emberi igény (Anapovics és Vencseg 2017). Ahogy azt az előbbiekben tisztáztuk, a túlélő énstruktúrája alapjaiban sérül a traumatikus események hatására- ez pedig csak úgy építhető újjá, ahogyan az eredetileg kialakult: a másokhoz való kapcsolódás révén. Az énkép újraépítésén túl a veszteségek elgyászolásában is szükség van a közösségre, hiszen ahhoz, hogy a jelentőségteljes világba vetett hitünket visszaszerezzük, egyfelől meg kell osztanunk a traumatikus eseményt másokkal, másfelől pedig szükségünk van valamilyen közösségi cselekvésre (Herman 2015).

Maybe it's stupid but you know, when you see someone [sorstárs], you can talk to them and than it makes more sense. And like: „Wow, so there are these people, they were like me and now they live here and they don't have a problem. So it's okay than.” (A. M.)

2.3 A migráció speciális traumája: a helyvesztesség

Mint azt az előzőekben tisztáztuk, a migrációs folyamatokat eseményszerű krízisnek tekintjük, melyhez többszörös veszteség és így gyászfolyamat társul. A veszteségek közül a továbbiakban a helyvesztességet tárgyalom, amellyel minden, migrációt átélő egyén szembenéz (Hárdi és Kroó 2023). A helyvesztesség jelentőségének megértéséhez indokoltnak tartom előbb a helykötődés és helyidentitás fogalmait tisztázni.

2.3.1 Helykötődés és helyidentitás

A helykötődés és a helyidentitás vizsgálata a környezetpszichológiában a hetvenes években kezdett részévé válni a kutatási irányoknak. A vizsgálatok fő eredménye abban áll, hogy az ember érzelmi szálakat alakít ki az általa lakott és használt környezettel (helykötődés) és ezek a jelentésteli helyek idővel a személy önmeghatározásának részévé fejlődnek (helyidentitás) (Düll 2009). Ezek az érzelmi szálak kialakulhatnak a környezet különböző léptékeivel, tehát egy szobasarokkal, egy házzal, a környékkel, a várossal vagy akár mitikus helyekkel is (Mazumdar - Mazumdar 1993 idézi Düll 2009). A helykötődés kognitív-érzelmi-viselkedéses kapcsolatot jelent ember és egy pszichológiailag jelentésteli hely között. Azok a helyek, amelyekhez kötődünk, biztonságot nyújtanak számunkra, ahová visszavonulhatunk a veszély elől, érzelmi megnyugvást találhatunk, és segíthetik a problémamegoldó képességeink fejlődését is. A kutatások szerint azok az emberek, akik erősebb kapcsolatot éreznek lakóhelyükkel vagy otthonukkal, nagyobb biztonságérzettel rendelkeznek, mint azok, akik kevésbé kötődnek (Brown et al., 2003). A helykötődés fogalmi, elméleti és módszertani sokszínűségét Düll Andrea foglalja össze „A környezetpszichológia alapkérdései” című könyvében. Düll összegzésével nyilvánvalóvá válik, hogy a helykötődés vizsgálatában számtalan vélemény ütközik, akár abból a szempontból, hogy a helykötődés mennyire szükségszerű kapcsolat vagy, hogy a szocializációval milyen relációban áll. Egyetértés van viszont abban például, hogy a helykötődés azért alakul ki, mert a hely lehetővé teszi „a cselekvési kontroll, a kreativitás és a hozzáértés megnyilvánulását” (Düll 2009, 133). Fontos felismerés, hogy a hely megismerése és a viselkedés együttesen teremti a helykötődést, fontos szerep jut a társas aktoroknak, a birtoklásnak, a biztonságérzetnek és az önmeghatározásnak. Mivel mind a helykötődés, mind a helyidentitás folyamat egész életünk során folyamatosan változik és egyre összetettebbé válik, egyre rugalmasabban tudunk alkalmazkodni a változó szociofizikai környezethez is. A helykötődés és helyidentitás legerősebb megnyilvánulása az ember otthonával kapcsolatban figyelhető meg (Düll 2009).

A környezetpszichológia már nem csupán az „el nem költözést” tartja az egyetlen viselkedéses mutatónak a helykötődés vizsgálatában, mégis szemléletesen igazolja a világ migránsainak számaránya azt a tényt, miszerint a lakóhely elhagyása komoly megterheléssel jár. 2020-ban a világ lakossága elérte a közel 7800 millió főt, ugyanebben az évben a világ migránsainak száma pedig a 281 millió főt, ami a világ lakosságának a 3,6%-a. Számarányuk 2000-ig stagnált, majd elenyésző arányban elkezdett nőni (Migration Policy Institute, 2022). 100 emberből tehát ma 4 az, aki vándorol minden megpróbáltatás ellenére. Talán ennél is beszédesebb az az arány, amit a leg súlyosabb életkörülmények között élők mutatnak: 2022-ben a föld lakosságának negyede, körülbelül 2000 millió ember élt konfliktusos területen, ugyanakkor a világ menekültjeinek száma 103 millió fő volt (UNHCR, 2022).

2.3.2 Helyvesztesség

A migráció során minden személy hátrahagyja otthonát. Fried szerint „egy fontos hely kényszerű elhagyása az ember folytonosságérzésében jelent szakadást, ezzel mintegy elválasztva egymástól az identitás két szoros komponensét: a téri és a csoportidentitást” (Fried 1963, idézi Düll 2009, 122). Ha az elsődleges territórium ténylegesen (leég) vagy pszichológiailag (negatív töltet) megsemmisül, esetleg sérül, „ez a fontos társak elvesztésével azonos gyászt hív életre” (Tuan 1974, idézi Düll 2009, 131). Az otthon elvesztésével a személy kilép az ismerős, intim, védelmet nyújtó és autonómiaérzést biztosító környezetből, sérül a személyes szféra és a területi viselkedés, valamint a kontroll lehetősége is elvesz. A materiális veszteségek következtében az áldozat nem érez magához tartozónak sem tárgyakat, sem helyeket, így nagy mértékben veszít identitásából is. A migráción átesett embereket a mentális hajléktalanság sújtja: ez azt a lélektani állapotot jelöli, amikor a személy azt éli meg, hogy otthona valamilyen szempontból nem elégséges számára, nem tudja megélni a helykötődés egyes

feltételeit: például ha a hely túl zsúfolt és hiányzik az intimitás, a védelem, ha nem díszíthető vagy perszonalizálható - tehát az identitás kialakítása és kommunikálása nem lehetséges (Niit 1993, idézi Dúll 2009, 237). Mivel a migráció (különösen a kényszer migráció) huzamosabb ideig fennmaradó negatív állapot, így állandósul a megzavart „otthonlevés-élmény” (at-homeness, Seamon 1979, idézi Dúll 2009, 238) „pszichológiai integritása” (Brown-Perkins 1992, idézi Dúll 2009, 238).

A migráció kontextusa az otthon jelentésének új perspektíváit is megnyitja. A távoli otthon képe idealizálódik a szülőföldjüktől távol élők emlékeztetésében (Wiles 2008, Tummala-Narra 2009), ami tovább nehezíti az új környezetbe való alkalmazkodást. Wiles tanulmánya Londonban élő új-zélandiakat vizsgál az otthonuknak nevezett hely artikulációja szempontjából. Az interjúkból kiderült, hogy a Londonból hazatérő új-zélandiak szembesülnek a távoli Londonban idealizált szülőföldjük valóságával, és ez a szembesülés megzavarhatja az identitást. Londonban élve a hazatérés lehetőségének megnyugtató tudata befolyásolta mindennapi cselekedeteiket, a tényleges hazatéréskor aztán szembesültek azzal, hogy az emlékeikben élő idealizált haza a valóságban nem létezik, így sosem térhetnek haza igazán (Wiles 2008, 135). Az áldozat a trauma tüneteinek megfelelően érzelmileg a múltban reked, nem képes új jelentésteli kötődést kialakítani helyekhez és így új kapcsolatokat sem képes kialakítani, rögzült gyászállapot alakulhat ki (Dúll 2009).

Ahogy az előző fejezetben már említettem, annak ellenére, hogy bizonyos fókig mindenkit megterhel és számos konfliktus forrása tud lenni, a többszörös lakóhelyváltás mégsem eredményez kizárólag negatív hatást, hiszen ez egyben elősegíti a „rugalmas kötődés” kialakítását, mely a modern élet tempójához hatékony alkalmazkodást jelenthet. Ez a rugalmas kötődés a bevándorlás esetében spontán fejlődhet ki (Dúll 2009), azonban kérdés, hogy a kényszer migráció traumájának következtében a rugalmas kötődés helyett inkább egy „kötődni képtelenség” alakul-e ki. Ezzel van összhangban Meggyesfalvi Boglárka, gyermekjogi képviselő megjegyzése, miszerint a szociális ellátásban élők (menekültek, állami gondozottak, hajléktalanok) nagyon gyakran költöznek és amennyiben csupán az adott helyhez kötődést fejlesztjük, akkor az idővel egy újabb veszteséget fog okozni (általam készített interjú 2023.01.15. Budapest). Ehelyett a cél valóban a rugalmas helykötődés elérése, tehát a képesség elsajátítása, miszerint az egészséges kötődés kialakulása megismételhető a költözések során.

Az otthon elhagyását, azaz a helyvesztést követően az áldozat kettős feladattal szembesül: „egyszerre kell megküzdenie a hely elvesztéséből fakadó gyásszal és az új lakóhely kialakításával” (Dúll 2009, 238). Az új hely kialakításának jelentősége is kettős, hiszen egyszerre halványul az egyén érzelmi kötődése az elhagyott helyhez és alakít ki kapcsolatokat az újjal. Így egyik oldalról könnyebb az elszakadás, másik oldalról pedig könnyebb a kötődés (Dúll 2009). „A szülőföld elhagyása időtartamának növekedésével növekszik a veszteség tudatosítása és integrációja” (Dúll 2009, 245). Dúll Andrea ismerteti Hordós (2007) társadalmi margó elképzelését, miszerint az ember számára rendelkezésre áll egy biztonsági sáv, amin belül a tolerancia, a segítségnyújtás és a megtartó kapcsolatok működnek. Ennek érdekében a társadalmi margó megőrzésének vágya visszatarthatja az egyént a deviáns viselkedéstől, ha azonban az egyén (ez esetben egy új világba csöppent bevándorló) nem rendelkezik ilyen margóval, akkor tulajdonképpen nincs mit

veszítenie. Ennek következtében a helyvesztés feldolgozásában kulcsszerepe van a befogadó társadalom nyitottságának és az új szociális kapcsolatok mielőbbi kiépítésének. Az ember fejleszti és gondozza azokat a helyeket, ahova családi, közösségi, etnikai vagy kulturális kötelékek kötik, hiszen ezek a kötelékek a valahova tartozás érzését stabilizálják. A helyteremtés sikerében döntő szerepet játszanak a hely által biztosított új társas kapcsolatok kialakulása, illetve a hellyel, hely körül, helyben végzett tevékenységek. Az aktív otthonteremtési gyakorlatok kapcsolatot teremtenek az emberek és a környezetük között, és e cselekedet révén „az emlékezés is aktív folyamattá válik, és a kötődés mozgását képezi” (Roberts, 2018, 40). Ez megküzdési folyamatnak, illetve kulturális tanulásnak is tekinthető (Dúll 2009).

2.4 A felépülés útja

2.4.1 Reziliencia és megküzdési stratégiák

A krízis és trauma fentiekben bemutatott jelenségének kialakulása nem előzhető meg az egyén személyiségének erejével, hiszen ezen események „meghaladják az emberi alkalmazkodóképességet,” a személyiség befolyásolja viszont a traumára adott tüneteket (Herman 2015, 57). Judith Herman több kutatási eredményt is ismertet, amelyek szerint háborút megjárt katónáknál a rezilienciának köszönhetően egyes személyeknek később jött el a lelki töréspontja, mint másoknak. Bemutatta azt a megállapítást is, hogy „a stressztűrő emberek jellemzője a nagyfokú szociabilitás, az átgondolt, aktív megküzdési stílus, valamint a mély meggyőződés, hogy képesek saját soruk irányítására” (Herman 2015, 58). Ehhez kapcsolódik az a megállapítás is, miszerint a trauma átélése a túlélők egy kisebb csoportját arra ösztönzi, hogy felépülésének utolsó szakaszában energiáit társadalmi cselekvésbe csatornázza. A szervezett aktivizmushoz csatlakozva a túlélő legénettebb és legadaptívabb megküzdési stratégiáit mozgósítja: a türelmet, az előre látást, az önzetlenséget és a humorérzékenységet. Ezen cselekedetek a legjobbat hozzák ki a túlélőből és hasonlóan elkötelezett emberekkel hozza őt közösségbe (Kapitány - Kapitány 2007, Herman 2015).

Több tényező is befolyásolja azt, hogy milyen megküzdési reakciókkal lehet válaszolni a pszichés terheknek: a környezet fenyegetettség-típusától és az egyén alapszemélyiségétől a szocializációs mintáin és kognitív forrásain keresztül az eddig átélt tapasztalatokig (Herman 2015). Belsky ökológiai elmélete szerint védőfaktornak számít, ha valaki gazdaságilag fejlett és befogadó országba érkezik, ahol szociális és anyagi támogatásban részesül, s ha az ország rendelkezik jól kidolgozott migrációs stratégiával. Fontos védőfaktor még a támogató közösség (legyen az vallási, etnikai vagy szociális). Egyéni szinten védelmet nyújt a tolerancia, a pozitív hozzáállás a befogadó kultúra iránt, a reális önértékelés, hatékony megküzdési stratégiák, reziliencia és erős szociális háló. Rizikófaktorokként Belsky a befogadó ország gazdasági nehézségeit, társadalmi feszültségeit, az elutasítást és a támogatások hiányát említi (Belsky, idézi Hautzinger et al. 2014).

Lazarus és Launier kétféle megküzdési stratégiát különböztet meg: a problémaközpontút és az érzelempontú megküzdést. Problémaközpontú megküzdésnél az egyén a helyzet megváltoztatására törekszik (pl. megoldáskeresés, támasz igénybevétele). Érzelempontú megküzdésnél pedig a helyzet jelentését próbálja átértékelni (pl. érzelmek kifejezése, belenyugvás, önbüntetés) (Lazarus és Launier, idézi Hautzinger et al. 2014). A megküzdés sikerét nagymértékben befolyásolja az egyén alkalmazkodóképessége. Számos belső védőfaktor támogatja a rezilienciát, mint például a magas önbecsülés, céltudatosság, felelősségvállalás, asszertivitás, autonómia, jó kommunikációs készség, teljesítményorientáció, vallásosság, remény, erős egokontroll, magas kognitív képességek, életerő, humorérzék, valamint személyes kompetenciák, hobbik és sport (Hautzinger et al. 2014).

2.4.2 Terápiás módszerek

A korábbiakban már tisztáztuk, hogy a trauma feldolgozásának fő célkitűzése a túlélő önállóságának és kontrolljának visszaállítása, amely teljes mértékben sosem tud igazán megvalósulni. Fontos megállapítás volt a korábbiakban az is, hogy mivel a felépülés a túlélő belső újjáépülésén és emberi kötődéseinek megújításán alapul, így „a felépülés csak az emberi kapcsolatok kontextusában történhet meg, izolációban nem” (Herman 2015, 133). Nem meglepő tehát, hogy a traumás tünetegyüttes összetett rendellenességére ugyancsak összetett megküzdési eszköztárat kell felajánlani. Mivel a trauma az emberi funkciók minden szintjére kihat (fizikai, lelki, társas működés), a támogató módszereknek is a legátfogóbbnak kell lenniük, és sokszínűségükben is meg kell felelniük az adott felépülési szakasz igényeinek és kihívásainak - ami az egyik szakaszban sikeresen tud hasznosulni, a másikban kárt okozhat (Herman 2015).

A kizárólag klinikai szakpszichológus által vezethető pszichoterápia mellett a kiegészítő terápiás módszerek tárháza manapság már gyakorlatilag nem ismer határokat, hisz attól függően, hogy egyéni vagy csoportos terápia zajlik, a teljesség igénye nélkül beszélhetünk integratív hipnoterápiáról, áttétel fókuszú pszichoterápiáról, sématerápiáról, művészetterápiáról, munkaterápiáról, autogén tréningről, gyászterápiáról, kognitív viselkedésterápiáról, EMDR terápia, szimbólumterápiáról, pszichodráma, csoportanalízisről, pszichoszomatikus mozgás- és táncterápiáról és családállításról. A migráció esetén számolni kell azzal is, hogy az új nyelvi környezetben a bevándorlók egyáltalán nem vagy alig tudják kifejezni magukat a közös nyelv hiányának következtében, így a terápiás módszerek közül is érdemes előnyben részesíteni a (legalább részben) nonverbalitást használó lehetőségeket. A disszertációnak nem célja, hogy az összes terápiás módszert részletesen bemutassa, viszont az általam bevezetni kívánt „designterápiához” feltételezhetően legközelebb álló művészetterápiát és foglalkozás-terápiát érdemes részletesebben értelmeznünk.

A foglalkozás-terápia (Occupational Therapy, OT) definiálására az Amerikai Foglalkozás-terápiás Szövetség meghatározásából indulhatunk ki, miszerint „a foglalkozásterápia az öngondoskodás, a munka és a játék terápiás alkalmazása az önálló funkció növelése, a fejlődés fokozása és a fogyatékosság megelőzése érdekében; magában foglalhatja a feladat vagy a környezet adaptációját a maximális függetlenség elérése és az életminőség

javítása érdekében.” Továbbá a foglalkozásterápia: „a művészet és a tudomány, amely irányítja az ember részvételét a kiválasztott feladatokban, hogy helyreállítsa, megerősítse és javítsa az alkalmazkodáshoz és a termelékenységhez elengedhetetlen teljesítményfunkciókat, csökkentse vagy korrigálja a patológiát, valamint elősegítse és fenntartsa az egészséget” (American Occupational Therapy Association, 2004). Az OT-t tehát mindennapi tevékenységként alkalmazzák olyan készségek fejlesztésére, amelyek lehetővé teszik az ügyfelek számára, hogy teljes mértékben elköteleződjenek, és egészséges szokásokat és rutinokat alakítsanak ki. A foglalkozásterápiát sikerrel alkalmazzák hajléktalan, szerhasználó és fogyatékkal élő csoportok esetében, általánosságban elmondható, hogy a terápiának köszönhetően a páciensek új szakmai és életvezetési kompetenciákat sajátítanak el, fejlesztik koncentrációs és önértékelési képességeiket és nagyobb eséllyel kerülnek el a nemkívánt viselkedésekhez való visszatérést (Kashner et al. 2002). Sandra G. Resnick és Robert A. Rosenheck többváltozós modellezéssel vizsgálta a PTSD, a katonai szolgálat egyéb vonatkozásai és a foglalkoztatás közötti kapcsolatot 5862 veterán körében. Tanulmányuk eredményeképp elmondható, hogy szerhasználattal diagnosztizált vagy a programba való belépéskor hajléktalan személyek nagyobb valószínűséggel kerültek alkalmazásba a program végén annak ellenére, hogy a súlyos mentális betegségek csökkentették a versenyképes foglalkoztatás valószínűségét (Resnick és Rosenheck, 2008).

A művészetterápia az expresszív terápia egyik formája, amely festést, rajzot, szobrászatot és más vizuális művészeti formákat alkalmaz pszichológiai, orvosi vagy fejlődési állapotok, például szorongásos rendellenességek, traumák és demencia kezelésére. Egy művészetterapeutaival együttműködve a kliensek képesek kihasználni a kreatív kifejezés gyógyító potenciálját az érzelmek feltárására, megértésére és konkretizálására.

A művészetterápia hatékonyságáról megoszlik a szakirodalom. Sarah C. Slayton, Jeanne D'Archer és Frances Kaplan áttekintő cikke olyan 1999–2007 közötti tanulmányokat mutat be, amelyek a művészetterápia hatékonyságának eredményeit mérték a klinikai és nem klinikai populáció minden korosztályában. Áttekintésüknek az eredményei azt sugallják, hogy kevés számszerűsíthető adat áll rendelkezésre, amely alátámasztja azt az állítást, miszerint a művészetterápia hatékony számos tünet, korcsoport és rendellenesség kezelésében (Slayton et al. 2010). Ezzel szemben Matthew W. Reynolds, Laura Nabors és Anne Quinlan ATR tanulmánya teljesen más perspektívát mutat. A szakirodalmi kutatásuk során 17 publikált tanulmányt azonosítottak, amelyek megfeleltek a szerzők felvételi kritériumainak. Eredményeik a művészetterápia pozitív hatásait támasztják alá (Reynolds et al. 2000). Suzanne Haeyen, Farid Chakhssi és Susan Van Hooren tanulmánya hasonlóképp a művészetterápia magas hatékonyságát mutatja be. Cikkük feltárja, hogy a személyiségzavarral diagnosztizált betegek miképpen élnek meg a művészetterápia módszerét. A páciensek nézőpontját három hónapon át tartó kvantitatív (N = 528) felméréssel vizsgálták, melynek eredményeképp elmondható, hogy a betegek többsége meglehetősen nagy előnyről számolt be a művészetterápiának köszönhetően. A legmagasabb értékelést elért fejlődések: érzelmek kifejezése, javuló (stabilabb/pozitívabb) énkép, saját döntések meghozatala/autonómia, a személyes minták felismerése, belátása és megváltoztatása. érzések, viselkedések és gondolatok, valamint a saját korlátok és/vagy sebezhetőség kezelése. A betegek

egyértelművé tették, hogy ezeket az eredményeket a művészetterápiának tulajdonítják. A tapasztalt előnyök és az idő múlásával történő fejlődés elsősorban azzal függött össze, hogy a betegek milyen mértékben érzékelik, hogy alkotásaikban értelmes kifejezést tudnak adni érzéseiknek. A vizsgálat alapján a művészetterápia egyforma előnyöket biztosít széles célcsoport számára, így ez a terápiás forma széles körben javallott (Haeyen et al. 2020).

Mind a művészetterápia, mind a foglalkozásterápia más-más szempontból, de valamelyest eltér az általam hosszútávú fejlesztésre javasolt designerápia koncepciójától. A művészetterápia elsősorban az egyéni érzelmek önki-fejezésének támogatására koncentrál: olyan dolgok és érzések kifejezésére, amelyekre nincsenek szavaink - ezzel szemben a designerápia a problémamegoldó képességek fejlesztésére összpontosítana. A foglalkozásterápia esetében pontos feladatokkal néznek szembe a terápia résztvevői, míg a designerápia során megtalálhatjuk saját, egyedi kihívásainkat („design kihívás”) és támogatva ugyan, de saját eszközeinkkel oldhatjuk meg azokat, vagyis nem csak a cselekvést támogatná, hanem a proaktív döntéshozásra is ösztönözné az egyént. A művészet- és foglalkozásterápia mellett a design-ra fókuszáló módszerekre is jellemző lenne, hogy egyénileg és csoportosan is gyakorolhatóak, s hogy valamilyen fizikai terméket, azaz kézzelfogható eredményt állítanak elő. A csoportos támogatás nemcsak a traumából való felépülés általános elvárása miatt fontos, hanem azért is, mert a kényszermigráció áldozatainak gyakorlatilag teljes szociális hálójukat elveszítik, ezért különösen fontos, hogy embertársaikban támaszt találjanak, és új, tartalmas kapcsolatokat építsenek ki. Mindegyik módszerben szükséges a verbális kommunikáció használata, mégis a cselekvés által olyan egyének is részt tudnak venni ezeken a foglalkozásokon, akiknek korlátozott a közös nyelve.

Kutatásom fókuszában tehát a kényszermigráció speciális traumája, a helyvesztesség áll. A környezetpszichológia vizsgálati eredményeire támaszkodva kijelenthető, hogy a helyvesztesség következtében kialakult gyászra a leghatékonyabb és legspecifikusabb választ a helykötődés kialakulása tudja adni, mely ideális esetben a helyvesztességet követően törvényszerűen el kezd kialakulni az új környezettel (Düll 2009). Düll Andrea össze-sítette Low Altman nyomán azokat a konszenzusos környezetpszichológiai megállapításokat, melyek elengedhetetlen tényezői a helykötődés kialakulásának. A helykötődés a cselekvési kontrollal, a kreativitás megélésével és a hozzáértés megnyilvánulásával tud kialakulni. A hellyel történő cselekvés és használat nem elégséges: a helykötődés kialakulásához a hely megismerése is szükséges. Ugyancsak fontos szerep jut a helyhez kapcsolódó szociális környezetnek és az azzal való interakciónak. A helykötődés többdimenziós jelenség: a helyhez kötődés a területiális viselkedés és a birtoklás megnyilvánulása, mely a környezeti kényszerekhez történő alkalmazkodás során is formálódik, továbbá a pszichológiailag jelentésteretekhez kapcsolódó élmények, események is teremtik a kötődést és segítik az emlékezést is. A helykötődés támogatja a biztonságérzetet, a bejósolhatóságot és a kontrollt a környezet felett, jelentősége van az önmeghatározási folyamatokban (helyidentitás) és szimbolikus kapcsolatot teremt az emberek között (Düll 2009, 133-134). Kirajzolódik tehát, hogy a helykötődés nem csupán szükséges, de egyben gyümölcsöző folyamat is, hiszen a helykötődés kialakulásával nem csupán az elvesztett hely elgyászolása támogatható meg, de egyben serkenti az új kapcsolatok kialakulását és fenntartását is.

2.4.3 Designerápia - a helykötődés strukturált fejlesztésének lehetséges eszköze

Ahogy azt korábban tisztáztuk, jelen vizsgálódás a kényszermigráció specifikus traumáját, a helyvesztességet és ezen trauma feldolgozását vizsgálja. Míg a traumára adható válasz az egyén (1) önállóságának és (2) kontrolljának ideális esetben (3) közösségben történő visszaállítása, addig a helyvesztesség esetében (4) új, jelentésterhelyeket kell találni és (5) a helykötődést fejleszteni - ezekre a szempontokkal kell tehát kapcsolódást találnunk, ha a designt a felépülés eszközeként akarjuk használni.

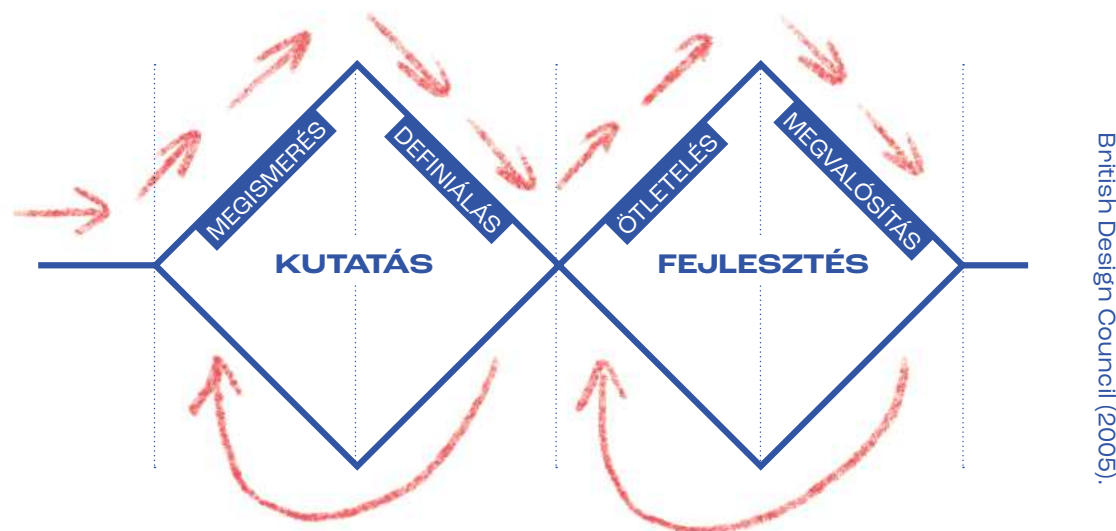
Tekintettel arra, hogy a design fogalmát többféleképp is definiálhatjuk, szükséges tisztázni, hogy jelen kutatásban mit tekintek designnak. Szentpéteri Márton (2013), illetve Taura és Nagai (2011) gyűjtéseit segítségül hívva körvonalazódik számunkra, hogy a design jelenthet egy elkészült terméket, egy terméket (vagy épületet) dokumentáló tervet, egy rendszerstruktúráját, magát a tervezési folyamatot is, de jelenthet szélesen értelmezett problémamegoldó képességet is (Taura and Nagai 2011, Szentpéteri 2013). Viktor Papanek jól ismert és talán a legszélesebb értelmezést megengedő megfogalmazásával élve „Minden ember designer. Minden, amit teszünk, szinte minden időben, design, hiszen a design alapvető minden emberi cselekedetben” (Papanek 2019, 3). Kutatásomban a designra, mint tervezési folyamatra tekintek: ezen folyamatot kívánom módszerként ajánlani a traumafeldolgozás folyamatához.

A tervezési folyamat vizsgálatakor kikerülhetetlen körbejárni a designgondolkodás (design thinking) folyamatát, melynek kialakulása és vizualizálása a '60-as években kezdődött és több lépcsőn keresztül, sokak hozzájárulásával formálódott (Csennátorny 2023). A designgondolkodás divergens és konvergens szakaszokból épül fel, melynek jelentősége és pozitív hozadéka abban rejlik, hogy a tervezőt nem riasztja el a beáradó információ és adat mennyisége, sem pedig az ötletelés során cikázó megoldási javaslatok sokszínűsége. Ezeknek először teret ad, majd fokozatosan rendszerezi azokat annak érdekében, hogy a problémákat átlássa, és a megoldási javaslatokat a realitás mentén leszüktítse. A tervezési folyamat egymást követő divergens és konvergens lépései a (1) megismerés (divergens), (2) definiálás (konvergens), (3) ötletelés (divergens) és (4) megvalósítás (konvergens) (Design Council 2005). A folyamat azonban korántsem lineáris: a kritikai szemléletnek, valamint a szisztematikus prototipizálásnak és tesztelésnek köszönhetően új szempontokkal és tapasztalatokkal bővülve lehet visszatérni korábbi szakaszokhoz, fejlesztve az adott tervezési projektet: lehet tehát kísérletezni és tévedni is.

Fontos megismerni az 1991-ben alapított design-és tanácsadó cég, az IDEO megközelítését, akik termékek, szolgáltatások, környezetek és digitális élmények tervezésén túl a designgondolkodás népszerűsítéséért is tesznek. Az IDEO elindította az OpenIDEO elnevezésű kollaboratív design-platformját, illetve az IDEO U-t, ami a design oktatására fókuszálva számtalan online kurzust és kutatási anyagot tesz elérhetővé azzal a céllal, hogy az emberközpontú designgondolkodást érthetővé és elérhetővé tegyék. Az IDEO jelentősége a kutatásom szempontjából az, hogy ők a tervezői szakmát közelebb nem ismerők számára is elérhetővé, érthetővé és alkalmazhatóvá

kívánják tenni a design folyamatát és jótékony hatásait, mindezt úgy, hogy a tervezés során a felhasználók szempontjait folyamatosan és módszeresen a középpontban tartják (Human Centered Design). A módszertani leírás részletesen bemutatja a tervezés különböző lépéseit: megismerés, definiálás, ötletelés, fejlesztés és tesztelés (Brown 2009). A folyamat erőssége, hogy az korántsem lineáris, hanem a kritikai szemléletnek és szisztematikus prototipizálásnak és tesztelésnek köszönhetően új szempontokkal és tapasztalatokkal bővülve lehet visszatérni korábbi szakaszokhoz és fejleszteni az adott projektet. Lehet tehát kísérletezni és tévedni is, hozzáidomulva a traumafeldolgozás harmadik stádiumának feladataihoz, amikor is az áldozat készen áll már a konfrontációra és a hibák vétésére.

A designgondolkodás sosem kialakult problémamegoldó sémákat használ fel, hanem a megismerésen alapuló, aktuálisan felállított kontextusból indul ki, így kiváltképp alkalmazható olyan esetekben, amikor egy addig ismeretlen területen kell a tervezésben résztvevőnek helytállnia (Brown 2009). A tervezési folyamat ezen sajátossága pedig erősen reflektál a migrációt átélők helyzetére, hiszen a bevándorlás és az új kulturális környezet következtében az egyén elveszíti tanult referenciapontjait és egy teljesen új, számára eddig ismeretlen világban kell alkalmazkodnia. A designgondolkodás fontos szakaszának, a prototipizálásnak, és azon belül is a rapid prototípusok (tehát a gyorsan elkészített, munkaközi modellek) készítésének jótékony hatását bizonyítja az a vizsgálat, mely a rapid prototípus-készítés gyakorlatában való részvétel pszichológiai tapasztalatait vizsgálta 18 hónapig keresztül. A tanulmány megállapítja, hogy a prototípusok elkészítése révén többféle ötlet előállítás és gyors megjelenítése lehetővé teszi a szakemberek számára, hogy a kudarcot tanulási lehetőségként értelmezzék, támogatja az előrehaladás érzését, és megerősíti a kreatív képességekkel kapcsolatos hitet. Az eredmények azt sugallják, hogy a design gyakorlatokat meg lehet úgy tervezni, hogy segítsék az résztvevőket bizonytalan körülmények között is (Gerber and Carroll 2011).

A tervezés és a kreativitás egymástól elválaszthatatlanok (Tauna and Nagai 2011). Tekintettel arra, hogy a design nem más, mint a kreatív problémamegoldás folyamata (Brown 2009), így általa egy jól strukturált megküzdési mintát sajátíthatunk el, mely analizálja az adott kihívást, megoldási és cselekvési tervet hív életre és a végén egy fizikai produktumban megtestesül maga a megoldási folyamat végeredménye. A tervezési folyamatokról általánosságban elmondható, hogy közvetetten fejlesztik a rezilienciát, hiszen ahogy azt a korábbiak is illusztrálják, a tervezés következtében nő az egyén céltudatossága, felelősségvállalása, autonómiája, teljesítményorientációja, kognitív képességei, az eredmények megélésével az önbecsülése és a csapatmunka következtében az asszertivitás és a kommunikációs készség. A kreativitás fejlesztésének jelentőségére hívja fel Baer és Jr. View tanulmányában a figyelmet, ahol is egy kreativitást fejlesztő program hatékonyságát vizsgálták két, egymással összeillő nyolcadik osztályos csoporttal. A kísérleti csoport három napot és két éjszakát töltött egy szabadtéri iskolában, ahol megtanulták használni a kreatív problémamegoldás Osborne-Parnes modelljét, míg a kontroll csoport nem részesült a programban. Közvetlenül a képzés előtt, majd hat hónappal a tréning után is tesztelték mindkét csoportot négy területen: (a) adatkeresés, (b) problémakeresés, (c) ötletkeresés és (d) megoldáskeresés. A kísérleti csoport minden területen szignifikánsan felülmúlta a kontroll csoportot, ami azt jelzi, hogy hat hónap elteltével is megmaradt a kreatív problémamegoldó készség (Baer, Jr. View 2016). Ennek azért van jelentősége a kutatásom szempontjából, mert ahogy azt már korábban tisztáztam, nem elegendő csupán az új és jelentőségteli helyek megtalálása és a kötelékek fejlesztése, de fontos cél a rugalmas helykötődés kialakítása is annak érdekében, hogy a folyamat a jövőben is ismételhető legyen (akár már önállóan) egy esetleges újbóli költözés során. Érdemes beemelni továbbá Duarte és munkatársai (2018) kutatását, ahol a participatív design támogatta kényszeremigrációt átélő fiatalok és a befogadó közösség fiatal tagjai közötti interkulturális együttműködést.

Az eddig felsoroltak alapján világos, hogy az áldozatoknak a tervezési folyamat részévé kell válnia ahhoz, hogy annak minden előnyét megélhesse. A részvételiségen alapuló tervezés megfordítja az eddig megszokott szerepeket és (részben vagy egészben) a felhasználótól várja a kontextus megteremtését, az összefüggések megtalálását, a döntések meghozatalát és a végeredmény tesztelését is (Simonsen és Robertson 2013). A professzionális tervező ebben az esetben facilitátori szerepet vállal, melynek lényege, hogy támogatja a résztvevőket saját útjuk bejárásában, hibáik észrevételében és kihívásaik megoldásában. A részvételi tervezésnek természetesen van hátulütője is: sokkal kevésbé betervezhető a végkifejlet és több a kisklasi lehetőség is - ezért szükséges egy szakavatott tervező a csoport támogatására (Armstrong and Stojminovic 2011). A felhasználók ilyesfajta bevonásának különböző módszerei és léptékei vannak, tekintettel arra, hogy nem mindig a legmagasabb részvétel a legcélravezetőbb: fontos megtalálni a bevonódás azon léptékeit, ami a célcsoport számára komfortos és kompetenciaélményt nyújt.

Ahogy a módszertan bemutatásában kifejtésre került, 2013 óta alkalmazom a részvételi tervezés módszerét fiatalok és menekültekkel (az utóbbi években pedig magyar állami gondozott fiatalokkal is), melynek eredményei alá tudják támasztani a felvázolt lehetőségeket. A disszertációnak 4.

Terepmunka c. fejezete részletezi az egyes projekteket és azok eredményeit. Közülük az első, a Fóti közösségi terek c. esettanulmány részletét átemelve illusztrálom a tervezési folyamatba történő bevonódás pozitív hatását. A fóti Károlyi István Gyermekközpont egyik közösségi terének tervezési és felújítási munkája során a résztvevő, amúgy egymással ellenséges afgán etnikumot képviselő fiatalok a három hónapos projektben fokozatosan elkezdtek együttműködni egymással, majd az együttes erővel megoldott kivitelezés után, az átadó ünnepségen közösen ünnepeltek. A projekt kezdete előtt a velük dolgozó szociális munkások és az otthonvezető elmondása szerint nem várhattunk sikert a projekttől, tekintettel arra, hogy a fiatalok romboló magatartást mutattak az otthon környezetével szemben. Ennek ellenére a projekt lezárulta után még évekkel később is a közösségi tér jó állapotban maradt és a közben újonnan érkezett menekült fiataloktól is azt kérték a már ott lakók, hogy vigyázzanak a szobára. A fiatalokkal dolgozó szakemberek elmondása szerint a tervezési és kreativitást fejlesztő foglalkozásokkal a fiatalok közösségben kezdtek el dolgozni, elkezdték saját szobáikat is önállóan díszíteni és motivációt jelentett számukra a programokon való részvétel. Több meginterjúvolt fiatal még évek múlva is úgy emlékezik vissza ezekre a projektekre, mint támogató tevékenységre, ami segített a jelen állapotra fókuszálni a múlttal szemben és aminek segítségével enyhült az elszigeteltségük.

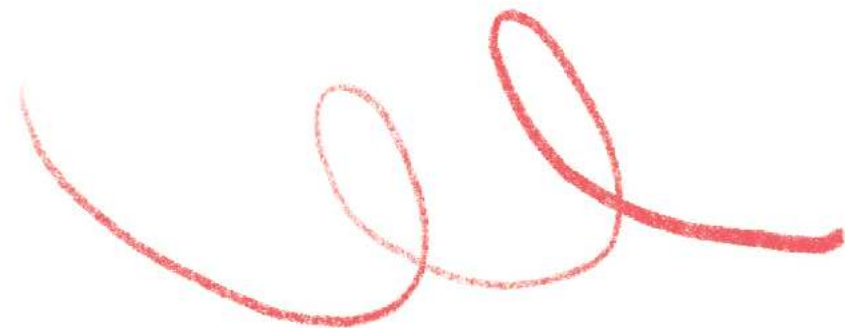
Habár Düll Andrea könyvében a hajléktalanok (mint helyvesztéségtől traumatizált emberek) esetében javasolja a helykötődés, helyidentitás szempontját is beemelni a támogató munkába (Düll 2009), a design összekapcsolása az emberi jólléthez elsősorban a szakemberek által jól megtervezett terek, épületek és tárgyak szempontjából kerül említésre. A szakirodalomban a design és a terápiás munka fúziójának lehetősége viszonylag friss jelenség (Meinel 2014, Bat Or és Megides 2016, Brewster et al. 2020, Hirsch 2020, Illarregi et al. 2022, Koomson et al. 2022, Goldschmidt 2023). A design terápiás felhasználásnak lehetőségét fejti ki Erika Renedo Illarregi és munkatársai 2022-es tanulmánya, ami egy csoport hat hónapos közös tervezési folyamatát követi nyomon. A vizsgálat eredménye szerint a tervezési folyamat (1) segíti az cselekvőképesség érzésének kialakulását (2) a valóság talaján tart (3) hozzájárul a személyközi kapcsolatok kialakulásához, és (4) a művészet-terápia gyakorlatától eltérő dinamikával rendelkezik olyan szempontból, hogy míg a műalkotás az egyénről szól (így annak kritikája személyes, ön-bizalmat romboló lehet), addig a terv funkcionális (így annak kritikája nem személyes, hanem szakmai és konstruktív) (Illarregi et al. 2022). Julia von Thienen és Christoph Meinel tanulmányában párhuzamot mutat be a tervezők és a viselkedés-terapeuták munkájának struktúrája között annak érdekében, hogy a designgondolkodás módszertanát a terápiák során is hasznosítani lehessen (Thienen and Meinel 2014).

A fentiek alapján kirajzolódik tehát, hogy a tervezési folyamatoknak komoly szerep juthat a traumafeldolgozás és helykötődés folyamatában akkor, ha az áldozatok maguk is a tervezési folyamat részévé válnak. A traumát követő megküzdési feladatokkal kapcsolatos kihívások tekintetében négy szempontból tartom relevánsnak a designt, mint tervezési folyamatot alkalmazni a terápiás munkában:

- **A trauma megfosztja az áldozatot a kontroll érzésétől, míg a tervezési folyamat arra ösztönzi a résztvevőket, hogy önállóan kezdeményezzenek, vigyenek véghez terveket és hozzanak egyedül döntéseket.**
- **A trauma emléketörlése a múltban tartja az áldozatot, míg a tervezési folyamatban végzett munka arra készíti a résztvevőket, hogy összpontosítsanak a jelenre.**
- **A trauma tehetetlenséget teremt, míg a tervezési folyamat cselekvésre sarkall.**
- **A traumatikus események megkérdőjelezzik a legalapvetőbb emberi kapcsolatokat, míg a tervezési folyamat együttműködési készségeket fejleszt a csapatmunka által.**

A tervezési folyamatok során fókuszálni tudunk a trauma felépülési folyamatának mind a három stádiumára, hiszen: (1) az első stádiumban a biztonságos környezetet az áldozat aktív hozzájárulásával kell megteremteni, (2) a második stádiumban az emlékezés visszaállítását a tervezés non-verbális eszközei tudják segíteni, míg a gyászfolyamatot az önkifejezés fejlesztése és az alannal sorsközösségben lévőkkal közös csapatmunka támogatja, és (3) a harmadik szakasz során megkívánt kísérletezés, döntéshozás, konfrontálódás és esetleges hibavétés mind-mind velejárója a tervezési folyamatoknak. Korábban már tisztáztuk a helykötődés kialakulásához szükséges feltételeket, melyek közül több is garantált a tervezési folyamatok résztvevőjének: így például a döntéshozatal következtében beszélhetünk a cselekvési kontrollról, a teljes folyamatban életre hívott kreativitásról, a kivitelezés következtében megszületett produktum jóvoltából a tulajdonról, és a teljes folyamat alatt átélt közösségi élményekről.

A következő fejezet a fizikai kötődés két fontos léptékének jelentőségét és lehetőségeit vizsgálja a célcsoport szempontjából: a városi szövetet és az abba épülő publikus területeket, valamint a tárgyakat.

3.

KÖTŐDÉS

3.1 A kötődés lehetőségei a publikus térben

A városi szövet komplexitása több tényezéből fakad, amelyek egymással összefonódva hozzák létre a városi tér különleges és dinamikus jellegét. Ezek a tényezők például a történelmi fejlődés, a változatos térbeli struktúrák, a funkcionális sokszínűség, a kulturális és társadalmi összetevők komplexitása, a gazdasági tevékenységek, valamint a közlekedési és infrastrukturális rendszerek. Ezek a tényezők mind összekapcsolódva alkotják a városi szövetet, amely egy élő rendszert eredményez, ahol az emberek, helyek és tevékenységek folyamatosan kölcsönhatásba lépnek egymással. Ezen komplexitásból adódóan a városi környezet számtalan lehetőséget nyújt, és ugyanígy gátat is állít a helykötődés fejlődésének.

A városi és a vidéki környezet hatásainak összehasonlítása már sokak által tárgyalt kutatási terület (Verheij 1996, Verheij et al. 2008, Bernhard et al. 2013, Ma et al. 2020). A szakirodalom kezdetben leginkább a vidéki környezet jótékony hatásait állította szembe a nagyvárosi környezet fizikai és mentális egészségre gyakorolt negatív hatásaival, melyek kétségtelenül kihívást jelentenek. A nagyvárosi élet számtalan kihívása közé tartozik a lég- és zajszennyezettség, a zsúfoltság, a feldolgozhatatlanul sok inger, a bűnözés, az elidegenedés, a halmozódó társadalmi problémák (hajléktalanság, szegénység stb) előtörése és a zöldfelületek visszaszorulása (Marsell 1988, idézi Düll 2017). Az így létrejövő zavaró környezet nem csupán nehezíthetik a stabil helyhez kötődést, de ezzel párhuzamosan egy komplexebb megküzdési stratégiát is igényelnek. Mindezen negatív hatás ellenére a nagyvárosi élettel kapcsolatos kritikai nézetek egyre árnyaltabbá válnak (Renalds, Smith és Hale 2010): egyre kevésbé lehet figyelmen kívül hagyni a nagyvárosokban (különösen marginalizált csoportok számára) hozzáférhető előnyöket (munkalehetőségek, oktatási sokszínűség stb), illetve azt a tényt sem, hogy a szükséges feltételek mellett a városi életmód nem feltétlenül jár együtt rosszabb egészséggel (Düll 2017). Az emberek eltérő mértékben tolerálják és igénylik az ingereket és élményeket, tehát míg valakit a nagyvárosi ingergazdag környezet taszít (urbanofób), addig mást pont a vidéki ingerszegénység tesz elégedetlenné a nagyvárosok javára (urbanofil) (Düll 2017).

A nagyvárosi környezetben mind a biofilia, azaz az élő környezethez fűződő összetartozás-élmény (Wilson 1984, idézi Düll 2017) elvei, mind a restauratív hatások, azaz a természetes környezet figyelemhelyreállító és ezáltal az érzelmeket pozitívan szabályozó képességei (Bornioli & Subiza-Pérez 2022) képesek érvényesülni megfelelő feltételek mellett. A városi környezet képes előhívni a biofilia élményét ha az egyén hozzáférhet „(1) tiszta levegőhöz, vízhez, nyugalmat nyújtó élettérhez, (2) biofilikus természeti elemekhez (növények, fák, állatok), illetve információhoz ezekről, (3) biofilikus elemekhez (textúra, ornamentika, művészet) az épített környezetben, (4) más emberekhez szemmel láthatóan szorongásmentes környezetben (közterek, nyílt hozzáférésű lakó- és kereskedelmi terek), (5) védettségélmény a szorongáskeltő tárgyaktól és eseményektől (nagy járműforgalom, fenyegető emberek, veszélyes, lógó vagy túlságosan kiugró környezeti elemek)” (Salingaros, 2012, idézi Düll 2017, 63). A biofilia mellett a városi környezet restauratív képessége is

bizonyított, hiszen a természet által felajánlott (1) távollétnek, (2) gyönyörködésnek, (3) kiterjedtségnek és (4) összeállításnak (Kaplan és Kaplan, 1989, idézi Düll 2017) a nagyvárosi környezet is képes színteret adni: a városi parkok, kertek és temetőkön túl a kisebb zöldfelületek és virágágyások, kulturális, történelmi, spirituális és szabadidős területek, az esztétikusan megtervezett helyszínek továbbá az épülethomlokzatok változatossága is fontos szerepet játszanak a restauratív folyamatokban (Karmanov és Hamel 2008, Düll 2017, Weber és Trojan 2018, Bornioli és Subiza-Pérez 2022).

A nagyvárosi környezet adta előnyök hozzájárulhatnak tehát ahhoz, hogy az egyén számára a település és a környék pszichológiai szempontból kiemelt jelentőségűvé váljon, azaz elkezdjen kialakulni a helykötődés. Fontos azonban megjegyezni, hogy mindezen támogató hatás megélését erősen befolyásolja a egyén kulturális, életkori és társadalmi háttere (Weber és Trojan 2018), továbbá a reciprocitás elve alapján a magasabb életminőségű városlakók élehetőbbnek élik meg az urbánus környezetet és aktívabban részt vesznek annak alakításban, míg ezzel ellentétben az alacsonyabb státuszú lakók kevesebb eséllyel élhetik meg a városi életterek iránti pozitív elköteleződést és azok jótékony hatásait (Düll 2017). Tehát a nagyváros is csak abban az esetben tud érzelmileg kiemelt jelentőségű helyé válni, ha a Rapoport (1980) által már idézett (kulturális értelemben is) támogató környezet áll rendelkezésre. Ennek az értekezés fő célcsoportjának szempontjából is komoly jelentősége van, hiszen ahogy azt már korábban tisztáztam, az általam vizsgált egyének számára az otthon kényszerű elhagyása után az európai (és magyarországi) letelepedés is többnyire kényszeres mind gazdasági, mind jogi okokból.

Düll (2009) összegzései több szempontból is irányt tudnak mutatni a vizsgálódásom fókuszához. Például Zeisel (1981) és Mezei (1996) nyomán hét alapvető kritérium szerint a város használói számára teret kell biztosítani a (1) biztonságérzetük (2) az identitásuk, (3) a kényelmük, és (4) az állandóságérzetük megélésének, (5) a tájékozódás kialakulásának és (6) a személyes tér kialakításának, illetve (7) a társas interakcióknak. Werner és munkatársai (1985, idézi Düll 2009) modellje alapján az emberek három fő dimenzió mentén tudnak otthonukhoz kapcsolódni, ezek a „társas szabályok és interakciók, a használat - felhasználás - megfelelés, valamint az affordanciák” (Düll 2009, 204). Ezen összegzések tanulságait összekapcsolva jelen kutatás célcsoportjának sajátos kihívásaival (helyvesztesség, közösség elvesztése, idegen kulturális minták), a fejezet két fő fókusza egyfelől az új városi környezet megismerése és az abban történő hatékony tájékozódás segítő elemek megértése, illetve az új társas interakciókat támogató városi környezetek feltérképezése.

Meglátásom szerint ezen két vizsgálati fókusz segíthet megtalálni a város azon részleteit, melyek pozitív, megtartó és támogató színtérként tudnak szerepelni az otthonát hátrahagyó, idegen kultúrába érkező ember életében. A tájékozódást támogató városi elemek, illetve a szocializációs színterek szakirodalmi áttekintése mellett, a fejezetben feldolgozásra kerülnek a mélyinterjúk ide kapcsolódó részletei, melyek kitérnek Budapest kontextusában a kedvenc helyeken túl, a város megismerésének módjaira, a szülőföldre emlékeztető helyszínekre, továbbá az egyedüllét és a szocializáció színtereire. Az interjúk kérdéssora, és így az egész fejezet vonatkozó szakirodalma, szándékosan nem szűkítette a fókuszt külön a nagyvárosi és kisvárosi lépték, sem pedig a városon belüli eltérő lakhatási helyszínek (kertváros, lakótelep, belváros stb) közötti különbségek elemzésére.

Az interjúalanyok közös pontja Budapest volt: az Európán túlról idemene-külrők tapasztalatainak, ehhez a városhoz kötődő motivációinak, megküzdési stratégiáinak és kapcsolatépítési lehetőségeinek feltárása volt a cél.

3.1.1 Tájékozódás: első lépések egy új környezetben

A tájékozódás témakörének ma már szerteágazó szakirodalma van többek között a pszichológusokat és környezetpszichológusokat, a tértervező urbanistákat és építészeket, az etológusokat és az antropológusokat képviselők kutatásainak köszönhetően. Környezetpszichológiai vizsgálatok támasztják alá az ember helyismeretének fejlődése és a környezethez fűződő elégedettség javulása közötti kapcsolatot (Düll, 2017), azonban, mint a korábbiak során láttuk, a tájékozódás komoly kihívásokkal jár abban az esetben, ha az egyén egy új, számára addig idegen kulturális környezetben próbál boldogulni (Hall 1975), illetve, ha az egyén érzelmileg leterhelt, kontrollt és biztonságérzetet veszített állapotban van (Miller 2016). Mivel a kutatás fő célcsoportja mind a kulturális, mind az érzelmi kihívás tekintetében erősen érintett, így érdemes részletezni az emberi tájékozódás mechanizmusának az alapvető folyamatát annak érdekében, hogy mélyebben megértsük, mind a zavar okát, mind az ehhez nyújtható támogatás lehetőségeit.

A hatékony tájékozódáshoz szükséges képességeinket kézenfekvőnek tekintjük, de valójában bele sem gondolunk a környezetünkről szerzett információk elraktározásának, megértésének és használatának összetett feladatába. A tájékozódás jelentőségének megértéséhez az állatvilág működéséhez kell fordulnunk. Az állatok túlélése szempontjából a helyváltoztatás elengedhetetlen szerepet játszik a legtöbb önfenntartó és fajfenntartó viselkedésben, például az élelem keresésében, elrejtőzésben, párkeresésben, menekülésben és harcban. A hatékony navigációhoz szükségünk van a térbeli tájékozódási képességekre és a környezet megismerésére, éppen ezért ennek támogatásához egy rendkívül összetett rendszert működtetünk (Düll 2009), melynek megértése tud alapot nyújtani a mestermunkában kidolgozott módszertan számára.

Habár az ember koránt sem szorul annyira a tájékozódásra, mint az állatok, illetve jóval korlátozottabbak az érzékszerveink, mégis meglehetősen jól igazodunk el a környezetünkben még akkor is, ha kevés információ áll a rendelkezésünkre (Düll 2009). Düll Andrea (2017) összefoglalta Steele (1980) és Pedersen (1999) nyomán a humán környezeti kompetencia, azaz az ember hatékony és célirányos környezethasználat képességének összetevőit:

(1) a perceptuális komponens a környezet lényeges jellemzőinek azonosítása, kiemelése, rangsorolása;

(2) a kognitív összetevő az észlelés során kiemelt tulajdonságok értelmezése, az így jelentésselivé vált jellemzők tárolása, szervezése és visszaidézése, azaz a környezeti tudás (ide tartozhat leginkább a kognitív térkép), és a saját környezeti lét tudatossága;

(3) az affektív komponens a környezet tulajdonságaira megjelenő érzelmi és motivációs válaszok (pl. preferencia, kíváncsiság, vagy épp az „elveszve lenni” élménye), viselkedéses reakciók (pl. megközelítés-elkerülés, praktikus készségek), és a személyes diszpozíciók (személyiségjellemzők, elvárások, kognitív stílus, lelkiismeretesség stb.) összessége (Düll 2017, 98).

Megérthető tehát, hogy a környezetünk megismerése és így a tájékozódásunk képessége számtalan dinamikus és érzelmekkel teli folyamathoz kötődik, melyhez továbbra sem elhanyagolhatóan kapcsolódik a kulturális háttér és az abból következő interpretációk befolyása. Ezen összetevők eredményeképpen alakul ki környezetünk mentális reprezentációja, a tájékozódás alapja, a kognitív térkép. A kognitív térkép értelmezése kezdetben az emberek és állatok közvetlen környezetében való tájékozódására terjedt ki, mely értelmezés a későbbiekben (legfőképp Lynch (1960) kutatásainak eredményeképp) kitágult mind léptékben, mind pedig a hordozott információ szempontjából (Pinhero 1998, idézi Düll 2017): az előbb említett perceptuális és kognitív mellé az érzelmi összetevők is hozzájárulnak az út megtalálásához és így a hely megtanulásához is.

Lynch (1960) legfontosabb és legtöbbet hivatkozott eredményei szerint az ember egy mentális képet alkot az általa használt településről, mely kép (ugyan torzításokkal, de) tükrözi a város valós struktúráját. Lynch szerint ennek a képnek az összeállítását öt fő elem támogatja: (1) az utak (paths) mentén közlekedve rendezzük össze a városképet a fejünkben, (2) a határok (edges) elválasztják és egyben össze is kötik a város különböző körzeteit, (3) a körzetek (districts) saját, megkülönböztethető identitással bíró város-területek, (4) a csomópontok (nodes) olyan kereszteződésből adódó kiteresedések, ahonnan több irányt is alaposan be lehet látni, míg (5) az iránypontok (landmarks) esetenként szimbolikussá vált (Parlament), sokszor messziről észrevehető (toronyház, hegycsúcs), esetenként viszont apró térelem („Moszkva óra”, falfestés stb.), mely orientációs pontként tudja segíteni a tájékozódást (Lynch 1960). Habár Lynch eredményei szerint a városban tájékozódók számára az utak és a körzetek a legdominánsabb elemek, mégis számos kutatás alátámasztotta már, hogy az idegen környezet tanulása esetén a kognitív térkép első elemeivé az utakkal és körzetekkel szemben az iránypontok válnak. Mindezek mellett több környezetpszichológiai kutatás is (Kuipers, 1982; Peponis, Zimring, és Choi, 1990, idézi Düll 2017) túlegyszerűsítésnek véli a téri tanulás sorrendiségének feltételezését.

Annak ellenére, vagy talán épp annak köszönhetően, hogy a kognitív térképünk metrikus információi jellemzően torzulnak, azaz az nem csupán „mechanikusan, ingerek és viselkedések pusztá társítása útján jön létre, hanem elvárások, észleletek, reprezentációk, és egyéb belső, illetve külső környezeti tényezők, az ún. közbülső változók” (Tolman 1951/1983, idézi Düll 2017, 97), valamint személyes tartalmak és kulturális minták mentén, vizsgálati módszerét, azaz a kognitív térképezést számtalan tudományterület alkalmazza különböző kutatási célokkal. Ezen torzulásokra tehát a tudomány nem hibaként tekint, hanem „olyan alkalmazkodási folyamatokként, amelyek a személy–környezet tranzakcionális kapcsolat szerves részei” (Düll 2017, 106).

A szerteágazó alkalmazási terület bizonyítja, hogy David Lynch kutatásainak eredményeivel nem csupán legitimálta, de egyben kiindulási módszert is adott a kognitív térképek tudományos vizsgálatához a térképek emlékezetből történő megrajzolásával (Lynch 1960). Lynch után a kognitív térképezés módszertani palettája jelentősen kibővült (a teljesség igénye nélkül) vaktérképen történő pontok és területek jelölésére, távolságok és irányok becslésére, légifotók felismerésére és lokalizációs feladatokra, útvonal jelölésekre, megkezdett rajzok kitöltésére és modellépítésre (Düll 2017). Nem minden esetben kizárólag rajzolást jelent a kognitív térképezés: pontok

elhelyezése esetén nincs szükség fejlett rajzkésztségre, továbbá verbális, illetve írásos módon is kiegészíthetők a grafikus ábrázolások. A kognitív térképezés módszerében kellő flexibilitás van ahhoz, hogy kvalitatív vagy akár kvantitatív adatfelvételre tervezzük a gyakorlatot, és hogy a különböző típusokat variálva egy vizsgálati kérdést akár több irányból is megközelítsünk.

A kognitív térképezés flexibilitásának és sokrétűségének következtében a kutatónak több szempontot is figyelembe kell vennie és tisztáznia a módszer alkalmazása előtt, legyen szó a feladat struktúrájáról, a kutató saját kognitív térképéről (mely befolyásolhatja az elemzést), a bizalmas információk megosztása végett az etikai megfontolásokról és a résztvevők életkorából adódó motivációról (Düll 2017). Tapasztalataim szerint tekintettel kell lenni például a bevontakra abból a szempontból, hogy különösen a magukat gyengén rajzolónak tartó felnőttek esetében a rajzoltatás gyakran vált ki frusztrációt, egy másik példával élve pedig a tinédzserek könnyen gyerekesnek tarthatják a rajzolást, ami ellenszenvet válthat ki a kutatókkal szemben. Ezen körülmények következtében információt veszíthetünk, de az is előfordulhat, hogy a frusztráció következtében torzul az adatfelvétel alapjául szolgáló eredmény. Ezeken a helyzeteken segíthet a szóbeli vagy írásos kiegészítés: a résztvevők a le nem rajzolt, vagy csak sematikus ábrázolt részleteket pontosíthatják egy beszélgetés során, a visszahúzó-dóbbak pedig akár írás útján is részletezhetik rajzaikat.

Lynch eredményei (és az arra épülő további módszertanok) alapvető szempontot adnak a disszertációra épülő módszertan kapcsolódó részletéhez két szempontból is: egyfelől megérthetjük az új környezet tanulásának mechanizmusát és annak fő támogató elemeit, másfelől pedig jól alkalmazható módszert ismerhetünk meg, hiszen a kognitív térképekről készült fizikai illusztrációkon keresztül megérthetjük az egyén identitásának egy fontos összetevőjét (Düll 2017). Érdemes azonban kitágítani az általa javasolt öt elemet az affektív és kognitív szempontokkal, azaz azzal a kérdéssel, hogy milyen szempontok mentén preferálunk vagy épp kerülünk el egyes területeket - tehát mi vezet minket oda, hogy az adott területet megismerjük és ezzel az elkezdhessen beépülni kognitív térképünkbe?

A környezet által kiváltott érzelmek segítik tájékozódásunkat, és így túlélésünket. Az emlékezés szempontjából például egy épület számtalan részlete képes orientációs ponttá válni, formája, tömege, fizikai állapota, funkciója, használata és a hozzá kapcsolódó személyek szempontjából is (Düll 2009). Az épületek fizikai adottságain túl a szorongás és a félelem, például, szűkítheti a figyelmet, ami megnehezíti a környezetben található tájékozódási pontok észlelését (Balaban és Thayer 2001). A térbeli tanulás és a memória szempontjából is van jelentősége a környezet által kiváltott érzelmeknek: a pozitív érzelmek javítják a memória működését (így az emberek könnyebben idézik fel azokat a helyeket, amelyekhez kellemes élményeik fűződnek), míg a negatív érzelmek, mint a stressz, gyengíthetik a térbeli memóriát (Talanico és Rubin 2003). Az érzelmek befolyásolják az útvonalválasztást is: az emberek hajlamosak kerülni a stresszes vagy kellemetlen élményeket kiváltó helyszíneket, és inkább olyan útvonalakat választanak, ahol biztonságosabbnak érzik magukat (Brunyé et al. 2010). Ezenkívül a térérzékelés is torzulhat, különösen stresszes környezetekben, amikor az emberek nagyobbak és kaotikusabbnak érzékelik a tereket, ami rontja a tájékozódási képességet (Smith és Lazarus 1993). Ennél sokkal mélyebben gyökerező emberi igényre

reflektál Appleton (1975 idézi Dúll 2017), aki szerint a környezet által kiváltott érzelmek adaptációs célt szolgálnak, hisz míg a túlélést segítő környezetek pozitív érzelmeket kiváltva marasztalóak, addig a túlélést veszélyeztetőek elkerülést eredményező érzelmeket váltanak ki. Appleton azt is megállapítja, hogy az ember evolúciós okokból alapvetően két fő szempont szerint értékeli a környezetet: menedékhelynek megfelelő-e (védelem és elrejtőzés lehetősége) és kilátási tulajdonságai megfelelőek-e (információ gyűjtésének elérhetősége). Kaplan a természetes környezetek preferenciális szempontjából kiemelte a koherencia (az ismétlődő elemek) és olvashatóság (áttekinthető terek és orientációs pontok) jelentőségét, melyek a környezet megértését támogatják, illetve az összetettséget (azaz a környezet változatosságát) és a rejtélyességet (a környezet további információ megszerzését sejteti), melyek a feltárást, bevonódást tudják előidézni (Kaplan 1988, idézi Dúll 2017, 60).

A bevezető fejezetben is részleteztem, hogy a tanult és már rögzült mintázatoknak (és így a kultúrának) több szempontból is jelentősége van a tájékozódással és így a hely megtanulásával kapcsolatban, hiszen ezek alapján dől el, hogy az egyén mennyire tudja olvasni az adott környezetet és annak rendeltetését, esztétikáját, illetve szimbolikáját, melyek mind befolyásolják az emberek téri viselkedését (Dúll 2017). Az interjúalanyok közül többen is jelezték például az interjúk során, hogy a közlekedést nagyon nehéz volt megszokniuk. Az egyik iráni interjúalany például így emlékszik vissza kezdeti kihívásaira Budapesten:

Also in my own country [Irán] if I went to another city, I felt lost for few hours. I didn't understand where these streets go to, or where they come, I felt the same here [Budapest] but much longer. I was not sure if I read the streets correctly. That was a bit challenging. (...) What was huge for me is how everything is connected here. You have restaurants next to the road where cars pass by, it's crazy. At home it's a big country, it has space for everything. But here it feels like everything is pushed together - not in a messy way - but I was amazed how it can function. For example when I first saw these trams. We don't have trams, we have metros but these trams for example was very strange, it's in the middle of the road. (K. T.)

Ahogy a megfelelő esztétikai élménynek szerepe van a városi monoton tér feloldásában (Berlyne 1960, idézi Dúll 2017), teret tud biztosítani a restauratív folyamatoknak (Bornioli & Subiza-Pérez 2022) és meg tudja könnyíteni a városi tájékozódást (Lynch 1960), úgy képes mindezekben zavart, túl-ingereltséget és kontrollvesztést okozni abban az esetben, ha az egyén korlátozva van viselkedésének szabadságában (Dúll 2009). Ennek dinamikája érhető tetten éppen például a bevándorlás esetében, amikor az új környezet olvashatóságának túlzott zavarából, illetve a helyismeret magas fokú hiányából fakadó bizonytalanság kihat az egyén mindennapi boldogulására, ezen zavarok következtében pedig akadályoztatva lehet akár hosszútávú integrációjuk is (Azka 2015). Fontos azonban kiemelni, hogy a kezelhető mértékű bizonytalanság kielégíti az ember környezeti kihívások iránti igényét, tehát előremozdítja a terület felfedezésének és megismerésének folyamatát, melynek következtében fejlődik a terület áttekinthetősége és így az egyén biztonságérzete és kötődése (Dúll 2009).

3.1.2 Megküzdési stratégiák: felfedezés, élmények, emlékek

Ahogy tisztáztuk, tájékozódásunk képessége számtalan dinamikus és érzelmekkel teli folyamathoz kötődik: dinamikus egyfelől az emberi természet, a kultúra és a tanulási folyamat végett, továbbá mert az aktív felfedezés következtében vagyunk képesek elhelyezni magunkat a térben, emellett pedig érzelmekkel teli, hiszen egyfelől az egyes érzelmek és élmények társításával a tér egyes pontjai mélyebben rögzülnek emlékeinkben, továbbá pedig mert érzelmek befolyásolják térbeli döntéseinket és motivációnkat. A kutatásba bevont, Budapestre költözött 25 interjúalany hasonló kategóriák mentén sorakoztatták fel kezdeti kapcsolódási pontjaikat és megküzdési stratégiáikat. Az interjúk során ez a két kategória egymástól el nem különülő, inkább egymással szervesülő mintázat volt, így a bemutatásuk is csak lazább struktúrát tud követni. Sokkal inkább követhető a válaszok alapján az a Krupat (1985, idézi Dúll 2009) által is bemutatott fejlődési ív, ahogy az eltelt évek alatt az interjúalanyok fokozatosan elkezdtek magukénak érezni Budapestet, és a város megtartó és szimbolikus erővé vált az életükben. Krupat állítása szerint négy fázis különböztethető meg a környék identifikálásában: az elsőben a lakóknak még felszínes az ismerete mind a szociális, mind a fizikai környezettel (reziduális környék), a második szakaszban még nem a pozitív, hanem a negatív erő (például valamilyen kényszer vagy kihívás) eredményezi a kapcsolódást (formálódó környék), a harmadik szakaszban a lakók pozitív önszerveződést mutatnak (tudatos környék) és végül az utolsó szakaszba lépve a lakó a szimbolikus közösséghez kezd tartozni, tehát kifejlődik a helyhez való kötődés. Erről az átalakulásról vallott az egyik afgán interjúalany, aki a legfontosabb személyes tárgyait firtató, teljesen más témakört feltáró kérdésre visszakanyarodott a város dimenziójára, Budapesttel azonosítva a benne végbemenő változásokat:

I think I've changed, Budapest changed me a lot. So whatever was important now it's really different for me. I have normal life, living with normal family. I didn't know anything about life at all. and suddenly I had to learn a lot, so it was hard but I think that's the reason why everything has a very different view for me. (A. M.)

FELFEDEZÉS - Kognitív térképünk megalkotásának folyamatában kiemelt jelentősége van a már korábban is említett felfedezésnek, ugyanis az egyén a statikus helybenmaradás limitációival szemben a helyváltoztatás (és így a felfedezés) során képes elhelyezni magát a térben, a tér elemeit kontextusba tenni és azoknak jelentést adni. Habár a város ezer arcának és részletének megismeréséhez a felfedezést a régi lakók is rendszeresen alkalmazni „kényszerülnek”, az mégis az újonnan beköltözők jellemzőbb (és egyben elengedhetetlen) viselkedésformája. Az új környezetbe csöppent bevándorlók, menekültek és (például az egyik város szociális intézményéből a másik városba) áthelyezett, szociális ellátásban élők mellett (vagy ezen kihívásokat halmozva) a nehezen tájékozódó, kontrollt veszített embereknél kulcsfontosságú a helyismeret fejlődése. Lynch (1960) például már korán felhívta rá a figyelmet, hogy a városi környezetben való eligazodás és annak olvashatósága csökkenti tudja a városhoz fűződő negatív érzelmeket. A felfedezés során az egyén aktívan tapasztalatot szerez és ezzel

nészévé válik környezetének, sőt az „aktív explorálás, a lábon gondolkodás során az egyed a környezeti tárgyak változatlan fizikai tulajdonságait, ún. állandó (invariáns) funkcionális jellegzetességeit térképezi fel, azaz tanul” (Düll 2009, 78). Ezen tanulás következtében lesz képes tehát az egyén megérteni a környezeti elemek funkciót és rendeltetéseit. Egyértelmű tehát, hogy a felfedezés alapvető emberi igény, így nem meglepő az sem, hogy a számtalan nagyvárosi civil és for-profit szervezet által kínált tematikus sétautak rendkívüli népszerűsége tesznek szert, továbbá a nyugati és északi országok (pl Finnország, Németország) környezeti nevelésének kezei között a matematika, fizika, a nyelv és irodalom tantárgyak is összekapcsolódnak városi aktivitásokkal (Rigóczy 2022).

A Budapesthez kapcsolódó első benyomások és furcsa tapasztalások megosztásakor az interjúalanyok többször is szóba hozták a nagyon eltérő közlekedési szokásokat (közlekedési lámpák, járdák, zebrák), a szűk utcákat és a tömegközlekedést. Valakit a városból kivezető, egymás fölé forduló autópályák döbrentették meg, megint másokat az emberek eltérő viselkedései. Az eltérésekre többen is visszaemlékeztek, sőt az egyik interjúalany egy egész konkrét példával illusztrálta az épület olvashatóságának félrevezető kihívását:

Mikor idejöttem, megnéztem a Parlamentet, azt hittem, hogy az a mecset, hogy ilyen nagy. [nevet] Mert Afganisztánban a legjobb épület az a mecset mindig. De aztán kiderült, hogy az a Parlament. (M.R.)

A felfedezés, a lábon gondolkodás az interjúalanyok által is megfogalmazódott: volt, aki teljesen tudatosan, nyughatatlanul járta a várost, hogy megismerje azt, de volt, aki nem tudta megindokolni rendszeres sétáinak okát. Fontos azt is megemlíteni, hogy körülbelül egyenlő arányban voltak, akik magányosan rótták az utcákat és akik a sorstársakkal közös sétálásokra emlékeztek vissza elsősorban. Volt továbbá olyan is, aki nem a várost járta, hanem a Budapest körüli erdőket. A település szisztematikus felfedezésének ellenpontjaként olyan eset is volt, aki első megérkezésekor mindössze csak pár órát töltött Budapesten. Egy afgán férfi arról is mesélt, hogy a megérkezésekor döntésképtelen volt, így a magabiztosabb sorstársakat követve jutott el Budapestről egészen Debrecenig:

Actually, first time when I saw Budapest it was funny because I was fresh, just crossed the border, they [határőrség] caught us, they gave us some paper and said, „Just go! You can go to Debrecen to camp or whatever you want.” And there was a group and I couldn't speak any English, I don't know Hungarian absolutely, so I was like [vállat von]. That was very funny because we were a group of people and if one person decided to go this way everyone is following [nevet]. We didn't know anything what we choose, personally me. What can I do? Let's just follow others. So then a group of people decided to go to Debrecen camp, so we went there. (A.M.)

Egy másik eset a régió fokozatos megismerésének jelentőségét emelte ki, aki Budapestről Debrecenbe, onnan vissza Budapestre, majd Bécsbe, onnan Bicskére és újra (véglegesen) Budapestre került, ahol szintén több helyszín között ingázott (hajléktalanszállón, hostelektben, végül albérletben):

Each of them was... I can't say a new world but I can say new step. (A.M.)

ÉLMÉNYEK - A helytanulás másik fontos visszatérő eszköze a társas motiváció és a társakhoz kötődő élmények. A városi interkulturális találkozások helyszíneiről alapos történelmi áttekintést végzett Landry és Wood (2008) olyan nagyvárosokról (Parszepolisz, Róma, a T'ang Dinasztia korabeli Kína, Konstantinápoly, stb), ahol az interkulturális elköteleződés tudatosan támogatott és gyakorlatba ágyazott volt. Amikor azonban bevándorlókról és menekültekről beszélünk, kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani a biztonságos és jól olvasható környezeteknek. Landry és Wood például felhívja a figyelmet rá, hogy az interkulturális találkozásokat megelőző (vagy akár azok által kialakult) előítéleteket nagyban befolyásolja a találkozás mennyisége és minősége, az önkéntes jelleg tiszteletben tartása, a találkozó kisebbség és többség képviselőinek egymást közelítő státusza, illetve, hogy a találkozás támogató vagy gátló környezetben történik. Összegzésük alapján ezen interkulturális közegben négy fő motiváció vezérli a találkozásokat: (1) a gyökerekhez és a közös múlthoz való kötődés, a közös megértés és tapasztalatok okán fordulunk sorstársaink felé, (2) a közösségen belüli láthatóságért, elismertségért és a másokkal való azonosulásért fordulunk hasonló értékrendű közösségünk felé, (3) új lehetőségek megnyílásában bízva érzük el a hasonló tudással rendelkező embertársainkat, míg (4) a másoktól való tanulás, a perspektíva-kitágítás és a közös célok megfogalmazása érdekében fordulunk eltérő tudású, de azonos érdeklődésű emberek felé (Landry és Wood 2008). Ezen fontos találkozások színterei (parkok, köztetek, piacok, edukációs környezetek, munkahelyek, állomások, múzeumok, könyvtárak) pedig a (pozitív vagy negatív) élményekkel összekapcsolódva orientációs pontokká válnak. Azért is fontos vizsgálni ezen találkozási lehetőségeket, mert feltételezhető, hogy a szociális kötődés erősebb hatással van a helykötődésre, mint a fizikai (Hidalgo és Hernández 2001).

Az interjú válaszadói kevésbé foglalkoztak meg ennyire tudatosan kedvenc helyszíneikkel összefüggő találkozási motivációját, esetükben inkább az a három kategória vált megkülönböztethetővé, miszerint a helyszínekben (1) az egyedüllét, (2) a sorstársakkal való találkozás vagy épp (3) a többségi társadalomhoz való kapcsolódás vált élménnyé.

A találkozások helyszínei többnyire vegyültek a kultúra megőrzésének helyszíneivel, illetve a kedvencnek tartott budapesti helyekkel: míg a kulturális helyekhez egyértelműen a sorstársak kapcsolódtak, addig a kedvenc szocializációs helyszínek esetében nem voltak specifikálva a csoportok. A kedvenc helyek esetében gyakran említett szociális helyszín volt a Citadella és a budai hegyek, a Városliget, a Margit sziget, a Duna part, míg a kultúra őrző színterek esetében a mecsetek és a közel-keleti boltok kerültek említésre.

A kultúra őrzésének helyszíneit említve érdemes megismerni Ahmed és Rashid bin Shabib (2019) könyvét. Számtalan történetet gyűjtöttek össze a Közel-Keletet elhagyók új életet kezdéséről és kulturális közösségeik fenntartásáról, így palesztinokról Tokióban, örményekről Teheránban, jemeniekről Szingapúrban és irakiakról Londonban. Diaspora (2019) című könyvükben bemutatott történetekkel szemben a kutatás interjú alanyaiknak nem volt egyszerű felidézni olyan helyszíneket, ahol saját kultúrájukat megtalálják: sokan egyértelműen kijelentették, hogy nincs ilyen hely Budapesten, mások pedig többnyire az élelmiszerboltokra és páran a mecsetekre gondoltak e kapcsán. Ennek egyfelől oka lehet az, hogy Budapest

a Diasporában (2019) felsorolt városokkal ellentétben még messze nem számít multikulturális metropolisznak, továbbá az is, hogy a megkérdezettek többnyire egyedül, fiatalokként kerültek zárt táborba vagy gyermekotthonba, így a sorstársak és a közös gyökereket ápoló közösség felkutatása akadályozva volt.

Azonban mind a kedvenc helyek, mind a kulturális helyszínek esetében nem csupán a társas kapcsolatok lettek kiemelve, hanem az egyedüllétet, a magányos elmélyülést kiszolgáló szinterek is. Habár a spirituális helyeknek megvan az ereje ahhoz, hogy összehozzák az embereket (Mostafavi 2017) és sokaknál visszatérő elem volt a szakrális helyszínek (az interjúalanyok esetében imahelyek, mecsetek) korai megtalálása, mégsem csupán a sorstársakhoz fűződő élményeket gyarapították, hanem az egyéni elmélyülést, elcsendesedést is támogatták.

Volt azonban, aki nem jár mecsetbe (sőt, saját elmondása szerint pont a vallás következtében kellett elhagynia hazáját), ennek ellenére mégis képes volt találni „elvonuló” helyszínt magának, amire a kezdeti időkben kedvenc helyként referált: a Boráros tér dunaparti szakasza.

I don't know, I was always sitting there on the station because the water you know, it could wave for me. So I could enjoy it. And also the view was really nice and the night. Usually I used to go there. Listen music, thinking, just metime you know. (A.M.)

A Duna egyébként többeknél is megjelent, mint jelentőségteljes helyszín, kiemelve például a Citadelláról vagy a Budai Várból való rálátás élményét és a térelmény nyújtotta szabadságérzetet. A víz azonban nem csupán látványából adódóan meghatározó, de megváltoztatja a tér illatát, hőfokát és a levegő jellegét, továbbá hangjának is lehet jótékony hatása (Batár 2005), így több érzékszervünket stimuláló restauratív elemként válhat közelsége gyakorlatilag kikerülhetetlen emlékké, és így orientációs ponttá bármilyen környezetben. Nem csoda hát, hogy számtalan nagyváros (Marseille, Párizs, Koppenhága stb.) programjába és beruházásaiba fordította azon felismerést, miszerint a vízhez való kapcsolódás rekreációs és közösségépítő szereppel bír (Mostafavi 2017).

A Duna a legkedvencebb rész, a Duna mellett imádok sétálni. Amikor ideges vagyok, akkor szoktam a Duna mellé leülni és jól kivárni. (M. H.)

A következő interjúalany pedig a Dunához fűződő személyes kapcsolatán túl szimbolikus, „boldogságot hozó” szerepet is tulajdonít a folyónak:

Duna - I really love water. And water is about life of course. Usually if I have time I go to Duna and sit there and talk sometime with the water. I do it only alone, not with my friends. I just go there. And this is the beauty of this country, that it has water, I mean in the city. And Duna is connected with different countries as well. So it brings a lot of happiness and hope and joy. Bringing from different part of the world. (I. M.)

EMLÉKEK - A városhoz való kapcsolódás azonban természetesen nem csak a társakon és az elmélyülésen keresztül tudnak fejlődni, hanem régmúlt emlékekhez, így az elhagyott otthon felidézhetőségéhez is. Számos otthonra emlékeztető hely lelhető abban az esetben, amikor az otthon nincs annyira távol földrajzilag. Így például a Teheránban található, örömény-iráni származású Rostom Voskianian által tervezett Szent Kereszt

kápolna egyértelmű orientációs ponttá vált az Iránban élő örmények számára (Shabib és Shabib 2019). Ezzel a példával szemben azonban az otthonra emlékeztető helyek nagyon nehezen megtalálhatóak a kutatás interjúalanyainak számára, talán épp azért, mert ennyire dominánsan eltérő környezetben találták magukat Budapesten. Többen felidéztek azonban a magyar vidék egyes településeit vagy a budapesti külváros kertesházak övezeteit, mint otthonra emlékeztető helyszíneket annak ellenére, hogy az interjúalanyok származási országai (Irán, Irak, Afganisztán, Palesztina, Pakisztán, Szomália stb) kisvárosi és falusi építésze markánsan eltér a magyarországitól. Több interjúalany is felismerte, hogy Magyarországon a házak „magasak” (azaz magastetősek), míg náluk laposak (és esténként ki is jártak gyakran a tetőre „szomszédolni”, azaz a szomszéd házak tetőin lévőkkal szocializálódni), mégis a magyar vidék hangulata, a lejtőkre épített házak és a gazdálkodás az otthonra emlékeztette őket.

Bicske felé mész, pár megálló. Arra van sárga virágok, emberek dolgoznak, nincsenek házak. Ahogy mi laktunk ugyanúgy volt az a hely, csak erre fele hegyek és lefele meg emberek. A búza-mező és a nagy föld és középen megy a vonat. Mi jó helyen laktunk mindig, nyitott helyen. (K. I.)

Nem csupán az épített környezet látványa képes felidézni más (akár az otthoni) épített környezetet: ahogy San Franciscohoz hozzátartozik a köd és Chicagóhoz a forgószél, úgy „Párizs metróját a bűzéről, a New York-it a zakatolásáról, a budapestit a vonat előtt megérkező levegő túlnyomásából ismerjük fel” (Batár 2005, 251). Erre reflektál például az egyik interjúalany válasza azzal kapcsolatban, hogy milyen, Magyarországon tapasztalt környezet emlékeztette őt szülőföldjére: a nógrádi Terényben évekkel ezelőtt tartott hétvégi Open Doors kirándulásunkra és a helyi harangozásért felelős idős hölgygel való találkozásra emlékszik vissza:

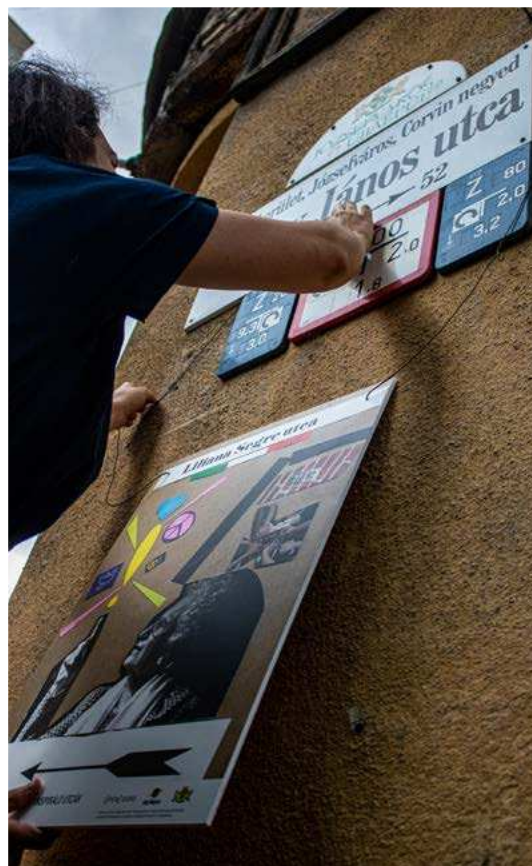
Vidéken, emlékszel? Még veletek. Ahol csinálták a sajtót [hajdani terényi sajtmanufaktúra]. Az kicsit emlékeztetett otthonra. Olyan mint nálunk a farmerek, úgy nézett ki nálunk is egy rész Afganisztánban. És a néni a haranggal a templomban. Otthon is szól a mecset, hogy menjünk imádkozni. Nagyon tetszett, emlékszel? (A. R.)

Az otthonra emlékeztető helyek felidézése és kapcsolódási pontok keresése nem feltétlenül eredményez pozitív, nosztalgikus érzetet, hiszen bejósolható, hogy adott fizikai környezetben megélt boldogság vagy boldogtalanság ki fog vetülni a jelenben megélt, hasonló karakterű környezet megélésére (Düll 2009). Azaz a múltban, a szülőföldön elszenvedett fegyveres konfliktusok traumái okán feltételezhető, hogy az interjúalanyok nem is keresik az elvesztett otthon emlékeit feltétlenül tudatosan (az otthon tudatos kereséséről csak egy fiatal számolt be: „Mikor voltunk Bicskén, 2-3 fiú barátok voltunk, mentünk a hegyekbe megkeresni azt a helyet, ami hasonlít otthonra.”) Ezzel is magyarázható, hogy legtöbbször még a Budapesten található arab boltok és a mecsetek viszonyában sem jelezték, hogy otthonra emlékeztető helyszínek tartják azokat, viszont felsoroltak olyan helyeket, amik ugyan fizikai megjelenésükben erősen eltérnek a közel-keleti párjuktól (így az erdő, a vidéki falvak és a keresztény templom) mégis tartalmi és szimbolikus értelemben párosíthatóak az elhagyott fontos helyszínekhez. Fontos azt is kiemelni az otthonra emlékeztető hely témakörét lezárva, hogy a kultúra megőrzésének helyszínei taglalásakor már gazdagabb válaszok érkeztek, így említve lettek a különböző közel-keleti üzletek (elsősorban a Népszínház utcában és a Rákóczi úton), illetve több mecset is a 8. kerületben.

3.1.3 Kapcsolódó tereptapasztalatok

Az Open Doors keretein belül már a tevékenységünk korai időszakában felismertük a város megismerésének és a többségi társadalommal való találkozásnak a jelentőségét, így rendszeresen szervezünk ezen célt szolgáló programokat és gyakorlatokat. Ezen programok vagy program elemek minden esetben az adott település közterületein folynak és a többségi társadalommal közös interakciót és a város kreatív és élménydús megismerését eredményezik.

Enre példa többek között a mindössze két napos „**Inspiráló utcák**” projektünk (Open Doors Hungary 2021), aminek keretein belül a (többnyire) bevándorló és menekült háttérű résztvevők átneveztek egy-egy 8. kerületi közteret valamilyen számukra inspirációt nyújtó nőről. Az inspiráló nők mindegyikéről a résztvevők plakátokat készítettek, amik egy teljes hétig a köztereken voltak kihelyezve. Az akció közben a résztvevőkkel felfedeztük a környéket, kijelöltük a megfelelő, átnevezhető köztereket és egy ünnepség keretein belül kihelyeztük a plakátokat. A folyamat nem csak a kerület felfedezésére volt alkalmas, de arra is, hogy a különböző háttérű emberek megoszthassanak érdekes történeteket számukra jelentőségteljes személyekről.

„Inspiráló utcák” projekt folyamata (Open Doors Hungary 2021), Fotó: Open Doors Hungary

2

Az Open Doors közössége körülbelül fél éven keresztül szervezett kultúra- és nemzetspecifikus városi felfedezőutakat a „**Buda(?)pest**” (2022) névre keresztelt programsorozat keretein belül. A séták alkalmával egy-egy Budapesten élő külföldi közösségi tagunk vezette körbe a résztvevőket a városban úgy, hogy közösen érintsék és játékosan megismerjék az adott nemzethez köthető budapesti helyszíneket. A túrákat mindig gondos előkészítés és egyeztetés előzte meg, a helyszínek pedig felkerültek egy közös online térképre. A túrák alkalmasak voltak arra, hogy a résztvevők megismerhessék Budapest különböző arcait és hogy a túravezetők megoszthassák kultúrájuk egy-egy részletét, párbeszédet kezdeményezve ezzel a résztvevő magyarok és külföldiek között. A túrák során feltérképeztük Budapest örmény, grúz, orosz, amerikai, afgán és portugál oldalait.

Városi séták az Open Doors „Buda(?)pest” eseménysorozatának keretein belül (2022), Fotó: Open Doors Hungary

3

A „CultiRider” projekt (lásd a „Terepmunka” fejezet 4. esettanulmányát) keretein belül a tiszadobi Gyermekotthon fiataljaival terveztünk és készítettünk egy közösségi társasjátékot egy helyiek által gyakran látogatott Tisza-parti büfé udvarára. A játék a „Ki nevet a végén” alapjaiból indult ki, de a közös tervezési folyamat során a tiszadobi fiatalok és a programban résztvevő jordániai önkénteseink kitalálták saját szabályrendszerüket, szimbólumaikat és pályájukat. A kivitelezést követően egy nagy közös játékkal avattuk fel az alkotást. Ebben a programban is fontos elem volt a láthatóság, hiszen a tiszadobi lakosok jelentős része nem titkoltan ellenséges a Gyermekotthonban élő fiatalokkal szemben (egyes boltok bejáratán például felirattal jelzik, hogy állami gondozott nem léphet be az üzletbe). Még ha a mindennapos konfliktusokat ez az akció nem is tudja elsimítani, mégis bizonyítékként szolgál a fiatalok kreativitásáról és proaktivitásáról.

Fotó: Eichner Hanna

A felsorolt példák mind alulról jövő, kisléptékű kezdeményezések, mégis jól tudják illusztrálni a város megismerésének és pozitív, társakkal történő élmények szerzésének egyszerű lehetőségeit. Ahogy a Project for Public Spaces szakmai közösség egyik alapelvében megfogalmazta, a legjobb terek rövid távú fejlesztésekkel kísérleteznek, amelyeket hosszú évek alatt lehet tesztelni és finomítani (Kathy 2021). Tehát az olyan kisléptékű akciók, mint az ülőhelyek kialakítása, a szabadtéri kávézók nyitása, a közterületi művészet, a gyalogátkelőhelyek és a gyalogosok számára kialakított sávok fejlesztése, a közösségi kertek és a falfestmények jó példák a rövid idő alatt megvalósítható, ám hosszútávon is hatást kifejtő, akár marginalizált csoportok esetében is biztonságérzetet és kötődést eredményező (Anguelovski, 2013) fejlesztésekre.

3.1.4 Konklúziók a fizikai és társas kötődés elmélyítéséről

A városi szövethez fűződő helykötődés tehát építkezni tud a helyismeretből, a térben történő megfelelő tájékozódásból és a térhez fűződő társas interakciókból, azaz a fizikai és a társas aktorok egyaránt elengedhetetlen feltételei a város megismerésének, megtanulásának, és az érzelmi szálak kialakulásának. Ha felidézzük a már korábban bemutatott humán környezeti kompetencia (perceptuális, kognitív és affektív) összetevőit, megállapíthatjuk, hogy a hatékony és célirányos környezethasználatban egyaránt segíthetnek minket a különböző környezeti karakterek (tárgyak, formák, színek, illatok, jelzések), valamint a már korábban tanult mintáink és ehhez kapcsolódóan az ismétlődő motívumok. Segíti a környezeti emlékeztünket a helyszínek elnevezése, az eltérő épületstílusok, a fény (kiváltképp beltérben), a terület átláthatósága és az adott helyszínhez kötődő személyes élmények (kiváltképp, ha ezek más emberekkel is összekötnék minket). Ehhez kapcsolódóan segítik a tájékozódást a helyszínekhez társítható (akár negatív) érzelmek és viselkedéses reakciók, belső motivációk és így a személyiség, illetve a kulturális háttér.

Szükséges tehát párhuzamosan (1) táplálni a régmúlt emlékeit, (2) újakat gyűjteni friss, társas élmények által, valamint (3) megtalálni a városban az egyedüllet helyszíneit. Mindehhez leghatékonyabban (4) a környezet aktív felfedezésével és (5) a hellyel történő (ideális esetben társas) cselekvéssel juthatunk el. Bár ez a felsorolás azt éreztetheti, hogy mindezek különálló feladatok, mégis a városi környezet és az emberi viselkedés összetettsége miatt ezek szervesen összekapcsolódnak. Ezt az összekapcsolódást pedig sokszínű és flexibilis eszköztárával hatékonyan tudja szolgálni a „placemaking” (magyarul: helyteremtés).

A placemaking egy olyan interdiszciplináris megközelítés az urbanisztikában, amely a közterületek és a közösségi terek fejlesztésére összpontosít azzal a céllal, hogy a városokban, településeken élők igényeit és kívánságait figyelembe véve alakítsanak ki olyan közösségi tereket, amelyek vonzóak, funkcionálisak, és erősítik a közösségi kohéziót (Schneekloth és Shibley 1995). A placemaking tehát nemcsak az esztétikára, hanem a társadalmi, kulturális, gazdasági és környezeti szempontokra is nagy hangsúlyt fektet, így járulva hozzá ahhoz, hogy olyan minőségi helyek szülessenek meg,

ahol az emberek szívesen élnek, dolgoznak, játszanak és tanulnak. A kultúraspecifikus szempontokat is tiszteletben tartó (Rius-Ulldemolins és Klein 2020) placemakingre jellemző a részvételi tervezés, tehát a folyamatban fontos szerepet kapnak a helyi lakosok, akik aktívan részt vesznek a terek tervezésében és kialakításában. A placemaking segít a helyi kultúra, történetek és identitás kifejezésében, amely hozzájárul ahhoz, hogy a lakók jobban kötődjenek a helyükhöz (Mohammed és Saad 2022). A placemaking továbbá gyakran új, kreatív megoldásokat keres a közterületek kihasználására, például ideiglenes installációk vagy közösségi események révén. Számtalan előnnyel jár a placemaking megközelítése, azaz a lakosok aktív bevonása a tervezési folyamatokba. Támogatja például a közösségi kohéziót és a társadalmi inklúziót, hiszen az emberek gyakran jobban érzik magukat olyan terekben, amelyeket részben ők alakítottak ki. A jól megtervezett közterek hozzájárulhatnak a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentéséhez, mivel mindenki számára hozzáférhetőek és vonzóak. Gazdasági előnyöket is tud generálni, hiszen a jól tervezett és vonzó közterület felfrissenítheti a környező üzletek forgalmát, növelheti az ingatlanok értékét, és vonzóbbá teheti a területet a befektetők számára. Nem utolsósorban pedig a placemaking révén a városi területek zöldebbek, élhetőbbek és környezetbarátabbak lehetnek, ami pozitív hatással van a lakók életminőségére (Schneekloth és Shibley 1995).

Ezeket az előnyöket felismerte már számtalan városvezetés (Barcelona, Auckland, Rotterdam, Bergen, Helsinki, Budapest 8. kerület), és városfejlesztési stratégiájába beépítette a részvételiséget. A részvételiség jelentősége mellett áll ki az Európa Tanács is *The intercultural city step by step* (Alessandro 2019) című gyakorlati útmutatójában, kihangsúlyozva, hogy a helyteremtés ideális esetben lakosok és szakemberek közös alkotása, mely a következő kérdésekből kinövő párbeszédre alapszik: „Mit teszel már most is a környezetedért? Milyen álmaid városa? Mivel tudsz tenni azért, hogy ez megvalósuljon?” (Alessandro 2019, 43) Ezek következtében a jövő nagyvárosai dinamikus és folyamatosan változó környezetet igényelnek, amelyben az egyének és a közösségek kifejezhetik többféle és változó igényeiket és identitásukat. Egy ilyen összetett környezetben a környezetet tervező szakembereknek nemcsak új készségekre, hanem új mentalitásra is szükségük van, amely a kulturális műveltség, azaz az interkulturális kompetencia elsajátításán alapszik. Az építész és a várostervező döntéshozói szerepből át kell hogy lépjen a facilitátori szerepbe, az építész komplex látásmódja és gondolkodása akkor tud leginkább hasznosulni, ha a számtalan szereplő közötti érdekeket, motivációkat és szükségleteket képes átlátni és rendszerezni (Alessandro 2019). Függetlenül attól, hogy a placemaking-projekt döntéshozók által támogatott vagy épp alulról szerveződő kezdeményezés, minden esetben igaz, hogy a résztvevő szereplők a közöttük lévő társadalmi kapcsolatok átalakításán dolgoznak, új és közös „valóságokat” hoznak létre, amikkel megértik és magyarázzák önmagukat, a közösséget és a kettő közötti kölcsönkapcsolatot, és teszik mindezt a városi szövetben (Hillier 2021).

Foto: Eichner Hanna

3.2 A kötődés lehetőségei a tárgyakon keresztül

„Szociológiai megközelítésben a tárgyak/dolgok története tulajdonképpen a társadalom története is” (Düll 2009, 135). Ahogy a minket körülvevő fizikai térrel kölcsönkapcsolatban állunk, úgy tárgykultúránk is számtalan módon reprezentálja szükségleteinket. A tárgyak integrálhatnak minket, szocializálnak, tanítanak és tükrözik saját szelfünket. Az otthont is jelentik, hisz költözéskor ezeket visszük, elvesztésük esetén pedig ezeket a legegyszerűbb (anyagi és praktikus okokból) pótolni, ha szükséges, a tárgyak által lakjuk be otthonunkat, hozzájárulnak a be- és átrendezésnek, mely során a személy és a környezet „egymáshoz idomul” (Düll 2009, 142). A tárgyainkhoz való kötődés fontossága mind a magyar (Düll 2009; Wilhelm 2014), mind a nemzetközi szakirodalomban (Belk 1992; Csíkszentmihályi és Rochberg-Halton 2011) megjelenik. Kapitány Ágnes és Gábor (2005) empirikus kutatásai segíthetnek differenciálni a kötődés mértékét és jellegét: kutatásuk alapján megkérdeztettjeik többségének a tárgyak „fontosak”, őket követik azok, akiknek „csak bizonyos tárgyak fontosak” (például az emlékek és érzelmek hordozói, a pótolhatatlanok, a munkát képviselők, a hasznosak, az értékesek, az újak, az esztétikusak), és a „nem fontos” opciót választották a legkevesebben (Kapitány, Kapitány 2005, 126). Belk szerint a tárgyakhoz való ragaszkodás károsan hathat, ha a ragaszkodás olyan erős, hogy az negatívan befolyásolja a többi emberrel való kapcsolatot, vagy ha a ragaszkodás olyan szélsőséges, hogy a tárgy elvesztése (vagy sérülése) magát az szelfet is veszélybe sodorja (Belk 1992, idézi Düll 2009).

A migráció kontextusában az anyagi kultúrának és a tárgyakhoz való kötődésnek azért van különös jelentősége, mert ezek teszik az otthont mozgathatóvá, így lehetséges általuk legalább valamelyes fenntartani annak folytonosságérzetét. A tárgyaink által az otthon egy része újraterezhető, „hiszen a megszokott viselkedés és élménymintázatok újra kialakíthatóak általa” (Düll 2009, 144). A migráció szempontjából szintén jelentősége van a tárgyakhoz kötődésnek abból a szempontból, hogy a kötődés egyik alapja a tulajdonlás átélése. A hosszú ideig (akár évekig) tartó migráció során, az úton lévő személy praktikus okokból megváltik felesleges tárgyaitól, így feltételezhető, hogy a vándorlók saját tárgyaikhoz való viszonya is jelentősen eltér a hazamosabb ideig egyhelyben élő személyekétől, figyelembe kell azonban azt is venni, hogy ez a letelepedést követően változhat az idő múlásával. Az eddig ismert tanulmányok többnyire a menekülttáborokban és a határ menti tranzitónákban vizsgálták a menekültek tárgykultúráját (Korac 2009; Dudley 2010; Guevara González 2022). Ezzel szemben jelen kutatás olyan személyeket von be a vizsgálatba, akik már rendelkeznek tartózkodási engedéllyel, részt vettek az állami oktatásban és állandó munkahellyel rendelkeznek, így tapasztalataikat nem keretezik az illegalitás és a menekülttáborok korlátai. Az interjúalanyok tehát betekintést engednek abba, hogy a tárgyi kultúra hogyan válhatott hosszútávú megküzdési stratégiájuk részévé. Az interjúk ide vonatkozó kérdéssora két fő témára fókuszált: (1) milyen régi, múltbéli tárgyaik vannak az interjúalanyoknak a szülőföldjükön, illetve (2) egy újabb nagy utazás esetén milyen tárgyakat nem hagynának semmiképp hátra, és miért. Az interjúk célja, hogy megismerjük az interjúalanyok megküzdési

stratégiáját a mindennapi tárgyakkal kapcsolatos történeteken keresztül: milyen jelentősége van az otthon legkisebb fizikai egységének – a tárgynak – a kényszermigránsok felépülési folyamataiban?

3.2.1 A tárgy sokszínű szerepe a migráció és a felépülés kontextusában

Düll Andrea hívja fel rá a figyelmet, hogy tárgyaink és viselkedésünk között rendkívül stabil, jellegzetes és hosszútávon fennmaradó kölcsönkapcsolat van. Az ember és az őt körülvevő tárgyak (és környezet) kölcsönhatása Wilhelm Gábor (2014) szerint indok arra, hogy e két tényezőt (szubjektum és objektum) ne külön vizsgáljuk, hanem magát a kölcsönhatást próbáljuk megérteni. A alábbiakban az emberek és tárgyak kölcsönhatásának azon jelenségeit mutatom be, amelyek valamilyen szempontból kapcsolódni tudnak a migráció és a traumafeldolgozás problematikájához.

A tárgyak szolgálhatják a társadalmi integrációt, a kapcsolódást vagy épp a differenciálódást is (Csíkszentmihályi és Rochberg-Halton 2011). A tárgy megtestesítheti tulajdonosának hatalmát, tudását, láthatóvá teheti társadalmi hovatartozását, ezzel a tárgy egyszerre tudja szimbolizálni egy közösséghez, egységhez való tartozást tulajdonosa számára, de ezzel párhuzamosan társadalmi elkülönülést is jelenthet (a kereszt vagy például a zászló) (Kapitány és Kapitány 2021). Az integrációt és a kapcsolódást erősíteni tudja a tárgycsere: erősödnek a személyközi kapcsolatok azáltal, hogy az ember magából ad egy darabot és a másiktól kap egyet. A tárgycsere legjellegzetesebb formája az ajándék. Szinte általános kulturális vonás, hogy az ajándékokat eltérő módon kezeljük a többi fajta tárgytól: óvjuk, kitüntetett helyen őrizzük (Wilhelm 2014).

A kapcsolatteremtés szempontjából érdemes kiemelni a Wilhelm Gábor (2014) által gyakran említett „határtárgyak” jelentőségére, mely terminust Star és Griesemer (1989) vezettek be, olyan tárgyakra utal, amelyek különböző csoportok vagy egyének között segítik a kommunikációt. Ezek a tárgyak azért fontosak, mert minden résztvevő képes hozzájuk viszonyulni, így közös kommunikációs alapot teremtenek. Bár eltérő módon értelmezhetők és használhatók különböző helyzetekben vagy csoportok által, jelenlétük koordinálhatja a viselkedést és elősegítheti az együttműködést anélkül, hogy közös tudást vagy kultúrát feltételeznénk. Ilyen típusú tárgyak lehetnek például azok, melyeket a befogadó közösség sajátosan egzotikusnak és az adott kultúrára jellemzőnek vél (vizipipa, perzsa szőnyeg, evőpálcika stb), de teljesen hétköznapi tárgyak is, így egy könyv, lábas, hangszer, vagy akár agyagedények (Hawkins 2004), más esetben pedig karórák, overálok és varrógépek is (Lopez 2020). A bútor egyes darabjai - akár használják őket, akár nem - a társadalmi praxis részeként és sok esetben új társadalmi hálózatok kiindulópontjaként, határtárgyakként működhetnek. Fontos szem előtt tartanunk viszont azt a szempontot is, hogy míg a határtárgyak eszközként szolgálhatnak különböző kultúrák közötti párbeszéd indításához, addig félreértések és zavarok forrásaként is szolgálhatnak, hiszen a felek nem feltétlenül ismerik fel, hogy érzékelésük és így kapcsolódásuk két különböző világban mozog (Hall 1975). Ez azt jelenti, hogy különböző csoportok másképp dekódolják ezeket a tárgyakat és szimbólumokat. Például mást jelent a vörös

szőnyeg Hollywoodban és megint más Prato (Kína) városában (Cassani 2016). A különbözőképp értelmezett tárgyak akár konfliktusok forrásai is lehetnek: például a „hatvanas-nyolcvanas évek szocializmusában a farmer státusz-szimbólum a nyugatiasodni vágyóknak, míg az értékzavar szimbóluma a népi konzervativizmus szemszögéből” (Kapitány és Kapitány 2005, 12). Érdekes lehet kiemelten foglalkozni olyan tárgyakkal, melyek kultúráktól függetlenül hozzátétőleg azonos szimbólumokat hordoznak: székek, asztalok, ágyak, ládák és szekrények, fényforrások, szerszámok, könyvek és képek.

Külön kiemelést is érdemel a tárgyak jelentősége a szelf fejlődésének szempontjából. Tulajdonukat képző tárgyain támogatják énfogalmunkat, így növelve önbizalmunkat és biztonságérzetünket (Wheeler és Bechler 2021). A különböző tárgyak eltérő üzeneteket közvetítenek a szelfről: legjobban talán foglalkozásunk eszközei segítenek meghatározni, individuummként kik vagyunk (olyannyira, hogy a legtöbb nyelvben gyakori, hogy a személy foglalkozásából nyeri nevét adó identitását, pl „Kovács”). Düll Andrea (2009) mutatja be könyvében Sartre gondolatait, miszerint a szelfet építő tárgyak használatára és hozzájuk való érzelmi viszonyulás szervesen összefonódik, tehát a tárgyak a velük történő bánás által tudnak beépülni önazonosságunkba. Sartre csoportosítja is ezeket az identitást építő tárgyakat annak megfelelően, hogy miképpen tudnak a szelf részévé válni: „mesterségbeli tudás útján (1), a tárgy létrehozása, előállításának kapcsán (2) és a tárgy megismerése útján (3)” (1943, idézi Düll 2009, 147). Ehhez kapcsolódott még Belk kiegészítése azzal, hogy a tárgy pusztán folytonos jelenléte is tud érzelmi alapot nyújtani a közös „megosztott” sors által (1991, idézi Düll 2009, 147). A migráció esetében tipikusan legalább két kultúra és tudáskészlet folyamatos egyeztetése zajlik. Mivel a tárgy a komplex kulturális környezet egyik eleme, így a hazájukat elhagyók tárgyhasználatából leolvasható kultúraváltásuk folyamatának állapota. Az otthon tárgyai segíthetik a flow élmény megélését, hiszen ismerős és biztonságos környezetet teremtenek, amivel újra megerősítik a tulajdonos identitását. Az ismerősség miatt csökken a zavaró ingerek száma, így az egyén képes a tanulásra és a fejlődésre koncentrálni (Csíkszentmihályi és Rochberg-Halton 2011).

Csíkszentmihályi és Rochberg-Halton vette vizsgálat alá a cselekvési és a kontemplatív tárgyak közötti különbséget. Hannah Arendt-re utalva mutatják be e két csoport közötti különbséget, miszerint az első (active) az egyéni cselekvés, míg a második (contemplative) a tudatos gondolkodás és elmélkedés révén műveli az egyén személyiségét. A két tárgytípus közötti preferencia változik az életkorral és jellemzően eltér a nemek között is (1958, idézi Csíkszentmihályi és Rochberg-Halton 2011). Fontos azonban megjegyezni, hogy a cselekvési és kontemplatív tárgyak nem minden esetben választhatóak el egymástól ennyire határozottan. Shalhoub-Kevorkian (2005) vizsgálatában például megállapítja, hogy a palesztin nők a lerombolt házaikról készült (kontemplatív kategóriába sorolható) fotókat abból a célból tartják jól látható helyen, hogy az emlékeztetést támogatva az aktív ellenállás eszközévé váljanak. Környezetpszichológiai szempontból fontos megállapítás, hogy a ténylegesen létező tárgyak „lényegükönél fogva nagyon is aktív szerepet játszanak az őket észlelő, használó, rongáló, eldobó vagy éppen a hozzájuk ragaszkodó ember viselkedésében” (Düll 2009, 139).

Mivel a migráció és azon belül is a kényszer migráció kontextusában igyekszem értelmezni a tárgyak jelenlétét, így külön ki kell térnünk a megmentett,

illetve elvesztett tárgyak jelentőségére. A kényszer migráció esetében elvesztjük a kontrollt sorsunk egy jelentős szelete felett, gyorsan kell mérlegelni és döntéseket kell hozni. Schwarz mélyinterjú vizsgálatában USA-ban árvíz károsultakat vizsgáltak. A mélyinterjúkban arról kérdezték az 1993-as árvíz károsultjait, hogy milyen tárgyakat mentettek ki otthonaikból és miért. Az interjú tartalomelemzésekor 5 tárgycsoport rajzolódott ki: a szentimentális kötődés tárgyai (1), tárgyak, amelyek tükrözik és formálják a tulajdonos énjét (2), a „befektetett izzadság” tárgyai (3), kulturális jelentésű tárgyak (4), illetve túlélési szimbólumok (5) (1996, idézi Düll 2009, 155). A Kapitány házaspár 2002 és 2004 között végzett empirikus kutatásában külön szekciót szenteltek az elvesztett, illetve a tönkrement tárgyak vizsgálatára. Ezen szempont jelentősége abban rejlik, hogy ilyenkor a válaszadók érzelmileg jelentős tárgyakat említenek meg, így az esetek többségében személyük egy darabját veszítik el (Kapitány, Kapitány 2005, 69). A migráció kiélezett élethelyzetében a megmentett és elvesztett tárgyak mellett érdemes még számon tartani a túlélést segítő tárgyakat is. A Kapitány házaspár empirikus kutatásában feltett „Ha három tárgyat vihetne magával egy lakatlan szigetre, melyek lennének azok?” kérdésére a válaszok többségében az életben maradáshoz segítő és kommunikációs eszközök mellett a magányt csökkentő tárgyak, a szeretett személyekre emlékeztető tárgyak, illetve a védő szerepű kabalatárgyak szerepelnek (Kapitány és Kapitány 2005). Az otthonukat elhagyók nem feltétlenül viszik magukkal a tárgyakat fizikai formában, hanem azok az új helyen referenciaként szolgálnak. Ezek a referenciák lehetnek követendő példák vagy kerülendő viszonyítási pontok. Az új környezetben az egyének valamilyen módon visszatekintenek az elhagyott otthonra, amely így továbbra is befolyásolja őket (Wilhelm 2014).

Érdekes Turner liminalitás fogalmát is beemelni a migráció kontextusába. Turner szerint az átmeneti rítus során a liminális személy az, akinek semmije nincs, gyakorlatilag meztelenül ábrázolják a rítusok résztvevőjeként, és ebből a „nincstelenségéből” kell újra építkeznie és felruházni magát az új szereppel, státusszal és tárgyakkal (Turner 1969, 108). Turner ezen tovább lépve értelmezi a *communitas* fogalmát, mely a liminális személyek olyan társadalmi csoportosulása, ahol hiányzik a struktúra, a rang és ezzel a legelemibb „együttes élet tere” bontakozik ki a közös sors és a közösen megélt életesemény következtében. Turner Martin Bubert (1961) idézi, hogy saját *communitas* fogalmát körülírja. Buber a „közösség” terminust használja a „*communitas*”-ra: „A közösség az, amikor többé nem egymás mellett (és hozzátehetjük, egymás fölött és alatt), hanem egymással vagyunk az emberek sokaságában. És ez a sokaság, noha egyetlen cél felé mozog, mindenhol a többiek felé történő odafordulást, a többiekkel való dinamikus szembenézést tapasztalja, egy áramlást Tőlem Feléd. A közösség az, ahol a közösség történik” (Turner 1969, 140.). Az interjúk értelmezésében tehát újabb szemponttá válik egyfelől a jelentőségteljes tárgyak birtoklásának mennyisége és annak esetleges változása, illetve a közösség (*communitas*) felé fordulás folyamatának vizsgálata.

3.2.2 A kényszermigráció tárgyai

„... új életet kezdeni csak úgy lehetséges, ha mindent magunk mögött hagyunk, s nem visszük magunkkal hű „kísérőinket” és „szolgáinkat”, vagyis régi életünk során összegyűjtött kedves tárgyainkat, mert azokból rendre „felszáll a régi élet”, s így az újnak megkezdése lehetetlen marad” (Szentpéteri 2013, 91).

Így összegzi Szentpéteri Lénárd Sándor gondolatait, akinek az Anschluss miatt kellett elhagynia Bécset és családját. Lénárd gondolatai pont arra a leg-erősebb ellentétre mutatnak rá, ami az interjúk eredményeképp kirajzolódni látszik az önkéntes és kényszerből megtett migráció között: semmivel vagy szinte semmivel elindulni egy új élet reményében és semmit vagy szintet semmit sem menekíteni át a múltból.

A kényszermigráció és a tárgyi kultúra metszéspontjában a tanulmányok többnyire a menekülttáborokban és a határ menti tranzitónákban élő menekültek tárgyait vizsgálták. Sandra H. Dudley kutatásainak középpontjában a menekültlét anyagi, tárgyi és érzelmi dimenzióinak megértése áll. A karenni menekültek tábori életét elemezve feltárta az őket körülvevő mindennapi tárgyakat, és azt, hogy a tárgyakon keresztül hogyan gyakorolják mindennapi rutinjukat, és hogyan teremtik meg így újraértelmezett „otthonukat”. Dudley azt is vizsgálja, hogy a tárgy és a tárgykészítés folyamata hogyan járul hozzá az otthon élményéhez és a tér megszemélyesítéséhez. Különösen a ruhákra és a textíliákra összpontosított, amelyek a kutatási eredmények szerint hidat képezhetnek a menekültek múltja, jelene és jövője között, különösen akkor, ha ezeket a ruhákat a menekülttáborba való megérkezés után maguk a menekültek készítik (Dudley 2010, 126). Maja Korac a Rómában és Amszterdamban letelepedett menekültek (Dudleyhoz hasonlóan ő is egy menekültszálló lakóinak) integrációját vizsgálta. Korac is hangsúlyozza a ruhák fontosságát: a vásárlás mellett az is fontos, hogy a menekültek maguk varrják, javítják, mossák és óvják ezeket a tárgyakat (Korac 2009, 344). Korac kutatásában megállapította, hogy az, hogy a menekült visszaveszi-e az irányítást saját élete felett, nagyban függ attól, hogy az illető hogyan néz szembe alapvető anyagi erőforrásainak és társadalmi státuszának hirtelen elvesztésével (Korac 2009, 39).

Mindkét kutató különös jelentőséget tulajdonított a textíliáknak és a ruháznak a menekültek birtoklása és kötődése szempontjából. Az Open Doors keretében magam is megtapasztalhattam, hogy egy vászontáska, amely néhány órával korábban még egy személytelen tömegtermék volt, hogyan válhat önreprezentatív tárggyá. A szitanyomó workshopokon a menekült résztvevők saját képükre formálhatják a textíliákat. A workshopok során a fiatalok megismerkednek a színkeverés és a szitanyomás technikájával, elmélyülten dolgoznak saját ötleteiken, egymástól is inspirálódnak, segítik egymást a folyamatban, a végeredmény pedig egy saját tárgy, amelyet büszkén viselnek.

Dudley és Korac tanulmányával ellentétben ez a kutatás egy olyan csoportot vizsgál, amely már rendelkezik tartózkodási engedéllyel, hivatalos oktatással és állandó munkahellyel, így tapasztalataik nem az illegalitás és a menekülttáborok korlátai közé vannak szorítva. Az én interjúalanyaim saját bérelt szobában vagy lakásban élnek, és saját szabályaikkal és

döntéseikkel irányítják mindennapjaikat. Interjúim célja az volt, hogy feltárjuk, milyen mindennapi tárgyakhoz tudnak kötődni a Magyarországon élő kényszermigránsok, és mit jelentenek számukra ezek a tárgyak? A kérdések két fő témára összpontosultak: (1) milyen régi tárgyakkal rendelkeznek a szülőföldjükről, és (2) egy újabb nagy utazás esetén milyen tárgyakat vinnének magukkal. Amellett, hogy az egyes válaszok között kevés jelentős hasonlóság ismerhető fel, három kiemelkedő különbség is kirajzolódik a múlt és a jövő tárgyai között.

A legjelentősebb egyetértés mind a 25 interjúalany között az volt, hogy a beszélgetés során majdnem mindenki először azt nyilatkozta, hogy nem őriz semmilyen tárgyat a szülőföldjéről és egy újabb nagy utazás esetén sem vinné magával semmilyen tárgyat. A múlt tárgyai hiányának leggyakoribb indokai a hirtelen döntéshozatal, a tragikus élethelyzet és praktikus okok voltak.

Útlevelet az úton hagytam el. Iránban az embercsempész mondta, hogy nem mehet tovább. És akkor elástam. Ennyi volt, meg egy nadrág, egy kabát meg egy táska. A táskában egy kis keksz és víz. Amikor gyalog jössz, nem tudsz nagy táskával jönni, csak amire szükség van. Nagyon sajnáltam az útlevelet: a saját országod útleveletét otthagytad így... de muszáj volt. Azt mondta az embercsempész, hogy ha nálam marad, nem mehetek tovább. Muszáj volt. (B. M.)

Véleményem szerint fontos kitérni arra is, hogy a múlt tárgyai nem feltétlenül csupán praktikai okokból hiányosak. A fejezet első felében tisztáztuk, hogy a tárgyakkal kiemelt szerepe van az otthon áthelyezhetőségében, így annak folytonosságérzetében és újra felépítésében. Ez a folytonosságérzet azonban megkérdőjelezhetetlenül és markánsan megszakad azáltal, hogy a menekültek a múltból alig őriznek átmenekített tárgyakat. A praktikai okokon túl kijelenthető az is, hogy a trauma alapján károsíthatja a biztonságos hely- és tárgykötődést, (Düll 2009, 154) így feltételezhető az is, hogy a többszörös traumán átesett személyek nem feltétlenül akarják (vagy még nem állnak készen) újrateremtteni múltbéli otthonukat. Ezt a megszakadást nem feltétlenül lehet korrigálni a szülőföldről származó, autentikus tárgyakkal és anyagokkal akkor, amikor már a menekült személy erre készen áll, de kreativitással a szakadás áthidalható. Erre szemléletes példa az Open Doors közösségének egyik afgán tagja, aki ugyan elmondása szerint semmilyen tárggyal nem rendelkezik a múltból, tehát tárgykötődésének folytonossága megszakadt, mégis az idő múlásával és a beilleszkedésének előrehaladtával rendszeresen vállalja kreatív workshopok facilitálást, ahol a résztvevőknek afgán papírsárkányt tanít meg készíteni és reptetni. Saját kulturális örökségét és tudását helyben található anyagokból újraépíti és átadja az új, befogadó kultúrának, miközben ő maga is újraéli azt.

A beszélgetés során kilenc interjúalanyánál kiderült, hogy 1-1 tárgy mégis lapul náluk a múltból: családi fényképek (a család emlékét őrizve), ékszerek (a szülők emlékét őrizve), egy kanál (mert praktikus), egy könyv (mert a kultúrát őrzi), otthoni papírpénz (ami véletlenül maradt a zsebében, de elmondása szerint nem jelent semmit), egy nyakkendő (melyet tulajdonosa néha még visel is). A múltból megmaradt tárgyak túlnyomórészt (kilencből hét személy esetében) emlékeket őrző tárgyak, kisebb arányban pedig praktikus célokat szolgáltak a tárgyak. Újra felidézve Schwarz mélyinterjú kutatásának eredményeit² az árvízkarosultakkal,

² A szentimentális kötődés tárgyai (1), tárgyak, amelyek tükrözik és formálják a tulajdonos énjét (2), a „befektetett izzadság” tárgyai (3), kulturális jelentésű tárgyak (4), illetve túlélési szimbólumok (5). (1996, idézi Düll 2009. 155)

jelen esetben nem ismerhető fel mind az öt tárgycsoport: a kényszermigránsok esetében kiemelt szerepet kapnak a szentimentális kötődés tárgyai (fényképek, nyakkendő) és a tulajdonos énjét tükröző tárgyak (ékszerek, könyv), illetve megjelenik még a túlélés szimbóluma is egy interjúalany esetében (az út közben elcsent papucs), viszont a legnagyobb arányt az képviselte a válaszadók körében, hogy nem rendelkeznek semmilyen tárggyal a múltból.

Ezek mellett szóba kerültek még tárgyak, amiket a válaszadók útjuk során vesztek el. Itt legnagyobb arányban az útleveél merült fel, két interjúalany pedig a cipőjét emelte be a veszteségek közé. Az elveszített tárgyak említésekor megoszlanak a személyes kötődések, illetve a praktikusságból fakadó hiányok mindkét tárgytípus esetében: egy személy emlékezett vissza útleveélére, mint hazáját szimbolizáló (és így az útleveéllel együtt azt is elvesztő) tárgyra, míg a cipő egyik esetben a használati szükséglet miatt lett kiemelve, a másikban viszont egyértelműen a hátrahagyott hazát és életet szimbolizálja:

For example when I left home, I had a boot. I loved that boot... really, just shoes, you know. But sometimes basic stuff like this glass or whatever, it makes some connection even with your soul... When I was in the boat to cross Turkey to Greece. It's kind of a plastic boat, pumping, you know. I had all of my stuff and my boot closed inside my backpack because the sea weather can hurt the leather. I put in the plastic then in another plastic, then into my backpack and my backpack was in the other plastic [nevet]. Some money and I don't know, my phone was there. And so I had everything put in there. And when we were in the sea, our boat get some problem, so we had to jump in the sea. It was night, nothing you know, everywhere was dark, really dark. It was really scary actually. I tried to keep my big [nevet] backpack with me but it was really scary. I was stressed and the sea was waving and it just take some seconds, it came up and it came down. And my backpack just take some metres far from me, yeah. And it was for me like: „Woo, no, don't go away!” I was trying. There was a boy and he told us try to stay with each other hand or whatever, because the wave is coming and if you just go with the wave: that's it. So it was kind of like: my backpack was on the water [nevet], and I said „C'mon this is just 2 metres from here, I can go and take it and back.” And then the boy was just trying to catch me: „Let's stay together!” ... Life is like in a second [csettint], you can lose anything in a second, really. I don't know, it was for me very strange time. Anyway, my shoe was my last thing. (A.M.)

Míg Schwarz kutatása a múlt megmentésére fókuszál, addig mélyinterjú vizsgálatom komolyabb hangsúlyt fektetett a már múlton túllépő, a jelenben élő és azon túl is tekintő tárgyakapcsolatokra. Amilyen szerényen és nehezen születtek meg a válaszok a múlt tárgyaira tekintve, annyira gyorsan érkeztek az ötletek arra a kérdésre, hogy „Ha egy újabb nagy utazás állna előtted, mi az a tárgy, amit egészen biztosan nem hagynál hátra?” A 19 válaszadónak körülbelül a fele első gondolatra azt válaszolta, hogy nem vinne magával semmit az útleveélén és ruhákon kívül:

Egy két ruha és kész. Nekem olyan az élet, mint pásztor: ma itt vagyok, nem tetszik, nem jó, megyek egy másik országba. Nem kell sok minden. (A. R.)

A beszélgetés folytatása során viszont mindegyik interjúalany rácsodálkozott, hogy valóban vannak fontos tárgyaik, amiket sajnálnának hátrahagyni. Szemet szűrő különbség a múlt és a jövő tárgyai között, hogy míg a múlt tárgyai többnyire emlékeket őriznek és elenyésző arányban praktikusak, addig a jövő tárgyai esetében ez az arány felcserélődik. A jövő tárgyaiban nagy súllyal vannak jelen a megszerzett tudást reprezentáló

(és ehhez kapcsolódóan a jövőben a munkavállalást is segítő) tárgyak (varrógép, bizonyítványok, tankönyvek, laptop, és a modell esetében a magazinok). Hasonló erős kontrasztot jelent, hogy míg a múltból a kollektív tudat csupán az emlékezés (fényképek) szintjén jelenik meg és csak a család szűk körét érinti, addig a jövő tárgyai nagy arányban kapcsolódnak barátokhoz (tehát megjelenik egy kiterjedt szociális háló), illetve a velük történő együttéléshez (vízpipázás, közös főzés, kultúra megosztása, közös zenélés, nyelvcsere, továbbá egy interjúalany azért emelte ki a franciaágyát, mint legfontosabb tárgyat, mert így tudja a jövőben is elszállásolni barátait).

Az első kiemelkedő különbség a múlt és a jövő tárgyai között a tárgyak mennyisége: tíz megkérdezettnek nem volt tárgya a múltból, míg szinte mindenkinek volt valamije a jövőre nézve. Az interjúk elemzéséből egyértelműen kirajzolódik a múlt tárgyai szempontjából a Turner által bemutatott liminális személyekre jellemző meztelenség, a semmit nem birtoklás, a mindent hátrahagyás. Ezt a jelenséget azzal is magyarázhatjuk, hogy környezetünket csak korlátozottan mobilizálhatjuk, hisz mi magunk jóval mobilabbak vagyunk: tárgyaikat nem mindig tudjuk és nem is mindig akarjuk magunkkal vinni (Wilhelm 2014). Ez a fajta „mindent hátrahagyás” jelentősen oldódik a jövőbe tekintve, azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a már több éve Magyarországon élő, elismert menekült státusszal rendelkezők legtöbbször első gondolatra mégis azt véli: semmit (vagy semmi fontosat) nem vinnének magukkal egy újabb nagy utazásra. A liminalitásra jellemző meztelenség tehát hosszú évekig fennmarad és lassan tud feloldódni. Ehhez kapcsolódva megállapíthatjuk, hogy a megkérdezett kényszermigránsok a tárgyaikhoz kötődő szoros kapcsolatuktól többnyire mentesek. Még ha tovább is árnyaljuk ezt a megállapítást a Kapitány házaspár által bemutatott empirikus kutatás mintájára, a kényszermigráció következtében feltételezhetjük, hogy a kényszermigránsok tárgyakhoz való viszonya jelentősen limitált, számukra a tárgyak elsősorban „nem fontosak”, másodszorban pedig az „egyes tárgyak fontosak” lehetnek, ebben az esetben pedig kiemeltek az emlékek, a hasznos tárgyak és a munkához, illetve a saját személyiséghez fűződő tárgyak. Fontos változás mutatkozik ebben, hiszen a múlt meztelensége láthatóan megváltozott, a tárgyak száma és funkciója is gyarapodott az évek során.

Jellemző tendencia továbbá, hogy a múlt kontemplatív tárgyait (fényképek, ékszerek) felváltják a jövő cselekvő tárgyai. A múlt tárgyai között ugyan szerepelnek cselekvő tárgyak (nyakkendő, kanál, papucs), de azok is már inkább emlékként vannak jelen a menekültek életében, mintsem használati tárgyként. A használati tárgyak emlékké válásáról Földessy Edina értelmezése adhat magyarázatot, aki szerint egy-egy otthoni tárgy tapintása fájó emlékezetként is megmaradhat. Ebből pedig az következik, hogy ezen tárgyak az eredeti használatból kikerülnek, és a funkció szerinti érintésük megszűnik, a dísz tárgyhoz és gyűjteményi darabokhoz kapcsolódó érintéssé, „babusgatássá” módosulhat. E tárgyak további használata elsődlegesen a látással való érzékeléssel kapcsolódik össze (Földessy 2014, 277). A jövő cselekvő tárgyai egyben a túlélést is szolgáló tárgyak töltik ki, legyen szó akár a munkavállalást segítő vagy azt szimbolizáló tárgyakról, vagy új közösségekhez és így a többségi társadalomhoz történő kapcsolódást támogató határtárgyakról. Tekintettel arra, hogy az interjúk alapján a jövőbe tekintés a cselekvő tárgyakat hívja életre, az új identitás építésének

folyamata is kiolvasható ezekből az aktív tárgyakkól. Sartre csoportosítását felidézve a tárgyak az interjúalanyok esetében szinte kizárólag a magabiztos használat formájában kötődnek az adott személyhez (főzés, zenélés, vízpipa), sőt, a megkérdezettek közül ketten is utaltak a tárgyalakotásra (portfóliók). Terepen szerzett tapasztalataim alapján az is feltételezhető, hogy a saját maguk által létrehozott tárgyaknak kiemelt jelentősége van abban az esetben, ha a résztvevőknek van döntési lehetőségük ezen tárgyak személyre szabásában. Az Open Doors workshopjai során a résztvevők saját feliratokkal, rajzokkal és zászlókkal perszonalizálták tárgyaikat, bútorokat újítottak fel, saját füzeteket kötöttek és táskákat varrtak.

A harmadik jelentős különbség, hogy a múlt tárgyai csak a család szűk köréhez kapcsolódnak, míg a jövő tárgyai barátokhoz és egy még szélesebb közösséghez: a társadalomhoz. A múlt tárgyaihoz félelem, veszteség és fájdalmas emlékek társulnak, ezzel szemben a jövő tárgyainak többsége a szűkebb (ágy, vízpipa, konyhai eszközök, varrógép, hangszer) vagy tágabb (szakmai végzettséget igazoló dokumentumok, munkaeszközök, portfólió) közösséghez kapcsolódik és azt szolgálja. Tekintettel arra, hogy a társas kapcsolatok kiépítése nemcsak a trauma feldolgozásához (Herman 2015), hanem az új helyhez kötődéshez (Düll 2009) is elengedhetetlen, a határtárgyaknak különös jelentősége van jelen kontextusban. Tapasztalataim szerint gyakorlatilag bármi válhat határtárggyá, amit tulajdonosa hajlandó megosztani másokkal és amihez a szemben álló fél kellő nyitottsággal tud közeledni és kapcsolódni: az Open Doors workshopjain szemtanúja lehettem, hogyan vált határtárggyá egy fénykép, egy lábas, egy ruhanemű, egy bicikli, egy fényképezőgép vagy akár egy labda. A mélyinterjúk anyagából egyértelműen határtárgyaknak tekinthetők a könyvek, a főzéshez kapcsolódó tárgyak, de a megszerzett tudást reprezentáló tárgyak, a hangszer és a vízpipa is.

Az interjúknak az „otthon” témakörét taglaló kérdéseire adott válaszokból egyértelműsödik, hogy az interjúalanyok évek elteltével is nehezen hívják „otthonnak” magyarországi lakásukat, szobájukat. Legtöbbjük vallja, hogy itt sosem lesz olyan, mint „otthon”, így magyarországi lakhelyüket nem képesek otthonnak hívni. Ezt a részletet azért tartom fontosnak beemelni ezen fejezet záró gondolatai közé, mert ahogy azt a kutatási eredmény tükrözi, az „otthonnal” szemben a menekülteknek a tárgyakhoz fűződő viszonya sokkal lazább, sokkal kevésbé fájó és sokkal kevésbé tartják fontosnak a tárgyakat, így sokkal kevesebb érzelmi elvárást állítanak kedvelt tárgyaikkal szemben, mint az „otthonnak” hívható helytel szemben. Ezt kihasználva tekinthetünk a tárgyakra, mint neutrális eszközökre a traumafeldolgozás folyamatában: a tárgyak olyan fájdalommentes, kevésbé felkavaró módszertan eszközévé tudnak válni, ami nem erőlteti rá a célcsoportra az otthonosságérzet művelését fejlesztésének súlyát. Ehhez kapcsolódóan érdemes utalni a Terep c. fejezet egyes esettanulmányainak tapasztalataira: például a főteli közösségi terek esetében a székek privát térbe való bevitelére, illetve a budapesti közösségi terek esetében a saját tárgyakkal történő perszonalizálásra. A tárgyak tehát eszközül tudnak szolgálni a privát tér fejlesztésére még úgy is, ha a csoporttal dolgozó facilitátor nem lép be oda.

3.2.3 Cselekvés a közösségért

Mindhárom változás (a tárgyak számának növekedése, a kontemplatív tárgyakat felváltó cselekvő tárgyak, az individuálist felváltó kollektív cselekvés) egyértelműen tanúskodik arról, hogy a menekült fiatalok az évek során fokozatosan visszaszerzik a kontrollt életük és környezetük felett, és be tudnak kapcsolódni egy folyamatba, aminek már nem passzív elszennvedői, hanem aktív cselekvői.

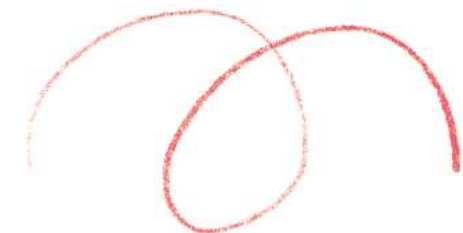
A szakirodalmi áttekintés alapján tehát láthatjuk, hogy nem szabad alábecsülnünk a tárgyak szerepét a kényszer-migráció traumájának feldolgozásában. Korábban megállapítottuk, hogy a felépülési folyamat elsődleges célja az áldozat önstruktúrájának és kontrolljának helyreállítása, és ez csak a másokkal való kapcsolat révén történhet meg. Ez a felépülési folyamat három szakaszon keresztül történik: (1) a biztonság megteremtése, (2) az emlékek helyreállítása és (3) a veszteségek elgyászolása és a mindennapi élettel való visszakapcsolódás. A jól ismert tárgyak jelenléte által egy ismerős és biztonságos környezetet teremthetünk, így a tulajdonos identitása újra fejlődhet. A tárgyak materializálhatják múltunkat, kultúránkat és identitásunkat, ezért segíthetnek az emlékek felidezésében. A tárgyakhoz való kötődés is kialakulhat az emlékezeten keresztül. A tárgyaknak jelentős szerepük van a mindennapi élettel való visszakapcsolódásunkban, hiszen új közösségekbe integrálhatnak minket, megtaníthatnak a társadalmi normákra, támogathatják a fejlődésünket, a határtárgyak pedig hidat jelenthetnek a különböző kulturális háttérű emberek között. Ha abból indulunk ki, hogy „az érzelmi kötődéssel átitatott tárgyak (azaz a dolgok) aktívan hozzájárulnak nem csupán a már említett tanításnak, integrálásnak és szelfünk személyes, társas és kulturális épülésének, de mindezek folytonosság-élményének kialakításához, fenntartásához és esetleges átstrukturálásához is” (Düll 2009:156), akkor szignifikáns jelentőséget kaphatnak a tárgyak a migránsok felépülési folyamataiban.

A szakirodalom által tett megállapításokat a mélyinterjúk válaszai is alátámasztják. Az interjúalanyok megküzdési stratégiája az aktivitáshoz és a társadalmi kapcsolatokhoz kötődik: a múltjuk emlékei a jövő közösségeit szolgáló cselekvések egészülnek ki, mellyel a traumafeldolgozás két fő célja érhető el: az egyén az élete felett elvesztett kontrollt állítja vissza, és teszi mindezt egy közösség kötelékében. Az interjúalanyok a kényszer-migráció megpróbáltatásai és a sokszoros veszteség miatt nem kötődnek erősen mindennapi tárgyaikhoz. A tárgyak általános tulajdonságait, az interjúalanyok megküzdési mechanizmusát és a laza tárgyi kötődést kihasználva a tárgyak a traumaterápia eszközévé válhatnak egy kevésbé fájdalmas módszertan megteremtésével, amely a biztonságot, az emlékezést és a visszakapcsolódást szolgálja.

Afgán papírsáncvány reptetés a háztetőkről egy átlagos hétvégén. Pakisztán, interjúalany saját fotója, 2021.

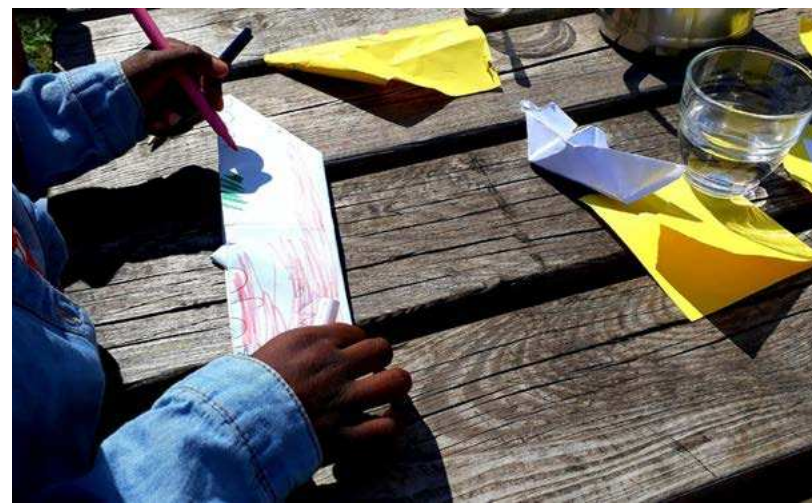
Szitanyomó workshop a MiraDoor interkulturális közösségi térben. Budapest, 2019. Fotó: Open Doors Hungary,

25 éves gázai férfi saját fotója jövő tárgyairól (apró emlékek, Open Doors pulóver, bankkártya). Hollandia, 2021.

Papír dekorációk készítése a Vöröskereszt menekültszállóján. Natoye, Belgium, 2022. Saját fotó.

Zászló dekorációk készítése a Vöröskereszt menekültszállóján. Natoye, Belgium, 2022. Saját fotó.

Szabadtéri bútor készítése a Vöröskereszt menekültszállóján. Natoye, Belgium, 2022. Saját fotó.

4.

TEREPMUNKA

4.1 Minden egy sör feletti panaszkodással kezdődött: Fóti közösségi terek

Év: 2013 - 2016

Felelős koordinátorok:

Hosszu Erzsébet, Jekli Ágnes, Dendel Nikolett

Szervező egyesület: Útilapu Hálózat SCI Hungary, Open Doors munkacsoport

Helyszínek: a fóti Károly István Gyermekközpont parkja és a Kísérő Nélküli Kiskorúak (KNK) otthonának épületei

Támogatók: Európai Bizottság, Trilak, Medence Csoport, European Voluntary Service

Fotók: Jekli Ágnes

Háttér

Másodéves építészként beszélgettem az akkor ötödéves tervezőgrafikus jóbarátommal, Jekli Ágival egy sör fölött. Elpanaszoltam neki, hogy az addig számomra oly sokat adó szociális építészeti projektek nem folytatódhatnak tovább. Áradoztam neki, hogy mennyi mindent változtatott rajtam és bennem ez a pár projekt, amiben részt vehettem: nem tudtam többé elképzelni, hogy szociális érzékenység nélkül gondolkodjak építészetről. Tanácstalan voltam, hogy hogyan tovább, hogyan maradhatnék közel az aktivizmushoz, az építéshez és az emberekhez, akikkel, nem pedig akiknek (mert ezt már akkor is tudtam) építenék - valamit, mert nem tudtam, hogy mit. Ági ezek hallatán szintén megosztotta saját élményeit: egy civil szervezetről, akikkel már évek óta együtt önkénteskedik fontos ügyekért. Eszébe jutott, hogy épp egy új nemzetközi projekt veszi kezdetét, ami az Európába menekült emberek integrációs lehetőségeit hivatott kutatni és egyben támogatni. Elmondta továbbá, hogy minden országban a kutatással párhuzamosan meg kell valósítani valamilyen helyi programot egy-egy menekült közösséggel - ezért a programért ő a szervezeten belül felelősséget vállalt és már meg is kereste a fóti Károly István Gyermekközpontot, ahol az országba felvett hozzátartozó kísérete nélkül érkező kiskorú menekülteket helyezték el. Ági remélte, hogy esetleg én is csatlakoznék hozzá. Egyből igent mondtam és még ugyanaz a sör fölött el is kezdtünk azon gondolkodni, hogy mi legyen ez a bizonyos közös program. A programmal kapcsolatban ugyan konkrétumokat nem találtunk ki, abban mégis megegyeztünk, hogy egyfelől a kreativitást és a designt fogjuk eszközként használni, illetve abban, hogy mindenképp valami olyan programot szeretnénk megvalósítani, ami a csoportnak lesz hasznos elsősorban. Minderre három hónapunk volt.

1. Első találkozások

Az első találkozások meghatározóak voltak. Legelőször az KNK otthonvezetővel találkoztunk, akinek meséltünk a nemzetközi projektről, illetve arról, hogy nincsenek konkrét terveink a programmal kapcsolatban, mert szeretnénk, ha ezt a fiatalokkal együtt találhatnánk ki. A kölcsönös bemutatkozás után az otthonvezető mesélt az otthon lakóiról: próbált felkészíteni minket rá, hogy ők nem gyerekek, hanem a felnőttkor küszöbén álló, súlyosan traumatizált fiúk, fiatal férfiak. Többnyire Afganisztánból, illetve kisebb arányban a Közel-Kelet és Afrika egyéb országaiból. Lányok akkor az otthonban nem éltek (és a későbbi évek során is elenyésző arányban voltak jelen). Elmondta az otthonvezető továbbá, hogy a fiúk amúgy nagyon önállóak és talpraesettek, a családjaikban általánosságban ők a legidősebb fiúk, akiket útnak indítanak a szülők. Egy részük mindig rosszban sántikál, de többnyire tiszteltudóak és szorgalmasak. Gyakoriak a szökések, hiszen legtöbbszörüknek nem Magyarország a célállomás, viszont akik tanulni akarnak, azok többnyire maradnak az országban. Kiemelte továbbá, hogy az otthonban élők között nagyon mélyen gyökerező konfliktusok vannak, hiszen míg gyakran pont egymás etnikumai elől kényszerülnek elmenekülni a fiatalok, addig az intézményi környezetben egymás mellé kényszerülnek, mert nincs elegendő tér a leválasztásra.

A csoporttal való első találkozás rövid volt és kényelmetlen. Az otthonvezető felkészítése ellenére megdöbbentő volt tapasztalni, hogy a gyermekotthonban valóban a felnőtté válás küszöbén álló fiatal férfiak élnek. A megjelenésünk láthatóan kíváncsiságot keltett bennük, de egyértelmű volt a gyanakvás és érthető módon a bizalmatlanság. A feszengő hangulaton nem tudtunk oldani a bemutatkozásunkkal sem, mivel nem voltunk rá felkészülve, hogy a csoport nagy része sem magyarul, sem angolul nem beszél, mi pedig nem készültünk semmilyen vizuális eszközzel ahhoz, hogy segítsük a megértést, így a kommunikáció nehézkes volt és gyakorlatilag céltalan. A szolgálatban lévő nevelőtől megtudtuk, hogy a fiatalok csak délre járnak iskolába. Az ő javaslatára abban maradtunk, hogy visszajövünk a csoporthoz egy hét múlva, hogy közösen reggelizhessünk és lehetőségünk legyen ismerkedni. Elköszönéskor még tettünk egy próbát azzal kapcsolatban, hogy kiderítsük, milyen ételeket szeretnek: az egyik fiú, aki értett minket, annyit válaszolt, hogy „Pizzát”, mire a körülötte állók közül többen is elkezdtek bólogatni. Így abban maradtunk, hogy a közös reggelin pizzát fogunk sütni.

A következő héten már friss teával vártak minket, leültettek és a közel-keleti vendégszeretethez hűen kiszolgáltak. Az egyetlen hiba a reggeli közös pizzasütés tervével az volt, hogy soha egyikünk sem sütött még friss tésztából pizzát. Ennek köszönhetően a reggeli pizza ehetetlen volt: részben megégett, részben pedig nem sült át. Az afgán fiúk először csak távolról lesújtóan nézték, hogy mit művelünk, majd odaléptek hozzánk, kidobták a pizzát és elkezdtek készíteni nekünk reggelit - közben pedig nagyokat nevettek rajtunk. Csak évekkel később jöttem rá, mikor Eriksen (2006) könyvét olvastam a terepmunkáról, hogy itt bizony a két tipikus („szakértő” és „bohóc”) szerep

közül mi határozottan a „bohóc” kategóriába soroltattuk magunkat ezzel a kudarcra ítélt pizzasütő ambícióval. És valószínűleg ez volt a legjobb hiba, amit elkövethettünk: a fiatalok láthatóan értékelték a próbálkozásunkat, és megértették, hogy nem kezeljük magunkat „megmondónak”, sőt, tetszett nekik, hogy vendégül láthattak minket, és a további találkozásoknak is fontos része maradt a közös főzés, az étkezés, az egymástól tanulás és a nevetés.

Az első fotó közösségi tér a felújítás előtt.

2. A cél közös kitűzése

Komoly kihívást jelentettek a folytatás során is a nyelvi korlátok, kiváltva képp a projekt megértésével kapcsolatban: a fiatalok nagyon nehezen értették meg, hogy miért vagyunk ott, miért foglalkozunk velük. Azt feltételezték először, hogy mi tanárok vagyunk és ez a munkánk, de amikor megértették, hogy nem erről van szó, sőt, hogy még fizetést sem kapunk az ott töltött időnkért, akkor váltunk még érdekesebbekké számukra. A heti rendszerességű foglalkozások először nem a kreativitásról szóltak: együtt reggeliztünk, ismerkedtünk, beszélgettünk és játszottuk. A közösen töltött idő során egyre többet meséltek a mindennapjaikról és arról, hogy milyen nehézségekbe ütköznek. A találkozások mindig a csoportszobában zajlottak: itt történt a főzés, az étkezés, a tanulás, a tv nézés, a „henyélés”. Viszonylag hamar kiderült, hogy az itt lakó fiatalok nincsenek jó véleménynyel erről a szobáról: mindennap használni kényszerülnek az előbb felsorolt funkciók miatt, mégis kimondottan csúnyának és lelakottnak találták. Megfogalmazódott hát, hogy ezt a csoportszobát próbáljuk meg közösen felújítani, amihez az otthonvezető is engedélyt adott azzal a megjegyzéssel (amit a csoporttal dolgozó nevelők is osztottak), miszerint nem hiszi, hogy az eredmény maradandó lesz, hiszen a fiatalokban rengeteg a düh, rendszeresen repülnek a tányérok, törnek a bútorok. Az engedély megkapása után kinyomtattunk néhány (a korábbi foglalkozásainkon készült) közös fotót és elvittük a csoportba, kiragasztottuk őket a falra és (mivel tudtuk, hogy a falat úgymint újra fogjuk festeni) kiosztottunk festéket és ecseteket, hogy bátran és felelőtlenül körbedekoráljuk közösen a fotókat: ezzel szimbolikusan megtörtént az „alapkőletétel”.

Az első főtéri közösségi tér felújítási munkálatainak „alapkövetéle”.

3. Előkészítés

Ezután a heti találkozások mindig kiegészültek valamilyen tervezési lépéssel. Közösén felmértük a szoba falait, nyílásait, bútorait, megvizsgáltuk a különböző részleteket, lemodelleztük a méretek alapján a szobát és annak berendezéseit. Ezeken az alkalmakon egyre kevésbé jelentett már akadályt a közös nyelv hiánya, továbbá hétről hétre több fiatal csatlakozott hozzánk az ismert belső konfliktusok ellenére: volt olyan fiatal, aki csak az ajtóból csendben szemlélte a süngés-forgást, volt olyan is, aki egyből beállt a mérőszalag végére. Megfogalmazódott az étkezőszékek újrakárpitozásának az igénye is, továbbá kritika érte a lámpabúrát is. Ezen megjegyzések és kezdeményezések ugyan apróságnak tűnhetnek, mégis komoly megnyilvánulás volt ez olyan fiataloktól, akik pár héttel korábban még passzívan töltötték mindennapjaikat.

Felmérés, modellezés: előkészítő munkálatok.

4. Helyteremtés

A végleges kivitelezés egy áprilisi hosszú hétvégét vett igénybe. Az első pénteki nap egy nagytakarítással kezdődött: elmozgattunk minden berendezési tárgyat, kipakoltuk a konyhabútort, levakartuk a több évnyi lerakódott koszt a tűzhelyről, levettük a függönyöket, elkezdtek kijavítani a falhibákat és lefestették a falfesték első rétegét. A munkálatok késő estig tartottak és a csoport minden tagja részt vett benne: volt, aki egy-egy falon talált foltnál felkiáltott: „Ez akkor került ide, amikor Mustafa³ eldobta a tányért, emlékszel? Megyek, szólok neki, hogy ezt takarítsa le ő!” Szombaton az egész nap újra a kreativitásról és az alkotásról szólt: textileket válogattunk és székeket kárpitoztunk, fotókat állítottunk össze, festettünk egy nagy közös térképet, beépítettük a könyvespolcot egy használatlan ajtónyílás kitöltésére és festettünk egy nagy táblafalat. Ezen a napon is késő estig dolgoztunk, így vasárnapra már csak pár finomítás, takarítás és az ünnepelés maradt hátra.

A felújított közösségi tér.

Eredmények és tanulságok

Mivel ekkor még nem alkalmaztunk semmilyen adatgyűjtési módszert tudatosan, így csak az emlékeimre és az informális beszélgetésekre tudok hagyatkozni.

A közös gondolkodás, helyteremtés és összességében a közös cél a csoport elköteleződését eredményezte még olyan résztvevők esetében is, akik a nevelők elmondása szerint passzívak a szervezett programokkal szemben. A szabad ki- és bejárás (tehát az önkéntes részvétel) következtében lekerült az érdeklődőkről az elvárt részvétel nyomása. Az összegyűlt diverz (és konfliktusos) csoport fokozatosan tudott közeledni egymáshoz közös célokat megfogalmazva. Ez egészen odáig vezetett, hogy a vasárnapi ünnepelésen ezek a konfliktusban élő fiatalok egymás ölében ülve, közös tányérból

étkeztek. Mind az otthonvezető, mind a fiatalokkal dolgozó szociális munkások elmondásuk szerint nem hittek a szemüknek (az otthonvezető még le is fotózta ezeket a jeleneteket, nevetve mondván, hogy erre másnap is emlékezni akar majd). Pár héttel későbbi visszatérésünk után csalódottan vetük észre, hogy a frissen kárpitozott székek eltűntek. Mikor kérdőre vontuk a fiatalokat, hogy mi történt a székekkel, azt felelték: „Nem történt velük semmi, csak bevittük őket a szobáinkba. Majd ezeket a csúnyákat is megjavíthatjuk.” A csoportszoba az előzetes aggodalmak ellenére még hónapokig tartotta tisztaságát és rendezettségét, a fiatalok az újonnan beköltözőket is megkérték, hogy vigyázzanak a környezetre és még évek után is a legjobb állapotban lévő csoportszoba maradt. Természetesen ezek az eredmények nem jelentik azt, hogy egyetlen rövid együttműködés elég arra, hogy életre szóló barátságok szövődjenek, s hogy a résztvevők örökké tudatosak maradnak az őket körülvevő környezettel kapcsolatban. Azonban kétségtelenül olyan pozitív elmozdulásokat eredményezett a participatív kreatív folyamat, ami indokolta a hosszútávú együttműködés iránti elköteleződést. A fiatalokra lelkesítően hatott a mindennapos kreatív munka, ami látható volt a napról napra mélyülő elköteleződésükön és a közös jövőbeli programok iránti érdeklődésből.

Folytatás

Az első, három hónaposra tervezett projekt közös projekt további együttműködéseket eredményezett: az elmúlt évek alatt számtalan kreatív foglalkozást tartottunk, melyek vagy önmagukban szolgálták a kreatív és kommunikációs kompetenciák fejlesztését, vagy valamilyen újabb projektet készítettek elő. A gyermekváros hatalmas területe számtalan belső és szabadterei közösségi tér felújításának lehetőségét adta. Mindezek közül a legemlékezetesebb két nemzetközi önkéntestábor volt, amikor külföldi önkéntesek 7-12 napra összefogtak velünk, hogy 1-1 használatlan szabadterei medencét átalakítsunk szabadidős térré. Az önkéntesekkel beköltözve a Gyermekváros egyik használatlan épületébe valóra vált a Service Civil International 100 éves jelmondata, azaz „Working and living together in mutual respect.” A Medence projektek kivitelezése lehetőséget adott számunkra, hogy még jobban megismerjük a fiatalokat, hogy a munka idejére közös szabályokat és közös napirendet állítsunk, amihez kölcsönösen tartani tudtuk magunkat. Az fiatalok figyelme és bevonódása napról napra érezhetően elköteleződött a közös munka iránt, ami egészen odáig vezetett, hogy míg a tábor elején minden reggel mentünk kelteni (és kikönyörögni) őket az ágyukból, addig a táborok végéhez közeledve már megelőzték minket és a reggeli előtt türelmetlenül kopogtattak az ajtókon. Az akkor szolgálatban lévő szociális munkások és szakmai vezetők is megerősítették a benyomásainkat, miszerint új, eddig ismeretlen motivációs erőt vezetünk be a fiatalok életébe. A fóti Gyermekvárosban élő menekült fiatalok közül többen is rendszeresen végeztek a későbbiekben karitatív munkát az egyesületünk keretein belül más hátrányos helyzetű csoportokkal, továbbá többen is elutaztak magyarországi, illetve nemzetközi projektekre és tréningekre is tanulni, fejlődni, világot látni.

Árnyékolók kifeszítése, lépcsők festése, raklapbútorok készítése és a félkész murália esőtől való védelme egy fóti kültéri közösségi tér fejlesztésekor.

Fontos felismerése volt az első éveknek, hogy a Fóton élők napi szinten jártak Budapestre az iskola miatt, mégis hiányként és kihívásként élték meg a nagyváros és a magyar emberek megismerését. Egyre inkább megfogalmazódott bennünk is, hogy habár a fóti Gyermekváros parkos, csendes környezete ideális helyszín a felépülési folyamatok támogatásának, mégis szegregátumként választja el a menekült fiatalokat a magyaroktól - ennek pedig még komolyabb jelentősége lett a 2015-ben tömegesen Budapestre érkező menekültek elleni hangulatkeltés árnyékában. Ezen gondolatok mentén forrott ki az Open Doors következő fontos mérföldköve: elhatároztuk, hogy nyitunk egy budapesti közösségi teret. Egy biztonságos bázist, ami találkozási pontként tud működni menekültek, bevándorlók és magyarok között.

Árnyékolók kifeszítése, lépcsők festése, raklapbútorok készítése és a félkész murália esőtől való védelme egy fóti kültéri közösségi tér fejlesztésekor.

Egy elkészült fóti közösségi tér.

4.2 Kellett egy biztonságos bázis: Budapesti közösségi terek

Év: 2015 óta

Szakmai vezetők: Hosszu Erzsébet, Jekli Ágnes

Szervező egyesület: Útilapu Hálózat SCI Hungary, Open Doors munkacsoport

Helyszínek: Vitkovics utca 3., Vitkovics utca 7., Bokréta utca 10., Almássy utca 3.

Támogató: Kortárs Építészeti Központ (2015)

Fotók: Schöff Gergely (KÉK) és Bakonyi Zsuzsa (KÉK)

Háttér

2015-ben már két éve volt, hogy gyakorlatilag heti rendszerességgel járunk a fóti Gyermekvárosba, az ott élő fiatalok közössége a mindennapi életünk részévé vált: új önkéntesek csatlakoztak hozzánk, folytatódott a közös projektek Fóton, táborokat, kreatív foglalkozásokat szerveztünk és mindeközben gondolkodtunk a közösségünk jövőjén, egy újabb komoly lépés érlelődött bennünk. Ahogy az előző fejezet végén utaltam rá, megérett bennünk a budapesti bázis iránti vágy. Felismertünk, hogy a Fóton élő fiataloknak nagyon fontos igénye a többségi társadalomhoz való kapcsolódás és a főváros alaposabb megismerése, illetve a 2015-ben tömegesen érkező menekültek ellen irányuló ellenséges közhangulat is arra sarkallt minket, hogy teremtsünk egy biztonságos helyszínt, ami szolgálni tudja az interkulturális találkozásokat és az egymástól való tanulást.

2016-ban pályázatunk és befogadást nyertünk a Kortárs Építészeti Központ (KÉK) Nyitva! fesztiváljára (designisso 2016), aminek következtében egy hónapra ingyen megkaptunk egy belvárosi üresen álló üzlethelyiséget. A fesztiválra jelentkezhetek egyfelől civil és kreatív kezdeményezések, akiknek szükségük volt egy fizikai helyre, illetve olyan budapesti üzlettulajdonosok, akiknek a helyisége üresen áll kihasználatlanul. A KÉK ezeket a jelentkezőket kötötte össze a profilok alapján azzal a feltétellel, hogy az üzlettulajdonosok felajánlják helyiségeiket egy-egy hónapra a kiválasztott civil szervezetnek, akik cserébe megtöltik élettel a helyet. Mi a Vitkovics utcába tudtunk beköltözni ezzel a nagyszerű lehetőséggel, amiért cserébe mindennapos nyitvatartást, kreatív programokat és kulturális sokszínűséget ígértünk. A fesztivál előtt körülbelül egy hónappal kaptuk meg a kulcsokat, ekkor kezdődhetett meg a hely fizikai felkészítése és a programok megszervezése.

A folyamat

1. A programok előkészítése és a helyiség felújítása

Az előkészítés folyamata (csakúgy, mint a fesztivál alatti nyitvatartás) rendkívül intenzív volt: akkor már mindannyian főállásban dolgozó pályakezdekők voltunk, így a szervezéssel és megvalósítással kapcsolatos tevékenységek kitöltötték az esti, hétvégi szabadidőnk nagyrészét. A felújításra a fótinál (ha lehet) egy még diverzebb csapat gyűlt össze: az Útilapu Hálózat egyéb területeken (magyar gyermekotthonokban, természetvédelemben) dolgozó magyar és nemzetközi önkéntesek, továbbá a fóti fiatalok és a nemzetközi önkéntesek által bevonzott Budapesten élő bevándorlók és felnőtt korú menekültek.

Magyar, afgán, olasz, örmény és német koprodukció:
Felújítási munkálatok a Vitkovics utcában.

A felújítás folyamatában fontos lépés volt a kezdeti közös „terepszemle”: a Vitkovics utca 3. alatt található üzlethelyiség egyetlen hátrafelé hosszúkás teremből állt, illetve egy mellékhelyiségből. A hatalmas üvegfelület megtöltötte fénnel a helyiséget és gyakorlatilag egy folyamatos kommunikációs felületet biztosított az utcával, ami önmagában már akkor is egy keskeny, autók által ritkán látogatott, barátságos utca volt. Első lépésként kiürítettük a helyet az ott porosodó bútoroktól, illetve lefestettük a sárga falakat fehérre - mindez annak érdekében, hogy „tisztá lappal” indulhassunk és megszabaduljunk minden zavaró, befolyásoló, domináns elemtől. (Egyetlen szekrény maradt a régi garnitúrából, ami túl hasznosnak tűnt ahhoz, hogy megváljunk tőle). A pakolás, festés és takarítás közepette pedig megállíthatatlanul ötleteltünk közösen, ami ugyan első érzetre a hely kialakítását célozta, mégis ezzel elkezdődtek megfogalmazódni a fesztivál ideje alatti konkrét programok ötletei is: „ott hátul lehetne valamilyen kuckós rész, ott lehetne jammelni” vagy „itt elől legyen egy hatalmas asztal, hogy a kirakatban folyjanak a kreatív programok” és „ha a kirakati üveg elé felteszünk egy elhúzható fehér lepedőt, akkor a vetítéseket az utcáról is lehet majd nézni”. A tisztasági festés után már mindenki megtalálta a hozzá illő feladatot: valaki villanyt szerelt, valaki polcot fűrt a falra, valaki nagy ülepárnákat varrt (amit nem melleleg azóta, azaz 2015 óta ugyanolyan örömmel használunk), valaki fuvart szervezett a bútorainak, valaki pedig a fóti fiatalokat szedte össze és segítette, hogy eltaláljanak

hozzánk először. Minden ilyen részfeladat hozzájárult a közös hely megnyitásához és ezt nem győztük hangsúlyozni a közösségnek. A részfeladatok mellett Ágival fontosnak éreztük, hogy készítsünk egy nagy közös muráliát a helyiség legnagyobb kiterjedésű falára azzal a céllal, hogy a csapat egy közös alkotással is megpecsételhesse a helyhez kapcsolódó értékrendünket. A közös festés egy nagy „OPEN” felirat lett.

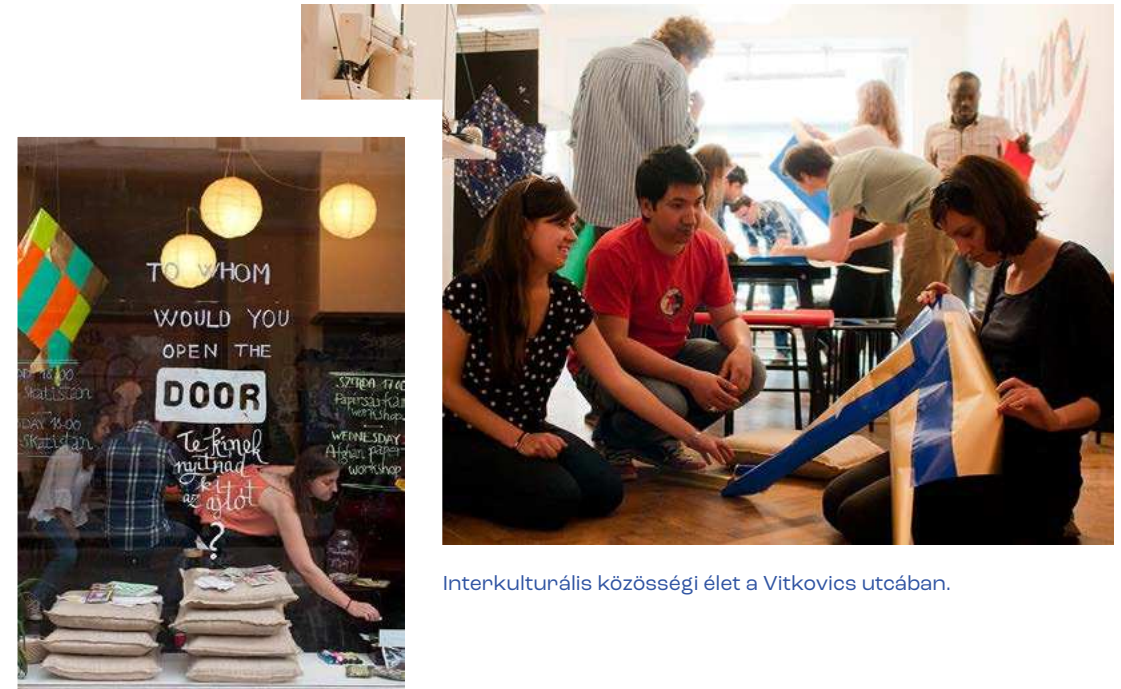
Közösségi muráliá festés.

Nagyon fontos, személyes részlete volt a folyamatnak, hogy a felújítás résztvevői elkezdtek feltölteni a helyet egyeztetés vagy kérés nélkül: valaki pár könyvvel érkezett, valaki növényekkel, valaki a hangszereit, valaki tányérokat hozott be, hogy legyen min kínálni a betérő vendégeket, és volt olyan is, aki egy újonnan beszerzett használt könyvespolccal érkezett, valaki pedig behozta a saját varrógépét. Ez a fokozatos tárgyi „belakás” pedig el is kezdte véglegesíteni a kezdeti ötletelés alatt vizionált programok tánházát: a felújításban résztvevők önkéntesen és magabiztosan ajánlották fel különböző események szervezését és megtartását.

2. A fesztivál alatti nyitvatartás

Az egy hónapos fesztivál alatt körülbelül 20 nyilvános eseményt szerveztünk hétköznapi esténként, illetve hétvégenként, ezek között szerepeltek elsősorban kreatív workshopok (bútortervezés, lámpa készítés, könyvkötés, szítás, játéktervezés, fotózás), interkulturális események (különböző nemzetek ételeit, szokásait és táncait bemutató estek), beszélgetéssel összekötött filmvetítések, táncórák és színjátszó körök. Helyet biztosítottunk továbbá rövid interkulturális tréningeknek és projekttalálkozóknak. Nem csupán az üzlethelyiséget töltöttük meg, de a programokkal több esetben is kiléptünk az utcára és a közeli térre is: ezzel még nagyobb láthatóságot kaptak a tevékenységeink. Nagyon fontos (talán a legfontosabb) részlete volt a programjainknak, hogy a menekült fiatalok több alkalommal is előléptek a facilitatori szerepben: önállóan vezettek kreatív workshopokat és közösségi programokat a betérő budapestieknek és turistáknak. A helyiek így megtanulhattak afgán papírsárkányt készíteni és reptetni, részt vehettek perzsa táncórákon, interkulturális esteken és afgán férfiak által vezetett szabás-varrás órákon.

Interkulturális közösségi élet a Vitkovics utcában.

Az ottlétünk alatt értek minket apró atrocitások is. A menekültek és bevándorlók támogatásának nyilvános felvállalásával, a sokszínűség értékeinek (immár az üzlethelyiségnek köszönhetően) fizikailag is látható hirdetésével nem mindig és nem mindenki értett egyet. Szerencsére azonban elmondható, hogy a gyűlölködő megnyilvánulások (tudtommal) sosem érték el a célzott személyeket: köszönhetően annak, hogy egyikünk mindig jelen volt a helyiség nyitvatartása alatt, ezen megjegyzések és atrocitások többnyire először hozzám vagy Ágihoz érkeztek be - mi pedig nem hagytuk, hogy ezek elérjék menekült barátainkat. Ez korántsem jelenti azt, hogy a hely ne adott volna teret a nehéz témák megvitatásának és vélemények ütköztetésének: a vitakultúra és az erőszakmentes párbeszéd fontos építőköve volt a biztonságos és támogató környezet megteremtésének.

Az első budapesti közösségi terünk megnyitó ünnepsége.

Eredmények és Tanulságok

A fesztivál legfontosabb eredményei a közösség ugrásszerű bővülése és a közös hely hosszútávú fenntartása: a biztonságos bázis szükséges támasza volt a közösségnek, és az eziránti igény egyértelműen megfogalmazódott a fesztivál végeztével. A kéthónapos projekt teljes kimerüléssel is járhatott volna, mégis inkább serkentően hatott a közösség életére: rengeteg új ember csatlakozott a sokszínű programoknak és a fizikai láthatóságnak köszönhetően, mindennapos eset volt, hogy valakik csak azért tértek be az utcáról, mert valami „izgalmasnak tűnt kívülről”.

Az eredmények mellett több hasznos tanulság is tisztázódott, amik iránymutatást adtak a további munkához. Például egyértelműen fontos megtapasztalás volt a tatarozásnak, a hely közös kiürítésének és megint csak közös feltöltésének rituáléja és az ezekkel járó közösségi előnyök. Így valóban „tisztá lappal” indult a csapatunk és fokozatosan, együtt laktuk be a helyet - a hely pedig ezáltal segítette a csoporton belüli szabályalkotást és működési struktúra kialakítását. A hely ilyen mélyről induló közös megteremtése hozzájárult ahhoz, hogy a résztvevők maguktól tegyenek felajánlásokat: mind tárgyait, mind szervezéshez és felelősségvállaláshoz kapcsolódó személyit. Az ilyen jellegű proaktivitást sosem vártuk el addig a menekült

fiataloktól, inkább Ágival csak magunk közt gondolkodtunk arról néha, hogy „milyen komoly eredmény lenne oda eljutni, hogy egyszer átvegyék a mi szerepünket és ők is vállaljanak valamilyen szervezési feladatot...”. A fiatalok az általuk szervezett és vezetett workshopokon és programokon keresztül megoszthatták kultúrájuk egy szeletét a helyi lakosokkal, akik (bár a magyar lakosság elenyésző részét tették ki, mégis) ezáltal a média támogatásai nélkül, megélt tapasztalatokat szerezhettek a menekültek egy-egy nemzeti és etnikai kultúrájáról. A felújítás folyamatának még egy fontos felismerése volt, hogy a résztvevők a hozott tárgyaikkal önállóan is elkezdtek perszonalizálni a közös teret és a befogadó közösség eredményeképp minden tárgy megfelelő helyet kapott a térben, erősítve ezzel a közösségi kohéziót és az egyéni tulajdonlás érzetét is. A közösségi falfestés is új tapasztalást hozott: habár a főtéri medencékben és szobákban is készítettünk közösen falfestéseket, a budapesti helyszínen még erősebb hatásuk volt. A nyilvánosság előtt is kinyilatkoztatott értékek büszkeséggel és biztonsággal kapcsolódtak össze, ezzel is támogatva a közösségi kohéziót és tulajdonlás érzetét. Mindezek eredményezték, hogy a közösségi tér egy valódi menedékhellyé, egy bázissá fejlődött: egy önkéntes (azóta sem tudjuk, ki) például kinyomtatott egy üzenetet és kiragasztotta a fürdőszoba falára: „This is our **Home Away from Home**, please take care of it.”

Még egy utolsó fontos tanulsága volt a budapesti helyszín megnyitásának: szembesülnünk kellett vele, hogy ez a környezet nem alkalmas mindenkinek, minden igyekezetünk ellenére (és valószínűleg pont a láthatóság okán) nem tud biztonságos helyé válni mindenki számára. A nyüzsgő programok és élénk betérők miatt kevesebb figyelem jutott a menekült fiatalokra, kikerültünk a mentor szerepből: ez valakire épp, hogy serkentően hatott, hisz jobban tudott önállósodni, saját új kapcsolatokat kialakítani, viszont valakit inkább elriasztott. Az ilyen élénk kapcsolódásra tehát nem minden menekült fiatal állt készen, ami megerősítette a párhuzamos tevékenységek jelentőségét, azaz jelen lenni a Gyermekotthonban és Budapesten egyaránt.

Folytatás

Az üzlethelyiség tulajdonosának elmondása szerint egy nyüzsgő, az utca felé is nyitott interkulturális világot vizionált a pályázatunkat olvasva. Mi sem bizonyítja jobban ennek megvalósulását az, hogy a fesztivál végzetével felajánlotta az üzlethelyiség további (az első hónapokban ingyenes, majd jelképes bérleti díjért folytatódó) használatát. Pár hónap elteltével már komolyabb üzleti terve volt a helyiséggel, amit nem volt ésszerű fizetnünk, ellenben felajánlotta a szomszédos (Vitkovics utca 5.) helyiségének bérbeadását az eredeti jelképes összegért. Az új hely már két termet és így még több lehetőséget kínált. Hasonlóképp indultunk neki a felújításnak, de mivel tudtuk, hogy itt már hosszabb ideig fogunk maradni, így komolyabb felújításba fogtunk: új burkolatot fektettünk le és szélesebb nyílást vágtunk, illetve toloajtót készítettünk a két terem közé. Megismétlődött a közös falfestés rituáléja és további bútorokat készítettünk közösen, hogy belakjuk a teret.

A Vitkovics utcát ugyan körülbelül egy év után otthagytuk azzal a céllal, hogy egy nagyobb helyiséget találjunk a programoknak, a helyiség tulajdonosa azóta is követi és támogatja a tevékenységeinket. Egy szerencsés véletlennek köszönhetően megtudtunk, hogy az Artemisszió Alapítvány Mira interkulturális csoportja is épp egy közösségi tér nyitására gondolkodott, így egyesítve erőinket 2018 tavaszán beköltöztünk velük a 9. kerületi Bokréta utcába és megnyitottuk a MiraDoor interkulturális közösségi tér kapuit. A MiraDoor története új fejezetet nyitott a közösség életében, hisz az addig két külön szervezethez járó emberek közös helyet kaptak. A MiraDoor közel 4 éves története során megszámlálhatatlan kreatív workshopnak és interkulturális eseménynek adtunk otthont, besűrítve ezzel az egész világot egy apró belvárosi helyiségbe, ami tárt karokkal fogadott minden arra nyitott járóelőt. A nyilvános események kiegészültek zárt programokkal is: egy alacsony költségvetésű műhelyt kezdtünk el kialakítani, ahol minden kézre állt kisléptékű tárgyak és grafikai munkák megvalósításához, a kreativitás mellett pedig helyet kaptak a korrepetálások és személyes mentorálások támogatása is. A menekültek és bevándorlók által vezetett workshopok állandósulásával megalapítottuk a MiraDoor Kreatív Hub-ot, amivel rendszerbe szerveztük a vállalkozó szellemű résztvevők támogatását. A Kreatív Hub 2018-ban elnyerte az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) Innovációs díját. A MiraDoor nem állta ki a Covid próbáját: a kötelező és elhúzódozó lezárások miatt a bérleti díj nyitvatartás nélküli fizetése teljesen ésszerűtlen volt a magunkfajta non-profit civilszervezetek számára. Fájó szívvel, de békében elváltunk artemissziós társainktól és áthelyeztük bázisunkat az Almássy utcai pincehelyiségünkbe, ahol a közösségi programok továbbra is folytatódnak.

A budapesti közösségi terek története két irányba is tovább hajtott minket az évek alatt: egyfelől ki akartunk próbálni egy új fajta, intenzívebb folyamatot a menekült fiatalok kreatív kompetenciáinak és közösségi kötődéseinek fejlesztése érdekében (From ME to WE projekt, 2019), másfelől pedig új stratégiát kellett kitalálnunk a Covid járvány miatt szétszéledő közösségünk összetartására (CultiRider projekt, 2020).

4.3 A designgondolkodás multikulti tesztje: „From ME to WE - designing community” nemzetközi ifjúsági csere

Év: 2019

Szakmai vezetők:

Hosszu Erzsébet, Jekli Ágnes, Eichner Hanna

Szervező egyesület:

Útilapu Hálózat SCI Hungary, Open Doors munkacsoport

Helyszín: Zebegény

Résztvevők száma: 20 fő, 9 nemzetiség

Fotók: Jekli Ágnes, Eichner Hanna

Háttér

Ahogy azt a korábbi esettanulmányban megállapítottam, nem minden menekült fiatal állt készen kapcsolódni a budapesti, nyüzsgő közösségi térhez, velük ellentétben azonban akadtak bőven olyan fiatalok is, akikre kimondottan inspirálóan hatott a magyarokkal és nemzetközi önkéntesekkel történő kapcsolódás. A hely így lehetőséget adott rá, hogy észrevehessük azokat a fiatalokat, akik készen állnak a többségi társadalommal intenzíven is találkozni, kooperálni, diskurálni - megkockáztatva akár az egészséges mértékű egyet nem értéseket és konfliktusokat is. Ezekkel a benyomásokkal párhuzamosan pedig még éltek bennünk a nemzetközi táborok élményei, az együtt élés és együtt dolgozás pótolhatatlan hozadékai, így elhatároztuk, hogy belevágunk egy új formátumba: nemzetközi ifjúsági cserét szerveztünk azzal a céllal, hogy a velünk dolgozó és arra készen álló menekült fiatalok intenzíven is együtt dolgozhassanak más országok elkötelezett önkénteseivel.

Az ifjúsági csere (Youth Exchange) az Európai Unió egyik fontos nemzetközi, ifjúsági mobilitási programja, melyet az Erasmus+ program támogat, és amely során fiatalok különböző országokból találkoznak és közösen vesznek részt egy meghatározott témájú, rövid (5-21 napos) projektben. A mi esetünkben 4 országból (Magyarország, Olaszország, Spanyolország és Bulgária) hívtunk országonként öt-öt résztvevőt a következők szerint: minden ország csoportjában kellett lennie (1) két fiatal résztvevőnek, aki menekült vagy bevándorló háttérrel rendelkezik az adott európai országban, (2) két fiatal résztvevőnek, aki az adott országban a többségi társadalmat képviseli és (3) országonként egy, már mentorálási tapasztalattal rendelkező csoportvezetőnek. A sokszínű csapatok igénye nem volt véletlen, hiszen az általunk szervezett ifjúsági csere lehetőséget akart biztosítani 20 Európában élő, de nagyon különböző fiatal számára, hogy megtapasztalják az interkulturális környezetet, vegyes csapatokban együtt tanuljanak, gondolkodjanak és alkossanak, legyőzzék az előítéleteket, és mélyebben megértsék saját kultúrájukat és identitásukat. Mindehhez a design gondolkodás eszközeit használtuk fel: a tervezési módszertanok

alkalmazásával hét nap alatt terveztünk eljutni az önmagunk megismerésétől (ME), a kiscsoportos kooperációkon keresztül (WE) a teljes csoport támogató és proaktív együttműködéséig (community). Arra kerestük tehát a választ, hogy lehet-e átmenetileg biztonságos környezetet kialakítani, közös nevezőt találni és együttműködő közösséget létrehozni egy extrém diverz, idegen csoportban és idegen helyen hét nap alatt, a design módszertanainak segítségével. A csere helyszínéül a zebegényi Szőnyi István Művésztelepet választottuk, ami ideálisnak bizonyult az elvonulásra és alkotásra változatos helyszíneivel (lakhelyek faházai, szabadtéri tűzrakó, szabadtéri színpad és mozi lelátóval, kislátó, szabadtéri konyha, műteremház, erdő és szabad füves területek).

Folyamat

1. Én (Me) → Mi (We) → Közösség (Community)

Az ifjúsági csere első két napja a bemutatkozásról és a közösségépítésről szólt: első nap a projekt rövid bemutatása után kizárólag informális ismerkedős játékokat tartottunk, szabályokat állítottunk, illetve levezettünk egy „Fears and expectations” gyakorlatot, aminek a keretein belül minden résztvevő (ha még az idegen környezet miatt feszengve is, de) pár szóban megoszthatta, hogy mik az elvárásai a projekttel kapcsolatban, mik a félelmei és mikkel tud hozzájárulni ahhoz, hogy a közösen töltött idő mindenki számára sikeres legyen. Az elvárások között többnyire a jó hangulat, az új barátságok reménye, illetve újfajta tudások elsajátítása szerepelt, így a félelmek között megjelent az egymás iránti ellenszenv, a konfliktusok és a nyelvi korlátok, de volt, aki a közös alvás végett a horkolásért, volt aki pedig a tábori ételek ízvilágáért aggódott. A nap végén játszottunk egy körülbelül egyórás „Mission Impossible” gyakorlatot, aminek lényege, hogy a résztvevők kisebb (4-6 fős) csoportokra oszlanak és csoportonként ugyanazt a feladatsort megkapják, amit a lehető leggyorsabban teljesíteniük kell úgy, hogy közben fotókkal és videókkal dokumentálják a feladatok elvégzését (mivel a facilitátorok nem tartanak a csoporttal e feladat során). A feladatok kreativitást, kooperációt és felfedezést igényelnek: így például „Keressétek meg a legszebb kilátópontot Zebegényben!”, „Önkénteskedjétek egy helyi vállalkozásban!”, „Készítsétek el a település legtöbb embert bevonó selfijét!”, „Tanuljatok a helyiektől egy érdekes történetet Zebegényről!”, „Tanuljatok meg egy magyar nyelvtörőt!”.

Saját vászontáskák festése.

A második nap már jóval intenzívebb volt: reggel tartottunk egy részletesebb ismertetést a projekt szakmai tartalmát illetően (a közösségépítés folyamatáról, illetve a design gondolkodás módszertanáról), majd bele is vágunk a „ME to WE” folyamatba. Még délelőtt az egyénre (ME) fókuszáló feladatok során először mindenki megfestette a saját preferenciái szerinti színharmóniáját (4x4-es négyzetrács tetszőleges színekkel való kitöltése), aminek köszönhetően a résztvevők elcsendesülten alkothattak, és nem utolsósorban maguk kísérletezhettek a színkeverés technikájával. Ebből inspirálódva mindenki leszitázta saját textil hátizsákját, ami az ifjúsági csere ideje alatt hasznos kiegészítője volt mindenkinek.

Projektmunka.

Az egyéni feladatok után a résztvevők először párokban, majd kisebb csoportokban dolgoztak (WE). A páros feladat során improvizációs drámajátékot vezettünk, aminek köszönhetően a fiatalok szavak (így nyelvi nehézségek) nélkül tudtak együttműködni. A párokat percenként változtatva rövid időn belül mindenki mindenkivel interakcióba tudott lépni. Ezt követte az első kiscsoportos feladat, a tojásfészek építés. A tojásfészkek gyakorlatnál 3 kisebb csapatra oszlottak a résztvevők, minden csapat egyenlő számú hurkapálcát és maszkoló szalagot kapott azzal a feladatkiírással, hogy 15 perc alatt készítsenek egy olyan szerkezetet, ami meg tud óvni egy három méter magasból leejtett tojást az összetöréstől. A tesztelésnél az első csapat tojása összetört, a másodiknál a tojás egyben maradt, azonban megrepedt és kinyílt, a harmadik fészkekbe viszont sértetlenül landolt a tojás. A sikeres landolást látván a harmadik csapat ugrálós, visongós ujjongásba tört ki, ami még a másik két csalódott csapatot is magával rántotta az örömbé. A második kiscsoportos feladat során a résztvevők két csoportra oszlottak, hogy egy-egy fél hidat építsenek meg a másik csoport felé. A két csoportot elválasztottuk egy paravánnal és mindkét csoportnak az volt a feladata, hogy a paraván felé egy-egy konzolt építsenek úgy, hogy a paravánt kivéve a konstrukció összeálljon egy híddá. Mindkét csapatnak volt egy-egy küldötte, aki átmehetett a túloldalra nézelődni annak érdekében, hogy a közös cél megvalósuljon. A paraván elhúzásával a híd összeállt, ami hasonló ujjongást eredményezett a résztvevőktől, de ebben az esetben már mindenki csak nyent.

Projektmunka.

A nap végére maradt az utolsó, egész csoportot mozgósító feladat, miszerint az általunk biztosított tárgyakat (napsátor, párnák, babzsákok, zászlók, lampionok, kötelek stb) felhasználva vagy azokat kiegészítve alakítsanak ki egy olyan közös pihenő sarkot a faházak között, amit a tábor során kizárólag csendes pihenésre és feltöltődésre lehet használni. Kitétel volt még, hogy a munkában mindenki vegyen részt valamelyest, mindenki találjon szerepet, és a végeredménnyel mindenki legyen elégedett. Volt olyan fiatal, aki gyorsan letett pár babzsákot és egyből le is pihent rájuk, nem folytatta az örült tempójú pakolást. Volt olyan is, aki elment virágot szedni és a csokrokat feltűzte a napsátorra és volt, aki nem tudott lecsillapodni a téralakításban, csak amikor már szóltunk a lejárt időről. A résztvevők többsége ekkorra már el is foglalta az általuk kialakított hely valamelyik szegletét, felkértük a többi résztvevőt is, hogy foglaljanak helyet. A nap akkor és ott egy értékelő körrel zárult, amiben mindenki már feszengés nélkül megosztotta a nappal kapcsolatos gondolatait.

2. Designgondolkodás négy nap alatt

A design gondolkodás (design thinking) mechanizmusát az értekezés 2. fejezete és az értekezéshez kapcsolódó mestermunka is bemutatja, így ezt itt nem fogom részletezni. A 4 napos projekt munka során a résztvevők kisebb csoportokba osztva együtt járták végig a design gondolkodás egyes lépéseit (Megismerés - Definiálás - Ötletelés - Megvalósítás) azzal a céllal, hogy mindegyik csoport valamilyen kisléptékű, ideiglenes köztéri installációt tervezzen és valósítsa meg. A megismerés fázisban a résztvevők elsajátították a távoli megfigyelés, fotódokumentálás és interjúzás módszereit, csapatonként járva a települést és ismerkedve a helyi lakosokkal. A definiálás szakaszában minden csoport térképre vetette megállapításait és azok alapján megfogalmazott egy design kihívást (design challenge). Ezt követte az ötletelés fázisa, amikor különböző segítő kérdésekkel és játékokkal inspiráltuk a minél többszínű megoldási javaslatok előállítását. Az ötletelés fázis végén különböző szempontok alapján (megvalósíthatóság, innováció, hasznosság, személyes preferencia) szavaztak a csapat tagjai saját ötleteikre, majd a megvalósítás során először prototípusokat gyártottak, végül azoknak a hibáiból tanulva elkészültek a végleges installációk. A résztvevők csoportjai négy installációt

hoztak létre: (1) információs táblákat a strandon, (2) könyvvállomást a zebragényi vasútállomáson, (3) röplabdapályát és játékkeret a kemping területén, illetve (4) pihenő és tűzrakó helyet a kemping feletti erdőben.

Projektmunka.

Eredmények, tanulságok

Az egyhetes program utolsó napján szóbeli, írott és rajzolt formátumban is kértünk visszajelzést a résztvevőktől, minden esetben anonim módon. A résztvevőktől megtudtuk, hogy a tábor során biztonságban érezték magukat, új képességeket sajátítottak el (design gondolkodás, interjú- és fotótechnikák), fejlődött kommunikációs és önkifejező képességük, továbbá nem utolsósorban új, nemzetközi barátságokra tettek szert. Ez utóbbit mi sem bizonyítja jobban, hogy az ifjúsági csere után még évekkel később is meglátogatták egymást a különböző országokban élő fiatalok, s a csere idejére létrehozott kommunikációs csatornák még évekig aktívak maradtak.

Projektmunka.

Az intenzív ifjúsági csere számtalan tanulsággal szolgált, amit a későbbiekben fel tudunk használni a munkánk során. Például világossá vált, hogy a közös alkotás nem elegendő arra, hogy a csoport fejlődése alatt elkerüljük az együttélésből és feszített munkából adódó konfliktusokat, viszont az is, hogy a Tuckman (1965) féle csoportdinamikai fejlődés (alakulás - viharzás

- normaképzés - teljesítés) ilyen rövid idő alatt is végig tud játszódni, illetve hogy az alkalmazott design módszertanok és a közös alkotás folyamata át tudja segíteni a csoportot a viharzás konfliktusos periódusán viszonylag gyorsan és maradéktalanul. Fontos tanulság volt azt is megállapítani, hogy a tudás hatalom: nem titkoltuk a résztvevők előtt, hogy a célunk apránként, lépésről lépésre fokozatosan egy jól funkcionáló csapatot felépíteni, indulva az egyéntől a kis csoportokon át a teljes csapatig. A résztvevők visszajelezték a felismerését ennek a fokozatosságnak és elmondásuk szerint biztonságban érezték magukat azáltal, hogy apránként mindenkivel dolgozhattak, és így ismerkedhettek is.

Mindezek mellett több olyan programelem érdemel említést, amik különböző okoknál fogva a mai napig integrálva vannak a projektjeink felépítésébe. Így például a tojásfészek építésből megtanultuk a nagyon gyors és egyszerű feladatokban rejlő potenciált: rapid módon előhívja a kooperációt és egyértelműen eldönthető a sikeresség kimenete, azaz ép-e a tojás vagy sem? A „mission impossible” játék módszerének hatékonysága szintén a gyorsaságban és a csapatmunkában rejlik: a város és a helyi lakosok szisztematikus megismerése során a fiatalok kutatási módszereket is elsajátítanak és fejlesztik kommunikációs képességeiket. A tornaszások egyedi megfestése és közös jelmonddal (from ME to WE) történő megjelölése egyértelműen támogatja a csapatszellem kialakulását tekintettel arra, hogy a résztvevők a települést járva is ezeket a tornaszásokat használták a saját, otthonról hozott hátizsákjaik helyett. A második nap végén közösen kialakított pihenő terület pedig nem csupán a még formálódó csoport együttműködését erősítette, de fontos helyszínévé is vált a résztvevők mindennapjának. Így ez is módszertani elemmé vált az eszköztárunkban, amit többnyire a következő esettanulmányban bemutatott mozgó közösségi terünk („CultiRider”) megállónál alkalmazunk.

Folytatás

Az Erasmus+ kereteinek következtében a mezei önkéntes, aktivista szerepből át kellett lépnünk saját magunk (többek között) felelősségteljes projektmanagerévé, könyvelőjévé, utazásszervezőjévé és úgy összességében a projekt mindenésévé. Nem ez volt az első és nem is az utolsó általunk szervezett ifjúsági cseré³, azonban kétségtelen, hogy az ezen projektekkel járó pályázatírási, előkészítési, adminisztrációs és beszámolósi munkálatok olyan mennyiségű kapacitás emésztenek fel, amit a projekt költségvetéséből allokált szimbolikus tréneri díj sem tud kárpótolni a főállások mellett még úgy sem, hogy a 2013 óta folyamatosan zakatoló tevékenységeink történetében az ifjúsági cserék adtak először alkalmat arra, hogy bármilyen díjazást kaphassunk a munkánkért cserébe. Nem állítom, hogy nem fordult meg a fejünkben azóta egy újabb pályázási folyamat elindítása és azt sem, hogy ez egyszer ne válna valóra, de tény azonban, hogy a számtalan hozadéka ellenére ezt a formátumot a saját kapacitásaink végeessége okán szüneteltetjük jelenleg és igyekszünk más (szabadabban felhasználható) forrásból biztosítani a táborainkat, ám a tesztelt gyakorlatokat (Mission Impossible, ME to WE, hídépítés) azóta is beépítjük a munkánkba.

³ Korábban média (fotó, videó, animáció) fókuszú ifjúsági cseréket szerveztünk, melyek történeteit és tanulságait Jekli Ágnes mutatja be multimédia művészet DLA értekezésében.

4.4 Helyteremtés mozgás közben: CultiRider, azaz közösségi tér négy keréken

Év: 2020-tól

Felelős koordinátorok:

Hosszu Erzsébet, Jekli Ágnes, Eichner Hanna

Bevont szervezetek: Tűzcsiholó Egyesület, Tiszadob, Kovács Kinga Emlékalapítvány, Ágasegyháza, Boróka Egyesület, Diósjenő, Károlyi István Gyermekközpont, Fót

Bevont önkéntesek és résztvevők:

~200 fő, ~10 nemzetiségből

Fotók: Jekli Ágnes, Eichner Hanna, Mendlik Bálint

Háttér

2020-ban mi is szembesülni kényszerültünk a Covid-19 világjárvány kihívásaival: határozatlan időre bezárni kényszerültünk az akkori interkulturális közösségi terünket, a MiraDoort. Sok másik szervezethez hasonlóan, mi is megpróbáltuk összetartani a közösségünket online események szervezésével, de szembesülnünk kellett vele, hogy a kezdeti lelkesedés ellenére a közösségünk tagjai fokozatosan elkezdtek lemorzsolódni a visszaszoruló motiváció és a távolságból adódó elszigeteltség miatt. Próbálva menteni a menthetőt, felkértük a közösség magjának tagjait, hogy csináljanak velünk együtt végig egy hét hetes online Human Centred Design kurzust (Acumen Academy s.a.) azzal a céllal, hogy közösen elemezzük és megértjük ezt az új fajta megpróbáltatást és megoldást keressünk arra a design kihívásra, miszerint „Hogyan erősítsük meg és építsük újra a közösségünk sérült kapcsolatait a Covid-19 világjárvány után?” Az itt bemutatott esettanulmány szemléltetni tudja, hogyan válhat a részvételi tervezés módszertana által egy mobilitás szolgáltató eszköz stabilitást biztosító helyszínné, kreatív műhellyé és közös tulajdonná.

Folyamat

1. A problémafelvetéstől a közös döntésig

A tervezési folyamat problématerképező workshopokkal indult, majd felhasználói és szakértői interjúkat vezettünk, ötleteltünk, prototipizáltunk és végül különböző szempontok alapján szavaztunk. A problématerképezés és az interjúk alapján számos felismerésre jutottunk. Először is, hogy közösségünk nem motivált az online platformokon keresztül történő szocializálódásra, inkább választják az elszigetelődést vagy vállalják a valós találkozások kockázatát. Másodszor, hogy az étel kulcsfontosságú elem az emberek motiválásában ahhoz, hogy részt vegyenek a tevékenységekben. Harmadszor, hogy menekült tagjaink nagy motivációt éreznek

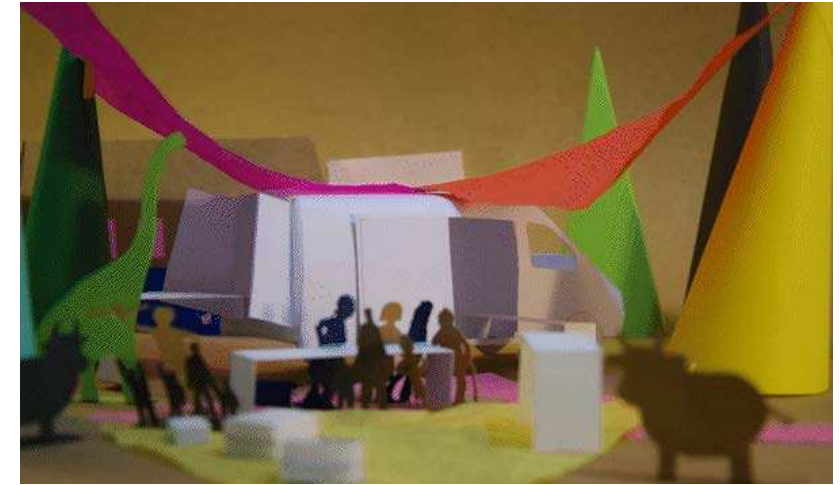
a magyar vidék megismerésére, mivel a vidéki környezet és az ott tapasztalható közösségi együttélések az otthonukra emlékeztetik őket. Negyedszer, hogy interkulturális közösségünk csak a fővárosban aktív, míg a vidéken élőknek sokkal kevesebb esélyük van arra, hogy interkulturális találkozásokat éljenek át, ami előítéletekhez vezet.

Több ötletelési alkalom és szavazóköri után a két legjobban támogatott ötlet végül a következők voltak: (1) interkulturális főzőprogramok sorozatának kidolgozása a lezárások után, valamint egy strukturált feladatmegosztási rendszer kidolgozása a közösségen belül, hogy a tagoknak szerepeket és felelősségeket adjunk, és (2) egy kisbusz átalakítása mozgó közösségi térre, hogy az általunk megtapasztalt és oly sokra tartott interkulturális értékeket új helyekre is el tudjuk juttatni és, hogy infrastruktúrát biztosítsunk a szabadtéri programokhoz, és így a közösséget a lezárás idején is szolgálni tudjuk. Az utolsó körös szavazásnál a következő szempontok alapján mérlegett mindenki önállóan: (1) Melyik a legkönnyebben megvalósítható ötlet? (2) Melyik a leginnovatívabb ötlet? (3) Melyik a személy számára a legmotiválóbb ötlet? A szavazás által a kisbusz beszerzésére és átalakítására esett a döntés.

2. Az inspirációtól a beszerzésig

Miután elhatároztuk, hogy energiáinkat egy mozgó közösségi tér létrehozására fordítjuk, a kutatásaink során megtudtuk, hogy a kisbusz átalakításának ötlete már más kreatív kezdeményezésekhez is eljutott: van példa rá, hogy a kisbuszokat fotóautomatává, menekült gyerekek által használt mászófallá vagy utcai munkásoknak melegedő helyiséggé alakították át. Az Inside Out Photobooth projekt (Inside Out Project, 2023) hordozható nyomtatóként működött annak érdekében, hogy a résztvevők azonnal megkaphassák portréikat fekete-fehér poszterek formájában, majd ezekből köztéri kiállításokat rendezhessenek. A Wapikoni Mobile 40 láb hosszú stúdiója (Evenements Wapikoni, 2023) intervenciós szolgáltatásokat és párbeszédtereket kínált az utcán élő őslakos közösség számára, audiovizuális és zenei alkotásokkal támogatva a fiatalok készségfejlesztését. A Fantastic Norway (Fantastic Norway, 2013) egy élénkpiros lakókocsit használt mobil platformként építészeti megbeszélésekhez és műhelymunkákhoz, bevonva a közösségeket a participatív tervezési folyamatokba, támogatva a lakosság részvételét a városfejlesztésben. A ClimbAID libanoni „Climbing for Peace” projektje egy mobil mászófalat, a „Rolling Rock”-ot (Katherine Choong, 2020) használta, hogy örömet szerezzen és támogassa a mentális egészségét több mint 2000 hátrányos helyzetű fiatalnak.

Az adománygyűjtő kampányra készült videó részlete, a furgon működésének víziója.

A furgon felújításának kezdeti fázisa.

A CultiRider furgon részleteinek megálmodása és a tényleges beszerzése is közös erőfeszítés volt. Az első ötletelési alkalmakkor fizikai és digitális modellekkel kezdtük el közösen vizualizálni és megvitatni a mozgó közösségi tér fő funkcióival és megjelenésével kapcsolatos prioritásokat. A megvalósítás felé vezető következő lépésként a közösség tagjaival közösen, Jekli Ágnes facilitálásával készítettünk egy rövid, narrált animációt, amit egy crowdfunding-folyamat alapjául használtunk, megteremtve ezzel az anyagi alapot az ötletünk megvalósításához⁴: a befolyó összegnek köszönhetően egyesületünk vásárolt egy használt, L2H2 méretű, háromüléses kisbuszt, és megkezdődhettek az építési munkálatok.

⁴ Az animáció elkészítésének és a teljes adománygyűjtő kampányának a részleteit Jekli Ágnes fejti ki doktori disszertációjában.

3. Az átépítés és a használat

A furgon átépítését és a programokhoz történő alkalmazását egyszerre kezdtük meg, azok párhuzamosan haladtak és haladnak a mai napig.

Az átépítés kizárólag (olykor szűkebb, olykor pedig tágabb) közösségi részvétellel haladt, kezdve a furgon speciális felújítási folyamatának megismerésétől, az anyagok beszerzésén át egészen az utolsó lépésig, magáig a megvalósításig. A közös modellezés lehetőséget biztosított a döntések meghozatalára, továbbá a célok és funkciók körvonalazására. A furgonnak egyrészt magában kell foglalnia egy hatalmas raktárat, egy konyhapultot, megbeszélésre alkalmas ülőhelyeket. Ezeken túl a rakteréhez tartozó két ajtónak, illetve a tároló elemeiként beépített összezsukható bútoroknak és kiegészítőknek köszönhetően a CultiRider kinyílvá egy közösségi tér, egy műhelytér, egy szabadtéri konyha vagy egy szabadtéri mozi környezetét tudja megteremteni. A programok végeztével a szabadtéri helyszínt megtöltő bútorok visszavándorolnak a furgonon belüli helyükre, és a közösségi tér tovább tud állni a következő helyszínre. A furgonnak nemcsak a belső funkcióira, hanem a külső megjelenésére is gondot fordítottunk: közös festés során felruháztuk a CultiRider-t egy messziről is felismerhető karakterrel, ami által a különböző helyszínek közösségei számára közös viszonyítási ponttá vált.

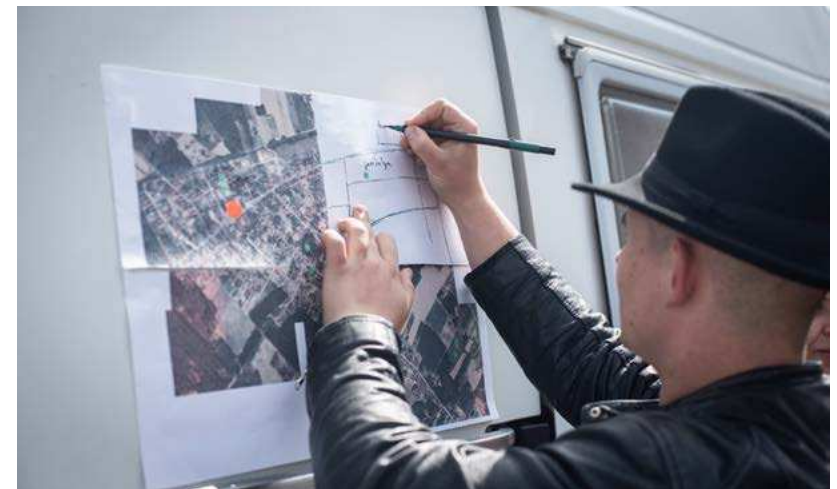

A közös misszió felfestésének folyamata.

Még úgy is, hogy a kisbusz egyes részei építés alatt állnak, a CultiRider már 2022 tavasza óta szolgálja fő céljait, azaz Magyarország vidéki településeit meglátogatva szabadtéren biztosítja a közösségi, kreatív és interkulturális programokat, teret engedve ezzel a kultúrának közötti kapcsolatteremtésnek és a közös kreatív alkotásnak. A furgon két hasonlóan kiszolgáltatót, azonban eltérő megpróbáltatásokkal (Hautzinger et al. 2014, Husz-Marozsán 2014, Gyulai 2014, Sik 2016, Halász 2020, Bányai és Kelemen 2022) küzdő célcsoportot hoz össze a programjaival: Budapesten élő fiatal menekülteket és bevándorlókat, továbbá Magyarország vidéki településein (Tiszadob, Ágasegyháza, Diósjenő) élő hátrányos helyzetű fiatalokat. A két célcsoport egyúttal definiálja is a projektet érintő legkomolyabb kihívást, azaz a megpróbáltatásoktól terhelt, de kulturálisan teljesen eltérő csoportok együttműködésének facilitálását. A projekt három teljes szezonja alatt (2022-2024) számos csapatépítő találkozót és hét rövid (két és öt nap közötti) tábor szerveztünk különböző helyszíneken. A csapatépítő találkozók mindig a közösségek saját településétől eltérő helyszíneken voltak megtartva, annak érdekében, hogy mindannyian egy semleges környezetben találkozhatassunk, és a nulláról együtt teremthessük meg közös biztonságos helyünket. A csapatépítő találkozókra a design gondolkodás módszertanait felhasználva találtuk ki, terveztük meg és készítettük elő a táborok fókuszát és programját. Ezzel a megközelítéssel a fiatalokat a tervezési folyamat minden szakaszába bevontuk, a kutatástól és a feltérképezéstől kezdve az ötletelésen át egészen a megvalósításig.

Kognitív térképezés Ágasegyházán.

A programokat minden esetben egy közösen kijelölt terület berendezésével kezdtük, amihez a kellékeket a furgon szállította: székekkel, asztalokkal és lapokkal, pokrócokkal, párnákkal, függőágyakkal, lampionokkal, zászlókkal és a workshopokhoz szükséges kreatív eszközökkel, valamint játékkellékekkel kibővítettük a furgon terét. A közös berendezkedésnek köszönhetően mindenki aktívan hozzájárult a közös helyteremtéshez, így mindenki megtalálta abban a neki komfortos helyet. A közös tér kialakítása után közvetlenül mindig a közös szabályok állítása következik, ami hozzájárul a tér támogató mivoltához, valamint a kölcsönös tisztelet megéléséhez a rövid, de intenzív együttélés során. Fontos eleme még a táboroknak a közös ételkészítés, mely megnyilvánul egyfelől a reggeli közös tálalásban, továbbá az esti táborúztatás melletti közös főzésekben, melyek fontos otthonteremtő rituáléként hozzájárulnak a helyhasználó és a hely közötti összeállítás fejlődéséhez (Düll 2009).

Eredmények, tanulságok

A programok tanulságainak követéséhez design kutatási eszközöket és félig strukturált interjúkat alkalmaztunk, melybe bevontuk a programok résztvevőit, az együttműködő szervezetek tagjait és vezetőit. A visszajelzések és a megfigyeléseink alapján egyértelműsödött, hogy mind maga a CultiRider furgon, mind a program során a résztvevők által tervezett és megvalósított kézzel fogható eredmények (poszterek, zinek, fotósorozatok, továbbá egy köztéri társasjáték installáció, egy falfestmény és maga a közösen épített furgon is) pozitív változásokat indítottak el mind a résztvevő közösségekben, mind a kapcsolódó civil szervezetekben. Elmondható, hogy a programban való részvétel felkeltette a menekült és bevándorló fiatalok motivációját a helyi kultúra és a magyar nyelv iránt, továbbá új barátságokat tudtak kötni és a támogató és biztonságos környezetnek köszönhetően meg merték osztani kultúrájuk egy darabját. Velük párhuzamosan a hátrányos helyzetű magyar fiatalok motivációt szereztek az idegennyelv tanulásra és a programokon való részvétel által túl tudtak lépni az eltérő kultúrájú emberekkel szembeni negatív előítéleteiken. Mindkét csoportról elmondható, hogy fejlődtek interkulturális, szociális,

kommunikációs és kreatív kompetenciáik a furgon által biztosított ismerős és közösen tulajdonolt környezetben. A még folyamatban lévő projekt pozitív változásokat hozott az együttműködő civil szervezetek életében is. Egyrészt közösségeik néhány tagját a CultiRider interkulturális csapata arra inspirálta, hogy saját helyi környezetükben közösség-szervezőként, valamint a folyamatban lévő CultiRider projekt hídebereként is előlépjenek. Azáltal, hogy ezek a fiatal résztvevők új szerepeket és nagyobb felelősséget vállalnak, a civil szervezeteknek bővül a kapacitása hosszú távon.

A furgon külső festésének kiviteli folyamata.

A program fő limitációi az időhöz és a léptékhez kapcsolódnak. Nem újdonság az a felismerés, hogy a részvétel alapú folyamatok időigényesek: időbe telik az új közösségekkel bizalmat építeni, idő megtalálni a közös munkakultúrát a különböző szervezetekkel, idő megismerni a helyi kontextust és idő kell a résztvevőknek az elköteleződéshez. A távolságok következtében időigényes maga az utazás is, különösen ha figyelembe vesszük, hogy minden résztvevő személy (tervezők, facilitátorok, koordinátorok) önkéntesen vesz részt a programokon, szabadidejében. Szembesülnünk kellett vele, hogy egy kisbusz felújítása és üzemeltetése olyan léptékű feladat, amely kihívást jelent az alulról jövő kezdeményezésünk véges kapacitásának: az önkéntes alapú elköteleződés kontextusában sok idő és együttműködés szükséges (több, mint egy átlagos projekt esetében) ahhoz, hogy egy ilyen összetett és szokatlan konstrukciót, mint a furgon, megértsünk és károkkozás nélkül átépítsünk.

A CultiRider projekt több fontos tanulsággal szolgál a jövőre nézve. Nem új felismerés, azonban a CultiRider során újra hangsúlyozódott, hogy a részvételi tervezési folyamat kézzelfogható eredményei elősegítették a résztvevők elköteleződését, fizikai bizonyítékként alátámasztva a befektetett munka megtérülését és azt, hogy a résztvevők döntéseikkel valóban alakíthatják a végeredményt. Fontosnak tartom továbbá elismerni a részvételi tervezési folyamatok természetét, ami teret enged a szerepek rugalmasságának és a dinamikus együttműködésnek. Ez azt jelenti, hogy egyre gyakrabban (és nagy örömmel) adhatom át a bevont fiataloknak

a kezdeményezés és döntéshozás izgalmait, ami engem egy támogatói szerepbe helyez át. A résztvevők így aktívan hozzájárulnak tudásukkal, meglátásaikkal és kreativitásukkal a tervezési folyamathoz, átélve ezzel a felhatalmazottság és a felelősségvállalás érzését. Felismerés az is, hogy a helyszínek váltakozása ellenére a furgon fix orientációs pontként tud működni, generálva ezzel a flexibilis helykötődés kialakulásának lehetőségét: a menekült fiatalok (talán életükben először) pozitív élményeket tudnak társítani az utazáshoz és így megvalósul a Gustafson (2013) által is levezetett, a mobilitás által kiváltott „személyes növekedés”. És végül pedig fontos megállapítás az is, hogy a tér helyszínenkénti közös újraépítése nem elhagyható a folyamatból, mint ahogy a közös szabályállítást és közös ételkészítést általi belakás sem.

A furgonból kinyílt közösségi és kreatív tér.

Folytatás

A CultiRider folyamatban lévő projektje során az együttműködés különböző szinteken zajlik, például (1) különböző szervezetek, (2) különböző kulturális és társadalmi háttérrel képviselő résztvevők, (3) különböző szakmák, valamint (4) városi és vidéki helyszínek között. A szervezetek szintjén a projektben eddig három különböző, Magyarország különböző részein működő civil szervezet és egy Gyermekotthon vett részt. A programban több mint tíz országból érkező résztvevők, valamint hátrányos helyzetű magyar fiatalok vettek részt. A CultiRider interdiszciplináris megközelítést alkalmazott, amely a kezdetektől fogva különböző érdekelt feleket vont be a közös tervezési folyamatba. Különböző területekről (vizuális kommunikáció, média, építészet) érkező tervezők és művészek dolgoztak együtt helyi közösségi vezetőikkel, szociális munkásokkal, pszichológusokkal, különböző szakmákból érkező helyi és nemzetközi önkéntesekkel, valamint helyi és nemzetközi fiatalokkal. A CultiRider mint mozgó közösségi tér összeköti a városi és vidéki közösségeket, lehetőséget adva a helyi kérdésekről folytatott párbeszédre és a globális értékek közös érdekeinek megtalálására. Ezeken a kapcsolatokon keresztül egy hálózat épül, melynek egységei többé már nem elszigetelt csoportok, hanem egy interkulturális közösség részei.

A CultiRiden projekt közösségének egy része.

A mozgó közösségi tér példaként illusztrálja, hogy a részvételi tervezés eszközeivel élve képesek vagyunk egy békés és közös színteret építeni ennyire szélsőséges sokféleség számára is. Sőt, a projekt azt is alátámasztja, hogy ilyen bonyolult csoportdinamika esetén elengedhetetlen facilitálni a mindenki számára befogadó és biztonságos hely megteremtését. Ahogy azt az előző (ME to WE) esettanulmányban is kifejttem, ezek az intenzív együttműködések a leg gondosabb facilitálás mellett sem tudják elkerülni a konfliktusokat, azonban a közös szabályok mentén és a közösen tulajdonolt helyen működve effektíven átsegíthető a csoport a szükséges hullámvölgyeken.

4.5 A helykötődés lehetőségeinek vizsgálata egy budapesti hajléktalanszállóban - „Identitás & Hely” KFI kurzus

Idő: 2023, tavaszi szemeszter

Kurzusvezetők: Hosszu Erzsébet, Neville Zoltán

Együttműködő partner:

BMSZKI Alföldi utcai Átmeneti Szállása

A kurzus hallgatói: Sanden Antonia, Bernát Barbara Bianka, Zala Réka, Kicsák Blanka, Dominika Kutheilová, Tóth Hunor, Zóka Yente, Asli Özcelik, Kirsch Dávid, Vajda Lilla, Kátai Gréti, Tribel Renáta, Horváth Panna, Tereh Natasa

Fotók: Kirsch Dávid, Tóth Hunor

Háttér

A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem kétnyelvű (angol-magyar) KFI (Kutatás-Fejlesztés-Innováció) kurzusának keretein belül elméleti, építész és média szakos hallgatók közösen vizsgálták a helyvesztesség és helykötődés kérdéskörét a BMSZKI Alföldi utcai Átmeneti Szállásának lakóival és dolgozóival annak érdekében, hogy beavatkozásokra telessenek javaslatokat a tavaszi félév végén.

A KFI kurzus során a hallgatók a helyidentitás és helykötődés témakörét járták körbe, felhasználva az emberközpontú tervezés módszertanát (Human-Centered Design) az interdiszciplináris csapatmunka során. A kurzus fontos lépése az elmélet gyakorlatba ágyazása volt, amihez a BMSZKI Hajléktalanok Átmeneti Szállása (Alföldi utca 6-8.) adott színteret. A kurzus célja az volt, hogy a hallgatók kellő felkészítés után kilépjenek a megszokott műtermi környezetből és egy valós, működő közösséget vizsgálva, interdiszciplináris együttműködésben állítsanak fel megoldási javaslatokat az általuk felismert és megfogalmazott problémákra. A fókusz a kutatási folyamaton, az érzékenyülésen és a csapatmunkán volt, amit mi sem illusztrál jobban, mint hogy a kurzus első felében még nem kezdhettek el ötletelni a hallgatók. Ezzel szemben az interdiszciplináris munka megágyazása, a csapat összecsiszolása, az elméleti háttér bevezetése és rapid feladatokkal gyakorlatba ágyazása, a kutatási módszerek megismertetése, a helyszíni meglátogatásának előkészítése, majd pedig a helyszíni interjúzás és megfigyelés volt a fókusz középpontjában.

Az interdiszciplináris munka nem korlátozódott a különböző szakos hallgatókra. A helyszínen dolgozó szakemberek (szakmai vezetők, szociális munkások, pszichológusok) segítették a kezdeti ötletelést és koncepciók pontosítását is. A kutatási terület komplexitása és szociálisan érzékeny téma következtében a kurzus túljelentkezéssel indulhatott el, a bekerült hallgatók pedig a teljes félév során elhivatottan dolgoztak.

1. Alap kutatás

Mint erről már korábban szó esett, a helykötődés nem más, mint ember és környezete között létrejött érzelmi kötelék. A kötődés különböző léptékekben tud megjelenni, hiszen kötelék alakulhat ki egy szobasarkokhoz, egy épülethez, az ismerős környékhez, de kialakulhat kötődésünk akár egy városhoz vagy országhoz is. A kötődés dinamikusan változik és magába foglalja a fizikain túl a szociális környezetünket is. A kötődés kialakulásához számtalan körülmény szükséges: így például a biztonságérzet, a tulajdonlás, a perszonalizálás, a helyismeret, a kontroll érzet, a cselekvés, továbbá a helyhez kapcsolódó emlékek és társas kapcsolatok is. Tekintettel arra, hogy az ember és környezete között folyamatos kölcsönhatás áll fenn, így ezen aspektusok nem csupán szükségletei, de hozadéka is a helykötődésnek. A kötődés elmélyülése révén a hely képes önazonosságunk részévé válni.

Fontos lépése volt a kurzus folyamatának, hogy a helykötődés és helyidentitás mechanizmusát a hajléktalanság kontextusában is megértsük.

A hajléktalanná válással az életünk feletti kontroll gyakorlatilag teljesen megszűnik. Csakúgy, mint a fontos személyek, úgy a helyek elvesztését is gyászként éljük meg. Nyilvánvaló tehát, hogy a helyvesztés legmegsemmisítőbb példája a legfontosabb referenciakörnyezetünk, az otthonunk elvesztése. A hajléktalanság életszakaszában a személy érzelmileg egy elvesztett múlthoz kötődik, így olyan „rögzült gyászállapot alakult ki, ami az érintettet a múlt irányába rögzíti, képtelenné téve őt arra, hogy a jelen realitásába lépjen, illetve a jövő lehetőségeit felmérje” (Dúll 2009, 255). A környezetünk feletti kontroll elvesztése tanult tehetetlenséghez vezet, amely ellehetetleníti az otthonteremtéshez szükséges cselekvések és rituálék kialakítását. Dúll Andrea javaslata szerint a fenti ördögi kör hatását mindenképpen enyhíthetné, ha a hajléktalan emberek „az életük fontos szféráiban valamilyen módon újra átélhetnék a kontroll érzését” (Dúll 2009, 234).

A kurzus célja tehát az volt, hogy a hallgatók elegendő kutatómunka után olyan fejlesztési irányokkal és javaslatokkal álljanak elő, melyek támogatni tudják az Alföldi utcai Átmeneti Szállóban élő emberek helykötődési képességeinek fejlesztését, legyen szó akár a kontroll, a biztonság, a helyismeret vagy a tulajdonlás érzésének megéléséről.

2. Feltárt kihívások

A szakirodalmat összevetve az Alföldi utcában történt helyszíni megfigyelésekkel és interjúkkal, a következő kihívásokat fogalmazták meg a hallgatók:

- **Személyes tér hiánya** - melynek következtében az egyén nem tudja átélni a biztonságot és az intimitás, a teljes kontrollvesztés következtében pedig sérül az identitás is.
- **Közösség hiánya** - mely oka és egyben eredménye is az elszigetelődésnek és a kötődési képességek sérülésének következtében nem tud erős közösség sem fejlődni. A sorstársak támogató jelenléte kulcsszerepet tölthet be a megerősödés folyamatában, ennek hiánya azonban súlyosbítani tudja az amúgy is súlyos elidegenedés állapotát.
- **Nehéz tájékozódás** - amely egyértelműen az épület adottságainak róható fel. Az eltolt szintek, a labirintusos folyosórendszer és a két lépcsőház viszonya kihívás elé állítja az idős, beteg és sokszor látássérült, kontrollt és biztonságérzetet veszített felhasználókat.
- **Perszonalizálhatóság hiánya** - mely gátat szab az életterek „meghódításának”, a tulajdonlásérzet kialakulásának és így a biztonság és a kontroll fejlődésének. Mind a fizikai környezet, mind az élethelyzet gátat szab az önkifejezésnek.
- **Pakolási lehetőségek korlátozottsága** - mely a „belakás” kézenfekvő, azonban elengedhetetlen rituáléját gátolja.
- **Zavaró atmoszféra** - amely alapjaiban korlátozza a hajléktalan emberek reintegrációs lehetőségeit, hiszen „a helyidentitás hatásmechanizmusa szerint mindenki az általa használt helyek alapján is értékeli, azonosítja magát” (Dúll 2009, 255).

A hallgatók négy csoportja négy különböző területen dolgozott, kijelölve ezzel lehetséges fejlesztési irányokat.

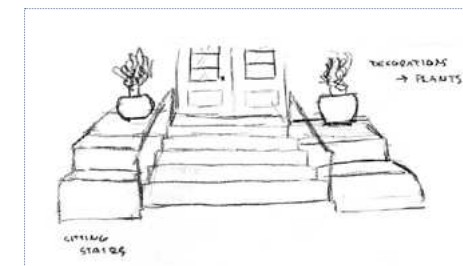
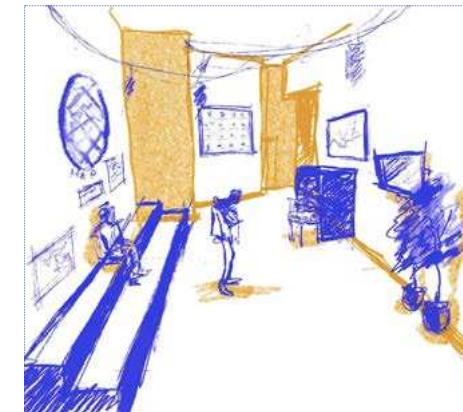
1. Tájékozódás támogatása - Sanden Antonia, Bernát Barbara Bianka, Zala Réka

A koncepció alapján épületgrafikai elemek vezetnék a felhasználókat a különböző funkciójú terek és termek között. A koncepció lehetőséget nyújt arra, hogy fejlődhessen az átmeneti szállón élők és dolgozók helyismerete, a biztonság- és a kontrollérzete. Külön értéke a költségkímélő fejlesztési iránynak, hogy a megvalósításba bevonhatóak az épület használói is: legyen szó akár az épület közösségi tereiről vagy a hálótermeket összekötő folyosókról, közösségi tervezéssel és kivitelezéssel identitás adható az épület különböző egységeinek. A felhasználók ilyen szintű aktivizálása, az épített környezettel történő interakció és a terek közösségi perszonalizálása mérhetően hozzájárulhat a kontroll fejlődéséhez.

2. Fogadótér újragondolása - Kicsák Blanka, Dominika Kutheilová, Tóth Hunor, Zóka Yente

A fogadóhelyiség újrastrukturálásával elérhető lenne, hogy a tér ellátása fő rendeltetését: felkészíteni az áthaladót mind az épületbe történő belépésre, mind az utcára való kilépésre. A hallgatók ezen igényeknek megfelelően rendszereznék a mindennapi élethez szükséges információkat és funkciókat: helyet kapnának többek között térképek (az épületről és a környékről), portrék a munkatársakról (beosztással, elérhetőséggel), üzenőfal (az aktuális szervezett szabadidős programokról), számítógépsarok, információs fal (munkalehetőségekről, képzésekről, kerületi programokról), ülő alkalmatosságok. Az alapvetően szükséges funkciókon túl a fogadótér színvilága összefonódna a tájékozódást támogató épületgrafikai koncepcióval, illetve növényesítést is kapna: átmenetet képezve ezzel az utca és a belső udvar között.

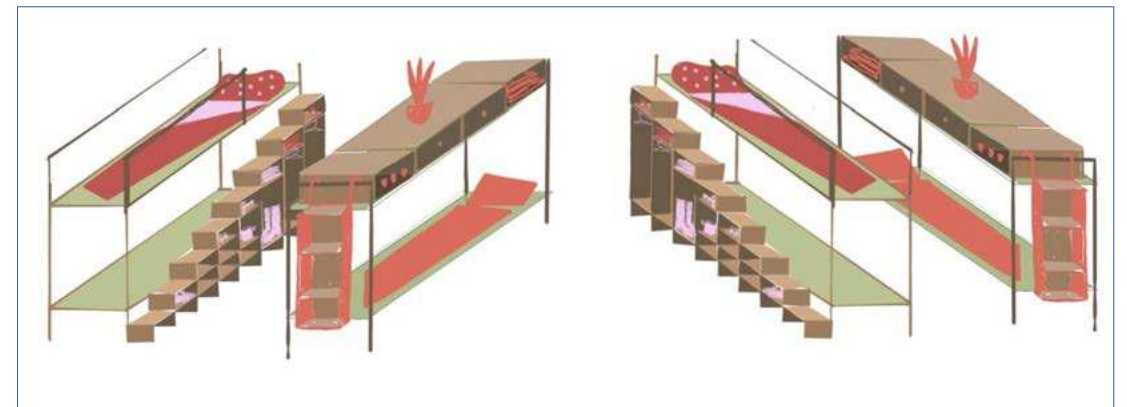
3. Belső udvar népszerűsítése - Asli Özcelik, Kinsch Dávid, Vajda Lilla

A belső udvar a közösségépítés és rekreáció szempontjából talán a legjelentősebb szerepet kaphatná, jelen formában azonban többnyire a dohányzáson és az áthaladáson kívül más funkciót nem képes ellátni. Nehezíti a tér szerethetőségét a teljes hosszában átvágó rámpa, mely a mozgássérültek számára kikerülhetetlen az épület használata során. A hallgatók koncepciója szerint tevékenységet, felelősséget és tulajdont adva az itt élőknek, a belső udvar zöldítése elengedhetetlen. A kiskerteken túl kosárpalánk és egyéb sporteszközök installálása is rekreációs programot tudna ajánlani, ezeken túl pedig további ülőalkalmatosságok biztosítását, árnyékoló vitorlák, illetve hangulatlámpák installálását, valamint napozó szigetek kiépítését is tartalmazza a terv. A lépcsőzetesen kialakítandó napozó szigetek helyenként csatlakoznak a rámpa szintjéhez, ezzel lehetőséget biztosítva a mozgássérülteknek, hogy jobban bekapcsolódhassanak az ott pihenő társaikhoz.

4. Hálófülkék fejlesztése - Kátai Gréti, Tribel Renáta, Horváth Panna, Tereh Natasa

A hálóterekre számtalan felelősség hárul a hajléktalanellátás kontextusában: a hontalan ember számára a remélt biztonságérzet, a tulajdonlás és a kontroll megélése, az intimitás és a perszonalizáció igénye mind ezekre a többnyire 2-3 négyzetméternyi területekre koncentrálódnak leginkább. A hallgatók koncepciója első sorban az intimitás és a pakolási lehetőségek fejlesztésére fókuszál, kihasználva az emeletes ágyak üresen álló felső részét. A szinteltolás javaslatának megfelelően egy fekvőhely alul, a szomszédos pedig felül kerül kialakításra, a használatlan felületek pedig pakolási funkciót látnak el: az alvó emberek közötti távolság növelésével, illetve a pakolófelületek megfelelő kialakításával védettebbé válik a személyes tér, miközben az új polcrendszer segíti a pakolás és a rendtartás, így a „belakás” folyamatát.

Folytatás

A kurzus legfőbb limitációja a szemeszter rövidege volt. Tekintettel arra, hogy a fő hangsúly a kutatáson volt, nem maradhatott elegendő idő arra, hogy a koncepciókat megvalósítás közelébe fejlesszük, viszont egyértelműen feltártak fejlesztési irányokat, melyek részletesebb kidolgozás esetén alapot adhatnak az Átmeneti Szállónak egy-egy pályázathoz vagy adománygyűjtő kampányhoz. A kurzusba bevont partner elégedettségét tükrözi többek között, hogy a kurzus a következő, őszi szemeszterben folytatódott.

4.6 A tájékozódás támogatásának prototipizálása egy budapesti hajléktalanszállóban - „Labirintus: Kutatás - tervezés - megvalósítás” KFI kurzus

Idő: 2023, őszi szemeszter

Kurzusvezetők: Hosszu Erzsébet, Jekli Ágnes

Együttműködő partner:

BMSZKI Alföldi utcai Átmeneti Szállása

A kurzus hallgatói: Azevedo Rita, Bálint Júlia Petra, Bereczki Szidónia-Timea, Farkas Anita, Korodi Helga, Lannoo Jutter, Mátyás Réka, Ravasz Antónia, Sousa Vasco, Szalay Kata Csenge, Szarvas Lili Krisztina, Tóth Lili, Vékony Anna, Velyka Polina

Fotók: Eichner Hanna

Háttér

A következő szemeszter ismételten kétnyelvű (angol-magyar) KFI kurzusa során már az előző kurzus eredményeire alapoztunk, így nem a helyszín, a célcsoport és a kontextus általánosan feltáró vizsgálatát tűztük ki célul, hanem az előző félév egyik javasolt fejlesztési iránya került a fókuszba: a tájékozódás fejlesztésének lehetőségeit vizsgáltuk a helykötődés kontextusában. A hallgatók számára előkészített és felvezetett tervezői kihívás a következőképpen szólt:

„How might we support the orientation in the building of Alföldi Shelter for its clients and workers in order to develop the sense of security, control and belonging?”

Tekintettel arra, hogy az előző kurzus során sok hallgatóban megfogalmazódott a koncepciók megvalósításának és így a Szálló számára valódi hasznosulásának igénye, így építész, média és elméleti szakos hallgatók bevonásával az orientáció problematikáját vettük célba azzal az ambícióval, hogy a kurzus végén a kiválasztott koncepciók részét vagy egészét meg is valósítsák a hallgatók az Alföldi Szállón élők és dolgozók aktív bevonásával. A Labirintus kurzus hallgatóinak többsége az első alkalommal hangot adott annak, hogy a kurzus választásánál a szociálisan érzékeny téma mellett még erős motivációt jelentett számukra a megvalósítás beemelése a kurzus menetébe.

Folyamat

1. Alapkutatás

A kurzus bevezető prezentációkkal kezdődött a helykötődésről, a helyszínről és az előző kurzus megállapításainak összefoglalásáról, továbbá nem-formális módszerekkel csapatot építettünk, illetve minden hallgatónak lehetősége volt szakmailag bemutatkozni egy-egy rövid prezentáció révén.

Ezután a tájékozódás problematikáját mind elméletben, mind gyakorlatban elkezdtük megközelíteni. 10 db, a tájékozódás kontextusához kapcsolódó tudományos cikket dolgoztak fel a hallgatók annak érdekében, hogy kutatási módszertanok szélesebb skálájával találkozzanak az olvasmányok példáin keresztül, s hogy a cikkekben levont konklúziók inspirálhassák őket. Általánosságban így a hallgatóknak világossá vált, hogy a tájékozódás és a környezet megtanulása rengeteg tényezőtől függ, így a hatékony és célirányos környezethasználatban segíthetnek minket többek között a különböző környezeti karakterek és a már korábban tanult mintáink, az ismétlődő motívumok, az eltérő épületstílusok, a fény, a terület átláthatósága és az adott helyszínhez kötődő személyes élmények. Ehhez kapcsolódóan segítik a tájékozódást a helyszínekhez társítható érzelmek és viselkedési reakciók, belső motivációk és így akár a személyiség, illetve a kulturális háttér is. A tájékozódás kihívásainak gyakorlati megközelítésekor a MOME épületeit és alaprajzait használtuk fel: a hallgatók az óra keretein belül rövid interjúkat készítettek az egyetem polgáraival arra vonatkozóan, hogy ők milyen módokon kezdték el megtanulni az új campus felépítését. Ennek a gyakorlatnak a segítségével könnyebben tudtak empatizálni a külsős terepmunka előtt a tájékozódás problematikájával és az ezeket feltárni segítő szempontokkal.

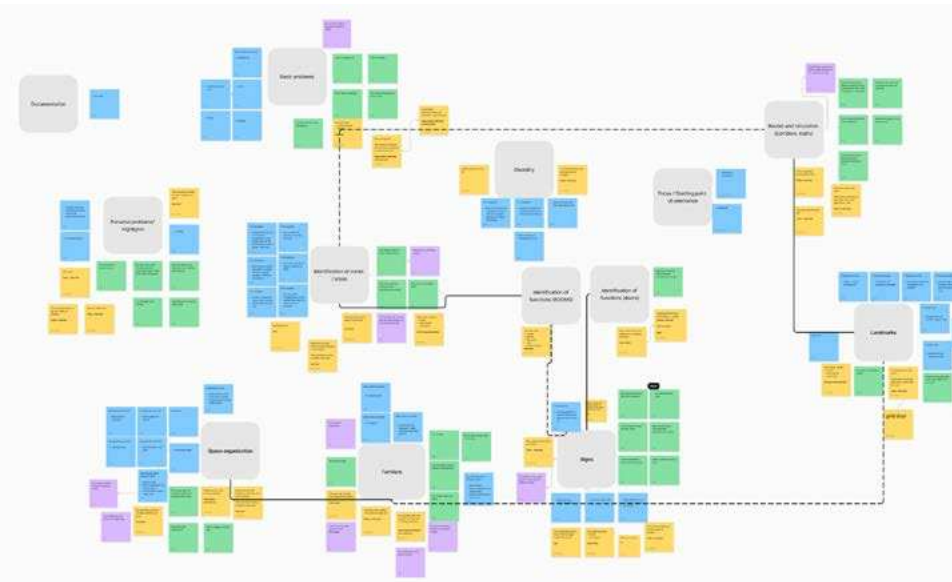
Ezután – és még a terepmunka előtt – a hallgatóknak elméleti bevezetést nyújtottunk a design-gondolkodásról, az interdiszciplináris csapatmunkáról, a kollaboratív és a participatív tervezésről, majd ezeket egy-egy rövid workshopkal szintén gyakorlatba ágyaztuk. A szakirodalmak feldolgozásával összegyűjtött kutatási módszerekkel illusztrálva, röviden ismertettük a kvalitatív és kvantitatív kutatási módszereket, majd felvázolva az érintettek körét, összeállítottunk közösen egy Stakeholder térképet. Ezután pedig elméletben és gyakorlatban is végigjártuk a kurzus során alkalmazható interjúzási technikákat, felkészülve ezzel az Alföldi Szálló bejárására, megfigyelési szempontokra és a Szálló dolgozóival és klienseivel zajló interjúkra. Az alapkutatás fázis során két alkalmazott az Alföldi Szállóról ellátogatott a MOME-ra, hogy a hallgatók előzetesen is feltehessék kérdéseiket: a dolgozók így tovább segítették a hallgatók felkészítését a lelkileg megterhelő környezet meglátogatására.

2. Terep

Az Alföldi Szálló meglátogatására egy hónap elteltével került sor, amikor is az egyik szakmai vezető körbevezette a csoportot az épületen, mesélt az épület általános működéséről, ezalatt pedig a hallgatók jegyzetelhettek és az előkészített szempontjaik alapján szemrevételezhették az épület fizikai adottságait és a benne mozgó emberek interakcióit. A bejárás után következtek az interjúk, amibe mind dolgozók, mind ügyfelek be lettek vonva. A hallgatók utólagos beszámolója alapján a tereplátogatást sikeresen élték meg, elmondásuk alapján könnyű volt a kommunikáció az ügyfelekkel és a dolgozók sok támogatást nyújtottak a folyamatban. Az Erasmus hallgatók a nyelvi korlátok miatt az interjúzás helyett a képes dokumentációra fókuszáltak, de még az ő elmondásuk szerint is képesek voltak valamelyest kommunikálni az ügyfelekkel, akik nagyon érdeklődőek voltak a külföldiek iránt. A hallgatók többsége írásban és verbálisan is beszámolt róla, hogy élvezték a Szállón tartott gyakorlati alkalmakat, az előzetes aggodalmaik (lelki megterheltség, célcsoporttal való kommunikáció) ellenére, az új tapasztalataikat pedig hosszútávon tudják majd hasznosítani.

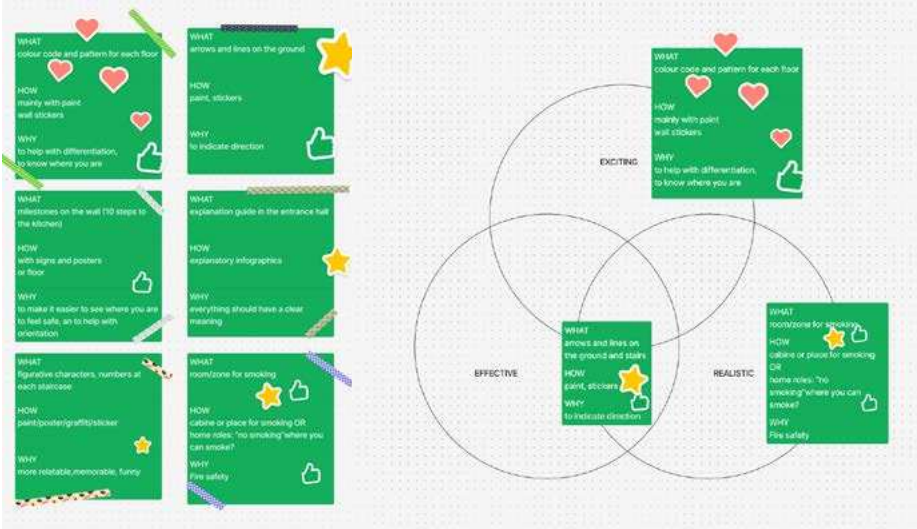
3. Problémák rendszerezése, koncepciók véleményeztetése

A terepgyakorlat után a problématerképezés következett, amit online felületen végeztünk annak érdekében, hogy az információk és a munkafolyamat egyből digitalizálásra kerüljön. A hallgatók részletesen beszámoltak egymásnak tapasztalataikról és megállapításaikról, ezeket pedig problémaként felvezettük és közösen csoportosítottuk fő kategóriákba: általános állapotok, személyekhez kötődő problémák, beazonosíthatósághoz kapcsolódó problémák, elrendezés, bútorok, orientációs pontok, kiindulási pontok, útvonalak.

Problémák térképezése és kategorizálása.

Példa a hallgatói ötletek kifejtésére a „Mit? Hogyan? Miért?” kérdéskör mentén (bal oldal), majd az ötletek méltóvalása három szempont alapján (jobb oldal).

A problémák kategóriáihoz csoportok alakultak a hallgatói motivációk mentén. A kialakult négy csoport 4 különböző kihívást választott magának, például: Hogyan válhatnak a bútorok orientációs pontokká a térben? Hogyan lehet különböző identitásokkal felruházni az egyes zónákat annak érdekében, hogy gyorsabban azonosíthatóak legyenek?

Ezután minden csoport ötletelésbe kezdett, ahol kezdetben megkötések nélkül cikázhattak a gondolatok. Ezután a hat legkomplexebb ötletet ki kellett kezdetlegesen fejteniük a csapatoknak azzal a céllal, hogy elkezdőd-hessen az ötletek racionalizálása. Minden ötletnél meg kellett válaszolniuk a csapatoknak, hogy: „Mit csinálunk? Hogyan csináljuk meg? Miért ezt csináljuk?” Ezután a hallgatók szavazhattak kedvenc ötleteikre, majd a három legtöbb szavazatot kapott ötletet rendszerezniük kellett egy hármass diagramon annak fényében, hogy melyik ötlet realizisztikus (megvalósítható), magas hatásfokú és melyik ötlet a legizgalmasabb. Az alábbi példa is jól illusztrálja, hogy első körre nem feltétlenül születik olyan ötlet, ami mind a három kategóriában megállja a helyét, így a hallgatók egy újabb körös gondolkodáson ötletelhettek még azzal a céllal, hogy a három ötletből inspirálódva megalkossák végső koncepciójukat, ami mentén a tervezés folytatódhat.

A tervezés folyamatában fontos lépés volt a formálódó koncepciók bemutatása az Alföldi Szálló dolgozóinak és ügyfeleinek. A dolgozók prezentáció formában ismerhették meg a hallgatói csoportok alakuló munkáit, míg az ügyfelek számára minden csoport készített egy-egy tájékoztató plakátot, ami kikerül egy hétre a Szálló egyik központi terébe. A Szállón dolgozó munkatársak jelenlétükkel segítették az érdeklődő ügyfelek tájékoztatását, akik a plakátok felületén tudtak visszajelzést küldeni a hallgatók számára. Ezeken túl a hallgatók biztatva voltak a Szálló további önálló látogatására (erre órai kereteken belül nem volt már idő), amivel többen éltek is: terveiket kinyomtatva több körben is megkeresték a Szálló ügyfeleit, hogy véleményeztessék a konkretizálódó ötleteket és teszteljék a szimbólumok érthetőségét.

Eredmények, hallgatói koncepciók

A hallgatók négy csoportja négy különböző témán dolgozott, melyek mindegyike valamilyen módon az épületen belüli tájékozódást támogatja.

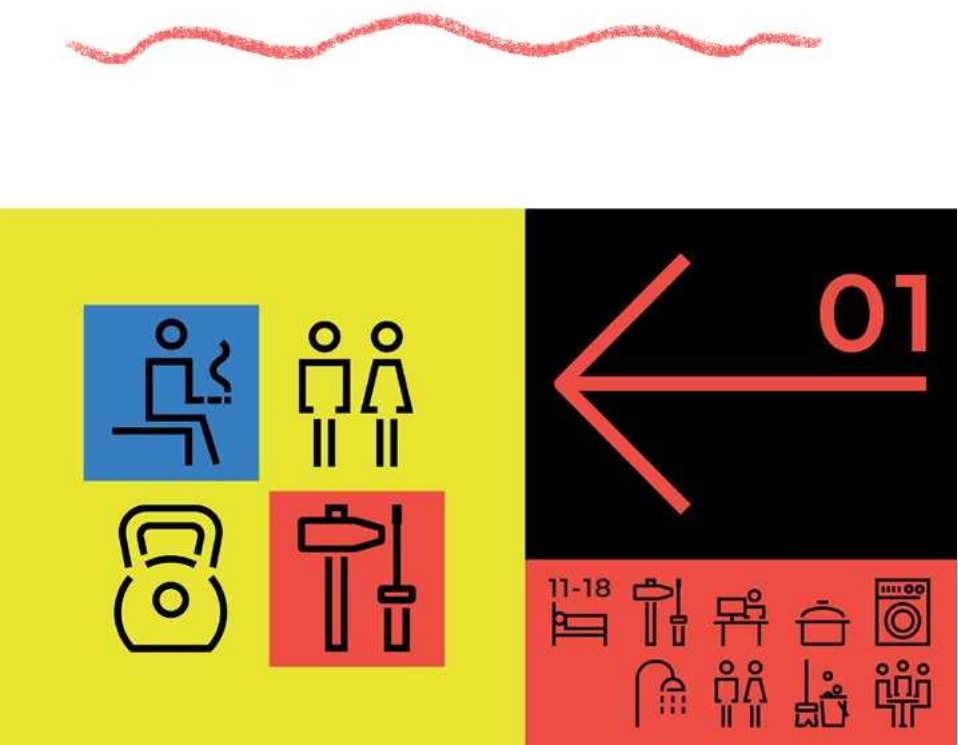
1. Zónák színkód alapú megkülönböztetése -
Azevedo Rita, Vékony Anna, Mátyás Réka, Tóth Lili

Talán magától értetődőnek tűnik, de a szintek és épületszárnyak közötti eligazodást nagyban tudja támogatni egy olyan egyszerű megoldás, mint a színkódok használata. A hallgatók az épület három szintjét három színhez rendelték hozzá (sárga, kék, piros) és ennek megfelelően festettek fel emeleteket jelző számokat a lépcsőházakba, bevonva a szálló klienseit. Mindemellett a hallgatók megállapították az interjúk alapján, hogy a biztonságérzet támogatásának szempontjából szükséges volna a legalapvetőbb együttélési szabályokat láthatóvá és mindenki számára érthetővé tenni. Ennek érdekében további konzultációt tartottak a szálló vezetőségével, hogy kiválasszák ezeket a szabályokat, amikhez az illusztratív piktogrammok érthetőségét pedig a szálló klienseivel tesztelték. A szabályok szándékosan más-más épületszárnyban lettek felfestve. Az egymás fölött ismétlődő elhelyezés elkerülésével, szabályok markáns megjelenésével a vertikális orientációt segítik az épületen belüli félemeletek között.

2. A szobák funkcióját és sorrendjét tisztázó jelek és szimbólumok - Ravasz Antónia, Sousa Vasco, Farkas Anita

Az első csoporttal szorosan együttműködve, ez a csoport a funkciók jelzését, a szobák számozásának rendszerezését, illetve mindezek könnyebb megtalálásának megoldását tűzte ki céljául. A hallgatók ebben a csoportban is sikeresen bevonták a klienseket a folyamatba, mind a piktogrammok tesztelése szempontjából, mind a kivitelezés során. A csoport egyik építész hallgatója szeretett volna a 3. csoporttal együttműködve tárgyat, egészen pontosan világítást tervezni, ez a koncepció viszont megmaradt a modellezés szintjén.

3. A bútorok, mint térben elszórt orientációs pontok

- Lannoo Jutten, Szalay Kata Csenge, Korodi Helga, Szarvas Lili Krisztina

A harmadik csoport a bútorokban látta az orientációs pontok (landmarks) potenciálját. A csoport egy kimondottan gazdag ötletelési folyamaton keresztül, megvizsgálva és elemelve a meglévő bútorállomány limitált lehetőségeit, eljutott egy nagyon egyszerű, mégis hatékony és a szálló által is könnyen folytatható gesztushoz. Alkalmazkodva az első csoport által meghatározott színekhez, a szállóban található bútorokat megfestettek az adott emelet színével, hogy azok követhetők legyenek a térben „vándorolva”. A csapat ezen kívül még felvetette egy különlegesebb elem elhelyezésének ötletét, ami végül a kliensek bevonásával meg is tudott valósítani: diszkógömbök készítésével az előszoba terét tették még egyedibbé. Habár a diszkógömb önmagában feltételezhetően nem segíti a tájékozódást ebben a formában (hiszen egy ilyen feltűnő elemmel inkább a kevésbé karakteres területeket lehetett volna „felruházni”), mégis értékes munkája volt a hallgatóknak az orientációs pontokban rejlő lehetőségek vizsgálata, amik első sorban az érzelmek alapján segítik a tér tanulását.

4. Információk rendszerezése az előtérben

- Bálint Júlia Petra, Bereczki Szidónia-Timea, Velyka Polina

Az előtér fejlesztésével optimalizálásra kerülhet az épületen belüli (és akár kívüli) tájékozódáshoz szükséges információk mennyisége és értelmezhetősége, továbbá az előtér szolgálhatja a kül- és beltér közötti biztonságos áthangolást. A megvalósítás során a hallgatók egy többfunkciós üzenőfalat készítettek, ami magában foglal többek között egy nagyobb szabadon használható üzenőfelületet, egy naptárt az aktuális programoknak, a szállón dolgozók elérhetőségeit és szakterületeit és egy felületet, ahol az elhunyt társakról kaphatnak hírt az ügyfelek. Az eredeti tervek szerint az előtérben helyet kapott volna még az épület egy tematikus térképe, illetve ehhez kapcsolódóan a zónák kialakult színek kódjai mind az előtérbe érkeztek volna be. A hallgatók végül több energiát fektettek az üzenőfal egyéb részleteibe, így az első (zónákkal foglalkozó) csoporttal történő összehangolt munka sajnos nem valósult meg.

Az írásos visszajelzések alapján a hallgatók értékesnek találták a terepen való munkát és a célcsoporttal közös folyamatot:

„Working with them was very easy, the workers were very open about this whole project and they helped us in every situation. The clients were super nice. Professionally I've learnt that small changes have big impacts too.”

„At first it was hard for me to communicate with them, but in the end I was more comfortable and happy working with them. Also their opinion was really helpful in the design part, and for the decision making!”

„This experience gave me an opportunity to think about design from a new perspective, like how I should be able to adjust to different needs.”

A csoportban egyetlen kritikus hallgató volt, aki megkérdőjelezte a kurzus hasznát a célcsoport és a Szálló szempontjából, elmondása szerint nem tanult újat az interdiszciplináris csapatmunkáról és a kutatási és tervezési folyamatok összekapcsolásának rendszeréről. Tekintettel arra, hogy az összes többi hallgató ennek a szöges ellentétéről számolt be, így feltételezhető, hogy a kurzus ugyan elérte a célját, de több energiát kell fordítani a folyamat teljes ívének illusztrálására és az egyes munkaszakaszok közötti összefüggések magyarázatára - hiszen a KFI kurzussal a célunk egy olyan (kutatás - fejlesztés - megvalósítás) modellt végigjárni, amit a hallgatók tudatosan beépíthetnek és felhasználhatnak a későbbi szakmai kihívásaik során.

Folytatás

Tekintettel arra, hogy minden hallgató a megvalósítás szakaszát tartotta a leginkább értékes tanulási lehetőségnek, így ebből okulva érdemes lenne a KFI kurzusoknak rendszeresen részévé tenni a kivitelezés elvárását. Arra azonban rávilágított a kurzus, hogy a teljes (kutatástól megvalósításig tartó) folyamatot erősen limitálja a mindössze 12-13 hetes szemeszter. Érdemes lenne oktatásmódszertanilag átgondolni, hogy lehet e két szemesztert egy témára áldozni úgy, hogy a hallgatók mind a két szemeszterben változatlanok. A Szálló vezetőségének visszajelzései alapján a fizikai környezet javításának ilyesfajta célul tűzése izgalmas lehetőségeket rejt magában. Érdemes lenne például megfontolni egy helyre fókuszáló beköltözési protokoll fejlesztését, ami az új klienseket bevonva és aktivizálva döntési lehetőségeket kínál.

A Labinintus kurzus és a doktori disszertációm eredményeire alapozott új KFI projekt, a Design for mental health 1.0 elnyerte hat hónapra a MOME Design Kompetencia Központjának 2024-es támogatását. A projekt keretein belül a MOME Innovációs Központja, az Alföldi Átmeneti Szálló és az ELTE Ember-Környezet Tranzakció Intézete közös erővel fogja feltárni, hogy a részvételi tervezési folyamatok módszertanával javíthatóak e a szálló klienseinek biztonsága és kontrollérzete.

4.7 A mestermunka által összefoglalt módszer tesztelése: participatív tervezési folyamat állami gondozott gyerekekkel

Idő: 2023/24 tél

Helyszín: Gyermekotthon, Vas vármegye

A projekt szakmai vezetője: Hosszu Erzsébet

Bevont szakértők: Galambos Katalin (IASK; vizsgálati szempontok előkészítése, a foglalkozások társfacilitálása, vizsgálati eredmények kiértékelése), Szerencsés Rita (MOME; vizsgálati szempontok előkészítése)

Bevont résztvevők: 12 fő

Háttér

Ötvözve a korábban szerzett teneptapasztalataimat, a doktori folyamat lezárásához közeledő kutatási eredményekkel, illetve az akkor még készülő mestermunka kirajzolódó struktúrájával, 2023 telén egy rövid kutatási projektet valósítottunk meg a kőszegi Borostyán Gyermekotthon 12 fős, állami gondozásban élő gyermekcsoportja számára. A projekt célja az volt, hogy az addig összegyűjtött és a mester munkában strukturálásra került helykötődést fejlesztő folyamatot teszteljem, dokumentáljam és levonjam az ezekhez fűződő tanulságokat. A projekt során megvalósítottunk (1) egy bemutatkozó, feltérképező alkalmat, (2) négy darab participatív design-workshopot és (3) egy záró alkalmat és az azt követő záró interjúkat. A vizsgálat során alkalmazott kérdőíveket és interjú kérdéssorokat a mellékletek tartalmazzák.

A gyermekek átmeneti otthonaihoz kapcsolódó szakmai követelményeket a 15/1998. (IV. 30.) számú rendelet szabályozza. Egy csoport legfeljebb 12 gyermeket fogad, és biztosítani kell számukra külön hálósobát, közös nappalit, konyhát, fürdőszobát és illemhelyet. A gyermekek személyes tárgyait elkülönítve kell tárolni. Az otthonban különféle terápiás és oktatási tevékenységek is zajlanak, és lehetőség van látogatók fogadására. A gyermekek itt legfeljebb 18 éves korukig maradhatnak, amely meghosszabbítható 23 éves korig, ha iskolába járnak vagy különleges nevelési igényűek. Az Hinta Lovon Alapítvány felhívta a figyelmet arra, hogy a gyermekek elhelyezése nem mindig az egyéni szükségleteken alapul, hanem a szabad helyek függvénye, és 2022-ben több mint 1500 12 év alatti gyermek élt gyermekotthonokban, annak ellenére, hogy törvény szerint nevelőszülőknél kellene lenniük.

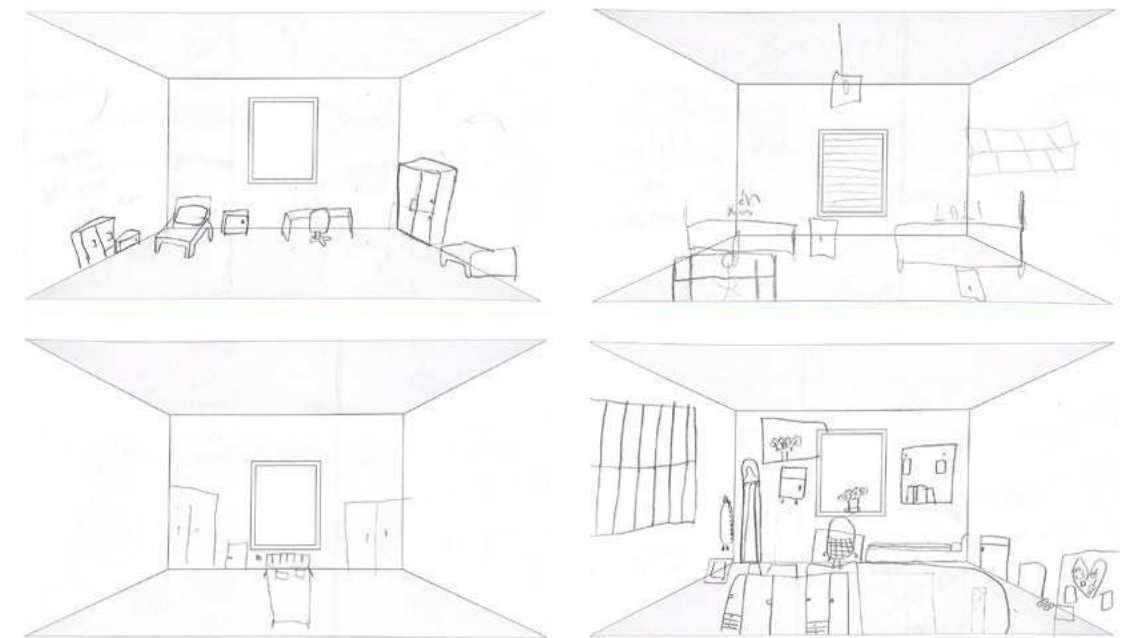
1. Előkészítés és feltérképezés

Az első találkozó során különböző vizsgálati eszközöket használtunk (résztevői megfigyelés, csoportos beszélgetés a gyerekekkel, kognitív térképezés, kérdőívek és szakértői interjúk) annak érdekében, hogy megismerkedhessünk a csoporttal, bemutatkozhassunk nekik és felmérhessük a csoport és a számukra elhelyezést biztosító fizikai környezet közötti dinamikákat. A találkozóra a csoport nappali/étkezőjében került sor az ott élő gyermekek, az ügyeletes gondozó, a gyermekotthon vezetője és mi, a foglalkozásokat facilitáló és dokumentáló kutatók részvételével. Először a gyerekeket egy csoportos beszélgetésbe vontuk be, mely során néhány irányító kérdéssel informális beszélgetés alakult ki a gyerekek között, a nekik ott-hont adó épület adottságairól. A beszélgetéseket később a gyerekek által rajzolt közös kognitív térkép elkészítése egészítette ki. A találkozó végén a gyerekek egy rövid kérdőívet töltöttek ki a gyermekotthon épületének használatáról, az ahhoz kötődő érzéseikről és szükségleteikről, érintve mind a saját szobájukat, mind a gyakran használt belső és külső tereket.

Ezen első találkozás alkalmával megértettük, hogy a jelenlegi fizikai környezet jelentős hiányosságokat és szükségleteket mutat: az épület fizikai kapacitása nem elegendő a jelenleg elhelyezett gyermekek számának kiszolgálásához, nincs eléggé felszerelve, és túlságosan uniformizált a belső kialakítás és a belső szabályok értelmében limitáltak a személyre szabhatóság lehetőségei. Az udvar még nincs befejezve, meglehetősen üres: nincsenek játszótéri eszközök, nincs kerékpártároló, nincsenek sportolási lehetőségek. A házba belépve az épület első emeletén találjuk a kutatásban részt vevő csoport szállását: feltűnő, hogy a lépcsőház egy nyitott térbe vezet, ahol nincs bejárati ajtó, csak egy rácsos acél tolóajtó. Szálláshelyük területe nincs lezárva, bárki könnyedén beléphet, még csengetés nélkül is, ami egy biztonságos otthon helyett egy közös nyilvános hely benyomását kelti. A tolóajtó után egy többfunkciós konyha és nappali részbe érkezünk, amely a tanulás, a főzés, az étkezés, a játék és a társas együttlét tereként funkcionál - bár nincs elég hely az étkezőasztalok számára, hogy mind a tizenkét gyerek egyszerre leülhessen enni. A hálósobák, a fürdőszobák és a nevelők számára kialakított zárt iroda egy folyosón keresztül kapcsolódik ehhez a lakótérhez. A falak fehér színűek, nagyon kevés díszítéssel, van egy hirdetőtábla, ahol a személyes és csoportos (beleértve a vészhelyzetre vonatkozó) információk vannak kifüggesztve. A falon van egy TV, amely a kanapékról látható, amiken azonban hat gyermeknél több nem fér el. Nincsenek a nappalakra jellemző tárgyak: könyvek, virágok, képek a falon. A belső szabályzatot tiszteletben tartva a hálósobák nagyon hasonlóan bútorozottak: két ágy, éjjeliszekrények, egy szekrény és egy közös íróasztal két gyermek számára. A hálósobák ajtajai üresek, nem mutatnak semmilyen információt a bennük lakó gyerekekről. A szobákban nagyon kevés személyes tárgy van, de mindenkinek van egy kis parafa táblája, ami az egyetlen felület, ahol fényképeket helyezhetnek el - de ezek egységesek és túl kicsik ahhoz, hogy személyre szabják vagy bármilyen valódi funkciót betöltsenek. A hálósobák szőnyegei túlságosan gyerekesek, nem illenek a szobákban lakók életkorához. A hálósobákban nincsenek zárható szekrények. Mindenki szabadon bemehet a hálósobákba, ahol csak az ágyakra lehet

leülni, amelyek nincsenek ágytakaróval védve. A hálósobákban nincs intimitás, az utcáról cipőben, idegenként is be lehet menni. Nincsenek olyan terek (sem a lakóegységben, sem az épületben), amik helyet tudnának adni a kiscsoportos együttlétnek, beszélgetéseknek, nyugodt tanulásnak, vagy akár csak az egyedüllétnek. Nincsenek asztali számítógépek és nincsenek laptopok. Tizenkét gyermek és két gondozó számára a tér szűkös, inkább a passzivitást, mint az aktivitást serkenti.

Az első találkozás alapján megismerhettük a gyerekek szokásait és az aktuális környezetükhöz kapcsolódó főbb érzéseiket is, és lehetőségünk nyílt kicsit rálátni a csoporton belüli közösségi dinamikákra, valamint az igényeikre. Megtudtuk, hogy a jelenleg elszállásolást biztosító épülethez kapcsolódóan alig tudnak szép emlékeket felidézni, az épület funkcióit használják, de érzelmileg nem kötődnek hozzá. Két szélsőséges szempontból sem elégsítő számukra a fizikai környezet: több privát szférára lenne szükségük, de a közösségi összetartás is hiányos. Egyfelől nem tisztelik egymás személyes tereit (kopogtatás és engedélykérés nélkül lépnek be mások szobájába), másrészt viszont sok időt töltenek a közös nappaliban, még ha lazák is a közösségi kapcsolataik. Egy másik fontos tanulság az volt, hogy a gyerekek meg tudták fogalmazni a fizikai környezetükkel kapcsolatos igényeiket, de ezek leginkább a digitális világra korlátozódtak (mobiltelefonok, digitális játékok, televízió). Néhányan megemlítették, hogy saját szobát szeretnének, és volt néhány ötletük a falak kifestésére vagy több világításra, de az nem jutott eszükbe, hogy új polcot vagy más funkcionális tárgyat kaphatnának - panaszkodtak a környezetükre, de nem tettek semmilyen proaktív lépést annak megváltoztatására. A közösségi kapcsolatok hiánya mellett az első találkozás után az is világossá vált, hogy a gyerekek nem érzik, hogy irányíthatnák a gyermekotthon fizikai környezetéhez kapcsolódó folyamatokat, kihívást jelent számukra az alkalmazkodás ehhez a helyzethez, és nem gyakorolják a hely személyessé tételét.

Jelenlegi lakószobák a gyerekek szemszögéből.

A jelenlegi szociális és fizikai környezet hiányosságai mellett egyéb kihívások is felmerültek, amelyek már inkább rendszerszintű problémákhoz és belső szabályozásokhoz kapcsolódtak: ezek mind a biztonságérzet, a tulajdonlásérzet és az ellenőrzés limitációihoz vezetnek. Az intézetnek nincs anyagi kapacitása arra, hogy folyamatos személyzetet állítson a bejáráshoz, de (mivel az intézet nem zárt, hanem nyitott, így) nem zárhatják be a kaput, ami oda vezet, hogy a kívülről érkező személyek (idegenek vagy váratlan családtagok) engedély nélkül (és esetenként észrevétlenül) tudnak belépni az épületbe. Ugyanez a minta történik az épületen belül is a különböző csoportok között: nincsenek saját ajtóval elválasztva, ami azt jelenti, hogy a gyerekek engedélykérés nélkül berohanhatnak más csoportok lakókörnyezetébe (ez főleg a kisebb gyerekek esetében fordul elő, akik az idősebbek társaságát keresik). Egy másik rendszerszintű probléma maga a túlterhelt épület: mind az egyes szobák, mind a közösségi terek túlterheltek, túl sok gyermek van elhelyezve, és emiatt az épület nem tudja ellátni a funkcióit. A belső szabályzatok szerint van például beköltözési protokoll, de ez nem tartalmaz olyan pontokat, amelyek segítenék, hogy a gyermek egy kicsit otthon érezze magát az új helyre költözéskor. Ezeken túl szintén belső szabályzat szerint a lakószobáknak egyformán felszereltnek és berendezettnek kell lenniük, és még a falakat sem szabad személyre szabni.

2. Partecipatív design-workshopok

Az első találkozót négy darab (heti rendszerességű) participatív design-workshop követte. Ez a négy workshop a célcsoport tárgyi kultúrájának és fizikai környezetének különböző aspektusaira összpontosított, mégpedig: (1) a lakószobák ajtajainak csoportos megszemélyesítésére, (2) a lakószobákkal kapcsolatos személyes elképzelések vizionálására, (3) saját éjjelilámpák személyre szabására és (4) a lakóegység különböző falain krétatáblák létrehozására. Minden egyes workshop az aktuális témáról szóló kötetlen bevezető beszélgetéssel kezdődött, amelyet önálló vagy csoportos ötletelés követett, majd a végén magára a megvalósításra is maradt idő, amelyet egy újabb csoportos beszélgetés zárt, aminek keretein belül megbeszélhettük az aktuális tanulságokat és a jövőre vonatkozóan további felmerülő ötleteket. Mivel a problémátérképezéskor egyértelműen kiderült, hogy a gyerekek nem tartják tiszteletben egymás magánéletét, és a szobákból hiányzik a személyre szabottság, úgy döntöttünk, hogy az első workshopon a lakószobák ajtajaira összpontosítunk. A gyerekeknek lehetőségük volt eldönteni, hogy egyedül vagy szobatársaikkal szeretnének-e dolgozni. Segítő kérdések után volt idejük elgondolkodni önmagukon: mi az, ami fontos számukra, hogyan tudnák leírni, bemutatni magukat, és végül, de nem utolsósorban mik azok a fő szabályok, amelyeket szeretnének, ha tiszteletben tartanának azok, akik belépnek a szobájukba. A workshop során a gyermekek személyes mágneses üzenőfelületet alakítottak ki az ajtóikra, amelyek egyrészt őket képviselik, másrészt pedig arra is alkalmasak, hogy a szobák tulajdonosának néhány kijelentése vagy szabálya helyet kapjon rajtuk. A második alkalommal egy általánosabb ötletelésre került sor, ahol a gyerekek kollázstechnikával tervezhették meg álmaik hálószobáját - ez adta meg a következő két workshop témáját. A harmadik workshop során

a gyerekek személyre szabhatták saját éjjeli lámpáikat, az utolsó, negyedik workshop során pedig különböző formájú krétás felületeket terveztek és festettek az ágyuk köré, valamint a közös nappalijukba a csoportjuk bejáratához annak érdekében, hogy közös értékeiket és szabályaikat mindenki számára kommunikálni tudják.

Vágyott lakószobák a gyerekek szemszögéből.

3. Lezárás

Ahogy azt a Mestermunkában külön részletezem, fontos része a közös munkának a folyamat lezárása és az elköszönés. Az utolsó workshop után visszatértünk a gyermekotthonba még egy alkalom erejéig elbúcsúzni. A gyerekekkel közösen felelevenítettük, hogy miket csináltunk a közös munka során, fejtegettük, hogy mit miért úgy csináltuk, ahogy, illetve számba vettük, hogy mik voltak a leghasznosabb és legizgalmasabb pillanatok számukra. A találkozó végén megismételtük a bemutatkozáskor kitöltött kérdőíveket, amit a gyerekek láthatóan élveztek - ennek oka lehet többek között az is, hogy ritkán jutnak olyan helyzetbe, ahol ennyire egyértelműen kifejezhetik a saját véleményüket (befolyásolás nélkül) valaminél. A csoporton túl további szakértői interjúkat is készítettünk annak érdekében, hogy közösen értékelhessük a folyamat eredményeit.

Eredmények, tanulságok

A workshop eredményei három szempontból váltak láthatóvá: a résztvevő gyermekek, a workshopok során jelenlévő nevelők és a gyermekotthon vezetősége szempontjából.

A legfontosabb eredmények a bevont gyermekek szempontjából voltak érzékelhetőek. Nyilvánvalóvá vált, hogy egy ilyen rövid (mindössze pár héten át) tartó közös munka és közös alkotás is elegendő volt ahhoz, hogy a gyermekek és fiatalok elgondolkodjanak az őket körbevevő fizikai környezetükről. A lezáró alkalommal például tapasztaltuk, hogy volt olyan gyerek, aki önszorgalomból átrendezte a szobáját, áthelyezte az ágyát, és elgondolkodott azon, hogy mi az ideálisabb berendezés számára. Egy másik köztes alkalommal egy gyerek kérés nélkül takarítani kezdett, mert fontos volt számára a rend és a tisztaság - ez pedig az épp szolgálaton lévő nevelő elmondása szerint új magatartásforma volt a szóban forgó gyermek esetében. Saját visszajelzéseik szerint a gyermekek a lámpa személyre szabását találták a leghasznosabb gyakorlatnak: „Jó volt, mert nem unatkozunk, és volt mit csinálnunk. Olyan dolgokat is csináltunk, amelyek fontosak, mint például az éjjeli lámpa.” „Az éjjeli lámpa azért jó, mert nem kell félnem a sötétben.” Emellett értékelték a krétás falak kialakítását is: „A falfestés volt a legjobb - mert az örökre ott marad.” Ezeken túl a gyermekek pedig megértették a tervezési folyamat lényegét: „először gondolkodj, aztán csináld meg”. A záró beszélgetés során új kreatív javaslatokat tettek a lehetséges jövőbeli változtatásokra. Azt is megfogalmazták, hogy szerintük más gyerekeknek is meg kellene tapasztalniuk ezeket a workshopokat: „Ez másoknak is örömet okozna, és segítené nekik abban, hogy jobban érezzék magukat ezeken a helyeken”. Azt is elmondták, hogy ezek a kreatív workshopok jó emlékeket adtak nekik, így a gyermekotthonban is vannak már jó dolgok, amikre emlékezhetnek. A kérdőívek szerint jelentős fejlődés tapasztalható a kontrollérzetükben, a közösségi kohézióban, az alkalmazkodási képességükben és a támogató emlékeikben - ám fontos itt megjegyezni azt is, hogy módszertanilag nem feltétlenül reprezentatív ugyanannak a kérdőívnek a megismétlése, így ezen a jövőben még módosítani érdemes.

A workshoporozat alatt elkészült éjjeli lámpa.
Saját fotó, 2023

A nevelők szempontjából is eredményesnek mondható a projekt. A nevelőknek kulcsszerep jut a tér és a környezet alakításában, mivel a gyerekek bennük bíznak a leginkább és ők vannak napi kapcsolatban a csoportokkal: a nevelők tehát egyben hídszerepet is játszanak a gyerekek és a workshopokat facilitálók között. A folyamatot megfigyelve a gondozók is megtapasztalhatták, hogy a participatív design workshopok segítettek a gyerekeknek abban, hogy új perspektívákhoz, kontroll gyakorlásához, valamint a saját környezetükkel kapcsolatos tulajdon- és biztonságérzethez jussanak.

Végül, de nem utolsósorban, jelentős eredmény született a vezetőség szempontjából is. Egy értékelő interjú során az otthon vezetője elmondta, hogy a participatív design-workshopok után azt vette észre, hogy a résztvevő gyerekek büszkén mutogatják szobájuk új részleteit az újonnan érkezőknek és a vendégeknek, illetve rendszeresen használják a közös helyiségben lévő krétatáblát is, kedves üzeneteket küldve egymásnak. A vezetőség fenntartható lehetőséget lát a bevezetett módszertanban, hogy segítsen a gyerekeknek megérteni és proaktívan reagálni az ideiglenes állami elhelyezés rendszerszintű kihívásainak bizonytalanságára. Amikor a gyerekek megtudják, hogy ideiglenes elhelyezésük hosszabb ideig tart a reméltnél, viselkedésük dühbe és erőszakba fordul, ám kreatív képességeik fejlesztése, valamint a környezetük módosításának és a kényelem megteremtésének proaktív képessége hosszú távon támogathatja ellenálló képességüket. A vezetőség elismerte a workshopok pozitív eredményeit, és látja annak hosszú távú előnyeit: javaslatuk alapján az otthon többi csoportját is be kellene vonni hasonló tevékenységekbe a jövőben.

Folytatás

A projektnek számos limitációval kellett szembenéznie a felismert rendszerszintű problémák, valamint a hosszútávúság kihívásai miatt. Az állami gondozás rendszere túlszabályozott: nem ad mozgásteret arra, hogy a speciális helyzetekhez alkalmazkodhassunk. A megfigyelt helyszín esetében például az épület nem képes kiszolgálni a jelenlegi gyermeklétszámot: az épület túlszűfolt frusztrált és traumatizált emberekkel, ami önmagában is konfliktusokat és erőszakot generál. Bármilyen változtatáshoz (akár a krétafalak felfestéséhez) a fenntartó engedélye szükséges. A foglalkozásokhoz szükséges engedélyek beszerzése körülbelül egy évig tartott a hosszas várakozások végett. Ezen limitációk megnehezítik a hosszútávú munka megvalósítását, ami pedig a kitűzött célokat veszélyezteti: a participatív designfolyamat időigényes, hiszen időbe telik a bizalom elnyerése, valamint a gyermekek számára teljesen új gondolkodásmód bevezetése.

A lehetséges következő lépések és további együttműködési irányok a fent említett kihívásokat és korlátokat célozzák meg. Lehetséges folytatás lehet például (1) kiegészíteni a már működésben lévő beköltözési protokoll dokumentumát, hogy a beköltözési folyamatot olyan participatív tevékenységekkel támogassuk, amelyek segítenek az újonnan érkező gyermeknek a biztonság- és komfortérzet mielőbbi kialakításában. A gyermekvédelmi szakemberek számára kidolgozandó (2) képzéssel kiemelhetnénk az otthon és a biztonság érzésének fontosságát ezekben az intézményi környezetekben. Ezt a képzést integrálni kellene a meglévő képzésekbe.

4.8 Palesztin vizuális beszámoló: Kötődni a helyhez, bármi áron

Tanulmányút Izrael és Palesztina területén, 2022 Szeptember

Szervező: CCIVS - Coordinating Committee for International Voluntary Service

Fotók: Jekli Ágnes

A következő terep-élmény bemutatása más lesz, mint a korábbi esettanulmányok: ez a vizuális dokumentum egy 2022 szeptemberében Izrael és Palesztina területén tett tanulmányút beszámolója. Többek között Haifa, Tel Aviv, Jaffa, Hebron, Jeruzsálem városába, Betlehem menekülttáborába és a déli sivatagi terület el nem ismert beduin falvaiba látogattam el. A tanulmányút révén lehetőségem nyílt közel kerülni egy olyan közösséghez, akik (a Fóton és Budapesten megismert menekült közösségekkel ellentétben) úgy döntöttek, hogy szülőföldjükön maradnak minden nehézség és megpróbáltatás ellenére. Tanúja lehettem annak, hogy az építészet, a minket körülvevő fizikai környezet hogyan válhat sokszínű eszközévé a terület megszerzéséért vagy épp megtartásáért vívott harcban. Az út során a következő demokratikus értékeket, erőszakmentes konfliktuskezelést és békeeducációt gyakorló szervezetek aktivistáival én önkénteseivel találkoztam: Baladna Youth Center, Adala (Center for Right of Arab Minorities of Israel), Zochrot (izraeli non-cionista szervezet), Holy Land Trust, Alternative Information Center, Rowwad Theater, International Palestinian Youth League, Palestinian Youth Resource Center, Palestine Child Home Club, Hebron France Cultural Association, UNESCO Office Ramallah, Burj Alluqluq, Al-Haq.

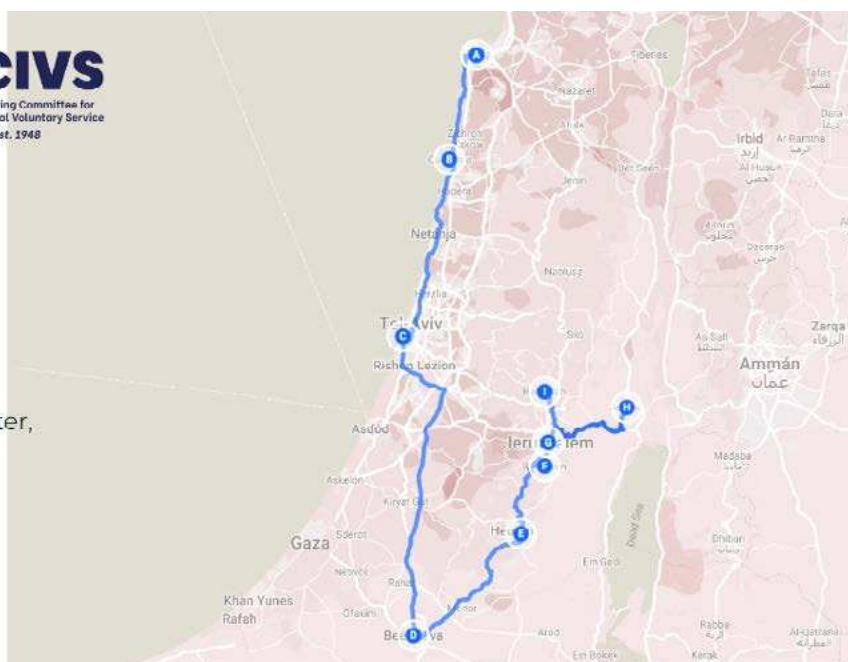
CCIVS
Coordinating Committee for
International Voluntary Service
Est. 1948

Baladna Youth Center,
Haifa

IPYL
Hebron

A bejárt útvonal és a szervező egyesületek. Google Maps.

Az izraeli-palesztin konfliktust pártatlanul megismerni és megérteni szinte lehetetlen feladat. A térségben keverednek a nemzetiségek, vallások, etnikumok, valamint politikai ideológiák, és e bonyolult helyzet megértéséhez mind a bibliai idők, mind a modern történelem összefüggéseit figyelembe kell venni. E beszámoló célja nem az, hogy megmagyarázza e konfliktus eredetét, és nem is az, hogy bármelyik hadviselő fél mellett letegye voksát. Még ha nincs is motivációm politikai irányzatokat támogatni, minden semlegességre való törekvésem ellenére mégsem tehetek úgy, mintha semmit sem láttam volna a mindennapos erőszak következményeiből. Vizuális beszámolómmal meg kívánom mutatni, hogyan használják az építészetet eszközként a különböző felek a földért folytatott harcban, hogy megőrizték és megerősítsék saját helyhez kötöttségüket. Ugyanakkor a tanulmány írásos és képi anyaga arra is rámutat, hogy a területért folytatott harc közepette az egyik fél helyhez kötöttségének támogatása és fenntartása magában foglalja a másik fél helyhez kötöttségének és identitásának tudatos vagy tudattalan rombolását.

A fotók tartalmait a már korábbi fejezetekben taglalt helykötődési aspektusok szempontjából tematizálom, és ezek mentén helyezem őket kontextusba.

1 -2. Ellenőrző pontok Hebron város H1-H2 körzeteinek határán, Ciszjordánia. Saját fotók.

Hebron központja (H2) fegyveres ellenőrzőpontok által lehatárolt terület, amiket az izraeli állam felügyel. A H2 körzetben élő palesztin lakosságnak minden nap ezeken a pontokon kell áthaladni tekintettel arra, hogy a H2 körzetben már nincsenek működő élelmiszerboltok, orvosi rendelők és palesztin gyerekeknek fenntartott iskolák. A H2 körzetbe nem hajthat be sem civil autó, sem mentő (még vészhelyzet esetén sem), így ha a körzeten belül valakinek sürgős orvosi ellátásra van szüksége, ki kell vinni az ellenőrző pont elé. A bal oldali képen látható tömeg H1 körzetből igyekszik H2 körzetbe, egész pontosan az Ibrahim-i mecsetbe (Pátriárkák sírja), ami mindhárom fő ábrahámi vallásnak (iszlám, judaizmus, kereszténység) kitüntetett szent helye. A mindennapi imádkozás helyszínéhez így esetenként több órás várakozást kell kiállni és fegyveres őrök ellenőrzése mellett lehet csak áthaladni. A jobb oldali képen két gyermek igyekszik hazajutni az arcfelismerő kamerákkal és fegyverekkel felszerelt kapun.

3. Hebron, H2 körzet, Ciszjordánia

Az izraeli hadsereg által kihelyezett, pálmafának „álcázott” kamerák és hangdetektorok.

4. A Naqab-sivatag terüete (jobbra) és el nem ismert falvainak egyike (fent), Izrael.

A Naqab-sivatagban található el nem ismert beduin falvak olyan települések, amelyeket Izrael hivatalosan nem ismer el, és amelyek lakói – nagyrészt beduin arabok – rendkívül nehéz életkörülmények között élnek. A beduinok hagyományosan nomád vagy félnomád életmódot folytattak, és évszázadok óta a Naqab-sivatag térségében élnek. A 20. század elején, még a brit mandátum idején is szabadon mozghattak a sivatagban, legelőiket és vízforrásaikat használva. Izrael megalakulása után a beduin lakosság helyzete bonyolulttá vált, mivel sokan elvesztették korábbi jogukat a földekre. Az izraeli hatóságok időről időre megkísérlik a falvak lerombolását, mondván, hogy azok illegálisan épültek. A lerombolás folyamatát egy úgynevezett „Military order” indítja meg, amivel szemben fellebbezésre nincsen mód. Ilyenkor az érintett családot felszólítják ottho-
nuk 14 napon belül történő lerombolására. Ennek elmulasztásával a katonaság végzi el a rombolást és 8.000 és 50.000 USD között terjedő pénzbírságot ró ki. 2020-ban több, mint 2000 otthont romboltak le az összesen 37 el nem ismert faluban.

5-6. Battir Olajfák és Szőlők Földje, UNESCO Világörökség része, Ciszjordánia.

A palesztinok Ciszjordániában súlyos építési és infrastrukturális korlátozásokkal néznek szembe, különösen a C-zónában (Ciszjordánia kb 60%-a), amely Izrael teljes ellenőrzése alatt áll. Az építési engedélyek megszerzése szinte lehetetlen, ami az illegális építkezésekhez és azok rendszeres lerombolásához vezet. Az infrastrukturális fejlesztések, mint a vízellátás, áramellátás és utépítések, szintén erősen korlátozottak. A palesztinok a Battir Olajfák és Szőlők Földjének különös jelentőséget tulajdonítanak, hiszen az építési és fejlesztési korlátozások nem terjednek ki a növények gondozására: fontos kulturális és történelmi terület, amely a palesztin mezőgazdaság fenntarthatóságának és a vidék évszázados gazdálkodási hagyományainak szimbóluma.

7-8. Biztonsági intézkedések egy izraeli lakóház (fent) és egy palesztin üzlet (balra) esetében. Jeruzsálem belvárosa.

9-10. Hebron H2 szellemvárosának egykor életteli (ám ma már palesztinok által nem járható) főutcája, annak (az izraeli hadsereg által lehegesztett) üzletajtái és a fölöttük található (még palesztinok által lakott) otthonok védelmi okokból sűrűn rácsozott ablakai (középen) és a H2 körzet utolsó még működő palesztin boltjának belseje, ahol az idegenvezető biztonságban be tudja mutatni a város területi felosztását (balra), Ciszjordánia.

11. A palesztinok által lakott Bustan negyed. Jeruzsálem.

A Bustan szomszédság évek óta konfliktuszóna az izraeli hatóságok és a palesztin lakosok között. A palesztinok szerint az izraeli építési engedélyeket szinte lehetetlen megszerezni, ezért kényszerülnek engedély nélkül építkezni. Az izraeli hatóságok azonban gyakran hivatkoznak arra, hogy a lerombolásra ítélt házak illegálisak, és a régészeti terület védelmére hivatkoznak. A helyiek a negyeden kívül sem kaptak építési engedélyt, így a szomszédságon belül zajlanak az illegális beépítések. Mindez oda vezet, hogy a terület rendkívül sűrűn van beépítve, gyakran találkozik az ember alig vállszélességű járatokkal a háztömbök között. A sűrű lélekszám és beszűkülő élettér következtében kiemelten magas a bűnözés és a lakosság agresszív egymás ellen fordulása is. A házrombolásokból fakadó bizonytalanság és a szélsőséges zsúfoltság következtében a negyed palesztin közössége erősen töredezett és konfliktusokkal terhelt.

12-13. Hebron, H2 körzet, Ciszjordánia

A bal oldali fotón az egykori főutca mára palesztinok által nem járható szakaszának utolsó lakott épülete (balra tőle egy izraeli katonai konténer állomásának oldala). Az épületbe csak a lakók mehetnek be és ők is csak speciális engedélyekkel - szomszédokat, családtagokat vendégül nem láthatnak. A szomszédokhoz való kötődés végett a palesztinok sok esetben a háztetőkön látogatják meg egymás otthonát - kijátszva ezzel az izraeli szabályozásokat.

14-15. A háttérben izraeliek által lakott épületek. Jeruzsálem központja és Hebron.

16-17. Palesztin falfestmények. Battir; Bethlehem belvárosa.

„Mint az olajfák,
úgy tartozunk
ehhez a földhöz.”

„Ha nem vagy dühös,
az azt jelenti, hogy nem
figyelsz eléggé!”

18-19. Palesztin falfestmények. Aida menekülttábor, Betlehemi fal.

A Betlehemi fal, amely elválasztja a palesztin területeket (mint például az Aida menekülttábort) a turisztikai területektől, körülbelül 8-9 méter magas. A fal mélysége a föld alatt változó, de helyenként eléri a 4 métert is a felszín alatt. A fal palesztin oldala tele van monumentális festményekkel, illetve angol nyelvű feliratokkal.

20. A Naqab-sivatag egyik el nem ismert beduin falva, Izrael.

A palesztin nép számtalan módon bizonyítani tudja kreativitását, mely sok palesztin szerint legerősebb eszközük a rezilienciájuk erősítésére. A hosszú távú konfliktusok, a nehéz politikai helyzet és a mindennapi kihívások ellenére sok palesztin közösség képes volt alkalmazkodni és megőrizni identitását. A képen egy infrastruktúrában szűkölködő beduin falu mecsetének egy részletét látjuk. Közvilágítás híján külső égősorral tudják megvilágítani az épületet.

21. Falfestmény, Aida menekülttábor, Betlehem. 22. Hirbawi Textilgyár, Hebron H1.

A palesztin nép számtalan szimbólummal azonosítja identitását, legtöbbjük képes volt Palesztina határait elhagyva nemzetközileg ismert jelképpé válni. Ilyen például a nemzeti színeket magába foglaló dinnye, a földbe ágyazódást szimbolizáló szőlő, vagy a képen látható falnak állított gyermek (21. kép), mely a palesztin fiúk gyakran korai (12-14 éves kor körüli) bebörtönzését szimbolizálja. Egy másik fontos szimbólum a palesztin sál (kufija / keffiyeh) és annak jellegzetes mintázata, melynek utolsó eredeti gyára Hebron H1 körzetében található (22. kép). A gyár különleges, mert a növekvő kínai import miatt ez maradt az utolsó hely, ahol eredeti, helyben készült kufijákat állítanak elő, így fontos szerepet játszik a palesztin kulturális örökség megőrzésében.

23. Hebron H1 körzetének piaca, Ciszjordánia, Palesztina

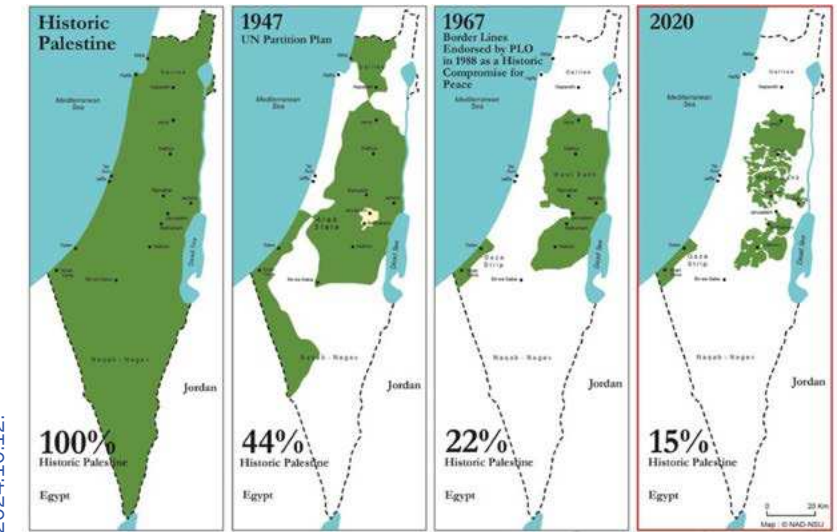
Hebron lakóépületei jellemzően több száz évesek, az Óváros építésze pedig a történelmi iszlám és ottomán stílusokat tükrözi. Hebron az egyik legrégebbi folyamatosan lakott város a világon. Míg Ciszjordánia egyéb területein az izraeliek jellemzően a várostól elkülönülő telepeken laknak, addig Hebron városában a telepések gyakran a meglévő palesztin lakóépületek tetejére (illetve szorosan mellé) építkeznek, vagy elfoglalják az épületek egyes részeit. Hebron piacának utcája fölött kifeszített rács szimbolikusan és fizikailag is fontos. Az Óvárosban található piac felett lévő rácsokat azért helyezték el, hogy megvédjék a palesztin vásárlókat és árusokat a felettük lévő zsidó telepések által rájuk dobott tárgytól, például kövektől, üvegektől vagy bútoroktól. Ez a rács az izraeli-palesztin konfliktus egyik jelképe is.

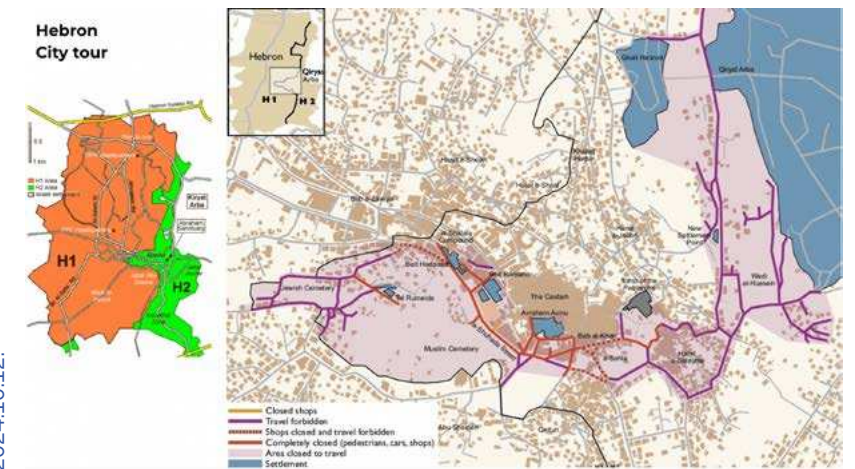
24. A betlehemi Aida menekülttábor bejárata.

A betlehemi Aida menekülttábor bejáratába állított kulcs alakú kapu szimbolikusan a palesztin menekültek tulajdonhoz és visszatéréshez való jogát jelképezi. Ez a kulcs a palesztin menekültek azon reményét és vágyát testesíti meg, hogy egy nap visszatérhetnek azokra a földekre és otthonokba, ahonnan 1948-ban, Izrael Állam létrehozása során, az arab-izraeli háború idején elmenekültek vagy kitelepítették őket. A kulcs motívuma azért is különösen fontos, mert sok palesztin menekült család fizikailag is őrzi az eredeti otthonuk kulcsát, amely számukra az elvesztett otthont és a visszatérés iránti reményt jelképezi. Az Aida menekülttábor bejáratánál álló hatalmas kulcs ennek a történelmi és érzelmi kapcsolatnak a szimbóluma, valamint a palesztin nép azon követelésének a kifejezője, hogy a nemzetközi jog szerint ismerjék el a visszatéréshez való jogukat.

Forrás: https://www.researchgate.net/figure/Palestine-map-over-years_fig1_353515438
2024.10.12.

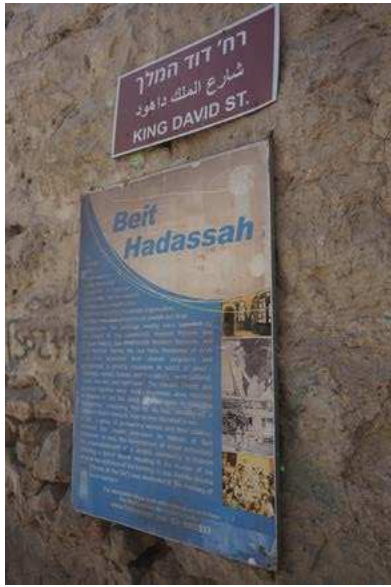

Forrás: <https://www.worldmap1.com/map/palestine/hebron-map.asp>,
2024.10.12., Forrás: <https://www.euro-news.com/2019/05/09/daily-life-in-hebron-shows-why-west-bank-peace-is-far-away>
2024.10.12.

25-28. Térképek Palesztina és Hebron területi felosztottságáról

Palesztina népének helyismeretét elsősorban a terület fizikai és politikai töredezettsége nehezíti. Az izraeli katonai ellenőrzőpontok, biztonsági falak, és útlezárások, valamint az izraeli telepések jelenléte és a biztonsági zónák is megszakítják a közlekedési útvonalakat és korlátozzák a palesztinok szabad mozgását, ami megakadályozza, hogy kapcsolatot tartsanak egymással és szabadon felfedezzék a saját földjüket. A palesztin közösségek elszigeteltsége a területek töredezettsége miatt tovább romlik, hiszen a Ciszjordánia és Gázai övezet közötti, valamint a Ciszjordánián belüli fragmentáció is gátolja a kapcsolattartást és a helyismeret átadását. Ez a töredezettség nemcsak a mindennapi életre, hanem a palesztin identitásra is mély hatást gyakorol. A közösségek közötti kapcsolat hiánya csökkenti a társadalmi és gazdasági kohéziót, a gazdasági stagnálás pedig tovább fokozza a problémákat. A palesztinok elveszítik a földhöz való közvetlen kapcsolatukat, ami fontos része identitásuknak, mivel sokan nem férnek hozzá ahhoz a területhez, ahonnan családjuk származik. A helyismeret hiánya és a földhöz való kötődés gyengülése elidegenedést és kilátástalanságot eredményez, így súlyosan befolyásolja a palesztin közösségek mindennapi életét és nemzeti egységét.

Forrás: <https://www.palestinere-membered.com/Haifa/Ayn-Hawd/Picture7016.html> 2024.10.12.

29-34. Bal felül: Utcatábla Hebron H2 körzetében és épület maradványok, Casarea; Középen: Haifa és Casarea archív fotói; Jobb: funkciójukat veszített mecsetek.

A palesztin emlékezet megőrzését súlyosan nehezítik a meglévő épített környezettel kapcsolatos változtatások. Az izraeli hatóságok új izraeli vagy zsidó neveket adnak a palesztin utcáknak és helyszíneknek (például Haifában, Kelet-Jeruzsálemben és Hebron H2 körzetében), ezzel szándékosan megváltoztatva a helyek identitását (29. kép). Számos régi palesztin temetőt számoltak fel vagy alakítottak át más célokra, például parkokká vagy építési területekké. A temetők felszámolása mélyen szimbolikus aktus, hiszen megszünteti a kapcsolatot a múlt generációival (30. kép). Izrael politikája szerint a palesztin lakóépületeket gyakran lebontják biztonsági okokra hivatkozva vagy telepek építése érdekében. Sok palesztin otthon teljesen megsemmisül, és nemcsak a házakat rombolják le, hanem az épület minden darabját elszállítják, hogy ne maradjon nyoma a palesztin jelenlétnek (31-32. kép). A megszállt területeken több régi palesztin mecsetet is átalakítottak, megszüntették vallási célú használatukat, vagy más funkciót adtak nekik, például múzeumként vagy zsinagógaként használják, de van rá példa, ahol kávézóként vagy szórakozóhelyként funkcionál(t) az eredeti mecset. Ez a vallási és kulturális tér átalakítása mélyen megsebzti a palesztin közösségek identitását és emlékezetét, mivel a helyek szent jellege és történelmi jelentősége elveszik vagy átalakul (33-34. kép. Forrás: [palestinere-membered.com](https://www.palestinere-membered.com)). Ezek a változtatások mind a palesztin identitás és emlékezet megőrzésére gyakorolnak romboló hatást, mivel eltörlik vagy átalakítják a kollektív emlékekhez kapcsolódó fizikai helyszíneket.

5.

ZÁRÓ GONDOLATOK ÉS KITEKINTÉS

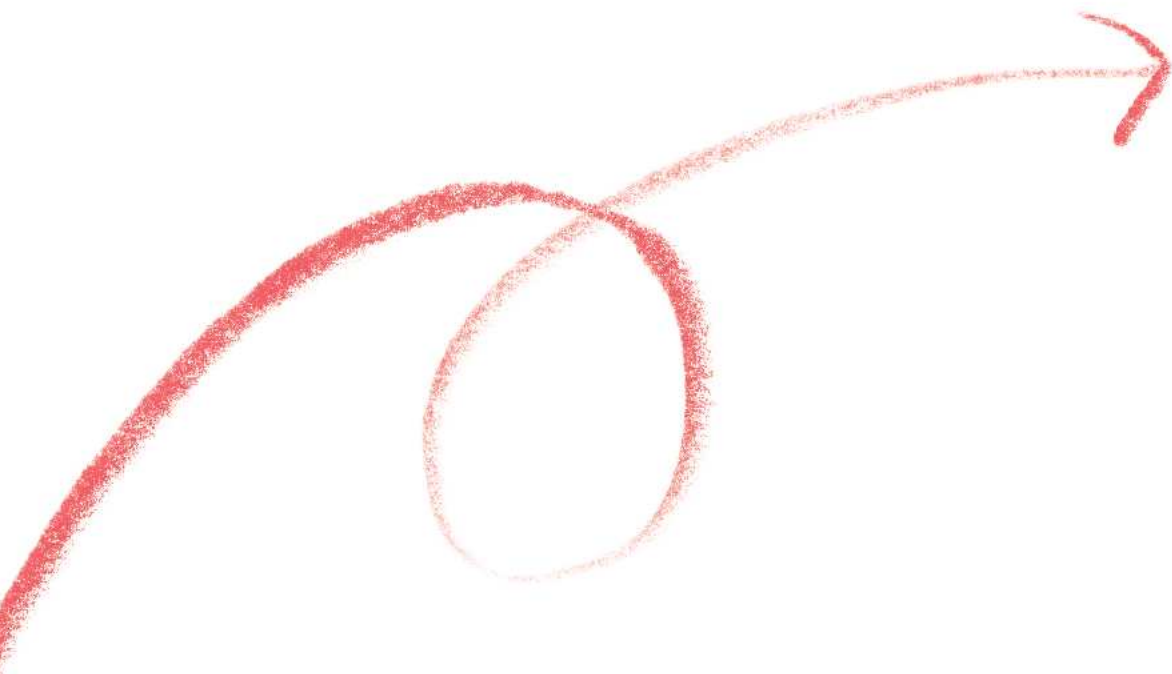
Kutatásom célja az volt, hogy megértsem, miképpen tudja az építészet és a design támogatni a kényszermigrációból és helyvesztéséből adódó traumák kihívásainak enyhülését. A kutatásban a szakirodalmi vizsgálat kiegészült mélyinterjúkkal, illetve az elmúlt bő 10 évnyi terepen szerzett tapasztalataim kritikus vizsgálatával. A folyamat során feltártam a (1) a környezetpszichológia, (2) a migrációkutatás, (3) a traumakutatás és (4) a design diszciplínáinak egyik lehetséges közös nevezőjét: a partícipatív tervezési folyamat terápiás felhasználásának módszertanát - pontosabban annak gondolatébresztő és diszciplínákat összehívó alapjait. Vizsgálataimban egy speciális traumára, az otthon elvesztésének megpróbáltatásaira helyeztem különös figyelmet, hangsúlyozva a helykötődés proaktív - és így a részvételi tervezés általi - támogatásának jelentőségét.

A kutatás segített megérteni több, önmagában is komplex témakör kapcsolódási pontjait. Át kellett például értékelni az otthon érzelmekkel végtelenül telített és így tudományosan nehezen körülírható fogalmát: megerősítette bennem azt a meggyőződést, hogy az otthon újrateremtésének magabiztos ígérete mesterkelt és felelőtlen magatartás - a cél maximum egy biztonságos bázis megteremtésének a támogatása lehet. A kultúra komplexitásának megértése során világossá vált, hogy gyakorlatilag minden (így az otthon megélése és az építészet is) kultúraspecifikus, továbbá, hogy a kultúra bizonyos rétegei képesek földrajzilag a világ másik felén szocializálódott embereket összekötni, míg közvetlen szomszédokat egymástól elfordítani. Ennek értelmében meg kell ismerni az aktuális célcsoportunk kultúrájának kulcsfontosságú részleteit abból a célból, hogy egyfelől megismerjük a csoportot összekötő mintázatokat, illetve, hogy ezen belül is átlássuk közös kultúrájuk kötött (azaz biztonságot nyújtó), illetve kötetlen (azaz változtatható) elemeit, különös figyelmet fordítva a köztérhasználat és a tárgy-kultúra kontextusára. A trauma mechanizmusának alapos megismerésével párhuzamokat fedeztem fel a megküzdési folyamatok kihívásai és a tervezési módszertanok nyújtotta előnyök között: a tárgy- és tértervezési folyamatokat átélve, a veszteségben érintettek aktívan részt vehetnek saját környezetük kialakításában, ezáltal legalább részben elindulhat a biztonság és a kontroll megélése, a közösségi kapcsolatok erősödése, a környék biztonságos megismerése és a tulajdonlás-érzet fejlődése. Kijelenthető tehát, hogy releváns a design terápiás lehetőségeit tovább vizsgálni, hiszen a tervezési folyamat során a résztvevő átéli a kontroll gyakorlását, döntéseket hoz, kezdeményez, rezilienciája fejlődik, és a helyszín adottságaira összpontosítva, továbbá megismerve az őt körülvevő környezetet, fejleszteni képes helykötődését. A disszertációhoz kapcsolódó mestermunka minderre tesz egy gyakorlatba ágyazható javaslatot.

A disszertáció eredményei számtalan kutatási, illetve fejlesztési irányt vetnek fel. A kényszermigrációt átélt emberek csoportjánál maradva, érdemes lenne vizsgálni a nemek és korcsoportok közötti eltéréseket, a hasonló földrészről, országból vagy etnikumból származók csoportjait, de valószínűleg markáns eltérések lennének abból a szempontból is, ha a célországig megtett út távolsága vagy az út alatt eltelt idő alapján csoportosítanánk a vizsgált személyeket. A disszertáció az esettanulmányok kapcsán már előrevetítette, hogy a kényszermigrációt átélteken túl számtalan olyan csoporttal kell számolnunk, akik valamilyen oknál fogva helyvesztéséget éltek át: így például vizsgálatra szorulnak hasonlóképpen

hajléktalan emberek, állami gondozottak, börtönviselt emberek és egyéb szociális intézményben élő csoportok mellett olyan egyének és közösségek is, akiket otthona nem tud megvédeni vagy támogatni. Például a családon belüli erőszak áldozatai vagy konfliktusos területeken élők, de ide sorolhatóak olyan kulturálisan vagy szociálisan megváltozott környezetbe került csoportok is, mint a bevándorlók vagy a mozaikcsaládok. Ha pedig túllépünk az érintett célcsoportok végeláthatatlan során, érdemes még a helykötődés egyes léptékein (tárgyak, privát tér, publikus tér) belül különböző részterületeket (használati tárgyak, szabadidős tárgyak, emlékeket őrző tárgyak, túlélést segítő tárgyak, vagy a privát tér egyes részeit, esetleg a különböző funkciókat ellátó publikus tereket), illetve a helykötődés felsorolt tíz aspektusának egyes elemeit (biztonság, kontroll megélése, tulajdonlás, közösségi kötelékek stb) külön is vizsgálni.

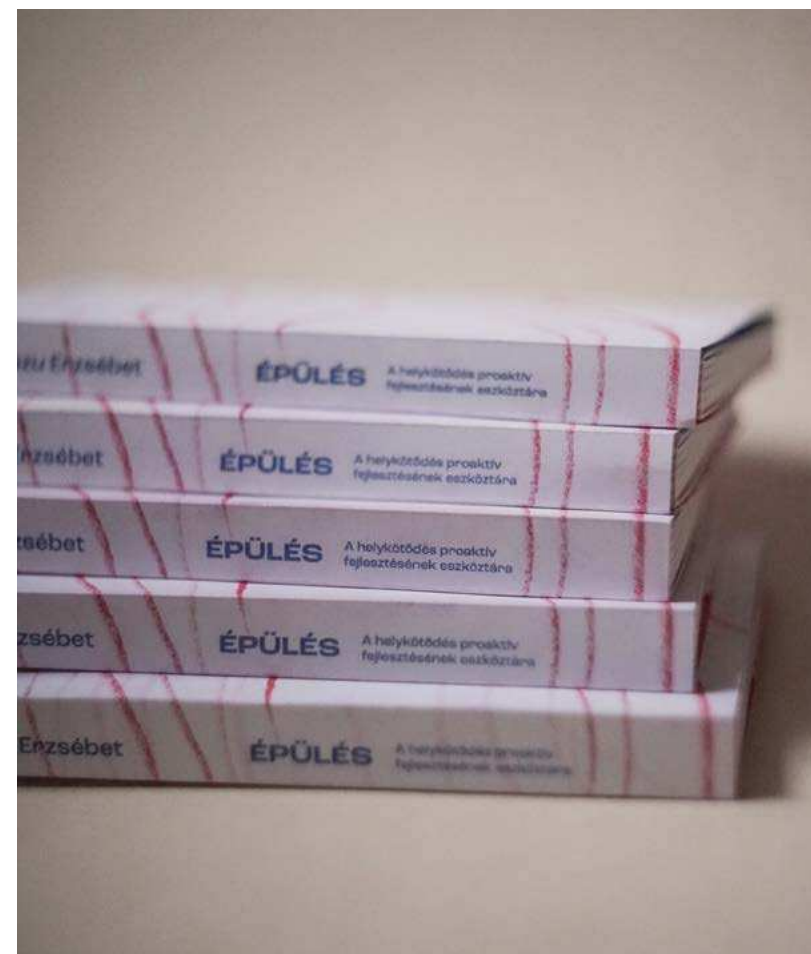
A kutatás legfontosabb továbbélése az eredmények gyakorlatba ágyazása. A lehetséges fejlesztési irányok szempontjából elsődleges feladat a diszsertációra épült mestermunka minél szélesebb körű további tesztelése annak érdekében, hogy az ebből születő tapasztalatok alapot adhassanak a továbblépésre. Érdemes megfontolni hosszútávon a bevont szociális intézetekkel együttműködve (ahogy az több együttműködés során már felmerült) hely- és tárgyspecifikus beköltözési protokoll fejlesztésének lehetőségét. Ezen kívül pedig vizsgálандó a célcsoporttal napi szinten együtt dolgozó szakemberek képzésének támogatása, a „helytudatosság”, azaz az ember és környezete közötti folyamatos párbeszéd jelentőségének beemelése. Ezeknek köszönhetően a kontrollt veszített egyén kompetenciáinak visszaállításában fontos szerep juthat az aktivizáló, döntések elé állító és kooperációra ösztönző participatív tervezési folyamat. A helyvesztiséget átélt egyének esetében tehát nem csupán az adott szociális intézményi környezethez történő kötődés fejlesztése a cél (hiszen így egy újabb költözés újabb veszteséget fog csak okozni), hanem a rugalmas helykötődés elérése, tehát a proaktív képesség elsajátítása, mely támogatja az újbóli, megismételhető és egészséges kötődés kialakulását.

6.

MESTERMUNKA MŰLEÍRÁS

Mestermunkámmal közös diskurzusra hívom a környezetpszichológia (továbbá a szociológia, kulturális antropológia) és a designszakma világainak képviselőit annak érdekében, hogy egy új, még nem létező és még be nem mért módszertan, a „designterápia” jövőbeni lehetőségeit megvitassuk, s megindulhasson annak interdiszciplináris fejlesztése. Egy olyan, a helyvesztés élményén átesett csoportok megsegítését szolgáló eszköztárral, amelynek tartalma részben a kapcsolódó szakirodalomra, részben pedig bő tíz évnyi, terepen szerzett tapasztalataim kritikai vizsgálatára épül. Felvázolom a designterápia módszertanát, annak elméleti megalapozottságát, lehetséges rendező elveit és struktúráját, s mindezt kiegészítem problémaspecifikus mintafeladatokkal. Nem arra vállalkozom, hogy újrateremtsük az elvesztett „otthont” vagy hogy megszüntessük a traumás tünetek gyökerét, ellenben kellőképp strukturált módon válik lehetővé a helyhez kötődés különböző aspektusainak fejlesztése: s éppen ez indíthatja el a hely-deficitben szenvedőket egy biztonságos „bázis” felépítéséhez vezető úton. A kidolgozott designterápiás folyamat egy kiegészítő terápia módszertanának első prototípusa. Fejlesztését konzultációkkal támogatják szociális szakemberek, gyermekjogi szakértők, gyógypedagógusok és pszichológusok. A foglalkozásterápiához és a művészetterápiához hasonlóan természetesen sosem válthatja majd ki a szakvizsgázott terapeuta által vezetett, személyre szabott pszichoterápiás munkát, s még számos további tesztelés, fejlesztés és kritikai vizsgálat szükséges hozzá.

6.1 A mestermunka céljai, célcsoportjai és struktúrája

Az elkészült eszköztár több célt is támogat. Egyfelől fel kívánja hívni a figyelmet szakmai körökben a helyvesztés jelenségére és súlyos következményeire. Az elméleten túlmutatva pedig, az eszköztár egy alternatív, gyakorlatorientált és interdiszciplináris módszer bevezetését kívánja meg-alapozni: a helykötődési képesség fejlesztésének támogatásával ajánl meg-küzdési stratégiát a helyvesztés okozta traumák kihívásaira. Habár a trauma gyökerét véglegesen felszámolni nem lehet (Herman 2015), a fi-zikai környezeten (és környezettel) végzett kreatív módosításokban mégis kamatoztatható és jelentős lehetőséget látok a helyvesztés átélők álta-lános jóllétének támogatására.

Az eszköztár legfőbb gyakorlati célja a helykötődés képességének fej-lesztése. Ez nem egyenlő egy adott helyhez történő kötődéssel: a szociális ellátásban élő emberek (a rendszer mechanizmusa miatt) újabb költözés-re fognak kényszerülni előbb vagy utóbb, mely erős kötődés esetén újabb traumatizáló hatást válthat ki. Az itt bemutatott folyamat nagyon fontos és (a kliensek számára is) tudatosítandó aspektusa, hogy a résztvevő magá-nak a kötődési képességnek a jelentőségét értse meg és fejlessze annak érdekében, hogy ezáltal javuljon az alkalmazkodóképessége: így újabb köl-tözés esetén az egyén már (ideális esetben) megfelelő megküzdési straté-giával rendelkezhet a továbblépéshez. Az eszköztár összeköti a helyvesz-tevesztéséből fakadó traumák és sérülések adta kihívásokat a részvételi tervezés (participatory design) adta lehetőségekkel és ezekre a kapcsoló-dási pontokra építve újfajta felépülési lehetőségeket kínál.

Hosszú távon a helyesen keretezett módszertan alapot adhat szociális intézmények beköltözési protokolljának fejlesztéséhez, illetve beépülhet szociális munkások, szociológusok, kulturális antropológusok, pszicholó-gusok és designerek (akár közös) képzési programjába is.

Az eszköztár a szakirodalmon túl bő tíz évnyi terepen szerzett tapasza-lataimra épül, mely során kreatív és design témájú workshopokat és pro-jekteket facilitáltam, többnyire fiatal menekülteknek és bevándorlóknak - az eszköztár workshopjai tehát elsősorban szülőföldjüktől elszakadt és há-ború elől menekülő fiatal felnőttek körében voltak tesztelve (velük azonban több ízben is). A vizsgálatba bevont csoport szűk fókuszát tágítva az esz-köztár végső soron a helyvesztés átélő és helydeficitben élő csoportok felépülési folyamatának támogatására született.

Az otthon elvesztése alatt mind fizikai, mind mentális veszteséget is szá-mon kell tartani és elismerni: ilyen helyzetben vannak a hazájukat hátraha-gyó menekültek, hajléktalanok, állami gondozottak, börtönviselt emberek és egyéb szociális intézményben élő csoportok mellett olyan egyének és közösségek is, akiket otthona nem tud megvédeni vagy támogatni. Például a családon belüli erőszak áldozatai vagy konfliktusos területeken élők, de ide sorolhatóak olyan kulturálisan vagy szociálisan megváltozott környe-zetbe került csoportok is, mint a bevándorlók vagy a mozaikos családok. A kü-lönböző csoportok különbözőképp élik át a helyvesztést a maguk egyéb speciális kihívásaikkal és hátterükkel, így ennek megfelelően szükséges

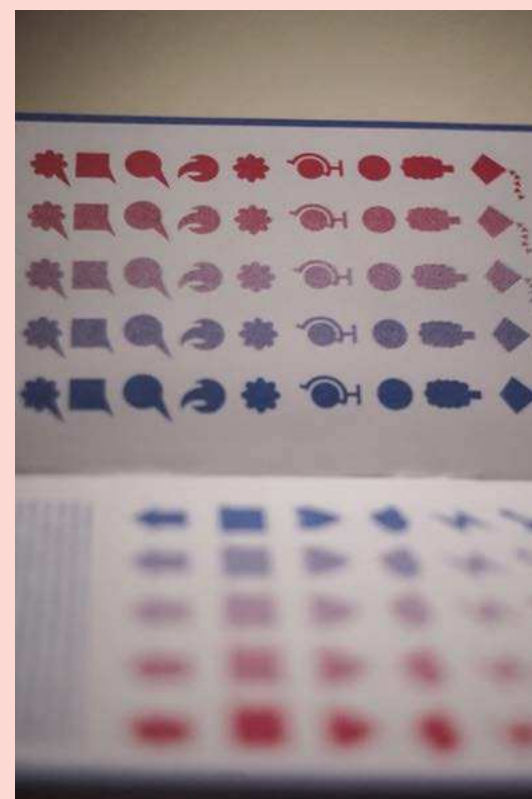
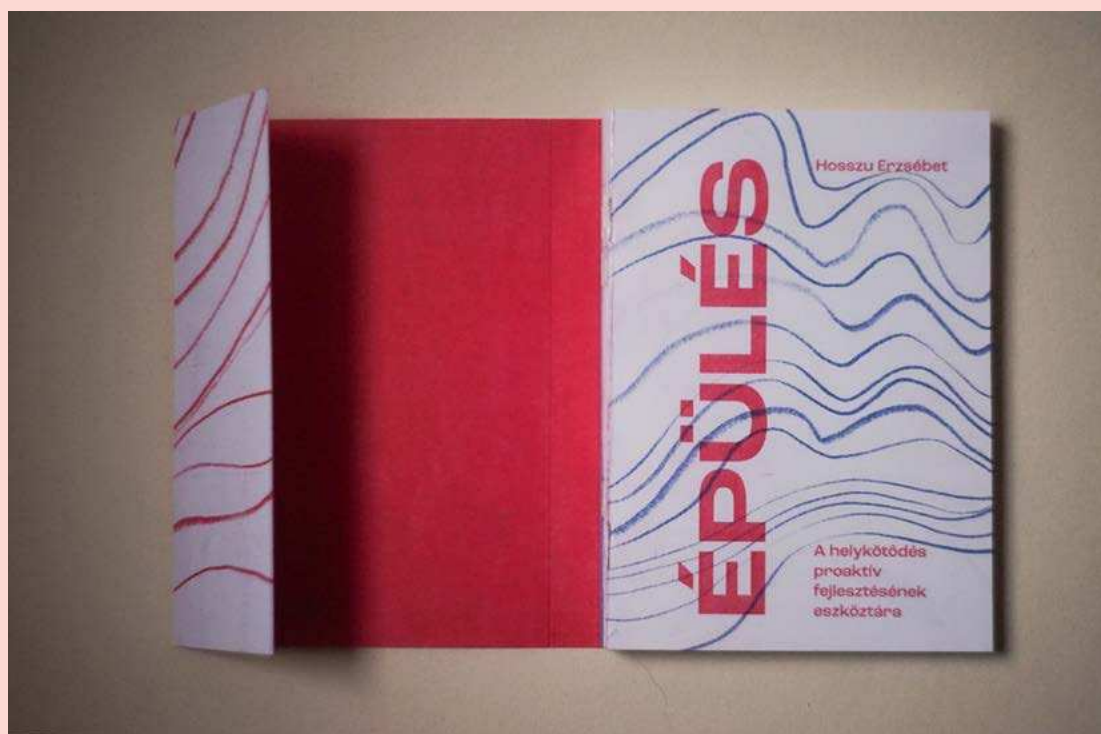
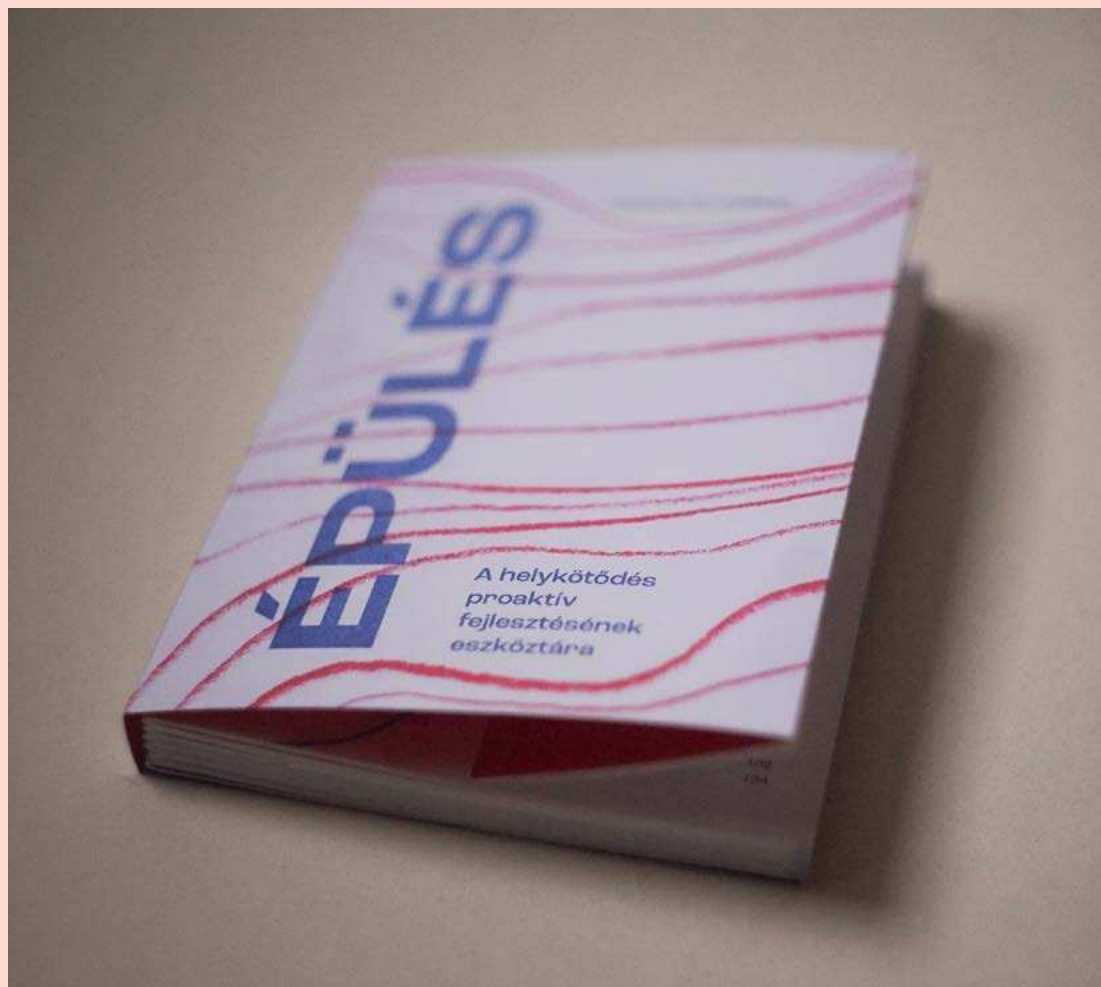
minden együttműködés során a megfelelő kompetenciákkal rendelke-ző diszciplínákat bevonni, illetve további (csoportspecifikus) kutatásokat végezni.

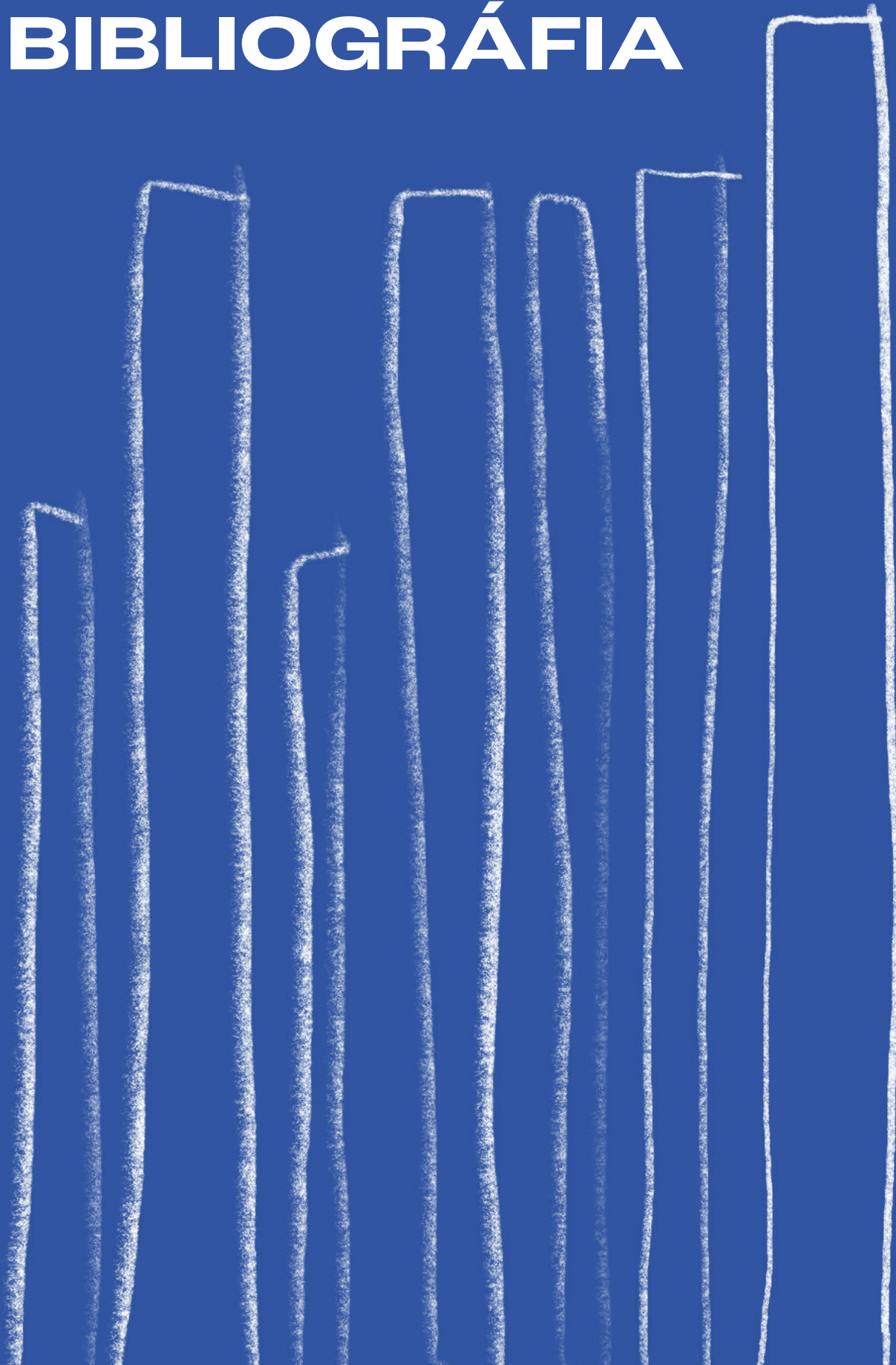
Mostani formájában az eszköztárat (1) szakvizsgázott pszichológusok, (2) a célcsoporttal napi szinten együttműködő szociális szakemberek (3) pedagógusok és (4) a participatív designban gyakorlott tervezők szoros együttműködésben tudják hasznosítani. Az együttműködés során a külön-böző diszciplínák különböző kompetenciáiknak köszönhetően különböző szerepeket kell, hogy kapjanak. Míg a szakvizsgázott pszichológus a fej-lesztő munka vezetője, addig a célcsoporttal napi szinten együttműködő szociális szakemberek hídként szolgálnak a célcsoport és a számukra még idegen szakemberek között, s értékes és gyakorlati tudással rendelkeznek a résztvevő csoport mindennapjairól. A bevont pedagógusok a worksho-pok fejlesztésében tudják támogatni a folyamatot, míg a tervező feladatát a kreatív folyamatok facilitálásában, azok fizikai eredményei kivitelezésé-nek koordinálásában és a design kutatási módszerek (térképezés, felhasz-nálói út, perszónák építése, stb.) vezetésében látom. A felsorolt szakmákon túl pedig mindazon szociális szakembereknek, mentoroknak ajánlom a de-sign-folyamatokban rejlő lehetőségek megismerését, akik helyvesztést átélő csoportokkal dolgoznak és akik a klienseik jóllétének támogatásához egy gyakorlat-orientált és a mindennapi élethez kapcsolódni tudó eszkö-zárt keresnek.

A felsorolt szakemberek folyamatos bevonására és szoros együttműkö-désére van szükség annak érdekében, hogy az itt bemutatott módszertan egy nap hatékony kiegészítő terápiaként tudjon működni. Az eszköztár egy hosszútávú módszertani fejlesztés prototípusa, így nem csupán számtalan konstruktív visszajelzés integrálása, de egy széleskörű interdiszciplináris kutatás-fejlesztés folyamat kidolgozása és végigjárása is előtte áll.

A mestermunka struktúráját tekintve először bemutatja a design terápia-s felhasználának alapul szolgáló elméleti háttereket (helyvesztés, hely-kötődés, designgondolkodás), majd ismerteti a közös munka folyamatának ívét (bizalom megalapozása, feltérképezés, helykötődést fejlesztő worksho-psorozat, értékelés, lezárás, újratervezés). Ezután bemutatásra kerül egy mintaworkshopot, részleteiben ismertetve a közös munka általános menetét, illetve a lépések feladatelemeit. A mintafeladat leírását követően felsorolásra kerülnek a specifikus témájú workshopok, melyek mindegyi-ke a mintafeladat folyamatát követi, de már kiegészül a konkrét feladathoz kapcsolódó fókusszal. A mestermunka végén a feltérképezést segítő kér-déssorok és matricák találhatók.

-
- 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről
 - Acumen Academy. (s.a.). Introduction to Human-Centered Design. [online] Utoljára megtekintve 2024.10.03. <https://acumenacademy.org/course/design-kit-human-centered-design/>
 - Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I., és Angel, S. 1977. A pattern language: Towns, buildings, construction. Oxford University Press.
 - Altman, I., és Chemers, M. M. 1984. Culture and environment. CUP Archive.
 - American Occupational Therapy Association. <https://www.aota.org/>
 - American Occupational Therapy Association. 2004. Scope of Practice. The American Journal of Occupational Therapy, 2004, Vol. 58(6), 673–677. Megtekintve: 2023. Január 12. <https://doi.org/10.5014/ajot.58.6.673>
 - Anguelovski, I. 2013. From Environmental Trauma to Safe Haven: Place Attachment and Place Remaking in Three Marginalized Neighborhoods of Barcelona, Boston, and Havana. City és Community, 12(3), 211–237. <https://doi.org/10.1111/cico.12026>
 - Arapovics, M., és Vercseg, I. (Eds.). 2017. Közösségfejlesztés módszertani útmutató. https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/CSK_utmutato_kozossegfejlesztés_online_2017_0331.pdf
 - Anipin, S. 2011. Healing architecture: a study on the physical aspects of healing environment in hospital design. 40th Annual Conference of the Architectural Science Association ANZAScA
 - Armstrong, Helen, és Stojmirovic, Zvezdana. 2011. Participate: Designing with User-Generated Content. New York: Princeton Architectural Press.
 - Árendás, Z. 2014. A migráció elméleti megközelítései, hibriditás, migránsok tárgykultúrája. In Árendás, Z. és Szeljak, Gy. (Eds.), Tabula könyvek 12. Néprajzi Múzeum.
 - Aureli, P. V. (Ed.). 2020. The City as a Project. Ruby Press.
 - Balaban, C. D., és Thayer, J. F. 2001. Neurological bases for balance-anxiety links. Journal of Anxiety Disorders, 15(1-2), 53–79. [https://doi.org/10.1016/S0887-6185\(00\)00042-6](https://doi.org/10.1016/S0887-6185(00)00042-6)
 - Bat Or, M. , Megides, O. 2016. Found Object/Readymade Art in the Treatment of Trauma and Loss. Journal of Clinical Art Therapy, 3(1), <https://digitalcommons.lmu.edu/jcat/vol3/iss1/3>
 - Batár, A. 2005. Láthatatlan építészet. Ab Ovo Kiadói Kft.

- Batán, A. 2020. Párizsi térpontrék. TERC Kft.
- Baer, J. M., Jr. 2016. Long-Term Effects of Creativity Training with Middle School Students. *The Journal of Early Adolescence*, 8(2). <https://doi.org/10.1177/0272431688082006>
- Bernhard, M. C., Evans, M. B., Kent, S. T., Johnson, E., Threadgill, S. L., Tyson, S., Becker, S. M., és Gohlke, J. M. 2013. Identifying environmental health priorities in underserved populations: A study of rural versus urban communities. *Public Health*, 127(11), 994-1004. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2013.08.005>
- Betts, A. 2020. *The Wealth of Refugees*. Oxford University Press.
- Boccagni, P. 2017. *Migration and the Search for Home: Mapping Domestic Space in Migrants' Everyday Lives*. Palgrave.
- Bornioli, A., és Subiza-Pérez, M. 2022. Restorative urban environments for healthy cities: A theoretical model for the study of restorative experiences in urban built settings. *Landscape Research*, 48(1), 152-163. <https://doi.org/10.1080/01426397.2022.2124962>
- Brewster, Jill, Kindleysides, Michelle, Marshall, Justin, Wallace, Jayne and Wilson, Colin 2020. Making makes me feel better: Designing for wellbeing and social values. In: *Proceedings of the 6th International Conference on Design4Health*. Lab4Health, Sheffield, pp. 54-64. ISBN 9781838111700F
- Brillembourg, A., Klumpner, H., Kalagas, A., és Kourkoulou, K. 2017. *Reactivate Athens*. Ruby Press.
- Brown, T. 2009. *CHANGE BY DESIGN*. HarperCollins Publishers.
- Brunyé, T. T., Mahoney, C. R., Rapp, D. N., Ditman, T., és Taylor, H. A. 2010. Caffeine enhances real-world navigation in habitual and non-habitual consumers. *Journal of Environmental Psychology*, 30(1), 89-95. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.10.003>
- Buda(?)pest map (Open Doors Hungary). 2022. https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1PjdjZEK_RE3T1DXj0QN3zUlnyYLoIX01&usp=sharing
- Bányai, E., és Kelemen, G. 2022. Családok a lakhatás peremvidékén. *Szellem és Tudomány* 2022/3-4. Miskolc.
- Brown, B., Perkins, D. D., és Brown, G. 2003. „Place Attachment in a Revitalizing Neighborhood: Individual and Block Levels of Analysis.” *Journal of Environmental Psychology*, 23(3), 259-271.
- Cassani, M. 2016. Sewing machines, dragoons, and firecrackers. In L. A. C. Blanco, I. G. Galán, C. M. Carrasco, A. N. Llopis, és M. O. Veizer (Eds.), *After Belonging: The Objects, Spaces, and Territories of the Ways We Stay in Transit* (pp. 1-12). Lars Müller Publishers.
- ClimbAID – Quand la passion de l'escalade dépasse toutes les frontières. 2020. Katherinechoong. Retrieved February 21, 2024, from <https://katherinechoong.ch/climbaid-quand-la-passion-de-lescalade-depasse-toutes-les-frontieres/>

- Creek, Jennifer. 2010. *The Core Concepts of Occupational Therapy: A Dynamic Framework for Practice*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Creswell, J. W., és Creswell, J. D. 2018. *Research Design - Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. SAGE Publications Inc.
- Csennátó, F. 2023. Nem csak a részvétel a fontos. Doktori értekezés. MOME. <https://corvina.mome.hu/dsr/access/f3c77405-2a24-4223-b812-57254ad6168c>
- Csíkszentmihályi, M., és Rochberg-Halton, E. 2011. *Tárgyaink tükrében: Az vagy, amit használsz*. Libri Kiadó.
- D'Alessandro, I. (Ed.). 2019. *The intercultural city step by step - A practical guide for applying the urban model of intercultural inclusion*. Council of Europe.
- Design Council. 2005. *Eleven lessons - A study of the design process*. London: Design Council.
- Designisso. 2016. Nyitva fesztivál. utoljára megtekintve: 2024.10.02. <https://designisso.com/2016/04/23/nyitva-fesztival-open-festival-of-vacant-shops/>
- Desiron, H., De Rijk, A., Van Hoof, E., és Donceel, P. 2011. „Occupational Therapy and Return to Work: A Systematic Literature Review.” *BMC Public Health*. DOI: 10.1186/1471-2458-11-615
- Duarte, A. M. B., Brendel, N., Degbelo, A., és Kray, C. 2018. Participatory Design and Participatory Research: An HCI Case Study with Young Forced Migrants. *ACM Transactions on Computer-Human Interaction*, 25(1), 1-39. <https://doi.org/10.1145/3145472>
- Düll, A. 2009. *A környezetpszichológia alapkérdései: Helyek, tárgyak, viselkedés*. L'Harmattan.
- Düll, A. 2017. *Épített Környezet és Pszichológia - A Lokálisélmény Környezetpszichológiai Vizsgálatai*. Akadémiai Doktori Értekezés. ELTE.
- Dudley, S. 2010. *Materializing Exile: Material Culture and Embodied Experience among Karenni Refugees in Thailand*. Berghahn Books.
- Eriksen, T. H. 2006. *Kis helyek - nagy témák - Bevezetés a szociálanropológiába*. Gondolat Kiadó.
- European Commission. Forced migrant definition. Utoljára megtekintve: 2024.09.29. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/european-migration-network-emn/emn-asylum-and-migration-glossary/glossary/forced-migrant_en
- Fantastic Norway. 2013. Utoljára megtekintve: 2024.02.21. <https://www.fantasticnorway.no/>

- Földessy, E. 2014. Az otthon érintése: Egyiptomi és közel-keleti bevándorlók tárgyai az emlékezet és a tapintás összefüggésében. In Árendás, Z. és Szeljak, Gy. (Eds.), *Tabula könyvek 12. Vándorló tárgyak. Néprajzi Múzeum.*
- Gerber, E., és Carroll, M. 2011. The psychological experience of prototyping, *Design Studies*. doi:10.1016/j.destud.2011.06.005
- Goldschmidt, C. 2023. Healing Trauma at the Intersection of Entrepreneurship and Design. In A.-P. Durand és C. Henseler (Eds.), *The Entrepreneurial Humanities - The Crucial Role of the Humanities in Enterprise and the Economy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003380665>
- Guevara González, Y. 2022. Place-making in the transient: Things that matter in the everyday lives of Honduran refugees at the La 72 shelter. In Yi-Neumann, F., Lauser, A., Fuhse, A., és J. Bräunlein, P. (Eds.), *Material Culture and (Forced) Migration*. UCL Press.
- Gyulai, G. 2014. Külföldiek Magyarországon. Magyar Helsinki Bizottság.
- Haeyen, S., Chakhssi, F., és Van Hooren, S. 2020. Benefits of Art Therapy in People Diagnosed With Personality Disorders: A Quantitative Survey. *Frontiers in Psychology*. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.00686/full>
- Hall, E. T. 1975. Rejtett dimenziók. *Gondolat*.
- Halász, L. 2020. Lakóhelyi szegregáció és a gettósodás jellemzői Észak-Magyarország egykori szocialista iparvárosában. Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat, 7(1). <https://doi.org/10.29376/parbeszed.2020.7/1/2>
- Hadjichristou, Y., és Hadjisoteriou, M. 2013. Living where the immaterial matters. 1st International Conference on Architecture and Urban Design (ICAUD 2012), University of Nicosia. <http://dspace.epoka.edu.al/handle/1/212>
- Hautzinger, Z., Hegedüs, J. és Klenner, Z. 2014. A migráció elmélete. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar
- Hawkins, A. L. 2004. Recreating Home? A Consideration of Refugees, Microstyles and Frilled Pottery in Huronia. *Ontario Archaeology*, OA77/78, 62-80.
- Hárđi, Lilla, és Kroó, Adrienn. 2023. „A menekültek és a trauma.” In *Trauma-kaleidoszkóp*, edited by Amaryl Árkovits, Terenyi Zoltán, és Varga S. Katalin, 817-848. Budapest: Oriold és Társai Kft.
- Herman, J. L. 2015. *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence from Domestic Abuse to Political Terror*. Perseus Books.

- Hidalgo, M. C., és Hernández, B. 2001. Place attachment: Conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 273–281. <https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0221>
- Hill, J. 2003. Hunting the shadow - immaterial architecture. *The Journal of Architecture*, 8(2), 165-179. <https://doi.org/10.1080/13602360309588>
- Hill, J. 2006. *Immaterial architecture* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203013618>
- Hillier, Jean. 2021. „Culture, Community, and Communication in the Planning Process.” In *Social Town Planning*, edited by Clara H. Greed, 221-239. London: Routledge.
- Hintalovon Gyermekjogi Alapítvány. 2022. Gyermekjogi jelentés. https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2023/05/Gyermekjogi_jelentes_2022.pdf
- Hirsch, T. 2020. Practicing Without a License: Design Research as Psychotherapy. 10.1145/3313831.3376750.
- Horvát-Militityi, T. 2011. Egy kultúraváltás szemszögéből láthatatlan migráncsoport élményuniverzumai: a helyvesztés és beilleszkedés pszichés dinamikája. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem.
- Husz, I., és Marozsán, C. 2014. Szociális nyári gyermekétkeztetés - egy rendelet tanulságai. *Esély*, 5, 55–77.
- Illarregi, E. R., Alexiou, K., DiMalta, G. és Zamenopoulos, T. 2022. Is designing therapeutic? A case study exploring the experience of co-design and psychosis, *Psychosis*, DOI: 10.1080/17522439.2022.2052450
- Kapitány, Ágnes, és Kapitány, Gábor. 2005. *Tárgyak szimbolikája. Új Mandátum Könyvkiadó.*
- Kapitány, Ágnes, és Kapitány, Gábor. 2007. *Kultúrák találkozása. Akadémiai Kiadó.*
- Kapitány, Ágnes, és Kapitány, Gábor. 2007. *Túlélési stratégiák - Társadalmi adaptációs módok*. Budapest: Kossuth Kiadó Zrt.
- Kapitány, Ágnes, és Kapitány, Gábor. 2010. *Beszélő házak: Lakásaink szimbolikája, Magyarország, 1990-es évek*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Kapitány, Ágnes, és Kapitány, Gábor. 2016. *Lakásmód-változások az ezredfordulón: A lakásmód és az utcakép, mint a társadalmi-kulturális folyamatok szimbolikus tükré*. építészfórum.hu, Budapest.
- Kapitány, Ágnes, és Kapitány, Gábor. 2021. *A szimbolizáció: Hogyan cselekszünk szimbólumokkal?* Ventus Commerce, Budapest.

- Karmanov, D., és Hamel, R. 2008. Assessing the restorative potential of contemporary urban environment(s): Beyond the nature versus urban dichotomy. *Landscape and Urban Planning*, 86(2), 115–125. doi:10.1016/j.landurbplan.2008.01.004
- Kashner, T. M., Rosenheck, R., Campinell, A. B., Surís, A., Grandall, R., Garfield, N. J., Lapuc, P., Pyncz, K., Soyka, T. és Wicker, A. 2002. Impact of work therapy on health status among homeless, substance-dependent veterans: a randomized controlled trial. *Arch Gen Psychiatry*. 2002;59(10):938-944. DOI: 10.1001/archpsyc.59.10.938.
- Kerék, Eszter és Szuhay, Péter (Szerk.). 2014. Az otthon tárgyai - Képeskönyv a magyarországi bevándorlók tárgykultúrájáról. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Koomson, E, de Graft-Yankson, P., Marful, A., és Osei, M. 2022. Design Thinking Strategies in Therapeutic Assessment of Adolescent Emotional Challenges. *International Journal of Innovative Research and Development*. 11. DOI: 10.24940/ijird/2022/v11/i8/AUG22020
- Korac, Maja. 2009. *Remaking Home: Reconstructing Life, Place and Identity in Rome and Amsterdam*. New York: Berghahn Publications.
- Landry, Charles és Wood, Phil. 2008. *The Intercultural City: Planning for Diversity Advantage*. London: Earthscan.
- Lopez, S. L. 2020. „The migration of Money, Objects and Aspiration: A 100-year-long regional history.” in *Two sides of the border: Reimagining the region*. Szerk. Bilbao, T., Greenberg, N. és Ghosg, A. S. 234-245.
- Lynch, K. 1960. *The Image of The City*. Cambridge: The MIT Press.
- Ma, L., Liu, S., Fang, F., Che, X., és Chen, M. 2020. Evaluation of urban-rural difference and integration based on quality of life. *Sustainable Cities and Society*, 54, 101877. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101877>
- Madden, K. 2021. *How to Turn a Place Around*. Project for Public Spaces. Public Spaces.
- Manzo, L., és Devine-Wright, P. (Szerk.). 2013. *Place attachment: Advances in theory, methods and applications*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203757765>
- Marschall, S. 2018. Bevezetés - Memory, Migration and Travel, szerkesztette Sabine Marschall, 1-24. New York: Routledge.
- Migration Policy Institute. 2022. „Top Statistics on Global Migration and Migrants.” Megtekintve 2023. Január 10-én. <https://www.migrationpolicy.org/article/top-statistics-global-migration-migrants>

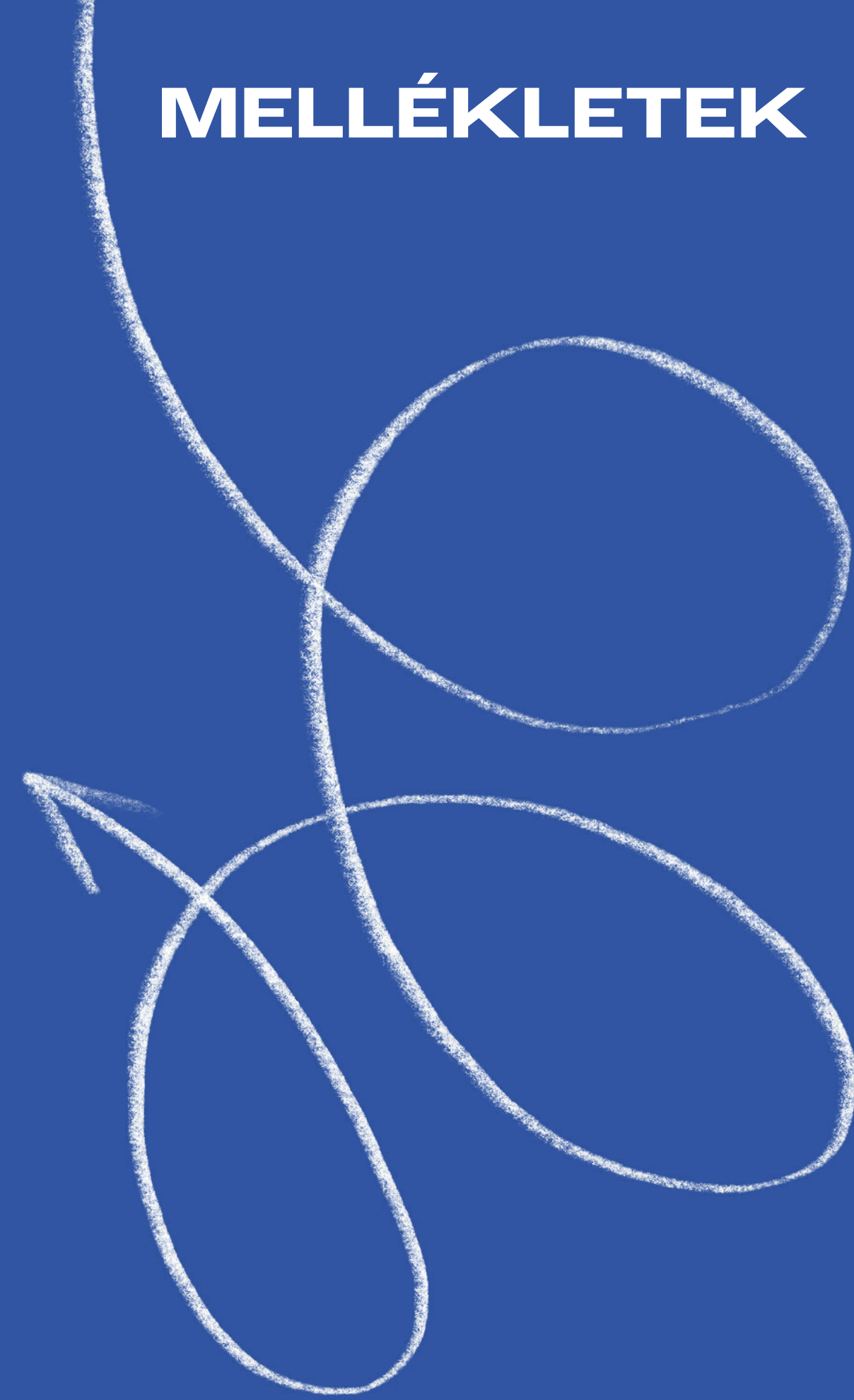
- Miller, J. K. 2016. *Lost in trauma: post-traumatic stress disorder, spatial processing and the brain derived neutrophilic factor gene*. Doctoral Thesis (Doctoral). Bournemouth University.
- Mohammed, I. és Saad, S. 2022. Place Attachment as an Outcome of Placemaking and The Urban Quality of Life. 1. 1-23. 10.21608/MSAENG.2022.222358.
- Mohyuddin, A. 2015. *Displaced to a Place: Interventions for Refugee Integration in Cities*. Rutgers, The State University of New Jersey.
- Mostafalvi, M. 2017. *Etics of the Urban: The City and the Spaces of the Political*. Lars Müller Publishers.
- Open Doors Hungary. 2021. Inspiráló utcák. utoljára megtekintve: 2024.10.02. <https://opendoorshungary.com/2021/12/07/inspiralo-utcak-inspiring-streets/>
- Papanek, Victor. 1971. *Design for the Real World*. London: Thames és Hudson Ltd.
- Pozsár, P. 2022. *A cselekvő építészet mint a megismerés lehetséges módszertana*. Doktori értekezés. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Budapest.
- Rapoport, A. 1980. Cross-Cultural Aspects of Environmental Design. In I. Altman, A. Rapoport, és J. F. Wohlwill (Eds.), *Environment and Culture* (pp. 7-46). New York: Springer. http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4899-0451-5_2
- Reed, Kathryn L., és Sanderson, Sharon Nelson. 1999. *Concepts of Occupational Therapy*. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins.
- Renalds, A., Smith, T. H., és Hale, P. J. 2010. „A Systematic Review of Built Environment and Health.” *Family and Community Health*, 33(1): 68-78. <http://www.jstor.org/stable/44954260>
- Resnick, Sandra G., és Rosenheck, Robert A. 2008. „Posttraumatic Stress Disorder and Employment in Veterans Participating in Veterans Health Administration Compensated Work Therapy.” *Journal of Rehabilitation Research & Development*, 45(3), 427-436.
- Reynolds, Matthew W., Nabors, Laura, és Quinlan, Anne. 2000. „The Effectiveness of Art Therapy: Does It Work?” *Art Therapy*, 17(3), 207-213. DOI: 10.1080/07421656.2000.10129706
- Rigóczki, Cs. 2022. *Városi Otthontudat – Környezeti Nevelés Sétautakkal*. PhD-értekezés. Eger. Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Neveléstudományi Doktori Iskola
- Rius-Uldemolins, J., és Klein, R. 2020. „From Top-Down Urban Planning to Culturally Sensitive Planning? Urban Renewal and Artistic Activism in a Neo-Bohemian District in Barcelona.” *Journal of Urban Affairs*, 1–21. doi:10.1080/07352166.2020.1811114

- Roberts, R. 2018. Travelling memories: The homemaking practices of skilled mobile settlers. In S. Marschall (Ed.), *Memory, Migration and Travel*. Routledge.
- Ruby, I, Ruby, A., Kries, M., Müller, M. és Niggli, D., szerk. 2017. *Together! The New Architecture of the Collective*. Berlin: Ruby Press.
- Saile, D. G. 1985. „The Ritual Establishment Of Home.” in *Home Environments. Human Behavior and Environment*; v. 8, szerkesztette Altman, Irwin és Wandersman, Abraham, 87-107. New York: Plenum Press.
- Sassen, S. 2019. Beyond differences of race, religion, class: Making urban subjects. In K. Jacobs és J. Malpas (Eds.), *Philosophy and the city: Interdisciplinary and transcultural perspectives* (179-190). Rowman & Littlefield.
- Schneekloth, L. H., és Shibley, R. G. 1995. *Placemaking: The art and practice of building communities*. New York: Wiley.
- Schuetz, A. 1944. The stranger: an essay in social psychology. *American Journal of Sociology*, 49, 499–507. <https://doi.org/10.1086/219472>
- Shalhoub-Kevorkian, N. 2006. Counter-Spaces as Resistance in Conflict Zones: Palestinian Women Recreating a Home. *Journal of Feminist Family Therapy*, 17(3–4), 109–141. https://doi.org/10.1300/J086v17n03_07
- Silove, Derrick, Sinnerbrink, Ingrid, Field, Annette, Manicavasagar, Vijaya és Steel, Zachary. 1997. „Anxiety, Depression, and PTSD in Asylum-Seekers: Associations with Pre-Migration Trauma and Post-Migration Stressors.” In *The British Journal of Psychiatry*, edited by Kamaldeep Bhui, 351-357. DOI: 10.1192/bjp.170.4.351
- Simonsen, J., és Robertson, T. 2013. „Participatory Design: an introduction.” in *Routledge International Handbook of Participatory Design*. Routledge.
- Sík, E., Simonovits, B., és Szeitl, B. 2016. Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *REGIO*, 24(2), 81. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v24i2.114>
- Slayton, S. C., D’Archer, J. és Frances Kaplan, F. 2010. OutcomeStudies on the Efficacy of Art Therapy: A Review of Findings, *Art Therapy*, 27:3, 108-118
- Smith, S. M., és Lazarus, R. S. 1993. Appraisal components, core relational themes, and the emotions. In Lewis, M., és Haviland, J. M. (Eds.), *Handbook of Emotions* (pp. 610-622). Guilford Press.
- Stavrides, S. 2016. *Common Space: The City as Commons*. London: Zed Books.

- Szentpéteri, M. 2013. A tervezett tárgyak életrajza. in *Helikon* 2013/1. 91-121.
- Talarico, J. M., és Rubin, D. C. 2003. Confidence, not consistency, characterizes flashbulb memories. *Psychological Science*, 14(5), 455-461. <https://doi.org/10.1111/1467-9280.02453>
- Taura, T., Nagai, Y. 2011. Discussion on Direction of Design Creativity Research (Part 1) - New Definition of Design and Creativity: Beyond the Problem-Solving Paradigm. In: Taura, T., Nagai, Y. (eds) *Design Creativity 2010*. Springer, London. https://doi.org/10.1007/978-0-85729-224-7_1
- Taylor, H. 2013. Refugees, the State and the Concept of Home. *Refugee Survey Quarterly*. 32 130-152.
- Thienen, J. P. A. von és Meinel, C. 2014. A design thinking process to tackle individual life problems (created for use in behaviour psychotherapy). *Electronic colloquium on design thinking research*, <http://ecdtr.hpi-web.de/report/2014/002>.
- Trix, F. 2020. *Europe and the Refugee Crisis: Local Responses to Migrants*. London: I.B. Tauris.
- Tuckman, B. W. 1965. Developmental sequence in small groups. *Psychological Bulletin*, 65(6), 384-399.
- Tummala-Narra, P. 2009. The immigrant’s real and imagined return home. *Psychoanalysis, Culture & Society*. 14:3 237-252.
- Turner, Victor. 1969. *The Ritual Process: Structure and Antistructure*. Ithaca: Cornell University Press.
- UNHCR. 2022. „Refugee Data Finder.” Megtekintve: 2023. Január 12. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/>
- Verheij, R. A. 1996. Explaining urban-rural variations in health: A review of interactions between individual and environment. *Social Science & Medicine*, 42(6), 923-935. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(95\)00190-5](https://doi.org/10.1016/0277-9536(95)00190-5)
- Verheij, R. A., Maas, J., és Groenewegen, P. P. 2008. Urban–Rural Health Differences and the Availability of Green Space. *European Urban and Regional Studies*, 15(4), 307-316. <https://doi.org/10.1177/0969776408095107>
- Wapikoni. utoljára felkeresett: 2024.09.28. <https://evenementswapikoni.ca/>
- Weber, A. M., és Trojan, J. 2018. The Restorative Value of the Urban Environment: A Systematic Review of the Existing Literature. *Environmental Health Insights*, 12. doi:10.1177/1178630218812805
- Wheeler, S. C., és Bechler, C. J. 2021. Objects and self-identity. *Current Opinion in Psychology*, 39, 6-11. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.07.013>

- Wiles, J. 2008. Sense of home in transnational social space: New Zealanders in London. *Global Networks* 8:1 116-137.
- Wilhelm, G. 2014. „Kelet-és délkelet-ázsiai migránsok tárgyi kultúrája Budapesten.” in Árendás, Zs. - Szeljak, Gy. szerk. *Tabula könyvek 12. Vándorló tárgyak*. Néprajzi Múzeum, Budapest. 148-171.
- Wilhelm, G. 2014. „Migránsok és tárgyi kultúra: Elméleti és módszertani megjegyzések.” in Árendás, Zs. - Szeljak, Gy. szerk. *Tabula könyvek 12. Vándorló tárgyak*. Néprajzi Múzeum, Budapest. 23-61.
- Zelenák, F. 2018. Tájépítészet és környezetpszichológia A szabadtéri minőség és a helykötődés összefüggései budapesti lakótelepeken Doktori (PhD) értekezés. Szent István Egyetem. Budapest.

MELLÉKLETEK

1. SZ. melléklet: „Névtelen”

A disszertáció bevezető fejezetének módszertani leírása részletezi az interjúk készülésének részleteit. Jelen leirat egy szűrt, ömlesztett anyag, ami azzal a céllal született, hogy a disszertáció olvasója árnyaltabb képet kapjon a doktori kutatás fő célcsoportjáról, a hazájukat kényszer (háború, üldöztetés, haláltól vagy emberi méltóság megfosztásától való félelem) hatására elhagyó, Európán kívül született és Budapesten (vagy annak közvetlen közelében) minimum egy évet életvitelszerűen élt fiatal felnőttekről. A leiratban szándékosan hagytam meg az eredeti, korrektúramentes nyelvezetet, teret hagyva az esetleges nyelvi hibáknak. Egyfelől nem éreztem jogosnak a magam interpretációi által kijavítani az interjúalanyok mondanóját, másfelől a nyelvi korlátok illusztrálására ezt tartom a leghitelesebb módnak.

Ha az olvasó a traumák részletekbe menő drámai leírását várja, csalódnia fog: az interjúalanyok meglehetősen tömörséggel számolnak be legkilátás-talanabb pillanataikról, néhol elnevetve, néhol pedig csak annyival lezárva történetüket, hogy „Nagyon nehéz volt.” Meg kell tehát próbálni olvasni a sorok között ahhoz, hogy megértsük az interjúalanyok történeteinek megrázó mélységeit, az egymást követő események halmozásának következményeit. És habár mindezen történések felnőttek számára is embert próbáló helyzetek, ne feledje az olvasó, hogy a történeteket az interjúalanyok többsége még gyerekként élte át: az esetenként több mint egy évig elhúzódó menekülést, a tömegszállásokon alvást, a 14 órás munkanapokat, a hajléktalanszállókat, az idegenrendészeti fogdákat („Zárt tábor”, „closed camp”, „prison”), a több hónapos elbírálási folyamatokat, a már biztonságot nyújtó Európában átélt folyamatos költöztetéseket és így tovább.

A válaszokhoz rendelt monogramok fiktívek, azok semmilyen kapcsolatban nem állnak az interjúalanyok valódi neveivel.

·
·
·
·

... well, that's a long story but I guess you have time... (T.A.)

1. Az út Magyarországra és az ország megismerése

1.1 Hány éves vagy és hol születted?

34, I was born in Iran. (A. M.)

28, in Iran. (K. T.)

26, Afganisztánban. (R. H.)

24, Afganisztánban. (A. R.)

28, Afganisztánban születtem, de Pakisztánban éltem utána, 2 éves voltam. (H. K.)

22, in Somalia. (A. K.)

24, Afganisztánban. (M. H.)

32, I was born in Kabul, capital of Afghanistan. (I. M.)

32, Uganda. (A. I.)

24, Afganisztánban. (M. R.)

23, Afganisztánban. (K. I.)

32, in Sudan, but I left when I was 5 years, I went to school to Uganda. (F. M.)

23, Afganisztánban. (B. M.)

22, Nigéria. (M. K.)

32, I was born in Bahrain but then I moved back to Gaza (T.A.)

28, Afganisztánban (Y.I.)

1.2 Meddig éltél ott?

I left Iran in 2014. (A. M.)

Until almost 18 years. (K. T.)

15 évesen indultam el otthonról. (R. H.)

16 évesen indultam el. (A. R.)

Pakisztánban 10 évet éltem. (H. K.)

I was about 14 years old when I left. (A. K.)

14 évig éltem ott. (M. H.)

I was living there until 25 years. (I. M.)

2012 I left. (A. I.)

16 évesen jöttem el. (M. R.)

14 éves voltam. (K. I.)

I stayed until I was 20. (F. M.)

10-11 évesen jöttem el. (Y.I.)

I left when I was in 30. (T.A.)

1.3 Hogyan jutottál el Magyarországra?

I was living in Turkey for almost 2 months, 1 month in Athens. Then in Hungary for a while. 8 months Vienna and Back to Budapest. (A. M.)

I was in Austria for around a year. I came here first, I stayed few months, then I went to Austria and back here. (K. T.)

Görögországban körbejártam, ott éltem egy évig, utána továbbmentem Szerbiába, Romániába és végül ideérttem Magyarországra. (R. H.)

Itt volt már a testvérem, családegyesítéssel jöttem repülővel, vízummal. (A. R.)

Voltam Iránban, onnan Törökországba mentem, Görögországban is voltam, meg Szerbiában is voltam 10 nap. (H. K.)

It took a year: I came from Somalia to Iran, and then from Iran to Turkey and then to Greece and then to Serbia and after Serbia to Hungary. It was all together almost a year. Through the sea? No no no no, I'm afraid of water [nevet], I rather walk with my legs [nevet], it's safer. (A. K.)

Aztán mentem Indiába 3-4 évig. Ott voltak az ismerőseim, onnan mentem Pakisztánba, ott tanultam 4 évet. Utána jöttem ide. (M. H.)

So my trip was from Afghanistan to Iran, from Iran to Turkey and then to Hungary. And I'm saying from Turkey to Hungary because I don't know the other countries' names. So I don't know which part of the world I was, I was walking or moving with a car. So I had no idea what kind of countries I passed. (I. M.)

I came to Istanbul, then to Bulgaria, Serbia. I made a detour but I didn't plan it like this. I was in Sofia for a month and a couple of days, but the rest of the places just little time. (A. I.)

I also lived in neighbouring country, Nigeria, Congo, Tanzania, Namibia. (F. M.)

The experience of this journey has changed me a lot. When I arrived here, with the lot of stress, losing everything. I don't know. I also lost my trust, the hope, whatever, about life, about God, love, everything. They had meaning, this things. I lost totally everything. (A. M.)

I haven't been in Iran for long time, just for few days but in Turkey I stayed like a month. And there I would say it's also a different country, but that is also a muslim country, so you can feel that you can relate to the people, you don't feel like an outsider. But Greece I stayed like 7 months if not more. That was also very different. I totally didn't felt accepted there, I was in prison for 4 months, so surely I didn't feel safe or home there. (A. K.)

Törökországban körülbelül 1 évet éltem. (M. R.)

Sokat jártam más országban, még Svájcban is voltam 3-4 hónapot. Aztán visszajöttem. (K. I.)

Pakisztánba, Iránba és onnan jöttem Magyarországra. (Y. I.)

1.4 Mikor érkezted Magyarországra, Budapestre?

Oh my gosh, when was that? Actually I tried always to forget, don't remember anything from this some period of time [nevet]. But it was 2016, I was in Debrecen and Kiskunhalas in closed camps, it totally took me 5 months, 6 months. Then they accepted my application and I moved to Bicske for 1 month, then I moved to Budapest and I went directly to homeless place [nevet] to live there, yeah. I think it was like 4 months there. It was crazy time actually, it was really bad. Each of them was... I can't say a new world but I can say new step. (A. M.)

11 years ago. (K. T.)

8 éve élek Magyarországon. Bicskén voltam először 6 hónapot, aztán átkerültem Fót-ra. (A. R.)

I came here in 2014. In Hungary, Fót was my first home, and then I was transferred to a place in Budapest and when I became 18, I was transferred back to Fót, to the aftercare. But now I live in Budapest, in my own place, I'm responsible for myself now. (A. K.)

5 éve élek Budapesten. (M. H.)

It was 2014, summer or September somewhere. When I arrived to Hungary, I feel I actually I was in a box. Because I don't know what to do, I don't know where I am now, I don't know Hungary, I don't know Budapest. So I don't know what to decide or what to do. But once I decided to come out from this box somehow, no stay longer in, because it's not good. And I come out and I started my life outside with a lot of challenges and lot of difficulties and good things and bad things. (I. M.)

I arrived to Hungary in 2013, wow now its 10 years! First I was in Debrecen 2 years and then from Debrecen I came to Budapest in 2015 June somewhere. (A. I.)

2015-ben jöttem Magyarországra, augusztus volt. 2015-ben, mielőtt jöttek sokan. (K. I.)

In Hungary I came 7 years ago. In Budapest 6,5 year, in Debrecen I spent 5 months. (F. M.)

Bicskén voltunk, kiskorúak, az volt a neve, hogy KNK [Kísérő Nélküli Kiskorúak Otthona]. Amikor lettem 18 éves, akkor át kellett mennem a Fóti gyermekotthonba. Ott voltam majdnem 24 évesig. 1-2 évig bent voltam a gyermekvárosban, mert muszáj volt, mert nem voltam még jó az iskolában. Ki olyanok mennek, akik tanulnak, érettségiztek, hogy külön szobát kapjanak, hogy ne zavarjon senki. (H. K.)

Mikor idejöttem, elmentem Debre-

cenbe, ott voltam 2 hónapra. Nem akartam itt maradni Magyarországon. Akartam tovább menni és felszálltam a vonatra és a Keleti Pályaudvarra érkeztem. Ott jött a rendőr és ként útlevelet de nálam nem volt. És átkerültem egy börtönbe, ott voltam 6 hónapot. Aztán jöttem Fóttra. (M. R.)

Amikor én érkeztem, Bicskére mentem, az egy nyitott tábor volt. Akartam menni Győrbe, onnan elvittek Békéscsabára. 2 hónapot ott voltam és onnan hoztak Fóttra. (K. I.)

2009 decemberbe jöttem, Békéscsabára kerültem, utána Bicskére. (Y.I.)

Mikor jöttünk, 2016 volt vagy '15, nem tudom pontosan. Jöttünk Szegedre és onnan jött a rendőrség, hogy „Honnan jöttetek?” Aztán mentünk egy táborba, börtönbe. Jött egy iráni tolmács, nem afgán. És mondtam, hogy nem értem őt, mert ő farszít beszél, én meg pastu-t. Mondtam, hogy angolul jobban beszélek vele. De ők nem értettek angolul. És jött egy másik tolmács és vizsgálat. És mondták, hogy megyünk egy táborba. És mentünk a rendőrségre, Fóttra. Adtak kaját meg minden. Jó, igazából minden rendben volt ott. 2-3 hónap múlva jött a levél, hogy elfogadtak itt Magyarországon, és mondta az otthonvezető, hogy „Örülünk, hogy itt maradsz.” És akkor mentem iskolába is. (B. M.)

1.5 Milyen volt az első benyomásod Budapestről?

Actually first time when I saw Budapest it was funny, because I was fresh, just crossed the border, they [határőrség] caught us, they gave us some paper and said, „Just go! You can go to Debrecen to camp or whatever you want.” And there was a group and I couldn't speak any English, I don't know Hungarian absolutely, so I was like [vállat von]. That was very funny because we were a group of people and if one person decided to go this way everyone is following [nevet]. We didn't know anything what we choose, personally me. What can I do? Let's just follow others. So then a group of people decided to go to Debrecen camp, so we went there. (A. M.)

Kicsit más volt, de nászoktunk. Sok emlék van, várost néztünk. Budára mentünk a várba. (A. R.)

My first interaction actually was at the police station after they caught us. And the police guys were actually surprisingly nice. They told us that „You are safe here, you don't have to worry, you can stay here too.” That was my first interaction with anybody and actually I had a good impression. And about the city, I love the city, to be honest. Ever since I came here, I'm fond of the countries. But I do love living in Budapest and I do like the people. So I think the first impression for me was very important, because I felt like I can call this a home, this is a place where I can settle in. Safe place. (A. K.)

Az volt a fontos, hogy kapjak papírokat, legyen valamilyen státuszom, hogy tudjak az életemmel valamit kezdeni. Nekem csak a nyelv volt nehéz először [nevet] mással nem volt gond. Ahogy érkeztünk, már hat hónapon belül megkaptuk a papírokat, mindent, személyit. Onnan elindult. Jártunk iskolába is. Mással nem volt gond szerintem. Csak a nyelvet volt nehéz megtanulni. Dehát 9 év után csak megtanultam

már [nevet]. (R. H.)

When I came to Budapest, it was summertime and the places were so crowded with tourists and everything. (A. I.)

I remember, there were these new skyscrapers in Africa and in the television. [nevet] I wasn't used to this old type of architecture. I arrived here to Nyugati [pályaudvar] and it was really old. And I was like „Oh, what's going on here?” [nevet] (F. M.)

Amikor át kellett menni Bicskéről Fóttra, még nem is tudtam, hogy van Budapest. De amikor átkerültem a Than Károly iskolába, akkor tudtam, hogy mi az a Budapest, milyen szép. Lassan lassan mentünk ide-oda, kirándultunk, még nem annyira jól tudom Budapestet, de tudok helyeket. (H. K.)

Amikor idejöttem Budapestre, pontosan a Déli pályaudvaron kerestem a Than Károly sulit. Térkép a kezemben van, ugye adtak nekem egy térkép. De a térképet nem tudtam elolvasni [nevet]. És egy fiatal lány odajött: „Tudok segíteni?” mondom, „Bocsi én nem tudok beszélni magyarul”, viszont nem baj, ő beszél angolul. Mondom, hogy „suliba szeretnék menni, de fogalmam sincs, hol van és hogyan tudok oda jutni. Csak annyit tudtam, hogy menjek el vonattal és végállomás szállja le és tovább nem emlékszem”. Megfogta a térképet és kezdi magyarázni nekem. Ránéztem és mondom, hogy „ne haragudj, de tényleg ez az első napom Budapesten. Ha te elmagyarázod nekem, köszönöm szépen, de mégsem fogom érteni”. És mondta, hogy „nem baj, elmegyek veled”. És segített nekem elmenni a Than Károlyba. A lényeg az, hogy csoda volt az első napom. Én ezt nem vártam el Budapesttől, hogy az első nap már ilyen emberekkel találkozom. És azóta is ilyen jó emberekkel találkozom. Ma napig olyan csoda, imádom Budapestet. (M. H.)

When I came to Budapest, there was a party close to Blaha with one organisation what the government closed [MigSzol]. They had party and it was very nice because they invite people also from the camp [menekülttábor]. Maybe it's stupid but you know, when you see someone, you can talk to them and than it makes more sense. And like: „Wow, so there are these people, they were like me and now they live here and they don't have a problem. So it's okay then.” (A. M.)

Fóttra mentem egyből, a Gyermekvárosba. (B. M.)

Nagyon nagyon érdekes volt [nevet]. Afganisztán nagyon szép, csak nincs benne annyi szabadság, érted? Magyarországra mikor jöttem, nagyon izgultam. Mikor idejöttem, megnéztem a Parlamentet, azt hittem, hogy az a mecset, hogy ilyen nagy. [nevet] Mert Afganisztánban a legszebb

épület az a mecset mindig. De aztán kiderült, hogy az a Parlament. (M. R.)

Más volt, nagyon tetszett. (K. I.)

Iskolától mentünk valamilyen programra, mentünk várost nézni a Margit-szigetre. (H. K.)

Eleinte mást éreztem, teljesen más az időjárás meg a város, más volt, tudod. Kicsit mentem az iskolába, lassan-lassan megismertem az embereket, meg törvényeket, jól éreztem magam. Nagyon szeretem Magyarországot, jobban, mint az én országom. Amikor az országomban voltam, még nagyon kicsi voltam, háború volt, nem éreztem jól magam. Nem volt béke semmi. Nem éreztem, hogy kiskorú vagyok és megyek játszani meg jól érezni. És itt Magyarországon éreztem ezt, hogy ez milyen. Újra úgy éreztem, hogy kicsi vagyok, saját lakásom volt, gyerekként viselkedhettem. Nagyon jól éreztem magam. Nagyon szeretem a magyar embereket, meg Magyarországot, tudod. (...) Nagyon-nagyon más Budapest. Ahol én éltem, nem volt város, csak falu. Nagyon-nagyon más. Minden más. Meg a közlekedés más, meg az emberek, házak, város, minden más. (Y.I.)

It was a very big change, because this place is much more [gondolkodik] comfortable, than the place from where I come, from Gaza. The first note that I have is that people are much more relaxed than us [mosolyog]. That was my first impression. People are nice, they are not involved into other peoples business. At least compared to us. The city is full with potential. It's a city that's growing up. (T.A.)

1.6 Mi volt az, amit nagyon furcsának találtál? Ami nagyon különböző volt?

Many things, I wish you asked me like 10 years ago when I had fresh memories, because now I feel like I get used to this situation. The buildings are all very old here. In Iran you rarely find a building that is 50 years old. Some sort of politics, it's a very huge dictatorship and actually they are progressively destroying old stuff. I'm not talking about houses and stuff but historical memories and traditions. What was huge for me is how everything is connected here. You have restaurants next to the road where cars pass by, it's crazy. At home it's a big country, it has space for everything. But here it feels like everything is pushed together - not in a messy way - but I was amazed how it can function. For example when I first saw these trams. We don't have trams, we have metros but these trams for example was very strange, it's in the middle of the road. We have the same traffic signs, lights, but beeping for blind people was new and also pushing the button, we don't have that. Also heads and animals on the buildings. At Deák Ferenc tér, at Váci street. Stones, looking down, you should check. I was really fascinated. I never understood this. Maybe they are to scare people. They are scary. (K. T.)

Nem volt számomra semmi furcsa szerintem. Minden teljesen más, a kultúra, a közlekedés. Afganisztánhoz képest itt minden más. Ott nem ilyen egyszerű a közlekedés, mint itthon. Vonat van, vagy talán az sincs. Nyugodtabbak az emberek itt Magyarországon. A házak is más. Itt felfele építenek. (R. H.)

A nők cigiztek és a szobákba voltak. Láttam sok filmben ezt. Épületek mások. Ha itt pár utcára megyek, akkor már nem találom meg, hogy hol vagyok. (A. R.)

The roads. When I arrived, the police took us directly to Fót. And I could see the big roads are going one above the other. My other big surprise was also that everything is green here: home [Szomália] it's a half desert country next to the sea, we don't have that much trees. The other thing was the buildings: the structure of the city, how everything is actually organised, every street have a name, the markings, the red light, there are rules how things go. If you go to Somalia, there are no rules for anything. Everybody goes around, cars, people, next to each other, crossing each other. Also the system of transportation is different, public transport. (A. K.)

Minden ugyanaz: a házak egy területen kb 20 olyan ház van, ami tényleg ugyanaz. Például van olyan ismerősöm, aki már 2-3-szor jött hozzám, de most jönne, nem tudna megtalálni, mert itt minden ugyanaz, a házak, az utcák. As az volt furcsa. Nagyon nehéz, minden épület ugyanaz. (M. H.)

It's completely different. My first impression was in Hungary that everyone is smoking. Back home only people you see smoking are walking in night, military people, police and people who use drugs. (A. I.)

I see lot of homeless people, and they are not junkies, they are grown ups. At home, we have street kids who run away from their parents. It was shocking for me to see adults, I'm still figuring it out, to get used to it. (F. M.)

Well compare to my home in Africa, it is a third world country, also like there everything is different, the culture, the life of the city, the people, everything. So there are no similarities obviously. (A.K.)

Furcsa mert itt van piros lámpa meg kamerák, de ott nincs. Meg ott fordítva, másik oldalon vezetünk. Itt vannak ilyen, gyalogoló hely, de ott mindenhol, ahol szeretsz, ott nincs semmi, lámpa, járda, semmi nincs. De amikor jöttünk ide, van piros lámpa, meg kell állni, mikor van idő, akkor lehet menni., amikor zöld van. de ott bármikor az utca közepén bárhol lehet menni... egy mentő jönne ah... reggel hívjuk a mentőt és este érkezik. Mindenhol autók mennek és nem engednek el. Itt pedig jó, itt jó a közlekedés. Itt láttam 10 emeletes házat, de

nálunk Pakisztánban maximum három emeletes. Ha annál nagyobb, akkor biztos baj lesz, jön a kormány és megbüntet. (H. K.)

Nagyon furcsa volt, volt olyan ember, aki te is tudod, mindenhol, kiabálnak, megnéztek, migráns ember, akkor rosszul néztek. Nekem nincs semmi bajom velük, csak láttam olyanokat, akik rosszul néznek. Lassan lassan most már értem, hogy mindenhol van ilyen ember. De furcsa volt. (B. M.)

Nekem nem volt semmi furcsa. A szokások mások. (M. R.)

1.7 Mi volt nehéz?

It was crazy, like really. Everything happened so fast and you don't have any choice. Everything just happen and you have to just pass it. Just breathe in and let's see. (A. M.)

Getting used to food it was quite a big challenge. People have dogs here on the street. Finding dog drops all around the street... Also we didn't have as many homelessness. To be honest, I've seen first time in my life homeless people in Hungary - and not because we are a rich country. Also in my own country [Irán] if I went to another city, I felt lost for few hours. I didn't understand where these streets go to, or where they come, I felt the same here [Budapest] but much longer. I was not sure if I read the streets correctly. That was a bit challenging. Finding people and friends, that's always a huge thing. (K. T.)

Az érettségi nehéz volt. Az első napok nehéz volt és furcsa, de most már nagyon boldogok vagyunk, hogy itt tudok lenni és élni. Szóval örülök ennek most. Közlekedésen volt párszor, hogy szidtak, csúnyákat mondtak, hogy migráns meg bla-bla. Valakinek visszaválasztam, valakinek hagytam [nevet]. Nincs ennek jó eredménye, szóval felesleges ezzel harcolni. Legelején volt, hogy a nyelvet nem nagyon tudtuk, sok volt a bevándorló, a tömegek tudod. De 3-4 éve nem volt semmi. Már a nyelvet is jobban tudom meg a kultúrát is. (A. R.)

Amikor nem beszéltem magyarul, akkor nagyon nehéz volt, furcsa volt, hogy nem tudtam kommunikálni. (M. H.)

When I was in the public transport, in Debrecen city, talking on the phone in different language and people were looking at me like something strange. I feel like they don't like this language or they don't want to hear this voice of me. So it was something weir for me that I experienced. And not just only one time. (I. M.)

A nyelv. Hogy kell közlekedni, melyik busszal kell menni Fótra, visszajönni. Pakisztánban nincsen semmi villamos, csak busz van meg háromkerekes riksa meg motor. (H. K.)

Ember megy egy másik országba, nagyon nehéz ismerkedni. Vannak sok emberek, akik jók és sok, akik nem jók. nem baj. (B. M.)

Gyerekkorom óta nagyon féltem az idegen emberektől. Mikor ide jöttem, nagyon féltem az emberektől. És a másik a nyelv, Nagyon nehéz volt kommunikálni. Néha az emberrel történnek

dolgok és kell a család vagy valaki, hogy megbeszélhesse. És nehéz volt az elején. (M. R.)

Más volt minden, de nem annyira. Minden nehéz volt, nem tudtam a nyelvet és a törvényeket, de aztán tanultam. Bármi volt nehéz, megpróbáltam elintézzek mindent, bármilyen nehéz, legyőzni. (Y.I.)

It was really terrible, because during that time, that's when it was the migration crisis and it was really hard to live in the city. Because everyone was seeing you differently. It was very terrible days to live in Budapest. I was really suffering even to find a house or somewhere to live. It was very complicated. What was helping me that I was involved in many different communities, like Menedék, Open Doors, Mighelp. This helped me to be where I am now. Also the scholarship at CEU, I got my master degree there. (A. I.)

1.8 Találtál valamit Budapesten vagy Magyarországon, ami emlékeztetett otthonra?

I see similarities in houses, for example if I go to Normafa. They are smaller family houses, but they are similar. But not that much, I don't have the feeling that oh, it's like at home! (K. T.)

Az erdőben voltam pár éve, akkor emlékeztem Afganisztánra. A városon belül nem emlékszem. (R. H.)

Vidéken, emlékszel? Még veletek. Ahol csinálták a sajtót. Az kicsit emlékeztetett otthonra. Olyan mint nálunk a farmerek, úgy nézett ki nálunk is egy rész Afganisztánban. És a néni a haranggal a templomban. Otthon is szól a mecset, hogy menjünk imádkozni. Nagyon tetszett, emlékszel? (A. R.)

Még nem, minden más. Fóton láttam, egyszer Egerben, falusi öltözés. Ott Pakisztánban nagy hegyek vannak, nincs fa, nincs fű, minden száraz, homokban ülünk le. Itt nagyon jó, esik sokat az eső itt. (H. K.)

No, in Hungary no. (A. K.)

Persze, a 2. kerület török részén. Otthon ahol mi lakunk, az is hegyes, szintén házak vannak a hegyen. Ott pontosan vannak olyan kicsi utcák. És amikor ott láttam, akkor minden nap arra fele mentem abba az utcába, egy kicsit leülni, egy cigit elszívni. Meg a Gül baba sírja, az a rész is jó hely, azt is imádom. És a nagyon régi vonat, nem a fecskés, egy nagyon régi. Olyan járt nálunk is. (M. H.)

Not really. No, not even the culture, not even the politics [nevet]. (F. M.)

Maybe in Budapest not too much, but one of the district, maybe its district 2. What district is Ankara utca? It's in Buda site. So in Afghanistan we also have a lot of city which has these kind of streets up and down. So recently I visit that part of Budapest and I really feel that this is something connected to my country. Also I visit different places, like Kisoroszi, Nagymaros, Visegrád. So it has some

kind of mountain, and lot of green around it and trees. So it reminds me of that part of my country. (I. M.)

Maybe the nightlife [nevet]. Back at home [Uganda] people are partying every day. (A. I.)

Esztergom. Ott van Duna is, nagyon kicsi, 2 méter és hegyek is vannak sok. (M. R.)

Bicske felé mész, pár megálló. Arra van sárga virágok, emberek dolgoznak, nincsenek házak. Ahogy mi laktunk ugyanúgy volt az a hely, csak erre fele hegyek és lefele meg emberek. A búzamező és a nagy föld és középen megy a vonat. Mi jó helyen laktunk mindig, nyitott helyen. (K. I.)

Nincs olyan, nem látom. Kaja kicsit, de az sem olyan. A természet is más. (B. M.)

Nem. Volt olyan, ahol kicsit hasonlított. (Y.I.)

Mikor voltunk Bicskén, 2-3 fiú barátok voltunk, mentünk a hegyekbe megkeresni azt a helyet, ami hasonlít otthonra. Volt Bicskén a hegyekben, igen. Mentünk biciklizni, meg kaját csinálni. Sokat mentünk a hegyekbe. (Y.I.)

No, everything is different from Gaza. It's a major difference, Gaza is starting to be abandoned because it does not have any potential. I'm not talking about the region, because it is full with resources but the opportunities for people. (T.A.)

1.9 Hol találod meg a kultúrádat Budapesten? Hol tudod ápolni ezeket a gyökereket?

Usually Pakistani and Indian, Turkish shops are the closest places where I can find things that we used also at home [Szomália], but there isn't any other places, just shops. I usually search for spices. I also have some fabric which is not sewed yet, I got it as a gift from a Somalian girl. (A.K.)

I can say that what I keep my culture it is food [nevet], that I love. I'm so happy because there are some shops, especially running by Pakistani guy or Irani guy or Afghan guys. It's really good feeling for me. (A. M.)

Én csak tiszteletből tartom a kultúrámat. Megszoktam itt, annyira nem hiányzik az otthoni kultúra. Egy fiú most nyitott egy afgán étel boltot, őt ismerem, ott szoktam élelmiszert venni, a Népszínház utcában. (R. H.)

Nem igazán. Az én saját kultúráim, a Hazara sajnos nincs. De hasonló dolgokat lehet, mondjuk pakisztáni bolt a Blahán van. Hely plána nincs, kivétel ez a pár utca. Van egy csoport, indiai, angol, szoktunk velük krikettet játszani. (M. H.)

I don't visit mosques, it's really not my thing. Actually this is the main reason why I left Iran. (A. M.)

I'm not really into Persian culture: I don't see myself belonging to any culture, but I understand your question. It's always about

people, if I see Persian people somewhere, I feel like home. But I don't feel culturally connected to them. I don't want to make you think that if I do something bad, then all Persians are like that. I would feel more in the culture, if I just listen to some music. I was never into Persian music. I enjoy it but I was never eager to learn it. It's totally the opposite to the Western European system. It's more improvised in a certain way. But I use music sometimes for nostalgia. To play music I went to your place for example, to Open Doors. (K. T.)

I was born in Iran as a refugee. And year by year I learned about Afghan culture, about everyday life. When I came here and see other refugees and Afghans or Hazara from the same city as from my grandfather is, I seen: Oh my God, they are so different! Really-really, even Hazara people are different. For example the mentality. It's not something good or bad, it's just different. I was trying to find myself, it was hard, this part, to understand where I am, is it good or not good. Not comparing culture, cause they are also from my culture, but they are different. I was shocked. In Iran, there is Afghan community and they are different from Irans. but here 1000 people with 1000 different personality. Lot of stress, problems, pressure, bad memories, try to join communities, learn but they also try to keep culture. They want to change but also they don't want to leave whatever behind. So they got like 2 character. Half trying to behave like European people because now they are part of this community, and also they have something behind and they don't want to solve it or forget it or update it. So they are in two character. (A. M.)

Van, igen. Népszínházban van a barátomnak új boltja, meg a kínai piacon, ahol afgán mecset is van. Az afgán mecsetbe szoktam járni. és ha valamikor kések, akkor ott van egy másik mecset arabok vagy törökök. Ez is népszínház utca, a Teleki László térnél, ott van az arab mecset. Én ahogy tudom 5 mecset van. Egy nagyon nagy mecset van, ott muszlim magyarok is vannak. Mecsetbe ramadankor sokan megyünk. minél nagyobb az ima, annál jobb, annál sokkal jószágosabb [mosolyog]. Szóval imádkoznak, koránt is olvasnak sokan. (A. R.)

Blahán, Népszínháznál a Kashmir Bazár, Rákóczi úton Kohinor, ott van minden jó. Mind lehet ruhát, kaja, hús, minden. Kashmir is jó, csak nagyon drága, bangladeshi. És kicsit lejjebb van afgán bolt, de ott nincs hús, csak száraz. (H. K.)

No. You can find Nigeria or Ghana in Budapest but that's completely different than Uganda. But for me it doesn't even matter now. My flatmate is also from Uganda, I met him in prison [idegenrendészeti fogda]. (A. I.)

Megyünk össze vissza, egybe ülünk, eszünk, beszélgetünk. Megyünk mecsetbe. Budán a nagy mecsetbe, újbuda központ vagy orczy tén. Mindegy, amelyikhez közel vagyunk. (M. R.)

Csak amikor mondjuk van ünnep, van 2 meccset, mi vagyunk a shita a másik a szuni. Kínai piac mellett van. (H.K.)

Maybe the food, the culture itself is a bit similar. Restaurants are not really into Hungarian dishes. but in Gaza you can find traditional dishes everywhere. In Budapest even Palestinians who prepare the dishes, it has nothing to do with the real dish in home. (T.A.)

1.10 Mik a kedvenc helyeid Budapesten? Merre jársz sokat?

Hát Budapest a legjobb [nevet], szeretek mindent. Budára járok sokat egy parkba, nem tudom pontosan a nevet. Citadellát szeretem, mert lehet várost nézni, szép, tiszta. Oda szoktunk járni barátaimmal, sütünk meg játszunk. Voltak máshonnan is, nem csak mi. Bárányhús volt [nevet]. Hát mi nagy bulit csinálunk. (A. R.)

It changed many time, because first it was Boráros tér, close to Danube. There is one station for the boat. That was my place, my favourite place for a long time. I don't know, I was always sitting there on the station because the water you know, it could wave for me. So I could enjoy it. And also the view was really nice and the night. Usually I used to go there. Listen music, thinking, just metime you know. That was long time my favourite place. And then for the while I went a lot to next to Fővám tér, to the green bridge, I mean downstairs to sit there. My favourite place now is here [a lakás, amiben él] [nevet]. Actually I go to the cemetery [Fiumei út] a lot for running. I feel there the nature. (A. M.)

Budai vár, Gellért tér, Puskás Ferenc Stadion, Margitsziget, Népliget, Városliget. mert ott nagy a park, lehet menni leülni, pihenni, van jó víz, lehet kajakozni, leülni, beszélgetni, csendes hely. Stadion csak 1-2-szer voltam. Azért jó, mert valami kedvenc focink van akkor megyünk oda. (H. K.)

I really love Margarit island, it's very calming. If I have to think about a project which really complicated or I have some difficulties in life I just go there and sit by the river, take long walks. It is a very walking city, I like that. Probably that's the biggest part and the Buda side, almost everywhere, all the hills and everything. But Margarit island is the nr one. (K. T.)

Gellért hill, just go and sit there and watch. I usually go to Margit island when the weather is good, like twice a week. And I go to Városliget to meet my friends. Walking the Buda side, sometimes I just cross the bridges, walking. Gellért is my favourite, because when in the summer you sit there, you see the whole city and it's pretty. Really pretty. And on Margit island I like when I'm running and it's fresh and the water. And the side of the Danube, we just sit and chill there with a beer. (A. I.)

Biliárd, kondizni jártam, néhat átmegyünk a haverokhoz kártyázni, beszélgetni. Visegrádon van egy barátomnak háza és

ha jó az időjárás, oda szoktunk menni. (R. H.)

Heroes square but I don't know why, I like the scenery, the fresh air. Margit island to run around the track and the pubs, to get a beer with my friends. (F. M.)

[Mosolyogva átvált magyar nyelvre] Szórakozóhelyekre gondolsz? I like going to Margit sziget, Kálvin tér, Hősök tere. When it comes to Heroes square, I like that it is beautiful and the museums and the square itself and there's a park behind it. I have good memories there with friends. and also the same goes to Margit sziget, is a very fun place to go with friends and hang out, relax and sitting on the grass. just to have fun, enjoy yourself, let go. That's what I like about them. Fővám tér with the bridge and everything and the river. When it comes to szórakozó helyek, I like Király street. (A. K.)

11. kerület [ahol él]. Biliárdozni szoktunk menni, össze vissza jártunk. (R. H.)

I go often for picnics with my friend to Duna on the Buda site. It has a view of the whole city, you can see beautiful things around it. (I. M.)

Blahán teázós hely, teázni, kávézni, vízpipázni, oda járnak nagyon sokat. Csak nem mindenkinek jó, mert nagyon füstös, lehet bent cigizni. Vasárnap délután focizunk a Margit-szigeten. (H. K.)

Of course the Danube, Margit-sziget, the shops, my district, some mosque - I meet my friends and people here. Blaha Lujza tér is very colourful square, if I pass I see people from all around the world. And the shops here, I can find any type of things I need: food, clothes, anything what I need in my routine life. There's one mosque at Fehérvári út, it's the big one. There's one at Orczy tér, not at the chinese market, this one is not an official mosque but it is for the community. (I. M.)

A hegyre járok sokat futni, meg piázni a haverjaimmal. a Gellért déli részén van egy jó hely, ahova le lehet ülni. Meg Margitsziget. A Duna a legkedvencebb rész, a Duna mellett imádok sétálni. Amikor ideges vagyok, akkor szoktam a Duna mellé leülni és jól kivárni. (M. H.)

Margit-sziget, every week I'm going there for training, for football, running and meeting friends, its a good meeting point, also Blaha Lujza tér. (I. M.)

Kálvin tér, Szentlélek tér. Sokat sétálunk a duna felé, hegy felé, ahol tiszta a levegő. Blaha, Corvin, Keleti nem. (M. R.)

Mentünk mindig a Margit szigetre, ahol parkok vannak. Most már láttunk mindent [nevet], most ez lett kedvenc helyünk. Aztán ki tudja, melyik lesz a következő [nevet]. (K. I.)

A hősök tere megint egy olyan hely, ahova nem a zöld része miatt,

hanem maga a tér. Ott van egy csomó ember, aki szerepelt valamiben és valami jót tett. És én mindenből szeretnék valamit felvenni, valamit tanulni. És az nekem ad egy kis erőt. Nem tudom... azt érzem, amikor annafele járok, picivel elképzelem, anno hogy volt, hogy csinálták és az is erőt ad nekem. (M. H.)

Duna - I really love water. And water is about life of course. Usually if I have time I go to Duna and sit there and talk sometime with the water. I do it only alone, not with my friends. I just go there. And this is the beauty of this country, that it has water, I mean in the city. And Duna is connected with different countries as well. So it brings a lot of happiness and hope and joy. Bringing from different part of the world. It's a good place for myself but I also sometimes go and cut bamboo [nevet] for the kites [afgán papírsárkány bambusz váz]. (I. M.)

Ahol van a barátom, oda megyek. (A. R.)

Gellért hegy, Margit-sziget, Deák Ferenc tér. Sokat mentünk fiúkkal sétálni, meg jól érezni, Budai vár. (Y.I.)

Normafa a barátokkal, sütögetünk, mindenki jönnek, magyarok is. Most Ramadan jön, utána is fogunk sütni, bulizni. Van egy arab mecset a Lidl-nél. Mindig pénteken járok, délután 1-kor. Vízipipa bárba leülünk, bulizni nem járok. Voltunk veletek Szentendrén, az jó volt. Nagyobb, van jó levegő, süt a nap. nagy a hely. Citadella is este, jó levegő van. Rudas fürdő is szép bent, jó a gyógyvíz, jó a testednek. (B. M.)

Fisherman's bastion, because they open to the place. I have this view to the river, it is very interesting. And also because Gaza is a very narrow space, so you never have this vision, this confort. (T.A.)

1.11 Szerinted milyennek kellene lennie egy jó közösségi térnek? Mi a fontos a találkozási helyekben?

Except others. This is very important. You remember when I started to come every day to Open Doors at Deák Ferenc tér, the only thing, what keep me always there was, that there was no judging. I was completely broke with crazy English talking [nevet] whatever. That was the only place where I really felt like, „Yeah, let's go for some minute or some hours to forget whatever, all the problems I have. Just to be there, have fun, nice people.” And it was for me kind of break in the thinking of the problems. I was really comfortable there because it was a release for me. I couldn't speak with anyone [közbeszólтам: „I remember.”] [nagyot nevet] with my lovely English [nevet] still I have to learn more. Actually that was the best part of 2018, of this part of my life actually, because I didn't have a good situation. So yeah, Open Doors, Ági Jan and Bözse Jan [nevet], I said to myself „c'mon, whatever I am, they don't judge me, they are nice, they love me, let's go there.” [nevet] Actually I found it

later that the feeling of loneliness, it can kill you really easily. I learned a lot from Open Doors, I had the opportunity to go to Italy, you booked ticket for me. And also other projects. They really opened my eyes. Learning. I try to learn, to use my time better, make goals, to restart my life again. So I'm trying always. Learning, how I can take back my life. And it was because of the community. (A. M.)

I really love chaos, like controlled chaos. So anywhere where there are some sort of chaos. If I come here and meet someone who is not Iranian, that introduces the chaos: like we have language problems and also cultural ones - and that's a beautiful thing. But of course both people should be ready to accept some challenges. So I love some sort of chaos. Because (it's just my experience, but) you need some randomness to get to something. That's how I've met you guys [Open Doors közösség], you don't know this: It was the Persian new year, and I was on Facebook and searching if someone is celebrating. Then I found this place, Aurora. I went there but I didn't know anyone. I wanted to drink a beer and leave because it wasn't very welcoming. and I run into a guy whom I accidentally met few months ago at a bar, because he looked Afghan: so I said „Hi” to him. And it was a huge thing for me because I'm quite antisocial. But that kind of chaos brought this guy to me again in Aurora with his friend and he said, they are opening an intercultural place soon, „Come, we are still renovating”. And I went and I've met you and a year later you sent me to abroad for a training where I've met my future wife. So you see, this is just chaos. Like when you [Open Doors] use energizers for introduction and break the ice instead of just a simple introduction round which is terrible. You did great job, especially that noone is full time. and it made such a progress. (K. T.)

It's a place that you can share with others, but also you need privacy. A kitchen, a place for common activity. In Gaza there was a community space where I used to go a lot, I really liked it. There were kitchen and big tables to gather around, and big spaces to gather. Yeah, having space for interaction and separation is very important in a community space. Also places to make phone calls, to block the noises. (T.A.)

You can find different cultures, different people. That's why I go to these places. to feel this kind of belonging, diverse community. There are lot of things to learn here. I feel comfortable here and I can learn about friendships and connections. People share different stories, the countries where they have been. When you live in Budapest as a foreigner and you meet with someone who also lived here as a foreigner you all literally share similar challenges but different ways, you both understand the same things but in different

ways. So for me it is very interesting to see how people are coping and how they deal with the same challenges. (A. I.)

It's complicated. Because if you want people to interact, they have to be willing to do that, right? So even if you put a lot of kind of activities and games, if they are not willing to interact with each other, it's not gonna happen. So it has to come from inside. I don't think it matters, what are the circumstances of the place where we are in. The most important thing that people has to be open minded. (A. K.)

In my point of view, I'm not a new person here but almost new. I have to learn a lot about the culture, the people, everything. So for me to visit places to learn something from there - this is one thing. And if there's also some need of contribution, I am very happy to contribute to the community. For me it doesn't make sense to go somewhere where I cannot learn. This is very important. I really don't like if I go somewhere, there's some unexpected or fight, because if you are someone who experienced bordering, or disturbing things happen to you... I really don't like it. (I. M.)

Nem szoktam bulihelyekre járni. Akkor szórakozom, ha a barátaimmal leülök egy sörrel - az a szórakozás, akkor érzem jól magam. Kint vagyunk egy szabad téren, leülni, szabadok vagyunk és nevetünk. Ezért fontos a Margit sziget is, oda megyünk főzőcskézni, kézilabdázunk, röplabdázunk. Ez nekem a szórakozás. Buli helyre nem mennék, sokszor voltam, úgy érzem, hogy vízben vagyok, nincs levegő, nem tudok lélegezni. És a másik, hogy annyira közel kerülök idegen emberekhez. Az nekem egy kicsit nem jó. (M. H.)

What is really important for me is to come and meet people with whom I share the same ideas, the same ideology. This is most of the space I need. (F. M.)

legyen valami bár vagy kávézó vagy park, valami szép hely. Attól függ, hogy kivel találkozol - haverral vagy csajjal. Minden más. (Y.I.)

1.12 Mi az, amit nem szeretsz Budapestben? Mit változtatnál a városon, ha korlátlan hatalmad lenne?

Nincs olyan, hogy nem szeretem. Nem változtatnék, [nevet] őszintén nem, szeretem. (A. R.)

Never thought about that. Maybe I would bring the sea here. [nevet] But I know, I can't do that. I really like the greenairy, I would rather live in a forestry area than a seaside, but if I could have both, that would be the best [nevet]. And change the winter obviously, no winter [nevet]. (A. K.)

Semmit, minden annyira rendben van, komolyan mondom. Ahogy van, az úgy jó. Én így szeretem, ahogy van, szép régi épület. Ha nagy hatalmam lenne a politikában, akkor a gazdasági részét kicsit tisztázni jó lenne [nevet]. (M. H.)

[nevet] One thing that I really would have the power and magic, just to punish all the time the people who make the city dirty [nevet]. People do it in front of me and I cannot say anything because they will punch me. (I. M.)

Semmi gondom nincsen. (M. R.)

Én egy kicsit gondolkodok. Blahán nagyon sok az alkoholista emberek és nagyon koszos arra fele. Legyen olyan jó, mint a Kálvin tér. Sajnos nem ismerem a polgármestert. (K. I.)

Everything is okay, it's the politics of the city. It's hard to get access to the basic goods, education, jobs, houses. When I came here 2015, Hungarians were really really good people. But since the dramatic changes within the society, I saw that people changed their action towards different people, to immigrants. Maybe I would try to give them ideas how to approach others, how they treat others, without prejudices. (F. M.)

I don't know to be honest. I don't miss this from the city, I won't say nothing [nevet]. There is a lot but maybe I just need to adjust more to it. I don't need the sea, the Danube is here. (A. I.)

Minden tetszik, ha nem tetszene, már elmentem volna innen. Sok segítséget kapok, élek, biztonságban vagyok itt. Tudod, milyen helyzet van Afganisztánban. Lányokat nem engedik a tálibok iskolába, nem lehet nőknek kijönni házból. Hát az hogy lehet? Régen is volt bomba, de nem úgy, mint most. Tanulatlan emberek lőnek. Nem mennek iskolába. Hát azt hogyan? Hogy lehet azt, hogy valakit nem engednek iskolába? (B. M.)

2. A lakásról és az otthonról

2.1 Megkérlek, hogy rajzold le álmaid otthonát. Ha befejezted a rajzot, kérlek meséld el, mit ábrázol a kép?

Csak a kinti részét rajzolom, a bejárat és egy ablak erkéllyel. A kert teljesen zöld legyen és négy-öt darab fa. Mindegy, hogy milyen belül, úgyse számít, ott mindig össze vissza lesz mindig. Bent úgyis változik. De kint, hogy le tudjon ülni az ember egy fa alá olvasni vagy cigizni, jobban örülnék egy kertnek. (R. H.)

Ez könnyű, mert meg is szeretném ezt valósítani, ez nagyon fontos. Egy kicsit modern ház. Parkok, virágok és fák. Első és második emelet. Úszómedence árnyékolva. Itt lesz zöld rész, ahol gyerekek fognak játszani. És nyolc szoba lesz, mert nagy család leszünk. (M. H.)

Peace. I think this is what I really need, I wish. Maybe one day. [nevet] (A. M.)

I just draw you where I grow up, actually that's my dream house. But I'm not sure if I will remember. With a big yard, with many trees. With big carpets. Actually my father wanted to give me one but how the hell I could have bring it. They were super big and super expensive, so noone could go into that room. I love old stuff, also shisha. (K. T.)

Two parents, four children and a small baby. A house with a lot of doors and lot of rooms. Of course some green, trees and nature outside. Five rooms, the youngest share the room. I shared rooms with my siblings too. (A. K.)

I believe it has to be in the countryside, where the places are mountainous, there are some mountains, a forest, a waterfall close to us, there's a hospital, a school, there's a hut if someone prefers that. This I could call home. My country has a lot of mountains. especially in one region and there are 56 lakes there, some of them are volcanic lakes. (F. M.)

Park, iskola közel van. Az egész utca az enyém, minden barát beköltözhet, te is. Van víz, piac, parkolóhely is van [nevet]. (A. R.)

A mi házunk, ahol élünk. Van két szoba. meg konyha és fürdőszoba. Egy szoba nekem és a feleségemnek, egy másik szoba, ahol apukám, anyukám és testvéreim laknak. Lenne jó nagy kert, lehet leülni, kertészkedni. Apukám nagyon szeret kertészkedni. Játzó hely a gyerekek. Nálunk csak egy két játszópark van, de azok is fizetősek. Külföldről jön a zöldség és ezért nagyon drága. A kertben zöldség, tartanék kutyát, sok virág, játszótér, fű, amire lehet leülni. Ott [Afganisztánban] nem lehet leülni rendesen, mert nincsen fű, nem esik elég eső, mindig szárazság van. Nálunk nem olyan fát ültetnek, ami hasznos. (H. K.)

This is my house. Sometimes I really don't like this kind of houses where I am living currently. Because my neighbours doesn't know

me much. And I feel that I'm bothering them sometimes, when I'm talking on the phone or when I'm listening to my music and these kind of things. I feel this, but maybe I'm wrong. So I draw this picture because my future living space will be somewhere, that I have neighbours and I present myself somehow to these people. Like when they live with me and I'm talking to them and they know more about me, and maybe I have some trusting things to share with them, and also I would listen to them. So I want to live with people, I want to meet them. I like any kind of communication. But not talking is not making anything. And sometimes I don't talk too much and that's a problem. So everywhere when I see neighbours we say hello, how is life, like this. Of course trees are very important in my life. Living in a garden, flowers. Here I cannot see trees, it's not a good place for me to live. Living with nature is more healthy. (I. M.)

It's just a small house, outside of Budapest. In the village, far away from the city. I like the countryside, it's not noisy. (A. I.)

Ez olyan, ahol mi laktunk, nagy Duna, másik oldalon van a nagy város, Buda. Nálunk volt kis Duna, nagy-nagy fák, virágoknak kell víz, a zöldeknek is. Itt sok ház, amikben emberek laknak és út. Az út nagy városból megy kettő másik városba, mondjuk Debrecen, Kecskemét, ilyen. Ez olyan, mint az út Kabulba és az út mellett voltak házak ugyanúgy és az emberek akik csinálják a zöldek. És ott volt egy kis Duna. És a hegyek. (M. R.)

Egy falu, az fontos, ahol születtem. Itt van egy hegy, virágok. Ezt álmomban is látom, hogy ott megyek és leülök oda és érzem friss, jó illata van a virágnak és jó a levegő. Itt volt az iskola is. Ha egyszer visszamegyek Afganisztánba, biztos visszamegyek majd az iskolához és az egész utcát megnézem majd Kabulban. 10 éve nem láttam. (K. I.)

One part is for living, separated office area. A rather bigger garden, I like natural area. My whole life I spent in flats. The bedroom is relatively small, I have this feeling to have a small one and I can close it. But if I get married, I should share the place and adapt. But I like the idea of having two bedrooms for the husband and the wife. (T.A.)

Hogyan laktatok a szülőföldeden? Miben más ott, mint itt Magyarországon?

Lapos házak vannak, tetőn szoktunk játszani, sárkányt eregetni Nálunk nincs olyan, hogy alszunk ágyban, földön alszunk. Nálunk mindig úgy van, hogy van egy jó nagy szekrény egyik oldalon és abba tesznek sok mindent. Mindent, amit kapsz a házasságra, abba teszed, a sok paplant meg párnát, hogy ne látszon a szoba közepén. Így szabad az egész szoba. Nagyon nagy otthon a szoba, de nem használunk otthon porszívót. (H. K.)

The lifestyle is different. The flat is absolutely different. Here I keep my stuff (like chocolate, raisin, cups) inside my room. But when you are at home, you keep these stuff in the kitchen [nevet]. Here I

just feel I own this part, I don't know 6-8 meter. But when you are at home, you are at home. Like everywhere is yours you know. I think this is the difference. And for sure now I live in Budapest so everything is totally different, even the lifestyle, even for you, if you live here but you go home to your parents, it's different. I don't know if this is home here. I don't know. Because I can say yes and I can say no: yes, I say „let's go home”. I have some place, I have a key, that's mine and I have somewhere to go, not like when I was homeless. From this part, yes. But I say no, because mentally. I mean, you remember when I had my drawing of my dream home, I said „Peace”. I don't feel peace in this room. I think maybe because of the life situation. I don't feel, I'm okay. I have this room and it's okay and there is no problem. But the feeling like when you go home, your parents home, it's really different. Especially in my culture, moms care about everything. Washing, cleaning, living, you don't know anything, what happens behind. So from this, culture it's a bit different. But half is okay, yes, I feel it's my home. Let's say 40% [nevet]. it's better than O. (A.M.)

I grew up in one house - even if my parents say that we moved a lot, but I don't remember. I only remember growing up in the same house, which was quite big. it was 500 meter, we had a big yard. Each of us had a room and each room was this big [mutatja a nappalit, ahol ülünk]. Actually that's why I stayed in this flat, because I felt more comfortable. So I grew up in a big place. and it's not like we were super rich, it's just that all the flats in our district was like that. And unfortunately after a while they started to destroy all of them and building large towers. We have winter in Iran, at least in my region. Mostly we spent time in the kitchen. But when the weather was good, we went to the terrace, we even slept there. But kitchen was probably the biggest room. We had a big table there. and we had a super big livingroom, but we almost never used it, only for guests. With my parents we are altogether 8, children and parents. But some of them got married, and my brother went to army when he was 15 years old. (K. T.)

Otthon nincs nappali, csak vendégszoba meg a mi szobánk. Nagyok a szobák. Nem szoktam ágyat használni, csak szőnyeg. Szivacs se nincs. Azt mondták, hogy úgy kényelmes [mosolyog]. Én amikor itt voltam, jó, de mikor haza mentem, nagyon furcsa volt, kemény volt. Fürdés hiányzott Magyarországról, ott nincs mindig áram. Otthon az volt, hogy csak beférjen minden, aztán utána a nők, feleségem meg az anyukám rendezgeti. De itt Magyarországon, amikor átköltözünk, nekem kell ezeket megcsinálnom, takarítani kell meg ágyneműket csinálni, főzni, mosni, mindent. Hát muszáj, ez ilyen. Önállóság jó, de otthon is jó. Mész dolgozni, visszajössz, kész a kaja, föl van mosva minden. [elszomordik] Anyuka mellett van, feleségem mellett van. (H. K.)

Ez a szoba olyan nagy, mint Afganisztánban. Szoktunk néha együtt enni, szoktunk néha főzünk teát, beszélgetünk, tévét nézünk, ugyanúgy, mint a nagyszobába otthon. Ez jó, ez tetszik. Aki akar aludni, az megy aludni, aki marad, marad [nevet]. (M. R.)

At home I normally had my own room when I came to the age of having an own room [nevet]. It is another thing that I forgot in Hungary. We had these extended families, like 20-30 people in the house, and we all shared the spaces of the house. In a room you could sleep many people but when you grow up, you have a room somewhere outside of the main house. It is for boys. It happened to me when I was 15. (F. M.)

Teljesen más, máshogy öltöznék ott és itt. Más kaját főznek, a kultúra, minden más. A lakás is más. A házunk agyagból volt, földből. A plafon volt fából. 2 szoba volt. Tudod Afganisztánban mindig általában 5-7 ember egy szobában, 1-2-3 család együtt lakik. (Y.I.)

A home is not a place, it's where the people you love are. In this flat I feel like I'm at home. But I haven't feel this real feeling of home for a long time. I still consider Somalia, where my family are, my real home. But in this flat I feel comfort and that's what you also call a home: where you feel comfort and feel safe. And even if I move to another flat, I think I might feel home if I made it feel like that. So for me its always not about the place, never, but it's more about the condition or the comfort or the safety and the people if they are there. So my home is always gonna be where my family is. But here I also call it home because I feel safe here. (A. K.)

Back home, in Uganda, when you rent a flat, you take there all your stuff because you find the flats empty. But here most of the time they are not really. So when you have things, you don't know where to put them. So this is an issue. (A. I.)

In Gaza I lived with all my family, shared the room with my brothers and sisters. but in Budapest you share your room with other people, not your family. So I like this idea when you can lock your door. Noone comes in the room anymore. In this way it's very easy to live with even 7 people, if you have your own place, even if I have just 2 meters for myself, I'm okay. Privacy. (T.A.)

2.2 Mi az, ami nagyon fontos számodra a lakótereddrel kapcsolatban? Akár a mostaninak kialakításával, akár korábbiakkal az utad során?

Új helyen úgy szoktam mindig, hogy legyen a vendégemnek hely, meg nekem is. Mindig úgy rakom az ágyamat, hogy legyen hely körülöttem. Szóval az ágy kivéve más nem fontos dolog. Az ágy valamikor így van, valamikor így van. (A. R.)

Külön szoba legyen, mert azóta, hogy itt élek Magyarországon, laktam nagyon sok olyan helyen, hogy egy szobába hárman vagy négyen vannak. Beteszed a ruháidat a szekrénybe, este jössz, már nincs ott a helyén: elvitték vagy használtál. úgyhogy ha költözöm, akkor mindig külön szoba,

mindig külön bejérát. Nem szeretem, ha valaki más használja a ruháimat vagy bejön megnézni, hogy mit használok, mit csinálok. Ez nekem fontos. És hogy a szobába ne menjen senki cipővel, minden láb meztelen. Úgy szoktunk a földön imádkozni és ha valaki megy cipővel, akkor koszos lesz. Mert az imádkozás helye tiszta hely. Fóton se volt jó, mert mindenki cipővel jött, hozta a barátnőjét, nem tudtunk aludni, se tanulni. A ruháim mindig hiányzott, a kaja nem maradt semmi. Külön szobában élek, nagyon jó. Senki nem mondja, hogy mikor aludjak, mit egyek, mit vegyek. (H. K.)

I need a location where I feel safe. I always like to organise the things how I like. That's why it's hard for me to share the room [nevet]. I change the places of the furnitures, the beds and cupboards, as much as possible. I always get bored in few months and then I change again. Before Hungary on my way here I didn't have any choice so I didn't care where I lived, I just wanted to move on to the next one. Fót was the first place where I slept in a real bed in a room. (A. K.)

Minden országban, akár Magyarországon, ami nagyon fontos, az a nyelv. És ha az ember nem akarja vagy nem szeretne vagy valamilyen ok miatt nem akar tanulni, akkor az sosem lesz benne a városban. Aztán persze jön a kultúra, a barátság meg disciplines, de bárhol vagy, az a legfontosabb először, hogy hogyan tudsz tanulni nyelvet. Bármelyik országban voltam, megtanultam a nyelvet, ha Indiában voltam, megtanultam indiaiul, ha Törökországban voltam, megtanultam törökül. Az élettérrel kapcsolatban a biztonságos hely nagyon fontos. Mindig ahova mentem, ott csináltam a helyemet, kivéve Magyarországon [nevet], itt rámborult, így alakult a dolog. (M. H.)

To have a table, I like to study at table. Make my room functional space, like packing or a little table next to my bed. Me and my friend has this respect to each other, for living together. And literally he can touch whatever he wants in my room because we have this... we are more like brothers now. (A. I.)

The main important was to decorate the house in my own taste. So I have my own skills to decor and design my own place in my own way. And usually the houses what I rent, they don't have carpets. In Afghanistan we have lot of carpets. So I love to have carpet in my flat. Especially sleeping on the carpet. (I. M.)

Fót nagyon jó, nyugodt hely, tényleg. Csak nem minden nap vagyunk ott. Megyünk iskolába, aztán dolgozni. Ha nem végzünk éjfélig, elmegy a vonat és akkor maradunk reggelig. Taxival nem tudunk menni, mert annyit nem keresünk [nevet]. Ezért kerestünk itt pesten egy lakást, ami közel van. Főtra megyünk, mikor szabad vagyunk. Fóton jobb lakni, friss levegő, szép, csendes. (M. R.)

Olyan legyen, mint nálunk otthon. Itt is mindig próbálkozok, hogy olyan legyen, mint nálunk, Afganisztánban, hogy legyen egy vendégszoba, ahol csak vendégek jönnek - az mindig nagyon fontos. Most is van, jöhetnek enni, aludni. Mi ezt szeretjük. Egy vendégszoba az külön lesz, mint saját országomban, szőnyeg, kanapé, minden lesz [mosolyog], azt szeretném. De most fiatalok vagyunk, nincs feleség, nem

tudom, hogy kell csinálni. Meg elfoglalt vagyok. Most jön egy lány hetente, havonta. Fizetek neki 10.000 forintot és kitakarít. Majd ha lesz feleségem, más lesz. De lehet, hogy ő is elfoglalt lesz és akkor marad a takarítónő [nevet]. (B. M.)

2.3 Változtatnál valamit a mostani szállásodon, ha lehetne? Volt már rá példa korábban, hogy változtatnál valamit az épp aktuális szálláshelyeden?

Yeah, sure. colour. I could change from time to time. But first it would be sky blue. I don't think I can do it. But actually I didn't ask the landlord. I don't know how long I will be here... When I was in a closed camp [idegenrendészeti fogda], so we had nothing to do. Nothing. So I was with the phone. And it's kind of a jail. The only thing I could do there when I was feeling really bad, I found a kind of plastic bag, that was blue [nevet]. And I just covered the lamp with that plastic to have a different light colour [nevet]. That was the only thing what I could do there actually, until I moved out. But I never thought about changing anything in this room where I live now. I will ask the landlord [nevet]. We could paint „No more war” [nevet]. The feeling is the good part, if you believe in the energy of the colour, it can help. (A.M.)

Tudom, hogy ez nem a saját lakásom, hogy szépítem, hozzak erre virágokat. nyilván kéne felfesteni, csak azt gondolom, hogy nem az enyém. Lehet, hogy másnap azt mondja a főbérő, hogy viszlát. (A. R.)

Actually this is amazing, because last week I was imagining about this. Many things. So the problem of this flat that the rooms are too high and there are not enough furniture, especially here. And there is too much echo, and also the heating is a big problem. So I would really spend a lot of time to hire someone like you, an interior designer or something to just go, see what we can do. Let's go crazy, I would tell, one of the room to be a studio, a very small one. Totally soundproof, like no sound outside. But apart from that it's really ugly. Like this table, and these colours. I don't want others to hear me and I don't want to hear others, because I'm always worried, if I'm playing too loud or if I'm singing too loud. And the light also, to control the light. Especially sunlight. I always wanted to put pictures and stuff, but when you rent a place it's like „Can I do this, will I destroy the wall?” Maybe it's just my laziness, I just don't wanna put out and then fix it when I move out. Usually I just rearrange the furniture. It's mostly functional. I used to be very messy. I just didn't have a frame of reference. But then I visited the family of my wife and I've seen a new reference. And then I came home and I've seen my mess. (K. T.)

Szoktam változtatni a szobát. Ágyakat átrendezni, hogy legyen sok helyünk. A legtöbb időt a földön ülöm. Ha nincs szőnyeg, akkor keresek, megveszem. Úgy csináljuk a szobát, hogy le lehessen ülni. Imádkozni is a földön lehet, ágyon nem lehet. Ezért kell így rendezni. (H. K.)

A színét, már meg is beszéltük. Világoskék lesz, én fogom megcsinálni. Vennék lakást, de vagy drága, vagy nem tetszik, valamelyikben nincs még áram sem. Ilyeneket néztem és abbahagytam, most elmegyek Pakisztánba, találkozom a testvéremmel. Megkaptam novemberben a magyar állampolgárságot és így könnyebb lesz végre utazni. Még sose volt semmilyen útlevélem. Végre! (R. H.)

I think I would change a lot, I would make the kitchen a little bit more elegant. There are a lot of change. I've been discussing

with the owner but nothing happened. Also the bathroom I would change. The bathtub takes a lot of space, it's not functional. I trashed a lot of things. The room had a lot of stuff which I didn't need. I didn't change much in my room, but it's okay, it's a little bit packed. but I don't throw them out because once we will leave, the owner will use it. (A. I.)

Egy nagyon modern lakást fogok csinálni belőle. Nem úgy hogy a székhez hozzáérsz és szétesik vagy hogy minden elektromos, hanem hogy minden szép. Régen kb akkora szobában laktam, mint ez az erkély. azt a szituációt még egyszer nem szeretném. (M. H.)

Maybe something about painting. Yes, I want some different colour, it's only white. I like to live in a room which has different colours. And this bookshelf, I don't have that much book to put on it, but the owners occupied a lot of space for the cupboards. And one more thing: the kitchen and the toilet. I don't know why the owner did not think about how to use the space. I would really change that, to make more space. Sitting down, invite friends. (I. M.)

Most is jó, de cserélni bútorokat, új ágyat, szépre, festünk, legyen tiszta. Először festenék, fehérre, hogy tiszta legyen. A lámpa jobb legyen. Majd ha lesz lakás... Lehet, hogy megveszünk valamit. Miért ne? Itt élünk. [nevet] (M. R.)

Nem jó így a lakás, kicsi a fürdőszoba. Ha enyém lenne és lenne pénz, az a szoba kicsit arrébb lenne, máshol lenne a szoba, nem jó a szoba mellett a wc. (B. M.)

Az úton mindig egy nagy szobában laktunk 10-18-an, menekültszálláson. Muszáj volt ilyen egy szobában sokan lakni. Volt egy kis helyem, volt párnám, meg takaróm. Nem volt idő rendezgetni, mert napi 16-17 órát kellett dolgozni és este mikor jössz, fáradt vagy, Lefekszel és kész. (H. K.)

Az egészet felbontani, újra felépíteni. Mert azt mondom, hogy nagy, csak kicsit máshogy van csinálva. Nagy szoba lenne, nagy konyha, nagy nappalit csinálnék itt. A kis szobák nem jók. Itt semmi nem jó. (A. R.)

Painting. I like to do everything by myself, so painting, fixing, if something is broken. Even when I had a boyfriend. I bought some furniture. It was airbnb before and it was not really homey. So I wanted to fill it up. (A. K.)

I would change everything [nevet], the funny chairs. The way it was designed, it's not practical. I really like to sleep in a very good bed. so I changed my bed. Also I brought some plants. The most important is the attitude of the owner, how they approach people. If the owner is fine, it is good. You cannot fight everything what comes with a flat. (F. M.)

Sok hely volt, nagyon rossz helyeken aludtunk, ó Istenem. Olyan helyen aludtunk, ahol volt a bárány, meg állatok közé. Nagyon rossz volt. Muszáj volt, nem volt más hely. Ha volt valami ruha, alulra rakni, ilyesmi. Ez volt például Törökországban meg Irán, hát útközben. Magyarországon is nagyon rossz helyen aludtunk, fa közé, meg ahol van az autópálya, alul van a víz ahol kimegy, tudod. Ott aludtunk. (Y.I.)

I like privacy, but I also like to make the most out of small spaces. Even if I know that the bed will not fit to the other part of the room, I still empty the whole room just to try to do that. But it was really impossible. But I try to make the best out of the room. I put under the bed some boxes to use them as shelves, I couldn't use the vertical area more than this. But I always try to change the place where I live. (T.A.)

Mindig rendet akartam, tisztaság, meg rendben. A ruháim mindig legyen vasalva, meg összehajtvá, meg tiszta. Meg rakunk képet a falra. (Y.I.)

3. A tárgyakról

3.1 Van bármilyen tárgyad a szülőföldről, amit anno magaddal hoztál?

I think I've changed, Budapest changed me a lot. So whatever was important, now it's really different for me. I have normal life, living with normal family. I didn't know anything [nevet], about life at all. And suddenly I had to learn a lot, so it was hard but I think that's the reason why everything has a very different view for me. For example when I left home, I had a boot. I loved that boot... really, just shoes, you know. But sometimes basic stuff like this glass or whatever, it makes some connection even with your soul... When I was in the boat to cross Turkey to Greece. It's kind of a plastic boat, pumping, you know. I had all of my stuff and my boot closed inside my backpack because the sea weather can hurt the leather. I put in the plastic then in another plastic, then into my backpack and my backpack was in the other plastic [nevet]. Some money and I don't know, my phone was there. And so I had everything put in there. And when we were in the sea, our boat get some problem, so we had to jump in the sea. It was night, nothing you know, everywhere was dark, really dark. It was really scary actually. I tried to keep my big [nevet] backpack with me but it was really scary. I was stressed and the sea was waving and it just take some seconds, it came up and it came down. And my backpack just take some metres far from me, yeah. And it was for me like: „Woo, no, don't go away!” I was trying. There was a boy and he told us try to stay with each other hand or whatever, because the wave is coming and if you just go with the wave: that's it. So it was kind of like: my backpack was on the water [nevet], and I said „C'mon this is just 2 metres from here, I can go and take it and back.” And then the boy was just trying to catch me: „Let's stay together!”... Life is like in a second [csettint], you can lose anything in a second, really. I don't know, it was for me very strange time. Anyway, my shoe was my last thing. Luckily we were in the water for I don't know 15-20 minutes and this police boat came and caught us

and that's how I was saved and I can be here now [nevet]. Thank god actually. Yeah, my backpack was lost. And I didn't have anything, no money, no phone, no shoe. I didn't have anything just the clothes and it was all wet. And they [határőrség] keep us next to the beach which was so windy. And I was just shaking in the cold wind. But [elcsendesedik] what I was trying to say anyway: that was the only thing what I was really trying to keep, that was my only stuff. Now I have a new luggage, I have it almost 10 years. So how it came here... my mother, she went to Iran 2 years ago. When I left home, she brought this hand luggage just for me. Also one of my tie, she brought a tie for me [rohan a szekrényhez elővenni], I love that tie. I was so happy. (A. M.)

There is this book a friend of mine gave me, but it's a huge Persian thing. But it's not the reason why I keep it, I will show you, it's really beautiful. I brought some books. I don't need them I just don't feel like giving them away. (K. T.)

Sokat már eltüntettem, hogy ne is emlékeznek semmire és senkire. De most hogy mondod már 13 éve hordok magammal, mintha egy forint lenne, otthoni pénz, amit hoztam magammal otthonról. Itt van mindig a táskámban. De ennek nincs értelme. Más ilyenem nincs. Ezzel tudtam venni chipset kiskoromban, most két forintot ér szerintem. Majd ezt is elfelejttem valahol. Mikor indultam, ugyanígy táskával indultam, 2-3 póló és úgy jöttem. de ezt megtartottam inkább. (R. H.)

Volt bőröndöm, csak ruha volt benne... (gondolkodik) ja de van egy gyűrűm apukámtól, még Kabulból. Sajnos meghalt az apukám, ez az ami megmaradt belőle. (A. R.)

Sok mindent akartam hozni, de nem sikerült. Mikor újra Pakisztánban jártam, akartam hozni sárkány alapanyagot, jó madzagot a reptetéshez. Meg száraz gyümölcsöt. De elvették. (H. K.)

I have a necklace that I got from my mom. I kept it through the whole way. (A. K.)

Nincs sajnós. Volt egy pár darab ruha amit otthonról hoztam, de az ruha, az nem fontos. (M. H.)

I have Afghan paperkite, I make them. (I. M.)

Nothing. I don't have anything. (A. I.)

Nem hoztam semmit. Van egy zászló, egy fiú hozta nekem Afganisztánból, régi nagyon. Azt nem hagynám itt, vinném magammal [nevet]. (M. R.)

Nincs szerintem. (K. I.)

No, unfortunately. I had some what I gave to my friends to keep them, but unfortunately they lost them. Some were very important, like my photos when I was young, school certificates, passport. (F. M.)

Útlevelet az úton hagytam el. Iránban az embercsempész mondta, hogy nem mehet tovább. És akkor elástam. Ennyi volt, meg egy nadrág, egy kabát meg egy táska. A táskában egy kis keksz és víz. Amikor gyalog jössz, nem tudsz nagy táskával jönni, csak amire szükség van. Nagyon sajnáltam az útlevelet:

a saját országod útleveletét otthagysz így... de muszáj volt. Azt mondta az embercsempész, hogy ha nálad marad, nem mehetsz tovább. Muszáj volt. Most van egy afgán zászlóm, de ezt Afganisztánban most nem engedik. (B. M.)

Nem, semmi. (Y.I.)

Some are from there. This is the hardest part, when you move. It's not a big box so you have to decide. My slippers are from Gaza. It's not even mine. I took of my slippers and it been slipped. And it wasn't even my size, but I still wear it until now. It has chosen me: the slipper chose the wizard. [nevet] (T.A.)

3.2 Lett azóta valamilyen új tárgyad, ami fontossá vált számodra? Amit egy újabb nagy utazás során semmiképp nem hagynál hátra? Mit vinnél magaddal tovább innen?

No, actually no. Kindness of people I would bring. But I don't have personal connection to objects. Some people give me as a gift but yeah, there's nothing. [gondolkodik] But I have a connection with this flower. It reminds me of my mom. We had a garden house and in the hallway my mother love these kind of flower. I don't know it's English name: He was kind of Mohammed in Christianity - so this flower is his name. (We love that man actually.) That was always good memories for me. It reminds me of those things, the sun, the window and the flower. This is some connection to objects actually, I have it, wow [meglepődött]. I never thought actually about it. Also I have a teapot. In Iran people love doing lot of tea, all the old people love green tea, they die for it. Especially in cold season. I just found it in a chinese shop in Budapest [nevet]. (A.M.)

Clothes, I don't want to throw them, I just wanna keep them until they are totally destroyed. If I could bring more, I would bring clothes from Iran. Now I have guitars. (K. T.)

Nincs olyan. Két nadrág, két póló, laptop. Személyes dolgok nem fontosak, úgyis meg lehet venni mindent. Nem lehet mindig mindent cipelni magaddal. (R. H.)

Ha Pesten költözöm, akkor az ágyamat viszem, meg a ruhát. Ez a két dolog fontos, a többi nem. Laktam üres lakásban, vettem sok mindent. Aztán ideköltöztem és csak az ágyat hoztam, minden ott marad. Egy két ruha és kész. Nekem olyan az élet, mint pásztor: ma itt vagyok, nem tetszik, nem jó, megyek egy másik országba. Nem kell sok minden. (A. R.)

A telefonom. Ruháimat viszem magammal. minden bizonyítványt, amit itt szereztem és a varrógépem. Ami nagyon fontos, az a személyi. az mindig nálam van. (H. K.)

I wish I wouldn't have to do that anymore. Maybe my books that I wanted to read and the magazines where I was on the cover. It reminds how hard I worked. But in general objects are not important for me. (A. K.)

Jelen pillanatban van egy kép, ami nagyon fontos nekem, amit viszem

magammal mindenhova meg van egy karóra, ami nagyon fontos nekem. Az elején mikor jöttem Budapestre, volt egy család, aki befogadott engem kb két évig velük voltam a 2. kerületben. Tőlük kaptam és ők vannak a képen. Annyit szeretem, mintha édesanyukám lenne. Meg a karóra is tőlük kaptam, az is fontos. a többi igazából nem. (M. H.)

Well maybe I want to put my memories into a backpack, my happiness, my good times with my friends. These are not objects. But this is what I would bring with myself. And my creative things. Object is not coming to my mind. (...) The Globe [asztali földgömb]. Also my achievements, like those golden thingies, the Globe and some gifts from my friends. And books, I love books. (I. M.)

Vízipipa. Nekem nincs itt semmi. Régi képek, ti [Open Doors] is csináltatok képet. Ruhák. (M. R.)

I don't know, I don't have anything what I love. I love my bed a lot [nevet]. When your life is really messed, you need a place to relax. And my bed is the only place where I can really rest. But there's nothing special. I would bring just a couple of shirts, pants, my laptop, and my phone. Maybe one hoodie, a jacket. That's all, that's enough. I watch a lot of movies, listen a lot of music, check my emails, so I cannot leave my laptop behind. (A. I.)

A vízipipát vinném. Pár képet, iskolából osztályképet, fontos bizonyítványokat. (K. I.)

Currently this laptop is my most important object. It keeps all my studies and all my secrets. [nevet] (F. M.)

Személyim, útleveél meg könyvek. Könyveket lehet mondani? Szakácskönyvek, amiket tanultam, meg nyelvkönyv, meg a füzeteim, amiben tanultam. Meg szakácskések. (Y.I.)

Nem voltam sehol még. Csak ruha, más semmi. Hát mit vigyek? Ami rajtam van, pénz meg ruha. Mindent megtalálok, afgán rizst, afgán ételt. Az mindenhol van a világom. Jó, hát viszem a pincér bizonyítványomat. A szakma biztos, azt viszem magammal. (B. M.)

.
.
.
.
.

Nagyon köszönöm.

You are very welcome, Bözse Jan, I really don't know if I said anything useful. (A.M.)

1. Interjú kérdéssor, Fót

A fóti Károlyi István Gyermekotthon Kísérő Nélküli Kiskorúak Otthonában dolgozó szociális szakemberekkel folytatott interjúk kérdéssora.

Budapest és a környék megismerése

- Hogy fedezték fel a fiatalok Budapestet és Fótot?
- Hova kezdtek el először járni Budapesten belül?
- Mikről meséltek Önnek, mi tetszett nekik és mi nem tetszett nekik Budapestben vagy Fóton?
- Hogyan éltek meg a városi környezetet?
- Hova mentek el Budapesten kívül és milyen apropó okán?
- Önök hogyan segítették a fiatalokat, hogy eligazodjanak a városban? Mik voltak a leghatékonyabbnak módszerek?
- Mik segítenek nekik a környezetváltozás okozta kihívásokkal szembeni megküzdésben? Milyen tényezők hátráltatták őket?
- Milyen kérésekkel fordulatak Önökhöz?

Közösségi élet

- Milyen közösségi programokon vettek részt a fiatalok? Mik voltak sikeresek, mik voltak kevésbé azok és miért?
- Milyen programokat kezdeményeztek ők?
- Milyen méretű, összetételű csoportokban tudtak leginkább tanulni, együttműködni?
- Lakótér, befogadó intézmény
- Milyennek ítélték meg a kapott szobát, épületet, otthont?
- Hol töltöttek legtöbb időt és mit csináltak ott? Hogyan használták a teret?
- Hányan laktak egy szobában? Mi volt az ideális lélekszám egy csoportban/szobában?
- Milyen tárgyakat hoztak magukkal a szülőföldjükről?
- Akik tovább mentek, miket vittek el magukkal (ha tud ilyenről)?
- Mi volt fontos nekik, hogy beszerezzenek az ittlétük alatt?
- Hogyan alakították át a szobáikat?

2. Résztevő megfigyelés, Kőszeg

A „4. Terepmunka” c. fejezet „4.7 A mestermunka által összefoglalt módszer tesztelése: participatív tervezési folyamat állami gondozott gyerekekkel” esettanulmányához használt részttevő megfigyelési szempontok. A lista összeállításában közreműködött Szerencsés Rita szociális design kutató és Galambos Katalin gyógypedagógus.

Lakószobák

- Lakószobák kinézete, bútorok, berendezési stílus, színek, fény, levegő.
- A lakószobák tisztasága, rendezettsége.
- A lakószobák díszítettsége, perszonalizáltsága.
- A lakószobák által kiszolgált funkciók.
- A rendelkezésre álló tér kihasználtsága.
- Növények jelenléte és állapota.
- Szokatlan, meglepő elemek.
- Bútorok elhelyezkedése.
- Ajtók - tömör, áttetsző, zárható stb.
- Textíliák jellege.
- Polcok, könyvek, saját tárgyak elhelyezkedése.
- Lakószobák elhelyezkedése egymáshoz képest és a közös terekhez képest.
- Fürdőelérés.
- Használatra vonatkozó megfigyelések.
- Tanulás - kikapcsolódás terei és összhangja.

Közösen használt terek (bent és kint is)

- Tisztaság, rendezettség.
- Berendezési tárgyak.
- Tárgyak - bútorok elhelyezkedése.
- Idő töltő és közlekedő terek elhelyezkedése.
- Díszítettség.
- Funkciók - konyha, érkező, stb.
- Vizesblokkok használati jellege és elhelyezkedése.
- Tér mérete, zsúfoltság.
- Térben történő mozgások.
- Térben történő aktivitások.

- Ablakok - ajtók (rács, zár stb), fény, sötétítés stb.
- Funkciótlán elemek, színek, növények.
- Szórakoztató elemek, játékok, könyvek, audiovizuális elemek.
- Információ szolgáltató elemek léte, elhelyezkedése, információ tartalma.
- Emlékeket képviselő tárgyak, berendezések.

Nevelők terei

- Dedikált terek vannak el?
- Hol helyezkednek el a terek?
- Milyen a hozzáférhetőség és beláthatóság?
- Mit sugároznak ezek a terek?
- Mekkora és milyen bútorok, eszközök vannak bennük?
- Mennyire perszonalizáltak?
- Emlékek fellelhetők-e?
- Gyerekek mennyire használhatják?

Épület és udvar

- Externális tényezők pl. aktuális időjárás.
- Épület jellege és mérete.
- Mit kommunikál az épület.
- Színe, állapota, alaprajza, megközelíthetősége.
- Épületegyüttes elhelyezkedése.
- Épületek közötti terek.
- Zöldterületek és közösségi kültéri terek.
- Élőlények az udvarban.
- Udvar kinézete: növény, kerítés, játszótér, világítás, járdák.
- Autók elhelyezkedése.
- Utcakapcsolat.
- Felújítottság.
- Benyomás (szubjektív) az épülettömegről és a hangulatról.
- Jelek, kiírások az épületeken, kerítésen.
- Tágabb környezet - épületek elhelyezkedése - környék, utca.
- Kukák, tisztaság.
- Sportolási lehetőség, kiskert, kültéri játékok stb.
- Teraszkapcsolat / Erkély.
- Belátható és beláthatatlan terek, zugok.

3. Csoportos interjú kérdéssor állami gondozott gyermeknek, Kőszeg

A „4. Terepmunka” c. fejezet „4.7 A mestermunka által összefoglalt módszer tesztelése: participatív tervezési folyamat állami gondozott gyerekekkel” esettanulmányához használt kérdéssor a vizsgálatba bevont gyermekek számára. A lista összeállításában közreműködött Szerencsés Rita szociális design kutató és Galambos Katalin gyógypedagógus.

Lakószoba

- Mit változtatnátok a szobátokon?
- Mi a kedvenc részletetek a szobáitokban?
- Hogy jöttök ki a szobatársakkal?
- Ti választjátok a szobatársatokat?
- Hogyan érzitek magatokat a szobátokban?

Közös terek

- Hol töltitek a legtöbb időt?
- Van e valami a közös szobában, amit konkrétan ti csináltatok (egyedül vagy másokkal együtt)?
- Melyik területet nem használjátok egyáltalán? Hol nem szerettek lenni?
- Min változtatnátok az otthon környezetével kapcsolatban?
- Vannak e közös programok a többi gyerekekkel? Miket szoktatok csinálni?
- Hol a legjobb lenni az épületen belül?
- Hol tudsz és szeretsz egyedül lenni?
- Hol tudsz megnyugodni?
- Van e olyan hely, ahol egyáltalán nem jó lenni?
- Mi a legkedvesebb emléketek itt?
- Mi az amit úgy érzel, hogy itt örökre a tiéd? Mi az ami ideiglenesen?
- Mi az, amit befolyásolni tudsz a környezeteddel kapcsolatban?
- Min változtatnál a legszívesebben?

4. Szakértői interjúk kérdéssora, Kőszeg

A „4. Terepmunka” c. fejezet „4.7 A mestermunka által összefoglalt módszer tesztelése: participatív tervezési folyamat állami gondozott gyerekekkel” esettanulmányához használt kérdéssor a vizsgálatba bevont szakértők számára. A lista összeállításában közreműködött Szerencsés Rita szociális design kutató és Galambos Katalin gyógypedagógus.

Beköltözés

- Hogyan zajlik a beköltözés folyamata (fizikailag és közösségileg)?
- Melyek a legnagyobb problémák, amelyekkel a gyerekek megküzdnek a beköltözés során?
- Miből érezhető, hogy elkezd akklimatizálódni a gyermek? Átlagosan mennyi idő alatt következik ez be? Meséljen el egy erre vonatkozó történetet.
- Mi az, ami a legnehezebb számukra a környezetváltozásban?

Időtöltés

- Hogyan néz ki a gyerekek egy átlagos hétköznapija, hétvégéje?
- Hol töltik a gyerekek a legtöbb / legkevesebb időt a lakásotthonon belül?
- Hol szoktak szocializálódni?
- Hova vonulnak el ha egyedül szeretnének lenni?

Térhasználat és biztonság

- Milyen jelei, eseményei vannak annak, amikor a gyerekek már biztonságban érzik magukat a helyen?
- Van e olyan hely, ahova nem mehetnek be? Mi alapján tudható, ha magukénak érzik a teret?
- Melyek a perszonalizáció visszatérő elemei?
- Mennyire alakítják a tereiket? Kezdeményeznek?
- Hogyan viszonyulnak a közösségi és a privát terekhez?

Konfliktusok és a tér

- Konfliktusokat milyen módon rendezik egymás között? Van erre protokoll?
- Térhasználat kapcsán milyen konfliktusos helyzeteket voltak már?

Érzések

- Hogyan hat a környezetváltozás a viselkedésükre (a megfigyeléseik alapján)? Erre milyen példákat tudna mondani (pozitív és negatív)?
- Mi az érzelmileg legmegerőltetőbb a gyerekeknek egy ilyen társas helyzetben?
- Milyen módon fejezik ki, ha már otthon érzik magukat?
- Otthonnak hívják a lakásotthont?

5. Kérdőív állami gondozott gyermekek számára, Kőszeg

A „4. Terepmunka” c. fejezet „4.7 A mestermunka által összefoglalt módszer tesztelése: participatív tervezési folyamat állami gondozott gyerekekkel” esettanulmányához használt kérdéssor a vizsgálatba bevont gyermekek számára. A lista összeállításában közreműködött Szerencsés Rita szociális design kutató és Galambos Katalin gyógypedagógus.

Néhány rövid kérdés alapján szeretnénk megismerni azokat a szokásokat, amelyek a te lakáshasználatodat is jellemzik. Azért vagyunk erre kíváncsiak, mert olyan programokat szeretnénk tervezni neked, amelyek segíthetnek jobban érezni magadat a lakásotthonban és ötleteket adhatnak arra a programok, hogy hogyan alakítsd a saját kedved szerint a lakásotthon tereit. A válaszaid nagy segítséget jelentenének nekünk. A kérdések megválaszolása önkéntes, azaz nem kötelező kitölteni a lapot. A kérdőív kitöltése név nélküli, így nem fogjuk tudni, kihez tartoznak a válaszok.

MILYEN NEMŰ VAGY?

fiú / lány
(húzd alá a választ, amelyik igaz rád)

HÁNY ÉVES VAGY?

(a pontozott vonalra írd be, ami igaz rád)
.....

MIÓTA LAKSZ ITT?

(húzd alá a választ, amelyik igaz rád)
A) kevesebb, mint 1 hónap B) 1-6 hónap
C) 7-12 hónap D) több, mint 1 év

A következőkben állításokat olvashatsz, dönts el, hogy igazak e rád. Húzd alá azt a választ, amelyik igaz rád. Ha egyik sem igaz rád, akkor az „Egyéb” után írd be saját válaszodat.

1. A LAKÁSOTTHONON BELÜL JÓL ELIGAZODOM (TUDOM MI HOL VAN).

A) igaz B) hamis egyéb:

2. TISZTÁN ÉS RENDBEN TARTOM A SZOBÁMAT ÉS A LAKÁSOTTHONT.

A) igaz B) hamis egyéb:

3. A SZOBÁMBAN ÉN VAGYOK A FŐNÖK A SZOBATÁRSAIMMAL EGYÜTT.

A) igaz B) hamis egyéb:

4. SZERETEK VÁLTOZTATNI A BERENDEZÉSEK, SZERETEK DEKORÁLNI.

A) igaz B) hamis egyéb:

5. FONTOS, HOGY ÉN IS ALAKÍTSAM A KÖRNYEZETEMET (A LAKÁSOTTHONT ÉS A SZOBÁMAT IS).

A) igaz B) hamis egyéb:

6. SZERETEM A KÖZÖSSÉGI TEREKBEN A LAKÓTÁRSAIMMAL EGYÜTT TÖLTENI A SZABADIDŐMET.

A) igaz B) hamis egyéb:

7. SZABADON ALAKÍTHATOM A KÖZÖSSÉGI TEREKET.

A) igaz B) hamis egyéb:

8. JÓL KIJÖVŐK A SZOBATÁRSAMMAL.

A) igaz B) hamis egyéb:

9. SZERETEK A KÖZÖSSÉGI TEREKBEN IDŐT TÖLTENI.

A) igaz B) hamis egyéb:

10. ELFOGADOM AZ EGYÜTTÉLÉS SZABÁLYAIT.

A) igaz B) hamis egyéb:

11. KÖNNYŰ MEGSZOKNOM AZ OSZTOZKODÁST.

A) igaz B) hamis egyéb:

12. SZÍVESEN GONDOLKODOM ÚJ ÖTLETEKEN, MEGOLDÁSOKON.

A) igaz B) hamis egyéb:

13. NEM JELENT GONDOT ÚJ HELYEN LAKNI.

A) igaz B) hamis egyéb:

14. VANNAK A SZOBÁMBAM ÁLTALAM KÉSZÍTETT DOLGOK.

A) igaz B) hamis egyéb:

15. SZÍVESEN DÍSZÍTEM A SZOBÁMAT A NEKEM TETSZŐ DOLGOKKAL.

A) igaz B) hamis egyéb:

16. A SZOBÁM OLYAN, AMILYEN ÉN VAGYOK.

A) igaz B) hamis egyéb:

17. TUDOM, HOGY SZABADON ALAKÍTHATOM A SZOBÁMAT.

A) igaz B) hamis egyéb:

18. HA GOND VAN, TUDOM KIHEZ FORDULHATOK.

A) igaz B) hamis egyéb:

19. NYUGODTNAK ÉRZEM MAGAM A SZOBÁMBAN.

A) igaz B) hamis egyéb:

20. VAN OLYAN HELY, AHOVA EL TUDOK MENNI, HA EGYEDÜL SZERETNÉK LENNI.

A) igaz B) hamis egyéb:

21. UGYANANNYI JOGOM VAN ITT, MINT MÁSOKNAK.

A) igaz B) hamis egyéb:

22. SOK LEHETŐSÉGEM VAN ARRÁ, HOGY SZABADON ALAKÍTHASSAM A SZOBÁMAT.

A) igaz B) hamis egyéb:

23. FELTALÁLOM MAGAM VÁRATLAN HELYZETEKBE.

A) igaz B) hamis egyéb:

24. VANNAK SAJÁT TÁRGYAIM.

A) igaz B) hamis egyéb:

25. A SZOBÁMBAN ÉS A KÖZÖS TEREKBE IS FEL TUDOK IDÉZNI SZÁMOMRA KEDVES EMLÉKEKET.

A) igaz B) hamis egyéb:

KÖSZÖNJÜK A KITÖLTÉST!

HOSSZU ERZSÉBET
hosszu.ernsabet@gmail.com

TANULMÁNYOK

- 2020 -** **Építőművészet, DLA.** Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest, Doktori Iskola,
- 2016** **Building Bridges** – Training on volunteering with asylum seekers and refugees, Baden, Switzerland.
- 2013** **„Words are stones”** – NoHateSpeech training, Rome, Italy.
- 2011 - 2015** **Építőművész BA és MA.** Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.

SZAKMAI TAPASZTALATOK

- 2023 -** **Innovációs Központ**
Moholy-Nagy Művészeti Egyetem /kutató
- 2022-24** **iASK - Institute of Advanced Studies Kőszeg**
kutató
- 2020 - 2021** **Next Nest**
építész
- 2016 -** **Interkulturális közösségi terek Budapesten**
társalapító, koordinátor
- 2015 - 2020** **Színrelép Kft.**
építész, projektvezető, építésvezető
- 2013 -** **Útilapu Hálózat, Open Doors**
koordinátor, elnökségi tag
- 2012-2015** **Borbás Péter DLA**
építész gyakornok
- 2011-2012** **Reflekt Studio, HelloWood**
építész gyakornok

OKTATÁSI TAPASZTALATOK

2024 ősz	MOME KFI kurzus Kiss-Gál Zsuzsannával és Marosán Borbálával (Social Design Hub) / Urban Placemaking - A biztonságos iskolazónák részvételi kutatása
2023 ősz	MOME KFI kurzus Jekli Ágnessel Labirintus - A helyidentitás és a helykötődés fejlesztésének gyakorlati lehetőségei egy budapesti hajléktalan szálló esetén keresztül.
2023 ősz	MOME Kurzushét - Social Design Hub, Bodóczky Antal MOME x Málta együttműködés – A jelenlét mezői – szociális design a gyakorlatban
2023 tavasz	MOME KFI kurzus Neville Zoltánnal Identitás és Hely - A helyidentitás és a helykötődés fejlesztésének gyakorlati lehetőségei egy budapesti hajléktalan szálló esetén keresztül.
2022-23 ősz	Komplex tervezésmódszertan Jakabfi-Kovács Boglárkával Önreflektív design folyamat - Komplex tervezésmódszertan
2022 nyár	Vöröskereszt Menekültszálló, Natoye, Belgium Kreatív workshopok facilitálása menekült családok számára.
2012 -	Open Doors Hungary Kreatív workshopok és projektek facilitálása fiatal menekültek és hátrányos helyzetű magyar kortársaik számára Magyarországon. Partnerek: SOS Gyermekfalvak, TEDxYouth, Artemisszió Alapítvány, Útilapu Hálózat, Tűzcsiholó Egyesület, Motiváció Műhely, Károlyi István Gyermekközpont, Kovács Kinga Emlékalapítvány, Boróka Egyesület, Befogadóállomás - Vámoszabadi, Menekültszálló - Debrecen.

PUBLIKÁCIÓK

2024	Jekli, Á. és Hosszu, E. 2024. CultiRider - The case study of a moving community space creating intercultural connections between local and migrant youth in Hungary. CUMULUS Budapest konferenciakötet. Megjelenés alatt.
2024	Hosszu, E., Szerencsés, R. és Marosán, B. 2024. Safe School Zones - Urban research for the development of children's visibility using co-design and placemaking methods. CUMULUS Budapest konferenciakötet. Megjelenés alatt.

2023	Hosszu, E. 2023. „Home away from Home? - The challenges of recreating a lost home and the opportunities given by participatory design.” In: Ádám, Sz., Galambos, K. (szerk.) <i>Tiéd a tér : Kultúra és együttműködés : Socio Summit 2023 – konferenciakötet.</i> Kőszeg: Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete. 68-79. https://sociosummit.hu/wp-content/uploads/2024/01/socio_summit_2023_ebook_spreads.pdf
2023	Fehér, B., Hosszu, E. és Szerencsés, R. 2023. „Fields of Presence. A social design program focusing on creativity development and cultural understanding in the rural countryside of Hungary.” In: Ádám, Sz., Galambos, K. (szerk.) <i>Tiéd a tér : Kultúra és együttműködés : Socio Summit 2023 – konferenciakötet.</i> Kőszeg: Felsőbbfokú Tanulmányok Intézete. 46-56. https://sociosummit.hu/wp-content/uploads/2024/01/socio_summit_2023_ebook_spreads.pdf
2023	Hosszu, E. 2023. Identitás és Hely: A helykötődés gyakorlati alkalmazása egy budapesti hajléktalanszálló esetén keresztül. Építészfórum. https://epiteszforum.hu/identitas-hely--a-helyidentitas-es-a-helykotodes-fejlesztésének-gyakorlati-lehetőségei-egy-budapesti-hajlektalan-szallo-eseten-keresztul
2023	Hosszu, E. 2022. „Everyday Objects in Trauma Therapy: Examining The Material Culture of Young Refugees with the Aim of Trauma Processing.” In: Gyenge, Zs. és Horváth, O. (szerk.) <i>DISEGNO: A DESIGNKULTÚRA FOLYÓIRATA.</i> 94-113. https://doi.org/10.21096/diseagno_2022_2eh
2023	Hosszu, E. 2023. „Design as a therapy - Using design methods to support processing trauma of forced migration and loss of place.” Vizuális közlemény. In: <i>On the Verge: Design in times of Crisis - Conference of the Social Design Network konferenciakötet.</i> Megjelenés alatt.
2023	Hosszu, E. 2023. „Everyday objects as the tools of trauma therapy - Examining material culture of young refugees with the aim of trauma processing.” In: CUMULUS Antwerp 2023 konferenciakötet.
2023	Hosszu, E. 2023. „Home away from home - The role of design methods in processing trauma of forced migration and loss of place.” In: CUMULUS Antwerp 2023 konferenciakötet.
2014	Jekli, Á., Hosszu, E. 2014. „Open Doors (Menekültügy design szemlélettel).” In: Gelencsér, G., Hírka, A., Schmal, D., Tillmann, J., Varga, M. (szerk.) <i>Pannonhalmi Szemle 2014/1.</i> 68-78.
2013	Jekli, Á., Hosszu, E., Dendel, N. 2013. „Open Doors Project” In: Halasi, R. M. (szerk.) <i>Magyar Design Évkönyv. MOME.</i>

ELŐADÁSOK

- 2024.** **Városi Placemaking a biztonságos iskolazónákért.** Előadás. Fenntartható Városok konferencia. Budapest.
- 2024.** **Young Placemakers: Shaping School Environments Through Children’s Empowerment.** Workshop, Marosán Borbála. Placemaking Week Rotterdam, Hollandia.
- 2024.** **Environmental Memory as a Tool for Recovery - Participatory and community design methods for young refugees in the context of the city.** Előadás. Memory Studies Association 8th Annual Conference: Memories In Transit. Lima, Peru.
- 2024.** **CultiRider - The case study of a moving community space creating intercultural connections between local and migrant youth in Hungary.** Előadás, Jekli Ágnes. CUMULUS Budapest.
- 2024.** **Safe School Zones - Urban research for the development of children’s visibility using co-design and placemaking methods.** Előadás. CUMULUS Budapest.
- 2023.** **Komplex megoldások a design eszközeivel.** Előadás. II. Nemzetközi Szocio-Kraft Konferencia. Veszprém.
- 2023.** **Befogadó városi terek tervezése social design eszközökkel.** Előadás, Csernák Janka. A Magyar Regionális Tudományi Társaság Xxi. Vándorgyűlése. Pécs.
- 2023.** **Identitás és Hely – A helyidentitás és a helykötődés fejlesztésének gyakorlati lehetőségei egy budapesti hajléktalanszálló esetén keresztül.** Előadás. „A múltban gyökerező identitás jelene és jövője.” Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia. Veszprém.
- 2023.** **Everyday objects as the tools of trauma therapy - Examining material culture of young refugees with the aim of trauma processing.** Előadás. Memory Studies Association Conference, Newcastle, Anglia.
- 2023.** **Everyday objects as the tools of trauma therapy - Examining material culture of young refugees with the aim of trauma processing.** Előadás. CUMULUS Antwerp, Belgium.
- 2023.** **Home away from home - The role of design methods in processing trauma of forced migration and loss of place.** Előadás. CUMULUS Antwerp, Belgium.
- 2022.** **Objects as tools of recovery.** Előadás. 5th UNESCO MOST Winter School. Veszprém.
- 2022.** **Otthon az idegenben.** Előadás. Menekültek, Árvaházak, Újjászületés Konferencia. Vác
- 2022.** **A felépülés eszköze: a tárgy.** Előadás. Művészet+Dizájn+Antropológia Konferencia. Budapest.
- 2021.** **Home away from home.** Előadás. 5th Vienna Forum for Intercultural Philosophy. Online.

ELISMERÉSEK

- 2022 - 2024** **Kooperatív Doktori Program (KDP) ösztöndíj,** Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal.
- 2019** **A fénnel írt ház.** DECODE: The space for architecture prize, különdíj. Dendel Nikolett.
- 2018** **MiraDoor Interkulturális Közösségi Tér.** UNHCR Innovation Award. Open Doors Hungary, Mira Interkulturális Közösség.
- 2014** **Semmelweis Gyermekklinika belsőépítészeti terve.** Gergely Andrea, Dendel Nikolett. Különdíj.

Eredetiségi nyilatkozat

Alulírott Hosszu Erzsébet, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Doktori Iskola doktorjelöltje kijelentem, hogy a „Home away from home - Participatív design, mint a helyvesztés feldolgozásához használható lehetséges módszertan” című doktori értekezésem saját művem, abban a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint vagy azonos tartalommal, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem. Kijelentem továbbá, hogy a disszertációt saját szellemi alkotásomként, kizárólag a fenti egyetemhez nyújtom be.

Budapest, kelt:

.....
Aláírás

